

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

AB

on
it
eden
ph.

gl.

69 Sch

1911.

INDRAG TIL UNDERSØGELSE

SYGGEVIRKSOMHEDEN

I DANMARK

DE SØSTE 75 ÅR

A. LUND

Udgivet af H. H. E. Hansen

København, 1900

BIDRAG TIL UNDERSØGELSE
AF
BYGGEVIRKSOMHEDEN
I DANMARK
I DE SIDSTE 75 AAR

AF
V. SCHOU

H. HAGERUPS FORLAG - KØBENHAVN

SORØ AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI - SLAGELSE

1911

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

FORORD.

Vort Lands Literatur er for Tiden paafaldende fattig paa økonomisk statistiske Undersøgelser af praktiske Forhold; der synes ikke at være nogen Interesse for dem. Naar denne Afhandling bringer en saadan Undersøgelse, kan det da være berettiget at erindre om, at der har været Tider, hvor det var anderledes; man behøver kun at mindes de store Arbejder af denne Art, der fremkom i forrige Aarhundredes første Halvdel, knyttede til Navne som Thaarup, Nathansen, Rothe, Bergsøe. Sidstnævntes Værk: „Den danske Stats Statistik“, fuldførtes i 1853; vor Tid kan vel tilegne sig Falbe Hansens og Scharlings „Danmarks Statistik“, men dog ikke i højere Grad, end at dette Værk paabegyndtes for 30 og afsluttedes for 20 Aar siden.

Dette Forhold er saa meget mere paafaldende, som Grundlaget for saadanne Undersøgelser frem for alt er de statistiske Oplysninger, og dem besidder vi jo i overordentlig større Omfang end hine ældre Tider, hvor den officielle Statistik for største Delen var i sin Vorden, og Forfatterne møjsommelig maatte fremskaffe de manglende Tal, for saa vidt det da var dem mulig. Det er som vi nu til Dags ikke er utilbøjelige til at nøjes med Bevidstheden om al den Statistik, vi besidder og alt det udmærkede Arbejde, der ofres paa at skabe den, saa at vi føler os for fristede til kun at drage enkelte af dens Hovedresultater frem ved given Lejlighed. Muligvis er vi blevne saa stærkt rustede, at Vejen til ret at bruge alle de Oplysninger, vi har Adgang til, vil være at behandle en-

kelte og da særlig de vigtigere af de økonomiske Forhold hver for sig. Efterhaanden som dette sker, vil der da tillige blive Mulighed for at faa et Billede af dem i deres samlede Helhed. Enkelte Arbejder af denne Art er da ogsaa gjort, men som nævnt meget faa.

Denne Afhandling er et saadant Forsøg indenfor et enkelt Omraade, som jeg ved min Virksomhed (Teglværk) har noget praktisk Kendskab til, nemlig *Byggevirksomheden*. Det er ikke min Hensigt at behandle de aktuelle Begivenheder paa Byggemarkedet fra de sidste eller fra tidligere Aar. Noget saadant kunde vel gøres; om de vigtigere af dem er der i deres Tid skrevet meget, omend ganske vist oftest med Øjeblikket for Øje og paa-virket af den Opsigt, de har vakt. Men et Forsøg paa at stille dem i Forhold til hinanden vilde dog næppe lykkes ad den Vej, Manglen af et Grundlag vilde hurtigt føles. Denne Undersøgelses Hovedæmne vil derimod blive de lange Aarrækker, den samlede Kæde af aktuelle Begivenheder, som hvert Aar har bragt, de opsigts-vækkende sammen med de dagligdags og ubemærkede. Kun derved kan det Maal naas, som denne Afhandling har sat sig, at yde Bidrag til at paavise Gangen i Udviklingen; alene saaledes vil der kunne gives den, der ønsker det, Midler til at se de aktuelle Begivenheder paa deres rette Baggrund og maale dem med deres rette Maalestok. Et er jo imidlertid at sætte sig et Maal, et andet er at naa det; udover at arbejde med Maalet for Øje har jeg ikke formaaet.

Byggevirksomheden, eller som Englænderne kalder den „the building trade“, med et Udtryk der angiver dens selvstændige Betydning, rummer to Dele. Den ene er dens Produkt eller Resultat: Bygningerne, der tjener hele Samfundet; den anden er det Arbejde, der sættes i Gang: Byggeerhvervene. Forbindelsesledet mellem disse to Dele er Byggeudgifterne, der direkte eller indirekte udredes af dem, der bruger Husene, og er Betaling til Byggeerhvervene for deres Ydelse af Arbejde og Materiale.

Disse tre Faktorer vil da blive behandlere med det nævnte Formaal for Øje. Men det er en Selvfølge, at en ensartet Be-

handling kan de ikke blive underkastede, dertil er Arten af de Oplysninger, der haves om dem, altfor forskellige. Om det aarlige Byggeri er det lykkedes at skaffe Oplysninger for hvert Aar gennem en saa lang Aarrække som 75 Aar. Paa andre Omraader haves derimod kun Oplysninger for hvert Folketællingsaar og paa andre igen savnedes helt Materiale, dette maatte da skaffes tilveje; men det er kun lykkedes for vor Tid og i ufuldkomment Omfang. Ret naturlig har det vist sig, at flere Oplysninger kræves, hvad der da paa paagældende Sted er paavist, samtidig med at det er søgt at vække Interesse for deres Tilvejebringelse.

Ikke blot fordi Byggevirksomheden kunde underkastes andre Arter af Undersøgelser, end her er sket, men særlig ogsaa paa Grund af nævnte Mangel paa Oplysninger, kalder Afhandlingen sig „Bidrag“. Kun paa nogle Punkter har det med de for Haanden værende eller mig kendte Midler været mulig at gennemføre en Undersøgelse; iøvrigt har det ikke været muligt, men mit Haab er da at friste andre til at gaa videre, selv om Midlerne hertil først efterhaanden kan komme til Stede.

Under dette Arbejde fik jeg snart Blik for og mener at have Ret heri, at Byggevirksomheden ikke blot afspejler de almindelige økonomiske Tilstande, men at dens Undersøgelse kan give Oplysninger om disse, der næppe paa anden Maade kan faas. Dette har ført til den særlige Behandling, jeg har givet visse Æmner. Men der er andre Grunde til en saadan særlig Behandling, der mulig ved sin Art kan trænge til en undskyldende Forklaring. For det første medfører det foreliggende Materiales Art Nødvendigheden af en Del Prøver og Kontrolbestemmelser, der dog ofte tillige fører til Undersøgelser af selvstændig Interesse for Hovedæmnet. Dernæst har jeg stræbt efter noget, som forekommer mig ofte savnes i høj Grad ved slige Arbejder, nemlig at tilvejebringe Samling paa de fundne Resultater ved at sammenstille dem indbyrdes og da navnlig ogsaa saadanne, der er fremkomne ved forskellige af hinanden uafhængige statistiske Oplysninger. Kun ved saadanne Midler har jeg troet at kunne bygge saa objektivt og sandhedssøgende som mulig paa det foreliggende Materiale. Det

har ogsaa derved været mit Ønske at bidrage lidt til at vække Tillid til og Interesse for det meget statistiske Materiale, der opsamles, saa at det kan faa forøget praktisk Betydning.

Der er vel anvendt megen Omhu paa Udarbejdelsen af de mange i denne Afhandling (der er afsluttet i Juni 1911) forekommende Tabeller og Beregninger, men Fejl har dog sikkert ikke kunnet undgaas. Beregningerne er sket med den Grad af Nøjagtighed, der i de enkelte Tilfælde er skønnet at være nødvendig.

Antvorskov, i November 1911.

V. Schou.

Til ovenstaaende Fortale ønsker jeg at knytte Følgende:

Denne Afhandling har været indsendt som Doktordisputats til det rets- og statsvidenskabelige Fakultet, men jeg har fundet mig foranlediget til at tage den tilbage igen. Udover at forklare, hvorfor den først fremkommer nu, saalænge efter at den er fuldført, kunde dette maaske synes at være uden Interesse for de Læsere, som denne Bog maa faa. Men jeg tror dog i denne Anledning at burde fremsætte nogle Bemærkninger, idet jeg mener at have fundet en af Grundene til, at — som nævnt i Fortalen — Interessen er saa ringe her i Landet for økonomisk-statistiske Undersøgelser af praktiske Forhold, noget, der sikkert maa føles som uheldigt. Jeg har nemlig faaet det Indtryk, at Fakultetet ikke er uden Skyld heri, idet det selv synes at mangle Interesse for slige Undersøgelser eller i alle Tilfælde ikke fuldt ud at benytte de Midler, det har til at fremme dem; et saadant Middel er Doktor-disputatser.

Man kunde indvende, at Doktorgraden kun er for dem, der have Brug for den paa deres Livsbane, at Fakultetet da kun har den Opgave at give den unge Videnskabsmand den sidste Vejledning og Støtte, og at det ikke herudover kan fremme Forsk-

ningen. Det vilde jo være et meget nøgternt Syn paa Sagen, der dog modsiges ikke alene af den almindelige Opfattelse, men af Universiteterne selv ved den Betydning, de tillægge Doktorgraden, naar de bruge den som en Udmærkelse af særlig fremragende Videnskabsmænd. Hint nøgterne Synspunkt har dog ogsaa en Mangel af ren praktisk Art. En Mand, i dette Tilfælde jeg, ofrer et for ham betydeligt Arbejde paa Undersøgelser, som han anser for nyttige, men som han ved vil tildrage sig yderst ringe Interesse, fordi han har set, hvordan det er gaaet i andre lignende Tilfælde. Nu er han kun af samme Beskaffenhed som de Fleste andre, at det er umuligt at gennemføre et saadant Arbejde med den rette Kraft uden med stadigt Henblik paa, at det skal taale at blive offentliggjort og møde Kritik, samtidig med at hans Arbejde, som vel alle andre, vilde være frugtesløst, hvis dets Tanker og Resultater ikke berigedes og berigtigedes gennem Kritiken. Det er vel ogsaa som Regel umuligt at gennemføre dette Arbejde uden Tanke paa at gøre nogen Gavn derved. Kort sagt, han kan ikke arbejde mod det Endemaal at gemme det færdige Manuskript i en Skuffe, han maa have nogle kompetente Læsere af det, men det er dem, han ikke har Udsigt til at faa. Saa kommer den Tanke frem, at han kan tiltvinge sig i alle Tilfælde nogle faa saadanne Læsere ved at indsende Bogen som Doktordisputats. Han har Ret dertil, Fakultetets eller hans egen Vurdering af Doktorgraden er herved ganske ligegyldig. Fakultetet faar herved et Pligtarbejde at udføre. Mulig kan man mene, at hvis Forfatteren ikke har Brug for Doktorgraden, saa er han lidt vel gammeldags, eller hvad man vil kalde det, i sit Ønske om at faa den, men man kan næppe nægte, at hans andet rent praktiske Motiv er ganske naturligt og fuldt forstaaeligt, saa meget mere som det jo kan give ham Haab om at tilføre sin Bog en Styrke, der kan forøge den almindelige Interesse for den.

Men naar de to Motiver nødvendig maa forenes, og der maaske bortses fra yngre Mænd endnu i nøje Forbindelse med deres Lærere, og for hvilke Doktorgraden ret naturligt ofte har den ovennævnte mere reelle Betydning, saa vil man vist ikke

kunne overse, at denne videnskabelige Æresbevisning ikke bestaar blot i Titlen af Doktor, men fremfor alt er knyttet til selve det Arbejde, den Afhandling, hvorfor Graden tildeles. Altsaa Forfatteren maa selv have Indtryk af at have frembragt noget, der af Universitetet er fundet fuldt værdigt til at hædres paa denne Maade, men det kan han kun faa ved samtidig at have et bestemt Indtryk af, at kompetente Mænd grundigt have prøvet hans Arbejde.

Paa to Maader fremtræder da som Hovedsagen Kravet om, at Fakultetet skal ofre det nødvendige Arbejde paa grundig at sætte sig ind i, gennemgaa og prøve den indsendte Afhandling. Selvfølgelig kræves her noget langt mere end en examensmæssig Bedømmelse, den er let at gøre, men uden Interesse for et selvstændigt videnskabeligt Arbejde. Det tør vel ogsaa siges, at overfor den noget ældre Mand, der nærmer sig Universitetet paany, kræves der foruden den almindelige Forekommenhed noget af det, man kalder med et kort Udtryk „Verden“, for at han skal kunne føle sit Arbejde i de rette Hænder, der ikke maale efter et tillært Pensum eller det vedtaget sikre og kun med dets Udtalelser *ex cathedra* som Udbytte.

Hvad da angaar de Erfaringer, hvorpaa jeg bygger mine Indtryk, kan først nævnes det rent praktiske Forhold, at Bedømmelsen af en indsendt Afhandling ikke bør tage en saa urimelig lang Tid, som Tilfældet har været med min. Manuskriptet, der var færdig i Juni 1911, havde en af Professorerne været saa forekommende at gøre sig bekendt med, inden jeg den 6. December s. A. indsendte Afhandlingen til Fakultetet. Mellemtiden havde jeg benyttet til at lade den trykke, saa at jeg kunde indsende den i denne let tilgængelige Form og i flere Exemplarer, idet jeg mente herved at fremskynde Behandlingen. Men heri er jeg blevet skuffet. Nu ca. 8 Maaneder efter Indsendelsen er Enden ikke naaet og vilde maaske ligge endnu en rum Tid ude i Fremtiden, saa man vil vist kunne forstaa, at jeg maa tænke paa at faa denne Bog udgivet. Det drejer sig jo ikke om epokegørende Forhold, for hvilke der til enhver Tid kan haabes at kunne vækkes Opmærk-

somhed, men om statistiske Undersøgelser, der ikke bør blive altfor gamle, inden de offentliggøres.

Ligesom jeg er blevet skuffet paa hint Punkt, er jeg blevet det paa alle andre. Trods den, særlig i Forhold til min Afhandlings Omfang og Indhold, imponerende Tid, der er hengaaet, vilde Fakultetets Bedømmelse ikke have mere Værdi heller ikke være mere oplysende for mig nu, end hvis den var fremkommet efter ganske kort Tids Forløb. Thi nogen grundig Prøvelse er Bogen ikke blevet Genstand for, og den vejledende Kritik, der for mig vilde være af stor Betydning, fordi det tildels er udyrkede Omraader, jeg bevæger mig paa, med dertil knyttede Metoder, har jeg heller ikke opnaaet at faa, skøndt jeg tidt nok har bedt om alt dette. Af disse Grunde sammen med de øvrige Erfaringer, jeg har indhøstet i den forløbne Tid, er Betydningen af Doktorgraden i det Mindste i dette Tilfælde svundet ind, saa den nu kun staar for mig staar som en tom Titel, noget der jo iøvrigt ikke sjældent siges at være Tilfældet særlig med den medicinske Doktorgrad, kun med den Forskel, at denne Titel er unyttig for mig. Derfor har jeg da bestemt mig til under Dags Dato og ledsaget af denne Redegørelse at tage Afhandlingen tilbage, idet jeg ikke ønsker Fakultetets fortsatte Behandling af den.

Der er sikkert Grund til at ønske større Iver og Interesse hos Fakultetet for at fremme de frie Studier af praktiske Forhold indenfor dets Videnskabers Omraade. Hvor ringe disse Forskningers nuværende Omfang er, kan belyses ved, at i de 11 Aar 1901—1911 har Nationaløkonomisk Tidsskrift kun anmeldt 45 danske Bøger af alle Slags, bortset fra officielle Skrifter (Statistiske Tabelværker o. lg.). Af de 45 Bøger ere 5 Doktorafhandlinger, 6 Konkurrencearbejder. En Del af Skrifterne ere korte Piecer. Vistnok kun 16 kunne siges at omhandle Æmner fra det praktiske Liv (deraf 4 udenlandske Forhold), og af egentlige økonomiske Monografier er der kun yderst faa. Resten angaar Videnskabens Teori. Paa mange Omraader skrives der for meget, her tør der dog vist siges, at der skrives og arbejdes for lidt, navnlig i vor Tid da de økonomiske Forhold spille saa stor en Rolle

baade i og for sig og i Diskussionen, og Tidsskriftartikler kunne trods deres tidt meget store Betydning ikke afhjælpe Manglen.

Men kunde man spørge, er der da slet ikke sket noget i al den Tid, hvori Fakultetet har haft denne Afhandling til Behandling. Jo der er, Tiden er gaaet med en ret besynderlig Beskæftigelse. Fakultetet har nemlig absolut villet have, som et Princip, at jeg skulde gøre nogle Ændringer i Bogen. Med dette Formaal for Øje har man da fremdraget efterhaanden en Del Punkter med den Bemærkning, at her kunde maaske foretages nogle Ændringer. Men formulerede Forslag til saadanne ved Paavisning af fejle Methoder, Slutninger eller Undersøgelser er ikke fremkomne, derimod i hvert af Tilfældene kun det samme Udtryk for en almindelig Følelse af Tvivl. Altsaa ikke andet end hvad jeg selv kunde sige mig paa Grund af de Tvivl, som jeg har maattet arbejdet med paa flere Omraader, men som jeg gerne saa præciserede ved bestemt Paavisning af Fejl eller endnu hellere af bedre Former for Methoder m. m. Jeg har altsaa maatte nøjes med som Svar at give en Gentagelse af eller nærmere Udformning af, hvad jeg alt havde skrevet og iøvrigt imødegaa de af mine Tvivl, som jeg atter kunde opspore hos mig selv fra den Tid, da jeg efter at have prøvet det ene og det andet valgte det, som jeg tilsidst fandt rigtigst.

Det maatte dog kunne forlanges, at Fakultetet blot i enkelte Tilfælde var gaaet fuldstændig tilbunds i Sagen, saa at det, naar det vilde henstille til mig at gøre Ændringer paa et vist Punkt, stod som den mere kyndige, ikke blot i al Almindelighed, men netop paa dette Punkt, og derfor kunde forelægge mig Resultatet af en Prøve, der viste, at jeg havde været paa gale Veje. Paa intet Punkt er dette sket. Desuden angaa af de fremdragne Spørgsmaal kun et Forhold af virkelig Betydning, nemlig de statistiske Methoder jeg har anvendt. Herom vilde jeg særlig gerne have en vejledende og kompetent Kritik; men uden at der gjordes fra Fakultetets Side mere herved end ved de andre Punkter, forlodes det som de fleste andre, saa at det Hele udmundede i tre Spørgsmaal, der ere behandlede i min Skrivelse af 14. Juni, som jeg nu har knyttet til Bogen som Efterskrift.

Det første af disse tre Spørgsmaal har ringe disputabel Betydning. De to andre derimod vilde det være meget naturligt at rejse for den, der ikke havde læst min Bog, men kun hørt, at den bygger paa Assurancesummernes Tilvækst som Udtryk for Byggevirkksomheden. At Fakultetet desuagtet har rejst dem, skyldes imidlertid en Grund, som jeg maa takke for, idet man mente at kunne give mig Vejledning til at faa yderligere Materiale at bygge paa, selv om dette kun blev spredt og til Brug ved Stikprøver. Men man burde dog ikke, som sket er, lægge en særlig Vægt herpaa, thi dette var kun muligt paa et helt andet Grundlag. Iøvrigt viste en Undersøgelse af de Kilder, jeg gjordes opmærksom paa, at der ikke var noget at finde her, foruden at det ligger i selve de to Spørgsmaals Natur, at spredte Oplysninger vilde blive vildledende og ikke vejledende. Kun paa et Omraade indeholder derfor Efterskriften noget af Interesse, nemlig Oplysningerne om Nedrivning af gamle Huse i Kjøbenhavn, men dette angaar specielle Forhold, som det netop ligger udenfor min Afhandlings Plan (se bl. a. Fortalen Side IV) at komme ind paa, omend jeg er glad ved at kunne bringe disse Oplysninger paa den Maade, det nu er sket, udenfor selve Teksten i Bogen.

Iøvrigt har Efterskriften kun Betydning ved at vise, at heller ikke ved disse to Punkter kan der foretages Ændringer uden paa en bestemt Betingelse, nemlig den at man ved at gaa helt til Bunds i Afhandlingen kan paavise, at dens Udgangspunkter, dens statistiske Materiale, fører til Resultater, der vise sig at være urigtige. Men dette er altsaa ikke sket. Desuden viser denne Efterskrift, hvorledes man, naar der skal „filosoferes“ over Tal eller Mangel paa Tal, kommer ud i noget saa løst og tillige saa omstændeligt, at det vilde være haabløst at prøve paa at føre en Læser derigennem. Thi som de to Spørgsmaal ere behandlede kunde mange andre gøre samme Krav paa at blive det, men Forarbejderne og den endelige Fremstilling ere dog to forskellige Ting.

Statistik vil næsten aldrig give *alle* de Oplysninger, man kunde ønske. Man maa tage hvad der foreligger, prøve om det kan bruges, om det er tilstrækkeligt eller ej, eller ogsaa maa man

paa Forhaand lade vigtige Omraader ligge uoplyste og megen Statistik være ubrugt. Først naar det forhaandenværende Materiale efter at være fundet brugeligt er udnyttet, kan det forelægges for Sagkyndige med Henstilling om at skønne over, hvorvidt der kunde være Grund til, at Tid og Kræfter og Penge ofres paa at indsamle saadant manglende Materiale, som muligt kan skaffes til Veje, men som er meget utilgængeligt. Dette sidste har jeg omtalt som et af Øjemedene med min Bog indenfor dens Omraade (se bl. a. Side 3). Dog ogsaa her er der Grændser, selv om man ved at Materialet eksisterer, det siger sig selv t. Ex., at det er ugørligt at gennemgaa de ca. 400,000 Assurance-policer, der findes for Huse her i Landet endda, hvis det skulde have Betydning, Aar for Aar i en lang Aarrække, rent bortset fra at Policernes Form ofte ikke giver netop de ønskede Oplysninger. Vil man af denne Grund opgive at bruge det, der vides om Assurancesummerne, til derved at undersøge Byggevirksomhedens Udvikling, saa maatte man opgive de fleste andre statistiske Undersøgelser af praktiske Forhold. Handels- eller Prisstatistiken vilde t. Ex. strande paa det samme Skær, de fine Detailler kunde heller ikke her efterspores.

2. August 1912.

V. Schou.

Trykfejl.

- Side 5, Linie 12 f. n.: Bygningsmasse + Assurancepris læs: Bygningsmasse × Assurancepris.
- 22, — 8 f. o.: Minimum læs: Maximum.
 - 24, — 11 f. n.: Maximum Maximum Minimum læs: Minimum Maximum Minimum.
 - 35, — 4 f. o.: og 15 f. o. A—B, D—C. læs: B : A, C : D.
 - 35, — 12 f. o.: 461 læs: 4681.
 - 35, — 13 f. o.: 9730 læs: 9930.
 - 36, — 14 f. n.: Normalens læs: Normalen.
 - 48, — 4 f. o.: nøjagtigt læs: nøjagtigst.
 - 58, — 4 f. n.: Side 69—70 læs: Side 84—85.
 - 92, — 3 f. n.: influerer læs: influerer.
 - 96, — 4 f. o.: Resultatet. Bygningerne læs: Resultatet: Bygningerne.
 - 113, — 20 f. n.: Kolonne 6 f læs: Kolonne b—f.
 - 127, — 14 f. o.: Side 103 læs: Side 104.
 - 127, — 6 f. n.: tidligere fundet 1050 læs: 1000.
 - 199, — Vinduesglas 1000 ☐ læs: 1000 Pund.
 - 200, — 3 f. n.: 1026 læs: Nr. 26.
 - 205, — 2 f. n.: Bøwley læs: Bowley.
 - 206, — 1 f. o.: Tabel 54 læs: Tabel 53.

Tilføjelser.

Side 92 og 146. Mursten efter Industrieretningen. I hele Landet var i 1911 Produktionen 506 Mill. og Afsætningen 521 Mill. Sten. I Nordsjælland var Produktionen 1909 65 Mill., hvilket senere er korrigeret til 69 Mill., 1910 89 Mill. og 1911 96 Mill. Sten.

Tallene for Indførslen indbefatte foruden Mursten tillige Tagsten og Rør. Fra 1910 adskiller imidlertid Handelsstatistiken disse Varer fra hinanden, og det viser sig derved, at af de i 1910 indførte Varer vare kun 11 Mill. Mursten,

dette Tal steg i 1911 til 17 Mill. Udførslen af Mursten bliver mere end opvejet af de Teglværkers Produktion, der ikke opgives, hvilket i de senere Aar anslaaes at gjælde om ca. 15 Mill. Sten aarlig.

Side 200. Tabel XXIII. Tallene kunne suppleres med Følgende:

Kolonne	a	b	c	d	e	f	g
1910					65000	420000	485000
1911	21470	1861	23331	10135	68000	475000	543000

e, f og g ere efter Handelsberetningen, men ere omsatte i Tøndemaal.

Kalkforbruget udenfor Kjøbenhavn i 1909 var 416,000 Tdr. og ikke som i Tabellen anført 316,000 Tdr.

Indholds-Portegnelse.

I.	Indledning	1
	Assurancesum, Bygningsmasse, Assurancepris, Byggepris	4
	Københavns Bygningsmasse og Assurancepris	6
II.	Byggevirksohedens Perioder	14
	Rotationsperioder	19
	A. Almindelige Perioder	19
	B. Hovedperioder	26
	Ringe, jævnt og stærkt Byggeri	30
	A. Svingningsmængder	36
	B. Svingningstal	38
III.	Resultatet af Byggevirksoheden	51
	A. Bygningsmassens Forøgelse pr. Indbygger	52
	B. Bygges der mere nu end tidligere	59
IV.	Sammenligning af de enkelte Landsdeles Byggevirksohed	66
	Land og By	66
	Landdistrikterne	72
	Købstæderne	75
V.	Reparationsarbejdet	85
VI.	Byggeerhvervene	96
	Fordeling af Udgiftsposterne ved Nybygning og Reparation	96
	Byggefagenes normale Beskæftigelse i Aarets Løb	104
	A. København og Nabokommuner	105
	B. Hele Landet	107
	Byggefagenes Indtægt	121
VII.	Byggeerhvervene (fortsat)	130
	Antal Byggehaandværkere 1840—1906	130
	Antallet af Haandværkere i Forhold til Byggevirksoheden	136
VIII.	Byggeerhvervene (fortsat)	146
	Forbruget af nogle Byggematerialier 1840—1906	146
	Assurancepris og Arbejdsløn	152
IX.	Tabeller og Noter	158
	Herunder følgende Noter til Teksten:	
	Note til Side 8. Offentlige Bygninger i København	181
	— - — 99. Landbrugsbygninger	184
	Offentlige Bygninger i hele Landet	186
	— - — 97. Hovedudgiftsposternes Fordeling	188
	— - — 155 og 156. Arbejdsløn	204
	Efterskrift	207

I. Indledning.

I de forskellige Beregninger, der er gjorte over Danmarks Nationalformue, har man ansat Bygningernes Værdi til deres Assurancesum, for Byerne med et beregnet Tillæg for Grundenes Værdi, og det kan jo ikke fragaas, at disse Assurancesummer er en af de sikreste Faktorer i den hele Beregning. Den sidste af disse Opgørelser er Skattekommissionens for Aaret 1900. Nationalformuen blev her udregnet til ca. 7 Miliarder Kroner. Den samlede Assurancesum for Landets offentlige og private Bygninger var samme Aar ca. 3 Milliarder eller $\frac{4}{10}$ af hele Nationalformuen, det vil sige tre Gange saa meget som Værdien af Danmarks Landbrugsjorder, der ansloges til en Milliard. Siden 1900 er jo Byggeriet fortsat i stor Maalestok, saa at Bygningsassurancen i 1910 ikke er langt fra at naa 4,5 Milliarder.

Overfor saadanne Tal er det naturligt at betragte vore Bygninger og de Kapitaler, som de repræsenterer, ligesom den Maalestok, hvori de forøges, og de Summer der aarlig medgaar hertil og til deres Vedligeholdelse, som en meget vigtig Faktor i vort økonomiske Liv. Det har da Betydning at undersøge disse Forhold nærmere, og det er dette, der skal forsøges i denne Afhandling at give nogle Bidrag til.

Man kunde med de nævnte Tal for Øje afsige den Dom, at vi bygger for meget. Bygninger hvis Værdi er tre Gange saa store som Landbrugsjordens, Danmarks Rigdomskilde; den hvoraf vi ernære os i saa stort Omfang. Denne Anskuelse vilde mulig finde Bestyrkelse ved at Assurancesummerne var

1835 ca. 380 Mill. Kr.

1870 - 1120 - -

1906 - 3820 - -

og 1910 ca. 4400 Mill. Kr. Altsaa i 72 Aar en Stigning til det ti-dobbelte. Men allerede disse Tal viser, at der er andre Forhold

at tage i Betragtning end den blotte Opregning af saa og saa mange Millioner Kr. Thi vel er der sket Tidobling, men Forøgelsen var ikke stort større i den sidste end i den første Halvdel af Perioden, 1835—70 blev Summen tre Gange saa stor og 1870—1906 knapt 3,5 Gange saa stor; saa er Ondet stort, saa er det i hvert Fald gammelt, og Prisstigninger bevirker endda, som det senere skal paavises, at man ikke kan nøjes med slige Sammenligninger. Endvidere, Assurancesummen var vel i 1900 3 Milliarder mod Landbrugsjordens 1 Milliard, men samtidig beregnedes, at af den samlede Assurancesum faldt 1100 Mill. paa Landbrugets egne Bygninger, altsaa mere end dens Jords Værdi. Desuden er siden 1835 Befolkningen blevet fordoblet og dens Velstand forøget, begge Dele medfører paa naturlig Maade stort Byggeri. Endvidere er Byernes Befolkning steget meget stærkere end Landdistrikternes, den nye Bybefolkning maa have sine Boliger og andre Bygninger. Men Landdistrikternes ret stationære Befolkning har ikke været stationær paa Byggeriets Omraade, tværtimod. En Sammenligning mellem By og Land kræves derfor. Men man maa gaa videre med Sammenligninger af Landets forskellige Dele. Thi ganske vist er vort Land lille og ensartet, men der er dog Forskelligheder, og hvis Byggeriet har udviklet sig saaledes, at det kan ses særlig at være kommet enkelte Egne eller Erhverv (for Eksempel Byerhvervene) tilgode, saa vilde deri kunne findes Tegn paa, at der mulig var noget galt ved det. Tegn der derfor maatte nøjere undersøges, og da mulig vilde vise det modsatte, nemlig, at der var bygget mest der, hvor der var mest Trang til det. Omvendt, hvis Udviklingen har været ens overalt, kan det betyde almindelig Mani for at sætte Penge i Huse, men da en saadan Mani ikke vel kan tænkes fortsat igennem saa lang Tid, som her er Tale om, uden at vise sine skadelige Virkninger for de Egne, der har mindst Raad til den, saa vil den føre til Svingninger og ny Uensartethed.

Der er i det hele Omraader nok, hvor det vilde være ønskeligt at kunne trænge til Bunds i Byggeriets Udvikling. Fuldt ud vil dette dog langt fra kunne ske her, ikke blot fordi det vilde føre for vidt, men ogsaa fordi Materialet mangler. Ganske vist maa det sikkert siges, at vi her i Landet har en udmærket Statistik paa disse Omraader, men alt kan den selvfølgelig ikke medtage; saasnart det gælder ganske specielle Emner, maa der ganske specielle Oplysninger til, og de maa da i mange Tilfælde søges tilvejebragt med det særlige Formaal for Øje, de kan ikke ventes

at foreligge færdige paa Forhaand. De kan imidlertid i de fleste Tilfælde, som her bliver Tale om og som efterhaanden skal paa-peges, tænkes tilvejebragt enten af det Offentlige eller af Private. Men en Betingelse herfor er jo at vække Interesse for disse Sager, og dette er da et af Formaalene med denne Afhandling. De Anmodninger om Oplysninger, som Forfatteren har rettet særlig til Brandforsikringsselskaberne er blevet besvaret med den største Velvillie og Forekommenhed. I flere Tilfælde har det imidlertid særlig overfor Private vist sig, at det er nødvendigt at give saa omfattende Forklaring om Arten og Nyttens af Oplysningerne, at det kun kan ske gennem en samlet Fremstilling, som den her foreliggende, noget der er ganske selvfølgelig; der maa foreligge et Grundlag at gaa ud fra og at henvise til, naar man beder andre foretage detaillerede Undersøgelser paa de Omraader, hvor de kan antages at være hjemme.

Vi er os fuldt bevidst, at mange paa Forhaand vil stille sig skeptiske til de Undersøgelser, som her skal gøres, thi statistiske Undersøgelser er kun i ringe Kurs og Brug her i Landet, og det gælder ikke mindst, naar der som her er Tale om en længere Aarrække. Der henvises da til Umuligheden af at sammenstille Tal eller Forhold fra Nutiden og ældre Tider o. s. v., og dog er der næppe Tvivl om, at det netop er de lange Aarrækker, der giver det virkelig betydningsfulde Resultat. Man skuffes let ved at nøjes med at se paa Forholdenes Udvikling i kortere Tidsrum, hvad der i saadanne viser sig som en bestemt Tendens i en eller anden Retning, er maaske kun en Del af en langt større Perodes Udvikling; eller hvad man tror at finde som noget ganske Nyt, der fremtidig maa regnes med til Forskel fra før, er kun en Gentagelse af hvad tidligere er sket.

Det er Aarene fra 1835 til Nutiden, altsaa ca. 75 Aar, der er valgt til Tidsrum for Undersøgelsen. At det i denne Forbindelse er et tilstrækkeligt langt Tidsrum vil vist allerede være fremgaaet af de meddelte Tal, der begyndte med en Assurancesum af kun ca. 400 Mill. Kr. Ret meget længere vilde der heller ikke kunne gaas tilbage uden at støde paa for mange Vanskeligheder, som en af hvilke maa nævnes Pengeforvirringen i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, der sporedes endnu i 1835 ja senere i Vurderingerne til Assurance i Landdistrikterne for de ældre Bygningers Vedkommende. 1835 var desuden i Frederik VI.s Tid og staar for os som noget meget gammelt, en rolig stillestaaende Tid i stærk Modsætning til vore Dage. Men netop en saadan rolig Tid, som

da var indtruffet, er et godt Udgangspunkt, det er en Periode, hvor det bliver af ringe Betydning, hvilket bestemt Aar, der vælges til at begynde med.

Assurancesum, Bygningsmasse, Assurancepris, Byggepris.

Det er allerede omtalt, hvilken Betydning Kendskabet til vore Bygningers Assurancesum har haft for Opgørelsen af vor Nationalformue, og det er da ogsaa Assurancesummerne, der danner Grundlaget for hele den Undersøgelse af Byggevirksohmheden som her skal ske; uden at kende dem vilde man staa ret hjælpeløs. Af det samlede Assurancebeløb 1910 er mere end de fire Femtedele indtegnet i de tre store gamle Selskaber: Københavns Brandforsikring, opr. 1731, Almindelig Brandforsikring for Købstæderne, opr. 1761, og Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger, opr. 1792. Hertil er senere kommet flere andre Selskaber. Fra alle disse Selskaber findes Forsikringsbeløbenes Størrelse offentliggjort eller er velvillig meddelte til Brug for denne Afhandling, og det er derfor særlig paa dette Omraade at det kan siges, at vi her i Landet har udmærkede statistiske Oplysninger.

I Tabel I, Afsnit IX, findes for hvert Aar Beløbet af Bygningsassurance i København med Frederiksberg, Købstæderne, Landdistrikterne, samt hele Landet. Senere vil der blive Lejlighed til yderligere Fordeling paa Landets Dele. Til Tabellen er knyttet en Del Bemærkninger om dens Dannelse. Medtaget er ikke de forholdsvis betydningsløse Beløb, der er tegnede i udenlandske Selskaber, endvidere har det jo ikke været muligt at tage Hensyn til de Bygninger, vist saa godt som udelukkende offentlige, der ikke er forsikrede eller dog ikke til deres fulde Værdi, noget der sikkert ogsaa spiller en Rolle uden Betydning, særlig naar det er Udviklingen det gælder at finde, thi de Forandringer, der er sket med saadanne Bygningers Forsikring, vil da blive umærkbar.

Man kan tælle et Lands Folkemængde, og derved følge dens Vækst gennem Tiderne, sammenligne de forskellige Tidsrum eller de enkelte Landsdele med hinanden og udstrække disse Sammenligninger til andre Lande. Paa samme Maade kan mange andre Forhold undersøges gennem Tællinger. Men med Byggevirksohmheden er det anderledes, Bygninger nyttter det ikke at tælle, de er ikke ensartede, men tværtimod meget forskellige Størrelser. Der er ingen Midler til at klassificere dem, og selv om der var, kunde

Klasserne ikke bringes ind under et fælles Maal, undtagen naar særlige Forudsætninger herfor er tilstede. Det kan da ikke hjælpe at tale om Bygninger; der maa indføres et Begreb, der omfatter dem alle under Et, og dette kaldes her *Bygningsmassen*, ligesom den Mængde Bygninger, der opføres for Eksempel i et Aar, vil blive kaldt Tilvæksten i Bygningsmasse eller Nybygningsmassen, naar det er nødvendigt at præcisere, at der menes alle Bygninger under Et. Men det er jo ikke nok at have et Ord, der betegner disse Forhold, man maa søge at skaffe dem Udtryk i Tal, der kunne sammenlignes.

Man kunde da henvise til Assurancesummerne, deres samlede Sum eller aarlige Forøgelse rummer alle Slags Bygninger i et samlet Tal, de beror altsaa paa Bygningsmassen og de giver i Virkeligheden ogsaa et Billede af, hvad der søges oplyst. Men dette Billede er ikke nøjagtigt nok, i det mindste kan man ikke paa Forhaand gaa ud fra, at det er det. Thi Assurancesummerne er tillige et Udtryk for, at det til forskellige Tider ikke koster lige meget at bygge, hvad der kan kaldes, at *Byggeprisen* varierer. Det vilde af flere Grunde, derunder rent praktiske, være af stor Betydning at kende de forskellige Tidens Byggepris. Men den er dog ikke nok til af Assurancesummen at udskille Bygningsmassen, thi Vurderingerne til Assurance kan efter deres Formaal ikke tage Hensyn til alle Svingninger af Byggeprisen, de maa have længere Perioder for Øje. Men selvfølgelig maa Vurderingen rette sig efter, hvorledes Byggeprisen udvikler sig gennem saadanne længere Perioder, og Husene vilde derfor blive satte til forskellig Værdi eftersom Aarene gaar, hvilket kan udtrykkes ved at *Assuranceprisen* forandrer sig. Ved Hjælp af, hvad her er kaldt Assuranceprisen, vilde man, hvis den kendtes, til enhver Tid kunne finde Bygningsmassen af Assurancesummen, thi Bygningsmassen $\div$ Assuranceprisen er Assurancesummen. Omvendt vil Assuranceprisen kunne findes, naar Bygningsmassen kendes.

Den Vej, der her skal gaas, er da følgende: Bygningsmassen kendes paa et vigtigt Omraade, nemlig i København, hvor den finder sit Udtryk i Etagearealet. Derved findes Assuranceprisen i København. Derpaa, naar der skal gaas videre til Landets andre Dele og hele Landet under Et, er der kun den Vej frem at antage, at de Forandringer, der er fundne for Københavns Assurancepris, gælder for det øvrige Land. Endelig maa alle disse Forhold, hvor der er Mulighed derfor, kontrolleres. Den nævnte Antagelse kan dog paa Forhaand siges at have megen Sandsynlighed for sig.

Thi som nævnt, til Grundlag for Assuranceprisen ligger Byggeprisens Udvikling gennem noget længere Perioder, og denne afhænger atter væsentligst af Priserne paa Arbejde og Materialier. Men disse Prissvingninger for Arbejde og Materialier hver for sig forplanter sig over store Omraader eller er fælles for saadanne, og ikke mindst gælder det i et lille Land som vort, at Prissvingningerne i dets forskellige Dele ikke blot gaar i samme Retning, men er af ret ens Styrke. Det gælder jo kun om Overensstemmelse i Hovedtrækkene af Assuranceprisens Forandringer i Landets Dele.

Københavns Bygningsmasse og Assurancepris.

Ligesaa forskellige som Bygninger er Skibe. Man maaler derfor Handelsflaadernes Størrelse ikke efter Skibenes Antal, men efter deres Rumindhold d. e. efter deres samlede Tal af Register-ton, uden iøvrigt at tage Hensyn til de enkelte Skibes meget forskellige Udstyrelse eller Formaal. Kun regnes med at en Dampskibstons er mere effektiv end en Sejlskibstons. Paa samme Maade vil man kunne danne sig et samlet Udtryk for alle Bygninger gennem deres Rumindhold, uden iøvrigt at beskæftige sig med de enkeltes Art og Brug. Noget lignende har da ogsaa længe været anvendt her i Landet til Brug for Bygningernes Ansættelse til Skat, dog har man nøjedes med et Flademaal i Stedet for Rummaal, men ogsaa dette er meget godt Fællesmaal. Dette Maal er *Etagearealet* d. e. det samlede Areal af alle Etageres Gulvflader. Den samme Mængde Etageareal i 1835 og 1906 repræsenterer da den samme Bygningsmasse uden Hensyn til, at den nu har en langt større Værdi end før, fordi Assuranceprisen er steget meget, og de to Arealers Assurancesum derfor er forskellig.

Ganske vist kan det indvendes, at et Hus fra 1835 er forskellig fra et, der bygges nu, med samme Etageareal og tjenende samme Formaal for Eksempel som Bolig for Folk af samme Livsstilling; selv om Byggeprisen var forblevet ens, vilde det nye Hus være dyrere at bygge, hvis der nu stilles større Fordringer til dets Godhed og Bekvemmelighed. Den vigtigste Stigning af Fordringerne gaar dog ud paa forøget Plads, vel navnlig flere Værelser, men det er jo netop blevet udtrykt gennem forøget Etageareal, og er dette blevet uforandret, vil det nu være beboet af færre Mennesker. Større Højde af Værelserne eller bedre Udstyrelse og Bygningsmaade vil vel ikke give sig Udtryk i dette Maal, men

store Forandringer i saa Henseende er der dog næppe sket, uden at de staar i Forbindelse med forøget Plads.

I de Normer for Vurdering til Assurance, som gælder i Københavns Brandforsikring, gives en Beskrivelse for alle Beboelseshuse under Et, og denne Beskrivelse er uforandret fra 1896 til 1907, altsaa et Tidsrum, hvor man vel maatte mene, at nogle af de største Forandringer er sket. Normerne fastsætte en vis Pris — denne er forandret — for en Kvadratalen Etageareal, og alle Afgivelser af større Betydning, ogsaa i Højde af Værelserne, fra Beskrivelsen vurderes saa særskilt. Disse Afgivelser fra Normen kan altsaa bevirke en Forøgelse af Assurancesummen, men det har i denne Forbindelse kun Betydning, hvis slig Forøgelse til Tider er større end til andre Tider. Et ganske nøjagtigt Grundlag for Udregningen af Assuranceprisen haves derfor ikke. Men dels kan man paa dette Grundlag ikke naa videre, dels er det ikke andet end, hvad der saa tit træffes for Varepriser fra forskellige Aar, mellem hvilke der ogsaa kan ligge en Forandring af Varens Kvalitet, og endelig spiller det kun en ringe Rolle her, hvor ikke et Hus, men Gennemsnittet af en stor By skal undersøges, noget der ogsaa vil fremgaa af det efterfølgende.

I København kendes Etagearealet, fordi det bruges til Paa-ligning af denne Bys kommunale Arealskat, ligesom det brugtes indtil 1904 til den da ophævede, for hele Landet fælles Bygningsafgift. Denne hvilede ikke paa Landbrugsbygninger, men paa de fleste andre private Huse paa Landet og paa Købstadbygninger, omtrent i samme Omfang som i København, omend Ligningen skete efter forskellige Regler. Etagearealet i Købstæderne er imidlertid ikke opgjort, mærkeligt nok synes det heller ikke muligt udenfor København at faa selve Skattens aarlige Beløb opgivet undtagen for en Del af Aarene. Det har for saa vidt mindre at sige, som Skatten her paalignedes paa en Maade, saa man ikke som i København fra den kan slutte med Nøjagtighed til det beskattede Etageareal. Dog vilde Skattebeløbet være nogen Rette-snor ved Sammenligninger.

For København er Etagearealet offentliggjort i „Statistiske Oplysninger“ om denne By, fra deres femte Bind tillige om Frederiksberg. Heri findes Tallene fra 1876, men ved megen Forekommenhed fra Stadskonduktøren er det lykkedes at kende Etagearealet fra 1860. Før den Tid er det beregnet ved Hjælp af Bygningsafgiftens aarlige Beløb. Samtlige disse Tal findes i Tabel III., Afsnit IX. Etagearealet omfatter dog ikke offentlige Bygninger.

Disses Assurancesum var i 1899 iflg. Skattekommissionens Beretning 14 pCt. af Byens hele Bygningsassurance, og hvis dette Forhold hele Tiden havde været omtrent uforandret, kunde der ganske ses bort fra, at Etageareal og Assurancesum ikke dækker hinanden, thi den Uoverensstemmelse vilde jo blive hævet ved stedse at trække 14 pCt. fra Assurancesummen. Bestemte Data til igennem Tiderne at finde de offentlige Bygningers Assurancesum, haves vel ikke, men et tilstrækkeligt sikkert Skøn for det foreliggende Formaål kan dog dannes. Derefter har Forholdstallet svinget fra 10 til 14, altsaa for private Bygninger fra 90 til 86 eller fra 100 til 95, men dette er saa lidt Forandring, at der ikke behøves at tages Hensyn dertil i denne Forbindelse, hvor det kun betyder, at den Udvikling af Assuranceprisen gennem hele Tidsrummet, som findes, kan til visse Tider, men fordelt paa længere Aarrækker, differere med 4—5 pCt. fra det virkelige Forhold. Den nærmere Undersøgelse af de offentlige Bygningers Assurance findes under Afsnit IX, den vilde her afbryde Teksten for meget og kommer desuden ind paa nogle denne ret fjærnt liggende Forhold.

I Tabel III er da Assuranceprisen for hvert Aar udregnet paa den Side 5 omtalte Maade. Den vil senere blive Genstand for nærmere Betragtning. Her anføres Tallene for hvert femte Aar, idet 1870 sættes lig 100.

1835	84	1855	92	1875	105	1895	115
1840	84	1860	91	1880	108	1900	120
1845	84	1865	93	1885	113	1905	133
1850	87	1870	100	1890	112	1907	135

Fra 1835 var der uforandret Pris til Slutningen af 40'erne og derpaa en Stigning fra 84 til 93 (1856) eller med 9 pCt., saa Stilstand og nogen Nedgang (1860—63: 91) indtil Tallet 93 atter naaedes i 1865. Fra 1865 til 1870 Prisstigning med 8 pCt. til 100, 1870 til 1885 med 13 pCt. til 113, derpaa omtrent Stilstand i 10 Aar, men fra 1895 til 1907 en Stigning af 17 pCt. fra 115 til 135.

Ialt var Prisstigningen

1835—1870	84 til 100 d. e.	19 pCt.
1870—1907	100 til 135 d. e.	35 -
1835—1907	84 til 135 d. e.	61 -

Dette passer ganske godt med, hvad der gælder for Københavns Brandforsikring. Dennes Takster for Assuranceværdian-

sættelser forøges nemlig med 10 pCt. i 1857, med 10 pCt. i 1866, i 1896 var der nogen Forhøjelse og i 1900 med 15 pCt. Hvis man antager at Forhøjelsen i 1896 var 5 pCt. og gaar ud fra 84 i 1845, faas Index-Numbers for Taksterne sammenstillede med de for Assuranceprisen fundne i de Aar, hvor Takstforandringen skete.

	Takster	Assurancepris
1845	84	84
1857	92	93
1866	101	94
1896	106	116
1900	122	120

1845 er kun anført for at have et Begyndelsesaar. Nogen Uoverensstemmelse har der jo været, men den samlede Stigning indtil 1900 er den samme, fra 84 til ca. 120 eller ca. 45 pCt.

De forhøjede Takster gælder ikke alene nye Bygninger; saaledes kom der i 1900 et af Justitsministeriet approberet „Tillæg til Regulativ og Tabel til Vejledning ved Ansættelse af Assuranceværdien for Københavnske Grundejendomme“, hvori bestemmes, at der ved fremtidige Vurderinger gives Regulativet af 1896 et Tillæg af 15 pCt. — som ovenfor omtalt —, men tillige at for allerede opførte og vurderede Bygninger kan der, naar Vedkommende begærer det, uden at ny Vurderingsforretning i den Anledning vil være fornøden, tillægges 10 pCt. til Værdien af Bygningsvurderingssummen. Paa lignende Maade er ogsaa de tidligere Forhøjelser udstrakte til de eksisterende Bygninger, og da der finder regelmæssige Omvurderinger Sted, er disse Forhøjelser blevet effektive for alle de assurerede Bygninger.

Naar gamle Huse nedrives og erstattes af nye, stiger Assurance-summen jo kun med Forskellen paa det gamle og det nye Hus' Assuranceværdi. Det samme er Tilfældet med Etagearealet for de to Huse. Her er et Forhold, der kan bringe Forvirring, omend det for hele Byen under Et vel ikke har større Betydning.

Overfor alle disse Forhold, der hindrer en nøjagtig Udregning af Assuranceprisen, maa man for det Første tage i Betragtning, at slige Komplikationer træffes saa ofte, saaledes ogsaa ved de i stort Omfang foretagne Undersøgelser over det almindelige Prisniveau, over Pengenes vekslende Købeevne, men dernæst, og det bliver her Hovedsagen, foretage Sammenligninger og Kontrolleringer, naar der er Mulighed derfor. Det vil da ogsaa ske efterhaanden,

særlig paa den Maade, at Udviklingen af Etageareal og Assurancesummerne i København sammenlignes, og at dette atter sammenholdes med Udviklingen af Assurancesummerne i de andre Landsdele og af Københavns Assurancepris.

Københavns Brandforsikring omfatter iøvrigt efterhaanden kun en mindre Del af Byen, idet den væsentlig forsikrer Ejendomme i den gamle By, indenfor Voldene. Dens Andel af hele Assurancen var i 1870 80 pCt., i 1906 40 pCt., Resten er for den langt overvejende Del forsikret i Landbygningernes Brandforsikring, hvilket ogsaa er Tilfældet paa Frederiksberg. De forskellige Selskaber blev i 1906 enige om at følge ensartede Regler for Vurdering af Ejendomme i København og paa Frederiksberg. Da denne sidste Bys Etageareal kendes, omend kun for en kort Aarrække, nemlig fra 1891, ligger det nær at prøve at udregne dens Assurancepris. En saadan Prøve giver imidlertid af forskellige Grunde et negativt Resultat, hvorfor den kun kort skal omtales uden at medtage andet end Hovedpunkterne.

Assuranceprisen pr. Kvadratalen Etageareal bliver paa Frederiksberg næsten ens i 1891 og 1908, nemlig i det første Aar 34.₆, i det sidste 35.₂ Kr., i 1907 var den 34.₅ Kr. I Mellemtiden var den synkende til 1899 33.₀ Kr., steg derpaa med lidt Svingninger, først fra 1904 steg den i samme Forhold som i København. Ejendommeligt er det ogsaa, at den i 1891 var 20 pCt. højere end i København, fra 1904 kun 6 pCt. højere. Alt dette grunder sig uden Tvivl paa særlige Forhold for Frederiksberg. En Grund er, at Etagearealet ikke her, i det mindste ikke fra Begyndelsen, omfatter alle Ejendomme, men kun de, der fik Vand fra Vandværket, det siges derfor (Statistiske Oplysninger om København og Frederiksberg, Hefte 5) kun at være en tilnærmelsesvis rigtig Opførelse, men dog tillige at kun faa Ejendomme er udelukkede fra den. Dog har altsaa Etagearealet i 1891 været noget større end opgivet og ligesaa i aftagende Grad for de følgende Aar, eftersom Vand er blevet indlagt i de gamle Huse, der ikke har haft det. Det er endvidere naturligt nok, at Boliger paa Frederiksberg, med den mere velhavende Befolkning, har været kostbarere end i København. Men dette Forhold er jo i Aarenes Løb forandret en Del og derved Prisforskellen formindsket, og den Forandring, der er sket, har gjort Forholdenes Udvikling paa Frederiksberg ekstraordinær. Samtidig er dette imidlertid et Eksempel paa Manglerne ved Etagearealet som Maal, noget, der kun kan overvindes ved at tage Gennemsnit af større Omraader end Frederiksberg, og saa jo

endda fører til Resultater, der som omtalt maa prøves. Forandringen i de frederiksbergske Boligforhold kan i faa Træk ses af følgende Tal (Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 16).

Antallet af større Lejligheder paa Frederiksberg er formindsket dog ikke mere end i København, idet Lejligheder paa 5 Værelser og derover udgjorde i Procent af alle Lejligheder

	Frederiksberg	København
1886	32,1 pCt. 140	19,1 pCt. 147
1895	25,6 - 112	15,9 - 122
1906	22,9 - 100	13,0 - 100
		12,3 med Indlemmelser.

Derimod er Villaernes Antal forholdsvis formindsket paa Frederiksberg, men ikke i København, idet Villaer og andre Huse med højest 3 Etager (2. Sal) udgjorde i pCt. af alle Ejendomme

	Frederiksberg	København
1901	48	35
1906	41	37

denne pCt. skulde paa Frederiksberg have været i 1906 51, men var kun 41, hvis Udviklingen her havde været som i København. Villaer er betydelig dyrere at bygge pr. Kvadratalen Etageareal end høje Huse, saa denne Forandring har bidraget sit til den særlige Udvikling af Assuranceprisen paa Frederiksberg.

I Instruks for Københavns Brandforsikrings Vurderingsmestre bestemmes, at Vurderingen sker under Statens Tilsynsmænds Kontrol i Overensstemmelse med den til enhver Tid gældende Tarif og iøvrigt efter de særlige Regler, hvori bl. a. staar, at ved nye og vel vedligeholdte Bygninger skal Vurderingssummen være det Beløb, som Tilvejebringelsen af de forsikrede Genstande maa koste, uden at deri kan optages Erstatning for Leje- eller Rentetab etc. eller tages Hensyn til Beliggenhed, Byggegrund m. m. Er en Ejendom eller Dele af den i mangelfuld Tilstand, fradrages i Vurderingssummen det Beløb, der vilde medgaa til at rette Manglerne. Der synes altsaa at være en Kombination af fastsatte Tarifer og Hensyntagen til enhver Tids Byggepris. Assurancevurderinger har jo tidt nok været Genstand for Kritik, vel snarest fordi de har været ansete for at være for høje, en nærmere Paavisning heraf udover enkelte Tilfælde synes dog ikke at være sket. Efter den her foretagne Udregning af Københavns Assurancepris kan man jo ikke dømme i dette vist meget indviklede Spørgsmaal, og det har heller ikke her nogen Betydning, med mindre der har været en

Overvurdering, hvis Omfang har svinget; har den derimod været den samme hele Tiden, indvirker den jo ikke paa Prisens Index-Numbers, som alene har Interesse i denne Sammenhæng. Men her er altsaa ogsaa et Spørgsmaal, som bidrager sit til at kræve de omtalte Kontrolleringer.

Derimod har det Betydning at se paa, hvorledes disse Vurderingsforhold ordner sig udenfor Hovedstaden i de to andre store Selskaber, hvoraf jo ganske vist Landbygningernes spiller saa stor en Rolle for Hovedstaden og har bidraget meget til det for denne fundne. I selve Brandforsikringens Natur ligger det dog allerede, at Bygninger vurderes efter, hvad det til forskellige Tider koster at bygge, saa at alle Selskaber retter deres Assurancepriser efter de større Forandringer heri, der som omtalt maa antages at være fælles for hele Landet.

I Købstædernes Brandforsikring var der til 1867 tiaarige Omvurderinger, kun ved disse almindelige Omvurderinger kunde Ejerne faa Forsikringssummen forandret, naar Husets Værdi var blevet forandret ved Konjunkturforandringer i Priserne paa Arbejde og Materialier, og i 1847 og særlig 1857 førte dette til stor Forøgelse af Assurancesummen. Efter 1872 kan saadanne Omvurderinger ske til enhver Tid. Se nærmere Selskabets Skrift ved dets Hundredaars Jubilæum.

Ogsaa Landbygningernes Brandforsikring udgav ved sit Hundredaars Jubilæum 1892 et Skrift. Heraf fremgaar, at allerede fra den første Tid var der paabudt Taksation efter Bygningernes rette Værdi og Omvurderinger efter Tidernes vekslende Priser. 1825 maatte imidlertid nedsættes en Kommission til Overvejelse af, hvorledes de altfor høje Assurancesummer, der hidrørte fra Pengeforvirringen og Omskrivningen af Pengenes Værdi i 1813 kunde reduceres til Bygningernes virkelige Værdi, og hvorledes Taksationerne kunde faa større Paalidelighed. Pengeforvirringen fra 1807 og følgende Aar havde fremkaldt en almindelig Stigning af alle Priser, og Konsolideringen af Landets Pengevæsen bevirkede et almindeligt Prisfald, hvorved baade Arbejdsløn og Prisen paa Byggematerialier sank langt under, hvad de havde været i 1813—1818, efter at der i 1813 ved Pengeomskrivningen forgæves var søgt at indføre stabile Forhold.

Undersøgelserne i 1823 havde vist at Assurancesummerne var meget høje, ofte flere Gange højere end Bygningerne fra noget-somhelst Synspunkt var værd, og at Taksatorerne, der i Almindelighed var Landboere, manglede Dygtighed til under de forandrede

Forhold at bedømme Bygningernes Værdi. Hverken Kommissionen eller andre Forsøg paa at afhjælpe Manglerne havde dog Held dermed, saa disse for høje Assurancsummer spiller en Rolle for en Del af den her omhandlede Periode efter 1835. En Lov af 4. Marts 1857 medførte dog, at der toges fat med stor Kraft, nye Bestemmelser traadte senere til, saa at man i 1872 havde Lejlighed til at konstatere, at man kunde føle sig nogenlunde forvisset om, at Assurancsummerne i det væsentlige passede til Bygningernes Værdi, og at Vurderingsmændenes Værdiansættelser var upaaklagelige. I 1884 viste det sig imidlertid, at Sognevurderingsmændenes Værdiansættelser ikke blev tilstrækkeligt eftersete, og „da der tillige var indtraadt Nedgang i Priserne paa Arbejdsløn og Byggemateriale, gjaldt det om at passe godt paa, at man ikke vedblev med de høje Vurderinger, som Perioden med Priser fra Begyndelsen af 70erne havde havt til Følge“. Siden den Tid er da meget nøje Eftersyn med tilhørende Omvurderinger sket ogsaa med Hensyn til Konjunkturforandringer omend mest for de lidt større og store Bygninger, saaledes at i Tvivlstilfælde ofte foretages „en saa minutøs Detaillering af Bygningernes Materiale og Priser, at det kommer et Opførelsesoverslag nær“.

Af det her meddelte fremgaar, at disse Brandforsikringselskaber vel til forskellige Tider har fulgt en noget forskellig Praksis, men at man dog stadig har lagt stor Vægt paa, at faa Assurancsummerne fastsatte efter de vekslende Prisforhold og efter Bygningernes virkelige Værdi.

En anden Maade at skønne over Harmonien i Selskabernes Vurderingsprincipper er meget oplysende. Den bestaar i at følge Stigningen af Assurancsummerne i de forskellige Landsdele og se om her er Harmoni, eller, hvor den ikke skulde findes, om dette da er forklarligt ved Forhold saasom Befolkningens Forøgelse, der maa føre til forskellig Udvikling. Dette vil der være rig Anledning til i de følgende Afsnit, men det kan allerede her siges, at denne Prøve giver et Resultat, der afgjort peger i Retning af, at Assurancsummerne har udviklet sig i Harmoni med selve Byggeriet, idet her kun tænkes paa en saadan Overensstemmelse i Hovedtrækkene.

II. Byggevirksohmheders Perioder.

Selv det flygtigste Kendskab til Byggevirksohmheden véd, at den svinger op og ned, og at disse Svingninger ikke kommer ganske vilkaarligt, men i Perioder. Det gaar ganske vist saaledes med al økonomisk Virksomhed, ja vel med alle menneskelige Foreteelser, men der er dog Grunde til, at man anser det for noget ejendommeligt for Byggeriet. Dels er det her iøjnefaldende for enhver, om der bygges meget eller lidt, man kan ikke undgaa at lægge Mærke dertil, og det giver derved mere Grund til Omtale end for Eksempel de stærke Svingninger, der optræder i Skibsfarten. Men der er ogsaa en dybere Grund, idet det vistnok tør siges, at Byggeriets Svingninger har en almen Interesse derved, at de i en særlig Grad falder sammen med de saakaldte „gode“ og „daarlige“ Tider og er et bestemt Udslag af dem, kun saare sjældent og da i ringe Omfang vil det være anderledes.

Det sidste kommer af, at Byggevirksohmhed er to Ting, nemlig dels selve Bygningerne, dels Byggeerhvervenes Beskæftigelse. Byggeerhvervene følger direkte, om der bygges meget eller lidt, og de er tilsammentagne store Erhverv, en vigtig Del af Næringslivet, hvis Kaars Forandringer spreder sig over endnu større Kredse. Men dette har dog ikke en saa stor Betydning, at det er afgørende for hele Befolkningen. Det har Bygningerne derimod, de skulle tjene alle, hvad enten det er som Beboelseshuse, offentlige Bygninger eller til Næringsdrift: Landbrugsbygninger, Fabriker, Værksteder, Lagre, Butikker o. s. v. Det Omfang, hvori der bygges, bestemmes derfor af Forhold, der for hele Landet har den største Betydning.

Et af Hovedpunkterne i en Undersøgelse af Byggevirksohmheden bliver da dens Perioder, man maa søge at faa det bedst

mulige Kendskab til deres Indtræffen, Antal, Varighed og Styrke og til deres samlede Betydning for hele den Aarrække, der her behandles.

Til en vis Grad fører selve den periodiske Udvikling med sig, at man ikke maa overvurdere *Betydningen* af de Svingninger i Byggeriets Omfang, der danne Perioderne. Ringe Byggeri føles vel som en Modgang, til Tider endog af stor og virkelig Betydning, men det afløses af bedre Forhold. Ligesaa lidt betyder stærkt Byggeri, at en Guldalder er naaet, Nedgangen er sikker nok. Byggeerhvervene berøres mest direkte af Omskiftelserne, dog er der et Forhold, som næppe har sine Perioder, og som for visse Byggeerhverv spiller en stor Rolle, det er Reparationsarbejdet. Medens tiltrods herfor Nybyggeriets Omfang har den største Betydning for de fleste Byggeerhverv, saa er det anderledes med selve Bygningerne og de Formaal, de tjene. Oftest vil det jo være saaledes, at Grunden til, at der bygges lidt, er at der ikke er Trang til mere Byggeri. Det kan vel ske, at det er Evnen til at bygge, der er for ringe, Pengene mangler, men de fleste Huse tjene til Beboelse og Erfaringen viser, at Boligmangel er en sjelden Begivenhed. For andre Bygninger, til Nærings- eller offentlig Brug, kan der vel være Trang til Stede, som man maa vente med at faa tilfredsstillet; men her er dog ikke som for Byggeerhvervene Tale om Intet at kunne udrette, Hovedsagen vil altid for en Næring være dens Drifts Indretning og Gang under de givne Forhold. Det gaar her som med offentlige Bygninger, Kirker, Skoler, Hospitalet m. fl., der kan vel virkes bedre i gode, rummelige, hensigtssvarende Huse end i daarlige, snevre eller stygge, men det er dog det personlige Arbejde, der udføres i dem der først og fremmest bestemmer, hvorledes Resultatet bliver.

Man maa heller ikke overvurdere den *Oplysning*, der kan faas af Perioderne. For *Byggeerhvervene* er den af største Betydning, thi man kan faa at vide, hvormeget eller lidt der til forskellige Tider bygges, og det er for dem, hvad det gælder at vide. Men fra et *alment Standpunkt* ses der mere paa, at der snart bygges *for* lidt og snart og vel hyppigere *for* meget i en vis Tid. Virkningerne heraf er det, som føles, og det er dette for meget eller for lidt, som ønskes nærmere oplyst; det kunde maaske ogsaa hjælpe til at undgaa senere lignende Kalamiteter. Perioderne oplyser det i grove Træk, men først *efter* at det er sket. Afværgelse i rette Tid kræver langt flere Oplysninger og saadanne Hjælpe midler, som Erfaring og sundt Omdømme og Ansvarsfølelse.

Direkte viser et saadant for Tidens Krav og Evne uforholdsmæssigt stort eller ringe Byggeri sig kun ved Lejligheder, bestemte til *Udlejning*, thi her giver det sig straks Udslag i Mangel paa eller Overflødighed af ledige Lejligheder og i Lejepriserne. Disse Udslag kendes imidlertid kun i København tilstrækkeligt klart og omfattende, og endda ikke fuldt ud for Lejepriserne, omend vel saa meget som overhovedet kan oplyses. Men ellers ved man for denne By for hvert Aar, hvor mange nye Lejligheder der er tilkomne, i hvilken Grad de tages i Brug, og hvor mange af alle Lejligheder der er ledige, tilmed for en Række af Aar der er tilstrækkelig lang til at være oplysende. I de mindre Forhold udenfor Hovedstaden, hvor saadan Statistik ikke have, er det vel lettere at danne sig et Begreb om Forholdene i Øjeblikket, men man har ingen Midler til Sammenligning, saa det hjælper ikke stort mere, end at enhver kan danne sig et Skøn, saavel de, der bygger, som de, der yder Pengelaan dertil, men det er jo netop disse Skøns Fejltagtighed, der viser sig i, at der bygges for meget eller for lidt. Ganske vist har København ikke benyttet sine Hjælpe midler til at regulere sit Byggeri, Bristen ligger i Mangel paa deres Forstaaelse og i Mangel paa de ovenfor nævnte Egenskaber.

Om *alle andre Bygninger*, for Landbrug og andet Næringsliv og om offentlige Bygninger, gælder det derimod, at man ikke ved at vide, hvormeget der er bygget af hver Slags (og det ved man ikke engang), kan sige om det er for meget eller for lidt, det vilde kræve ganske særlige og indgaaende Undersøgelser, som dog nok til en vis Grad kunde ske. Man kan ikke overse, at dette bevirker en Ubillighed overfor Bedømmelsen af Byggeriet af Lejeboliger. Det er saa let at se, om der er for mange af dem, særlig i København, hvor man faar det at vide gennem officielle Tal. Men for Eksempel Landbrugets Bygninger, hvor meget overflødig Byggeri har her ikke været? Der har saaledes været Tider, maaske særlig i 70erne, hvor mange Bøndergaarde fik for store Stuehuse, som den Dag i Dag staar kun delvis benyttede; er her ikke en Overflødighed af Boligrum, lige saa vel som i et Hus med ledige Lejligheder? Der har ved Landbrug saavel som Fabrikker etc. og i offentlige Bygninger været meget uhensigtsmæssigt Byggeri, som ikke er Pengene værd. Sligt er ofte undskyldeligt, Udviklingen til nye Former for saadanne Huse er Skyld deri, men Pengene er givet ud. Og her maa man vel mærke sig Forskellen fra, at der til en Tid er for mange Lejeboliger opførte, det gælder

jo mest i Byerne. Thi disse kunne vel til en Tid staa tomme og ikke give Rente af Byggesummen, men der kommer med Sikkerhed en Tid, da de gør deres Nytte. Men det gælder ikke hine Penge, der er medgaaede til, hvad nu Intet er værd, det bliver aldrig noget værd, de Penge er tabte for bestandig. At der i København i en nylig Aarrække blev bygget for mange Huse til Udlejning, er et Tab for stedse for Byggeerhvervene, der i nogle Aar var for stærkt beskæftigede, for derefter at ligge stille, en Udligning af alt dette Byggeri paa længere Tid, vilde have skaffet dem langt større Fordel. Det er vel ogsaa meget skadeligt ved at give et Pengetab i de Aar, til alt dette er taget i Brug, men det er et Tab, der begrænser sig til Aar. Det har jo da ogsaa vist sig, at Lejeledigheden for Beboelsesbygninger i København er fra 7,2 pCt. i 1907 gaaet ned til 3,9 pCt. i 1910, eller naar 3 pCt. regnes for normalt, er den unormalt høje Lejeledighed paa disse 3—4 Aar faldet fra 4,2 til 0,9 pCt., ifølge „Københavns Statistik i 1909“. Med Forretningslokaler er derimod kun en ringe Forbedring, her er stadig særdeles mange ledige. Derimod vilde man vist let kunne finde i andet Byggeri her i Landet lige saa store Summer anbragte, der er tabt for stedse. Forskellen er ganske vist den, at hin Kalamitet i København kunde i det mindste i høj Grad være afværget, medens det uhensigtsmæssige Byggeri — men vel det for kostbare — næppe kunde være undgaaet, lige saa lidt som saa mange andre dyrt købte Erfaringer. Maalt i Penge er Forskellen da maaske, at den mindste Skade er sket i København.

Disse sidste berørte Spørgsmaal ligger iøvrigt udenfor denne Afhandlings Plan, der alene omfatter selve Byggevirksomheden, ikke dens Rentabilitet; de er dog kort omtalte for at vise, at der paa et vigtigt Omraade — Københavns Lejeboliger — foreligger fyldige statistiske Oplysninger, der derimod savnes paa andre endnu vigtigere, et Savn der i det mindste i ikke ringe Grad kunde raades Bod paa, Saalænge dette ikke er sket, bør der advars mod fejle Bedømmelser af de forskellige Slags Byggeri.

Det første Skridt til *Periodernes* Undersøgelse er at finde Assurancesummernes aarlige Forøgelse; dette har dog nærmest kun historisk Interesse, da det er lidet skikket til Sammenligning undtagen mellem nærliggende Aar. Saaledes steg i den stærke Byggeperiode i 70erne Assurancesummen for hele Landet i et Par Aar med ca. 90 Mill. Kr. aarlig, medens Stigningen i 1906 og 1907 var ca. 160 Mill. aarlig, men derfor kan man dog ingen-

lunde sige, at Byggevirkksomheden nu har været henved dobbelt saa stor som da, tværtimod, maalt i Forhold til den hele Assurance-sum og til Befolkningen var Forøgelsen i 70erne større end nu, men det vil sige, at Byggevirkksomheden da var større end nu, ganske paa samme Maade som man ikke maaler Befolkningens Tilvækst i forskellige Perioder ved den absolute Tilvækst, men ved Tilvækstprocenterne.

Assurancesummernes absolute aarlige Forøgelse maa altsaa omsættes til deres procentvise Stigning, hvilket er sket i Tabel II, og det er disse *Tilvækstprocenter*, der skulle sammenlignes og undersøges.

Egentlig er det jo ikke Assurancesummernes, men *Bygningsmassens* Forøgelse, der skal undersøges, men denne sidste kendes, som tidligere omtalt, kun i København. Assurance-summen er Produktet af Bygningsmassen og Assuranceprisen. Det kommer da an paa *om Assurancesummernes procentvise aarlige Forøgelse svarer til Bygningsmassens paa en saadan Maade, at den kan bruges som et Udtryk herfor.*

Hvis Københavns Assurancepris' Forandringer antages at gælde for hele Landet, ikke for de enkelte Aar, hvad der ikke er Grund til at tro, men for længere Tiders Gennemsnit, hvad der er Rimelighed for at antage, saa vilde i Tiden fra 1871—1906 Assurance's aarlige procentvise Forøgelse gennemsnitlig være 1,3 Gange større end Bygningsmassens. Hvis det gjaldt for hvert af de enkelte Aar er det klart, at Assurancesummernes Tal lige saa godt kunde sammenlignes som Bygningsmassens, Resultatet blev det samme. Men det er jo ikke Tilfældet. Hvad man saa kan forlange for at kunne bruge Assurance'n er, at det af en eller anden Grund vides, at Tallene for Assurance og Bygningsmasse giver Svingninger, der er omtrent lige stærke og falder omtrent i de samme Aar. Dette kan saa at sige paa Forhaand antages, fordi det er rimeligt at antage, at Prisen stiger med stærkt Byggeri, og stiger mindre eller falder med ringe Byggeri.

Men det egentlige Grundlag for Dannelsen af en Mening herom er dog en Sammenligning af Assurance's og Bygningsmassens Udvikling i København, hvor begge Forhold kendes. Dette vil ske i Løbet af de følgende Undersøgelser af Byggevirksomhedens Perioder. For at gøre dette lettere overskueligt behandles først Assurance's Perioder og derefter Assuranceprisen og Bygningsmassens. Men det er da heldigt at foregribe Resultatet paa det heromhandlede Punkt ved at sige, at saa vidt det

kan skønnes, kan Assurancen fuldt ud bruges til at undersøge Byggevirksomhedens Perioder, Assuranceprisens Moment bevirker ikke nogen Forstyrrelse heri.

For en Ordens Skyld bemærkes, at med Byggevirksomhed forstaas her kun dens ene og Hoveddel: Nybyggeriet, den anden Del: Reparationsarbejdet, vil senere blive behandlet.

Rotationsperioder.

Man kan maale en Bølges Bredde ved Afstanden fra det ene Bølgebjerg til det andet, eller fra den ene Bølgedal til den anden. For det økonomiske Livs Bevægelser plejer man at maale fra Dal til Dal. Gangen i Bevægelsen er fra Stilstand til begyndende større Virksomhed, derpaa „Højkonjunktur“, saa Nedgang til paany indskrænket og tilsidst atter stillestaaende Virksomhed, for derpaa at begynde paany med den samme Rotation. Minimum — Maximum — Minimum i det aarlige Byggeri, det er de Perioder, som her skal betragtes.

A. Almindelige Perioder.

Assurancesummernes Tilvækstprocenter for hvert Aar skal altsaa udregnes og sammenstilles for at finde deres Rotationsperioder. Dette vil dog her ske saaledes, at man ikke nøjes med at tage Procenttallet for de enkelte Aar, men et Gennemsnit af dette Tal og de tilsvarende Tal for det foregaaende og efterfølgende Aar, et Treaars Gennemsnit, disse Tal findes i Tabel II. Det er altsaa ikke saaledes, at Aarrækken fra 1835 deles i Treaar, som hver kun er repræsenteret af et Tal, derved kunde jo Bevægelsen kun følges for hvert Treaar og ikke som nødvendigt er for hvert Aar. Det er ikke Treaar, men aarlige Treaars Gennemsnit, der opereres med, hvert Aar er repræsenteret af sit Tal undtagen det første og sidste i den hele Aarrække, som jo maa bortfalde, da de ikke har noget her medtaget henholdsvis forudgaaende og efterfølgende Aar.

Grunden til at saadanne Treaars Gennemsnit maa foretrækkes, er, at Tallene for de enkelte Aar let kunne faa en ret tilfældig Betydning. Det har for Eksempel ingen Interesse for den periodiske Udviklingsgang af Byggeriet, om et Aar har haft særligt uheldigt Vejr, der har indskrænket Byggetiden. Kun i Almanakken er Aarene skarpt adskilte, i Virkeligheden glider det ene over i det næste, ligesom det er en Fortsættelse af det foregaaende. Derfor faas større Kontinuitet i Udviklingen og derved et sandere Billede

ved saadanne Gennemsnit som Repræsentanter for de enkelte Aar. Visse Forhold, som senere skal omtales, kan endog gøre det nødvendigt for at faa et Aars sande Karakter, at betragte det som Gennemsnit af et endnu større Antal Aar end tre.

Tabel I.

Byggevirksomhedens Perioder A aarlige Treaarsgennemsnit.
København med Frederiksberg.

	Aarstal			Antal Aar	Procent Tilvækst				
	Min.	Max.	Min.		I alt	Min.	Max.	Min	Gens.
1. Periode . .	1840	1846	1849	10	11,94	0,09	2,55	1,32	1,19
2. — . .	1850	1856	1863	14	42,62	1,81	5,38	1,16	3,04
3. — . .	1864	1875	1878	15	63,57	1,50	6,58	3,57	4,24
4. — . .	1879	1884	1888	10	42,56	3,63	5,66	2,52	4,26
5. — . .	1889	1901		(13)	49,40	2,58	6,43		(3,80)

En kun lidet udpræget Periode i 60erne er der ikke taget Hensyn til, dens Maximum var 1867 og Minimum 1870.

Købstæderne.

1. Periode . .	1839	1846	1849	11	26,47	1,42	3,76	1,68	2,41
2. — . .	1850	1857	1867	18	62,79	2,22	8,82	0,76	3,49
3. — . .	1868	1876	1879	12	38,13	0,82	6,34	2,79	3,18
4. — . .	1880	1883	1887	8	28,57	2,82	4,87	2,19	3,56
5. — . .	1888	1899	1904	17	59,98	2,23	4,89	3,00	3,53
6. — . .	1905					3,09			

Landdistrikterne.

1. Periode . .	1840	1847	1850	11	27,46	1,23	3,57	2,08	2,50
2. — . .	1851	1856	1865	15	66,77	2,51	8,03	2,53	4,45
3. — . .	1866	1874	1889	24	78,08	2,92	6,61	1,60	3,13
4. — . .	1890	(1906)		(17)	(49,92)	1,60	(3,96)		(2,94)

Her er ikke taget Hensyn til en enkeltstaaende Nedgang i 1879.

Hele Landet.

1. Periode . .	1840	1846	1850	11	23,73	1,04	3,15	2,08	2,16
2. — . .	1851	1856	1864	14	58,15	2,70	7,33	2,22	4,14
3. — . .	1865	1874	1879	15	55,32	2,22	6,25	2,92	3,69
4. — . .	1880	1883	1889	10	30,03	3,13	3,84	2,00	3,00
5. — . .	1890	1901		(12)	(38,00)	2,08	4,44		(3,17)

Tallene i Klammer er her og i senere Tabeller for endnu ikke afsluttede Perioder.

Ved enhver Undersøgelse af Byggevirksomheden er det nødvendigt ikke at nøjes med at tage hele Landet under Et, men, saavidt det da er muligt, at sondre det i forskellige Dele. Hovedgrunden hertil er indlysende nok til ikke at behøve nærmere Forklaring, saaledes som naar der i denne Tabel er sondret mellem København, Købstæderne og Landdistrikterne, hver af dem vides paa Forhaand

at have haft sin egen Udvikling og sine egne Kaar for Byggeriet. Men en anden Grund er, at der herved opnaas *Kontrol*, thi trods Forskelligheder, er der ogsaa noget fælles eller i alle Tilfælde, der kan fra andre Forhold kendes Grunde til Forskellighederne, de gennem Assurancesummerne fundne Tal kunne ikke stride herimod uden at være upaalidelige, men maa til Gengæld vinde i Tillid, hvis de ikke fører til usandsynlige Resultater. Det er denne Kontrol, der mest vil blive anvendt overfor Assurancesummerne som Maal for Byggevirkksomheden, men det vil som Regel ske stiltiende, antaget som medindbefattet i Betragtningen af de forskellige Tabeller.

Af Tabel II er atter udregnet hosstaaende Tabeller over Rotationsperioderne, angivende Aarstallene for deres Begyndelse, Kulmination og Slutning, de tilsvarende Tilvækstprocenter i aarligt Gennemsnit, Periodernes Varighed og den for hver Periode fundne gennemsnitlige aarlige Tilvækstprocent. Naar der er Tale om et Aars Tilvækstprocent, menes altid dennes Trearsgennemsnit hvor ikke andet er bemærket.

København med Frederiksberg.

Her er 5 Perioder, hvoraf den sidste ikke er afsluttet; deres Længde er fra 10 til 15 Aar, men den sidste synes at skulle blive betydelig længere, idet Opgangen 1889—1901 varede i 12 Aar, derpaa begyndte en længere Nedgang med stadig betydelig Byggeri, indtil dette fra 1908 er blevet yderst ringe. Den tredje Periode havde ogsaa en lang Opgangstid paa 11 Aar, 1864—75, derpaa en kortvarig Nedgang paa 4 Aar. Der var iøvrigt i 60erne en Periode med Maximum i 1867, men den medtages ikke her, fordi den kun skyldes Assuranceprisen, ikke selve Byggeriet, hvad senere skal paavises, idet det allerede her bemærkes, at dette er det eneste Tilfælde, hvor Assuranceprisen bevirker, at Assurancens Tilvækst svinger paa anden Maade end Bygningsmassens. Tilvækstprocenten er indtil 80erne i Reglen mindre, men derefter større end i de andre Landsdele.

Købstæderne.

Perioderne falder omtrent ganske sammen med Københavns. Tilvæksten er derimod indtil Slutningen af 50erne betydelig større i Købstæderne, men fra denne Tid og til Begyndelsen af 70erne var Byggeriet i Købstæderne overordentlig lille. Svingningerne fra Minimum til Maximum er mindst lige saa store som i Køben-

havn indtil 90erne, da de bliver mindre, og da dette gælder Gennemsnittet af alle Købstæderne, vil de enkelte af dem sikkert kunne fremvise meget store Svingninger, hvad der er ret naturligt, thi naar der overhovedet er Aarsag til Bevægelse, vil den let virke stærkere paa et lille end et stort Omraade (for Eksempel Anlæg af Jernbane til Byen). Der er dog den Forskel fra Københavns Perioder, at Købstæderne fra 1905 begyndte paa en ny 6te Periode, efterat den 5te med Minimum allerede i 1899 (i København 1901) sluttede i 1904. Svingningerne passer godt med Befolkningsbevægelsen i Byerne.

Landdistrikterne.

Disse Perioder falder sammen med Byernes, dog med en meget væsentlig Undtagelse, idet Byernes 4de Periode, ca. 1879 til ca. 1888 ikke findes paa Landet. I denne Tid var Byggeriet paa Landet stadig nedadgaaende, grundet paa de bekendte trykkede Forhold for Landbruget (Amerikas Konkurrence, synkende Kornpriser), der altsaa fra 1879 viser deres Indflydelse, saa at Opgangen først begynder og endda kun svagt fra 1890. Til Gengæld, og her er endnu en Afvigelse fra Byerne, især fra København, er Stigningen bleven stadig fortsat og næppe afsluttet, medens den standsede ca. 1900 i Byerne, for dog som nævnt at begynde igen i 1905 i Købstæderne. Der er vel en Nedgang i Landdistrikterne i 1902, men saa ringe, at den ikke kan medregnes. Tilvækstprocenten var paa Landet oftest større end i Byerne, særlig København indtil 1875, men fra 1879 meget lavere. 1875 er et Vendepunkt, før den Tid havde Maximum været størst for Købstæderne og næsten lige saa stor for Landet, derefter blev det omvendt, Maximum blev størst for København, 1875 var Forholdet ens for alle Landsdele. Landdistrikterne havde en meget lang Periode paa 24 Aar fra 1866—89 og deres nuværende Periode fra 1890 synes ogsaa at skulle blive særlig lang.

Hele Landet

har 5 Perioder, de falder sammen med Byernes. Maximum indtræffer 1846, 1856, 1874, 1883 og 1901, disse Aar, eller de nærmest liggende, er ogsaa Maximumsaar for Byerne og Landdistrikterne, undtagen at som nævnt 1883 ikke gælder for de sidstnævnte, der heller ikke har Minimumsaaret 1879, idet Minimumsaarene for hele Landet er 1850, 1864, 1879 og 1889. Disse Aar og selve Perioderne falder sammen med hele den almindelige økonomiske

Udvikling og giver derfor ikke Anledning til nærmere Omtale; der er ikke i disse Perioder noget for Byggeriet særlig ejendommeligt at fremhæve, idet de særlige Forhold for Landdistrikterne er omtalte. Mulig bør det dog antydes, at Byggeriet var stigende hele Tiden gennem 90erne, medens der i Begyndelsen af disse har været en Nedgangsperiode i det almindelige økonomiske Liv, dog var det først fra 1893 til 1894, at Byggeriet tog ret Fart, i de første 4—5 Aar lige stærkt for alle Landsdelene, men derefter var Byggeriet i København meget stort i nogle Aar, selv efter at Nedgangen her var begyndt i 1901.

Som nævnt var det meget ringe i København i Tidsrummets første Aar og i Købstæderne ca. 1860—1872, og paa Landet var det efter 1880 en Del ringere end i Byerne undtagen i Tiden om 1887, da det var lige ringe overalt.

Med disse ganske vist ret betydelige Undtagelser fulgtes de forskellige Landsdele ret godt sammen, baade med Hensyn til Antal og Byggeriets Omfang, særlig er dette Tilfældet i 70erne.

Siden 1840 har der ikke været noget egentligt Minimumsaar, d. e. med yderst lidt Byggeri for Landet som Helhed (1840: 1,04 pCt.). Saadanne virkelig udprægede Minima indtraf derimod i København 1840, 1849, 1862, 1863 og saa i 1908 og følgende Aar, i Købstæderne 1849, 1861—1870, en lang Tid, det var ogsaa det Tidsrum, hvor deres Befolkningstilvækst var mindst; for Landdistrikterne 1887—1892, hvor ligeledes Befolkningsforholdene svarer dertil.

Assuranceprisen. Den i det foregaaende viste Overensstemmelse og forklarlige Uoverensstemmelse i Landsdelenes Udvikling bidrog til at styrke Tilliden til, at Assurancsummerne giver rigtige Udtryk for Byggeriet. Men der maa dog skrides til en nøjere Undersøgelse af Forholdene i København, hvor Assurance, Assurancepris og Bygningsmasse kendes. Den mest direkte Undersøgelse af Assurance Brugbarhed for vort Øjemed faas ved at sammenstille Tallene for Etageareal og Assurance. Det er sket i Tabel 2, og denne viser for begge Forhold Perioder, der falder sammen, kun at Assurance har en særlig Periode 1863—1870, der altsaa er foranlediget af Assuranceprisen.

Maxima og Minima indtræffer næsten altid lidt tidligere for Assurance, altsaa Prisbevægelsens Forandringer kommer noget før Byggeriets. Dette Forhold er vel ret naturligt, Prisen stiger, naar der bygges meget, men naar da en Højde, der virker hæm-

mende paa Byggeriet, ligesom en forholdsvis lav Pris kan fremme det.

Tabel 2.

København u. Frederiksberg, Perioder af aarlige Treaarsgennemsnit.
Etagearealet.

	Aarstal			Antal Aar	Procent Tilvækst				
	Min.	Max.	Min.		I alt	Min.	Max.	Min.	Gens.
1. Periode a	1836	1840	1843	8	4,43	0,15	0,97	0,38	0,55
" — b	1844	1846	1849	6	5,17	0,52	1,20	0,75	0,86
2. —	1850	1857	1863	14	33,47	0,94	5,44	0,73	2,38
3. —	1864	1877	1879	16	46,11	0,91	4,65	3,35	2,88
4. —	1880	1884	1889	10	34,27	3,50	4,29	1,89	3,43
5. —	1890	1892	1893	4	9,58	2,07	3,33	1,93	2,39
6. —	1894	1903	—	(10)	(28,36)	1,95	4,22	—	(2,88)
Gennemsnit						1,43	3,44	1,5	2,19

Assurancen.

1. Periode	1840	1846	1849	10	11,35	0,09	2,34	1,30	1,14
2. —	1850	1856	1862	13	38,24	1,86	5,07	0,92	2,94
3. — a	1863	1867	1870	8	23,10	1,06	4,10	2,99	2,89
" — b	1871	1875	1878	8	36,66	3,27	6,12	3,58	4,58
4. —	1879	1883	1888	10	39,23	3,66	5,13	2,26	3,92
5. —	1889	1891	1892	4	9,82	2,35	2,58	2,39	2,45
6. —	1893	1901	—	(9)	(34,93)	2,46	6,32	—	(3,88)
Gennemsnit						2,11	4,52	2,24	3,11

Da Assuranceprisen stadig stiger, er Procenttallet for Assurancen større end for Etagearealet. Deres Afgivelser fra hinanden varierer i de enkelte Aar, og forsaavidt giver Assurancen ikke noget Udtryk for Etagearealet; noget andet bliver det imidlertid, naar man, som det er gjort i Tabellen, tager Gennemsnitstal.

	Maximum	Maximum	Minimum	Hele Tiden
Assurance	2,11	4,52	2,24	3,11
Etageareal	1,43	3,44	1,50	2,19
Etageareal i pCt. af As.	68	76	67	70

altsaa ret stabilt Forhold. Gøres det samme for Perioderne faas:

Periode...	1	2	3	4	5	6
Assurance	1,14	2,94	3,73	3,92	2,45	3,88
Etageareal	0,86	2,38	2,88	3,43	2,39	2,83
Etageareal i pCt. af As.	75	82	77	87	98	73

Her er lidt større Variation for Tiden 1880—1893, hvor Prisstigningen var mindre end ellers.

Men Tabellen viser altsaa, at Aarene for Byggeriets Perioder kan findes ligesaa vel af Assurance som af Bygningsmassen, kun med den nævnte let paaviselige Undtagelse, og dette er foreløbig Hovedsagen. En anden Ting er det, om Bygningsmassen ogsaa i andre Retninger kan repræsenteres af Assurance, dette forbeholdes imidlertid en senere Undersøgelse, der ser bort fra de korte Rotationsperioder.

Det er dog Stedet her at undersøge Assuranceprisens Rotationsperioder, de er fremstillede paa Tabel.

Tabel 3.

Perioder af Assuranceprisens aarlige Forandring.
Aarlig 3 Aars Gennemsnit.

	Aarstal			Antal Aar	Procent Tilvækst				
	Min.	Max.	Min.		I alt	Min.	Max.	Min.	Gens.
1. Periode	1840	1845	1848	9	2,80	÷ 0,7	1,2	0,2	0,3
2. —	1849	1854	1859	11	5,52	0,4	1,9	÷ 1,1	0,5
3. —	1860	1866	1870	11	10,54	÷ 0,4	2,3	0,1	1,0
4. —	1871	1874	1877	7	5,62	0,1	2,3	÷ 0,6	0,8
5. —	1878	1883	1886	9	3,28	÷ 0,2	1,0	÷ 0,6	0,4
6. —	1887	1890	1892	6	1,39	÷ 0,5	0,6	0,1	0,2
7. —	1893	1901	1905	13	14,83	0,6	2,8	0,4	1,1

Maximumsaar.

Assuranceprisen		1845	1854	1866	1874	1883	1890	1901
Kbh. u. Fredbg. Assur.		1846	1856	1867	1875	1883	1891	1901
- - — Etageareal	1840	1846	1857		1877	1884	1892	1903
- med — Assurance		1846	1856	1869	1875	1884		1901
Købstæderne —		1846	1857		1876	1883		1899
Landdistrikterne —		1847	1856		1874			1906
Hele Landet —		1846	1856		1874	1883		1901

Minimumsaar.

Assuranceprisen		1848	1859	1870	1877	1886	1892	1905
Kbh. u. Fredbg. Assur.		1849	1862	1870	1878	1888	1892	
- - — Etageareal	1843	1849	1863		1879	1889	1893	
- med — Assurance		1849	1863		1878	1888		
Købstæderne —		1849	1867		1879	1887		1904
Landdistrikterne —		1850	1865			1889		
Hele Landet —		1850	1864		1879	1889		

Prisperioderne falder sammen med Assurance, baade Minima og Maxima falder næsten ganske i samme Aar undtagen omkring 1860, hvor Minimum for Assurance indtræffer noget senere, særlig udenfor København, men ogsaa her passer Perioderne med

hinanden, det gælder endog de betydningsløse Svingninger i Assurancen, som er omtalte ved Tabellen over dens Perioder. Fra hele denne Samstemmen er der dog to Undtagelser, dels en betydningsløs Prisperiode 1887—1892, der kun svarer til en lignende for Etageareal og Assurance i København uden Frederiksberg, dels den alt omtalte meget udprægede Prisperiode 1860—1870, der ikke staar i Forbindelse med disse Aars Byggeri, hverken i Hovedstaden eller andre Steder, men maa skyldes andre Forhold ved Assurance-værdiens Bestemmelse.

Forøget Byggeri og stigende Priser hænger sammen og ligesaa formindsket Byggeri og Prisens Fald eller Formindskelse af dens Stigning. Prisforandringerne paavirker derved Assurancens Stigning mindst mulig, idet Maximum af Prisens Stigning falder paa store Procenttal for Assurancen og Minimum paa smaa.

Løvrigt maa ved alt dette erindres, hvad tidligere er sagt om Assuranceprisens Udregning, at offentlige Bygninger og ældre Bygningers Omvurdering efter de forandrede Priser kan bringe nogle smaa Forandringer i Tallene. Ogsaa kunde det mulig anses for nødvendigt, at se med større Skepsis paa Assuranceprisens Overensstemmelse med de virkelige Forhold, særlig i ældre Tider.

Det er dog netop saadanne Tvivl, som denne Undersøgelse har gendrevet, thi faktisk er der paavist Samstemmen, undtagen nævnte Undtagelse i 60erne mellem Assuranceprisen og Byggeriets Forandringer. De forstyrrende Indflydelser af nævnte Forhold har da næppe spillet nogen stor Rolle, og deres Indflydelse har sikkert fordelt sig meget jævnt paa de enkelte Aar.

Berettiget var det vel ogsaa at finde det urimeligt at anføre bestemte Tal, hvor dog Tvivl kan være tilstede. Men man vil bemærke, at Tallene baade her og ellers i denne Afhandling oftest kun findes i Tabellerne, og her er de jo ganske nødvendige for at følge Udviklingen; de fundne Resultater er sjældent knyttede til bestemte Tal og da kun for, at de ogsaa her kan vise Retningen af Bevægelsen og i store Træk dens Stykke.

B. Hovedperioder.

Idet de aarlige Treaarsgennemsnit udelukkede Indflydelsen paa Byggeriet af ganske tilfældige Begivenheder som for Eksempel Vejrliget, førte de til Perioder, der foraarsagedes af de vigtige Forhold, som har fremkaldt Svingningerne i det almene økonomiske Liv. Men hvor vigtige disse Forhold end er, kan man dog ikke blive staaende ved dem. Det har jo vist sig, at disse Perioders

Styrke er meget forskellig, og der er da Grund til at tro, at dette ikke skriver sig fra Tilfældigheder, fra at de samme Forhold paa en tilfældig Maade snart virker med megen Kraft snart med mindre, men at blandt de Begivenheder, der har fremkaldt de almindelig kendte Perioder, er nogle af mere ringe og forbigaaende Betydning end andre. Derfor er det nødvendigt at tage Gennemsnit af flere Aar, for paa den Maade at skille ud de mindre betydelige Aarsager, der kun formaar at virke gennem et ringere Antal af Aar, og beholde tilbage Indflydelserne af de særlig gennemgribende Begivenheder. Herved kommer man til *Hovedperioderne* for Byggeriet, som for det økonomiske Liv i det Hele taget.

Idet der her er Tale om, hvad man skal vælge som Repræsentant for et Aars Byggeri, et Treaars eller længere Gennemsnit, gælder det at Valget ikke blot er af Betydning for Undersøgelse af den periodiske Udvikling, men ogsaa for at finde den Rettesnor, hvorefter mange Forhold vedrørende Byggeriet *regulerer* sig, eller det *Maal*, hvormed de maa maales.

Med visse Materialier, ogsaa blandt de der indføres, er det saaledes, at deres Mængde kan reguleres efter det øjeblikkelige Forbrug, der er repræsenteret ved aarlige Treaarsgennemsnit. Andre Materialier kan ikke skaffes saa hurtigt til Veje. Indførslen af dem regner med flere Aars Tendens til at bygge, der atter udtrykkes ved *længere Tids Gennemsnit*.

Naar det gælder Anlæg af Fabrikker, vil eller dog bør man have endnu fastere Grund under Fødderne; ligesaa hvis man vil dømme, om der er for mange af dem eller ej. Saadanne Anlæg danner Overgangen til det vigtigste Omraade for Byggeerhvervene, de store Haandværksfag: Murere, Tømrere, Snedkere, Malere m. fl. Antallet af deres Medlemmer, for Eksempel af Murere, kendes kun i Folketællingsaarene; men det kan selvfølgelig ikke antages at være bestemt af Byggeriet i dette Aar, eller dets treaarige, eller endog noget længere Gennemsnit, men bestemmes af eller retter sig efter lange Arrækkers Erfaringer. Det enkelte Aar maa da saa repræsenteres af Gennemsnittet af mange; med andre Ord af hvad der paa den Tid kan siges at være *normalt* Byggeri. Man maa egentlig her regne med saa lange Gennemsnit, at Svingningerne udelukkes, at Rotationen forsvinder. Saadanne Gennemsnit skal senere behandles, de vedrører altsaa netop ikke Rotationsperioderne, men Omtalen af dem har dog alligevel her været paa sin Plads.

For at finde Hovedrotationsperioderne vælges her aarlige Ni-

aarsgennemsnit som Repræsentanter for de enkelte Aar, altsaa Aaret selv og dets fire Forgængere og fire Efterfølgere. Det sker saaledes, at for hvert af de ni Aar regnes med dettes Treaarsgennemsnit, idet disse stadig betragtes som Aarets virkelige Tal. Det vil ses, at ved Niaarsgennemsnit kan man ikke faa de første og de sidste fire Aar med uden at anslaa et Tal for dem. Derfor er det, naar det da kan undgaas, ikke heldigt at tage et for langt Gennemsnit; mindre end ni Aar vil paa den anden Side ikke være nok for Formaålet. Iøvrigt er der ikke nogen bestemt Grund til at netop ni Aar er valgt, men de viser sig at svare til Hensigten.

Tabel 4.

Byggevirksomhedens Perioder. B. aarlige Niaarsgennemsnit.

København med Frederiksberg.

	Aarstal			Antal Aar	Procent Tilvækst				
	Min.	Max.	Min.		I alt	Min.	Max.	Min.	Gens.
1. Periode ..	1838	1855	1862	25	54,51	0,31	3,51	2,47	2,18
2. — ..	1863	1878	1891	29	115,21	2,58	4,88	2,77	3,97
3. — ..	1892	(1902)		(11)	46,10	2,84	(5,31)		(4,19)

Købstæderne.

1. Periode ..	1835	1855	1865	21	93,22	1,43	5,65	1,12	3,07
2. — ..	1866	1878	1890	25	76,90	1,15	4,33	2,69	3,08
3. — ..	1891	1899		(9)	(32,70)	2,78	4,17		(3,63)

Landdistrikterne.

1. Periode ..	1835	1857	1867	33	107,88	1,37	5,44	2,75	3,57
2. — ..	1868	1876	1890	23	74,18	2,82	4,42	1,95	3,23
3. — ..	1891	(1902)		12	(33,11)	1,97	(4,12)		(2,76)

Hele Landet.

1. Periode ..	1835	1856	1865	31	90,92	1,25	5,02	2,56	2,93
2. — ..	1866	1876	1890	25	84,80	2,57	4,42	2,29	3,39
3. — ..	1891	(1902)		(12)	(39,50)	2,31	(4,12)		(3,29)

Tabellen er beregnet som de tidligere. Udelukkelsen af de mindre betydningsfulde Begivenheder eller rettere de Svingninger, som de har foranlediget, viser sig ved, at Udviklingen fremtræder i faa store og klare Træk. Der er kun tre Perioder, hvoraf den sidste ikke er afsluttet, dette gælder ens for København, Købstæderne, Landdistrikterne og hele Landet, hvis Perioder falder saa at sige ganske sammen. Der var tre Maximumaar omkring 1856, 1876 og rimeligvis 1902 og to Minimumaar omkring 1865 og 1890. Dette er de egentlige tre Hovedperioder for Byggeriet

her i Landet, i dem bortfalder den fælles Opgangsperiode i 40erne, den der var fundet for Byerne i 80erne og de særlige for Land og By i dette Aarhundrede, hvilke Perioder altsaa maa opfattes som værende af forholdsvis mindre Betydning.

Det har den største Interesse at fastholde disse 3 Hovedperioder; vi staar nu kort efter Kulminationen af en af dem. De to førstes Varighed har været 31 og 25 Aar for hele Landet, noget lignende for dets Dele, og mellem 1876 og det sidste Maximum ligger vel en lignende Tid. Den Bølgedal, som vi nu er i, vil vel derfor blive af ret lang Varighed, maaske godt en halv Snes Aar, hvilket jo ikke forhindrer, at mindre Opsving paa de enkelte Omraader kunne indtræffe og forløbe tidligere. I Landdistrikterne er vist Nedgangen slet ikke indtraadt endnu. Man maa jo stadig erindre, at her er Tale om Niaarsgennemsnit, saa at hvert Aar er en Afspejling af bl. a. de 4 efterfølgende Aar, og at derfor Aarene efter 1902 ikke kan medtages. For hele Landet er Bevægelsen størst i den første Periode indtil 1865, derefter lidt mindre. Som ved Treaarsgennemsnittet genfindes det ringe Byggeri i København indtil ca 1865, derefter har København Overtaget undtagen i Begyndelsen af 90erne, da der bygges lidt mere i Købstæderne; det laveste Byggeri findes i disse nemlig fra ca. 1860—75. Byggeriet paa Landet falder hele Tiden ret godt sammen med hele Landets, indtil ca. 1865 er det dog lidt større, er derefter i 10 Aar netop ens hermed og efter Midten af 70erne lidt mindre. Men i Hovedsagen følges som sagt By og Land ad gennem hele Aarrækken. En Gang for alle kan det her bemærkes, at Landdistrikternes Byggeri er det, der mest paatrykker hele Landet sit Præg, det er det betydningsfuldeste.

En ret almindelig Mening er, at hvert Tiaar eller omtrent hvert Tolvaar udgør en Periode af Op- og Nedgang. Men dette har ikke bekræftet sig her. Aarene i 60erne bragte intet saadant, men desto kraftigere gjorde 70erne det; 80erne bragte det kun for Byerne og 90erne først i sine sidste Aar, hvorefter da et særligt kraftigt Opsving kom. Vil man søge bestemte Mellemrum, bør man snarere sige, at et Tidsrum omkring 25—30 Aar fører til særlig stor og almindelig Fremgang. Hertil kan sikkert med god Grund knyttes Betragtninger over, at det kræver lang Tid og stor Fornylse af Menneskeslægten for gennem Tanker, Opfindelser og Forsøg at modne de store Fremskridt, saa at de kan træde ud i Virkeligheden. Men det maa dog ikke glemmes, at den virkelige Højkonjunktur ikke er noget ganske for sig selv; den baade

forudgaas og efterfølges af Tider, der kan være meget virksomme ogsaa paa Byggeriets Omraade.

Ringe, jævnt og stærkt Byggeri.

Rotationsperioderne har, som det er vist i det foregaaende Kapitel, stor Betydning, de viser, at Svingningerne i Byggevirk-somheden ikke skyldes Tilfældigheder, at heller ikke Brugen af Assurancesummen medfører saadanne, men at Svingningerne skyl-des Forhold, der er fælles for hele det økonomiske Liv. Rotations-perioderne alene giver dog ikke al den Oplysning, der kan ønskes. Thi de fortæller kun om Hovedbegivenhederne, de antyder derimod kun flygtigt, hvilke Resultater disse har ført til. Man kender det samme fra saa mange Skildringer af økonomiske Forhold, „gode“ og „daarlige“ Tider veksle, det gaar op og det gaar ned, og det er meget interessant og vigtigt at vide, naar det er sket, og hvor lang Tid det har varet. Men under alt dette er det daglige Liv gaaet sin Gang, og man længes efter at faa Besked om, i hvilken Grad dette, som dog er Hovedsagen, det reelle, er bleven ramt af Begivenhederne. At det er blevet ramt, véd man, men i hvilken Grad? Det er det, som det gælder at undersøge, men det lader sig ofte kun gøre i et meget ufuldkomment Omfang. For Bygge-virk-somheden synes imidlertid slige Undersøgelser at have bedre Betingelser, og det har saa meget mere Betydning, som den vel kun er en af Faktorerne i det økonomiske Liv, men en Faktor af stort Omfang, der griber særlig stærkt ind i mange andre Forhold eller paavirkes af dem.

En Rotationsperiode omfatter jo Aar med meget og Aar med lidt Byggeri. Saaledes som de er valgt her, begyndende og endende med Minima, vil en Periodes Slutningsaar med ringe Byggeri gaa over i en lignende Tid i næste Periode; derpaa forøges Bygge-riet, det bliver stort, aftager saa atter gennem noget mindre, til ringe Byggeri. Hvilken Betydning har nu de forskellige *Grader* af Byggeriet haft, hvis Antal, for ikke at miste Overblikket, ind-skrænkes til tre, der kaldes *ringe, jævnt og stærkt* Byggeri.

For at finde hvilke af disse Karakterer man kan give et Aars Byggeri, maa der have en *Maalestok*, og denne maa være saa-ledes beskaffen, at den giver en uhildet objektiv Dom over de enkelte Aar og tillige maaler dem med deres Tids Maal. Man kan for Eksempel ikke ud fra Kendskabet til vore Dages Forhold bedømme, hvad der er sket for 50 eller blot 20 Aar siden; man

kan heller ikke dele hele Tiden fra 1835 til 1906 i 2 eller 3 eller maaske flere Tidsrum, hvert omfattende en Del Aar og hver med sin Maalestok, bl. a. fordi det blev umuligt at danne Overgang mellem disse Maal. Hvis det vidstes, hvor stort et Byggeri, der var normalt for et Aar, vilde dets Byggeri, hvis det laa ret nær ved *Normalen* — enten under eller over — være jævnt, laa det væsentlig under, var det ringe, og stærkt, hvis det laa væsentlig over. Uden en saadan Normal kunde man vel danne sig et Skøn, for Eksempel ved at kende den almindelige Mening om, hvorledes Omfanget af Aarets Byggeri har været, eller de Forhold, der har indvirket paa det. Men sligt lader sig ikke konsekvent gennemføre, særlig for en lang Aarrække, og det bliver fremfor alt ikke en objektiv Bedømmelse. Derfor maa Normalen for hvert Aar findes. Det sker ved at danne et 25aarigt Gennemsnit for hvert Aar, dette er dets Normal. Altsaa et Gennemsnit af Aaret og dets 12 Forgængere og 12 Efterfølgere, idet Aarets Repræsentant ligesom hidtil er dettes Treaars Gennemsnit.

Det kunde være betænkeligt at danne et Aars Normal paa denne Maade, hvis der igennem hele Aarrækken gik en bestemt Tendens, for Eksempel hvis Byggeriet var stadigt stigende eller endnu mere, hvis der paa et vist Tidspunkt begyndte en fortsat Stigning, som man i tidligere Aar ikke havde kunnet forudse og derfor ikke regnede med, men Forholdet er jo ikke saaledes; hele Tidsrummet har været underkastet periodiske Bevægelser, der fortsatte sig paa omtrent ens Maade efter en vis Turnus.

Normalen skal være upaavirket af de Svingninger, der fremkalder Rotationsperioder, det er allerede paa et tidligere Sted (Side 27), anført, at dette er nødvendigt for at bedømme Aarets Karakter i visse Retninger, for Eksempel det Antal af Byggehaandværkere, der forefindes. Men det er ogsaa nødvendigt for at faa paalidelige Normaler, da disse jo netop betyder det Byggeri, som vilde finde Sted, hvis Forstyrrelser ikke indtraadte. For at maale disse Svingninger maa de sammenlignes med noget, der ikke svinger.

Derfor maa saa langt et Gennemsnit som 25 Aar vælges. Et 15 Aars Gennemsnit viser sig paavirket af Svingninger, det har ingen Interesse. 25 Aars Gennemsnit forløber tilstrækkeligt jævnt, om end de ikke helt udelukker Indflydelse af de store Maxima i 50erne og 70erne.

Endnu skal kun bemærkes, at et 25 Aars Gennemsnit jo egentlig udelukker de første og sidste 12 Aar. Her har det været nødvendigt at medtage dem, og det er sket saaledes. De 12 Aar

før 1835 er beregnet dels efter enkelte spredte Oplysninger, dels derved, at Byggeriet i hin Tid var ringe og derfor lidet varierende, saa at Tallene for de manglende Aar har kunnet ansættes uden at større Fejl risikeredes. De 12 Aar efter 1906 vides der jo kun noget om for et Par af dem, denne Aarrække er da anslaaet ved at tænke sig Udviklingen fortsat efter den Tendens, den havde forud for 1895, da Normalen ligefra 1870 forløb jævnt, sker der næppe store Fejl herved, det er i det mindste tilstrækkeligt nøjagtigt for det Brug, her skal gøres af de kalkulerede Tal, hvad der vil fremgaa af det følgende.

Ethvert Aars Byggeri skal altsaa sammenlignes med dets Normal for at se, hvor stort det har været i Forhold til det for Aaret normale Byggeri, det sker ved at udregne, hvor stor en Procent heraf det har været, idet Normalen sættes lig 100. Altsaa hvis Aarets Normal er 3,03 pCt. og Assurancesummens Forøgelse er 3,72 pCt. faas, idet 3,03 lig 100, et Tal for 3,72 der er lig 123, Byggeriet har været 23 pCt. mere end normalt. Var Aarets Tal, for Eksempel 2,07 pCt., fik man Tallet 68 d. e. 32 pCt. under Normalen.

Paa denne Maade er Tallene i Tabel V, Afsnit IX, udregnet. Disse Tal kaldes, for at have et Navn paa dem, for *Svingningstal*, de viser jo hvor mange Procent Aarets Byggeri er svinget ud fra Normalen.

Svingningstallene skulle bruges til at undersøge:

- 1) Hvor meget Byggeriet har svinget.
- 2) Det egentlige Hovedpunkt i disse Undersøgelser: Betydningen af de tre Grader af Byggeriet.

Inden disse to Punkter behandles. maa der gøres nogle Bemærkninger.

I efterfølgende Tabel er

A	Summen af de aarlige Normafer.
B	" " " " Procenter.
C	" " " " Svingningstal.

Grunden til at denne Tabel sammenstilles er, at det er naturligt inden der gaas videre, at se nærmere paa de afledte Tal : Normalerne og de yderligere afledte Tal : Svingningstallene i Forhold til de oprindelige Tal : Assurancens aarlige Tilvækstprocenter.

Tabel 5.

		1835—1870		1871—1906		1835—1906	
København	A	8656	100	14856	100	23512	100
	B	8066	93	15652	105	23718	101
	C	3107		3795		6902	
aaeligt Gennemsnit af C		86		105		96	
Købstæderne	A	10406	100	12189	100	22595	100
	B	9930	95	12991	106	22921	101
	C	3414		3880		7294	
aaeligt Gennemsnit af C		95		107		101	
Landdistrikterne	A	11824	100	10605	100	22429	100
	B	11636	99	11426	108	23062	103
	C	3545		3842		7387	
aaeligt Gennemsnit af C		98		107		103	
Hele Landet	A	10756	100	11914	100	22670	100
	B	10421	97	12762	107	23183	102
	C	3453		3838		7291	
aaeligt Gennemsnit af C		96		107		101	

Da Normalerne jo er Gennemsnit af de aarlige Procenter kan det ved første Øjekast se mærkeligt ud, at deres Summer ikke er ens, for Eksempel i København udgør 1835—70 Summen af de aarlige Procenter kun 93 pCt. af Normalernes Sum. Disse Forskelle er dog let forklarlige ved, at til Normalernes Dannelse indgaar foruden Aarene 1835—70 tillige 12 foregaaende og 12 efterfølgende Aar. Disse 24 Aar kan naturligvis ikke ventes andet end at bringe nogen Forstyrrelse. Man kunde undgaa det ved til Normal at tage det aarlige Gennemsnit af 1835—70 derved blev selvfølgelig de to Summer ganske ens, men man fik derved ogsaa samme Normal for hvert Aar, og det vilde give et ganske falskt Billede af Udviklingen. Det er jo alt omtalt som nødvendigt, at maale hver Tid med sit Maal, og Betydningen deraf kan ses af, at for Eksempel i København betød i 50erne en aarlig Assuranceforøgelse af 3 pCt. et stærkt, i 70erne derimod et ringe Byggeri, grundet paa, at disse 3 pCt. i de førstnævnte Aar staar overfor en Normal af 2,5, i de sidste af 4,2, medens Gennemsnittet for hele Tiden 1835—1906 er 3,4 pCt.

Man kunde ganske vist holde sig til selve Aarene og dog ved Udjævning give hvert Aar sin Normal, men herved vilde indløbe den Fejl, at for Eksempel Normalen for 1890 vilde være paa-

virket af, hvordan Byggeriet har været i hele det Tidsrum, som Udjævningen gælder, for Eksempel af Aarene 1835—45, eller hvilke andre fra 1890 fjernt liggende Aar, man vilde tænke paa, og det er jo ganske stridende med Virkeligheden; 1890 har ikke det mindste med saadanne Aars Byggeri at gøre. Man kunde saa dele Tiden i Perioder og udjævne hver af dem, men hvordan skulde der saa findes Overgange mellem Perioderne?

Men hvor naturlige de fundne Forskelle paa *Normalernes* og de *aarlige Procenter* Sum er, saa spiller de dog en Rolle, thi de staar i Forbindelse med, at ved det Valg af Normaler, der er gjort her, er der gaaet ud fra, at der gennem Byggeriets Udvikling i hele Tidsrummet gaar en vis ens Rytme eller Turnus, og var dette fuldstændigt Tilfældet, og denne Turnus Rotationstid var 25 Aar, og den ogsaa omfattede de udenfor liggende 24 Aar, saa vilde de to Summer blive ens. Omvendt jo mere de afviger fra hinanden, desto større er Afvigelserne fra Turnus, og derfor viser Tabellen med sine ikke store Forskelle paa de to Summer, at Forudsætningen om Turnus kan anses for tilstrækkelig begrundet. Naar Forskellen er større i hver af de to Dele, hvori Tidsrummet er delt, end for hele dette, saa kommer det jo af, at en saadan Deling kan ikke fuldstændig ske, da de 12 Aar før og efter Delingsaaret 1870, bevarer Indflydelse paa de Aar, som de er blevet skilt fra, og Indflydelsen af udenfor liggende Aar bliver naturligvis større, jo færre Aar de indvirker paa.

Den største Forskel paa A og B er for København og stammer fra 1835 til 70 og nøjagtigere fra det meget ringe Byggeri 1835—44.

Disse Aar danner i Virkeligheden en saadan Afvigelse fra den almindelige Udvikling, at de kunde gøre det betænkeligt, som tidligere antydet, at ville tale om normalt Byggeri og at danne Normaler. Det vilde muligvis ogsaa være Tilfældet, hvis disse abnorme Forhold havde strakt sig over længere Tid eller havde gentaget sig. Som det er, kan det næppe tillægges saa stor Betydning. Der er dog Grund til at standse lidt ved dem af Hensyn til *Svingningstallene*. Disse og de aarlige Procenter, som de skal repræsentere, viser stadigt, undtagen netop i dette Tilfælde, ens Forholdstal (se Tabellen), i alle Tilfælde er Forskellen imellem dem ganske forsvindende. Men i disse Aar, 1835—70, staar i København Tallet for de aarlige Procenter 93 mod 86 for Svingningstallene. Grunden hertil ses bedst af følgende Oversigter, hvor A, B og C betyder det samme som i Tabellen og D er

Summen af Svingningstallenes Normaler, der alle er 100; deres Sum altsaa 100 Gange Aarenes Antal.

København: *B:A* *C:D*

	A	B	A-B	D	C	D-C
1835—44	1023	437	44	1000	427	43
1845—54	2170	2410	111	1000	1103	110
1855—70	5463	5219	96	1600	1577	99
1835—70	8656	8066	93	3600	3187	86

Købstæderne:

	A	B	A-B	D	C	D-C
1835—44	2029	1887	93	1000	921	92
1845—54	3374	3362	100	1000	1004	100
1855—70	5003	4611	94	1600	1489	93
1835—70	10406	9730	95	3600	3414	95

For hver af de Dele, hvori 1835—70 er delt, er altsaa saavel i København som Købstæderne A—B og D—C saa at sige ens, og det er de ogsaa for den hele Tid i Købstæderne, begge er her 95; men i København staar som før nævnt 93 mod 86. Her gælder ganske det samme som ovenfor er sagt, at der kan ikke paa Forhaand ventes Overensstemmelse, dertil kræves særlige Betingelser. Disse er i dette Tilfælde, at de tre Summer for A: 1023, 2170 og 5463 stod blot i nogenlunde samme Forhold til hinanden, som de tre Summer for D: 1000, 1000 og 1600, men det er jo langt fra Tilfældet. At Forholdet ikke behøver at være meget ens, ses af Købstædernes Tal. Naar det er saa uens for København, kommer det af, at de aarlige Normaler har forandret sig meget stærkt i Begyndelsen, en Følge af Forholdene i enkelte Aar, men en Følge, der faar særlig stor Indflydelse paa Svingningstallene, naar de betragtes under Et for længere Tid. Det sidste er naturligt nok, thi naar man gaar ud fra, at der er en vis Turnus, saa kan man ikke vente at finde Afvigelserne fra den ved at se paa en kortere Tid, inden for hvilken der ikke er Plads for en Turnus til at udvikle sig. Men det er ogsaa naturligt, at Afvigelsen giver sig særlig stærkt Udslag i Svingningstallene, thi det er i Virkeligheden den Maade, hvorpaa den i alle Tilfælde maa vise sig.

Der kunde være nok saa megen Mangel paa Turnus i de 72 Aar, 1835—1906, og dog kunde Summen af *Normaler* og *aarlige Procenter* blive lige saa ens, som ved den mest fuldkomne Turnus, Uregelmæssighederne kunde nemlig tænkes ophævede af de 12

Aar før og efter, og en saadan Udvikling kan jo ogsaa ske indenfor de 72 Aar selv. Men det vilde ikke hjælpe overfor *Svingningstallene*.

For at blive ved Eksemplet kommer altsaa Forskellen paa 93 og 86 af, at Forholdet mellem de tre Summer for A ikke er det samme som Forholdet mellem de tre Summer for D. Forholdet mellem de sidste er imidlertid konstant, det er Forholdet mellem Aarenes Antal. Forholdet mellem Normalernes Summer A bestemmes derimod af Turnus og paavirkes særlig stærkt af Afvigelser derfra. Det er tillige saaledes, og det er Hovedsagen, at en saadan Paavirkning ikke senere kan udlignes. Den Indvirkning Byggeriet 1835—44 har haft, kan ikke senere udlignes, thi da Byggeriet i disse Aar har været særligt ringe, skulde det udlignes ved, at det i andre Aar var særligt stort, men det bliver jo saa langt fra en Udligning af Forskellen paa 93 og 86, at tværtimod Forskellen paa Forholdet mellem A's Summer bliver forøget.

Derfor er Svingningstallene den bedste Prøve paa, om der er en Turnus, hvorpaa disse Normalers Princip jo er grundet, og der kan ikke ses andet, end at den viser sig at være til Stede. Man kan derfor gaa ud fra, at de giver et rigtigt Billede af Udviklingen. Noget helt andet er, at naar i Følge Tabel 5 deres Sum i 1835—70 er for Købstæderne 3414, for Landdistrikterne 3545, altsaa omtrent ens, saa betyder det ikke, at Svingningerne har været ens. Dette er et særligt Forhold, det første af de to tidligere nævnte Punkter, og for at undersøge det, maa indføres nogle nye af Svingningstallene afledte Tal: *Svingningsmængderne*.

Er Svingningstallet for et Aar for Eks. 70, saa angiver dets Afvigelse fra Normalens, Svingningens Størrelse, eller som den her skal kaldes: Svingningsmængden. Denne er altsaa $100 \div 70 = 30$. Var Svingningstallet for det næste Aar 150 fik man $150 \div 100 = 50$, og Svingningsmængden for begge Aar tilsammen er 80. For at maale hvor store Svingninger, der har været i en Arrække, maa man altsaa se bort fra Udjævningen mellem de enkelte Aar og ikke sige, at Svingningen i det første Aar var 30 pCt. under, i det næste 50 pCt. over Normalen, ialt 20 pCt. over denne. Udjævningen er i og for sig det afgørende, naar det gælder at finde Resultatet for Byggeriet i alle dets Svingninger, thi af den afhænger det, hvormeget der er bygget i en vis Arrække eller gennemsnitlig i hvert Aar. Men det er foreløbig ikke det, som det gælder at paavise. Hvad der her har Interesse, er en afsluttende Undersøgelse af *Svingningerne som saadanne*, erindrende

deres Betydning for Byggevirkksomheden og som Udslag af Om-skiftelserne i det økonomiske Livs Gang. Rotationsperioderne har oplyst herom, og af Tallene for Assurancens aarlige procentvise Stigning kan man danne sig et Skøn over Svingningernes Omfang, men det har sin Betydning at udtrykke dette bestemt i Tal, navnlig i et samlet Tal for hele Tidsrummet eller Dele deraf, hvilket sker gennem Svingningsmængden paa nævnte Maade og er udtrykt i følgende Tal:

Tabel 6.
Samlet Svingningsmængde.

	1835—70	1871—1906	1835—1906
København med Frederiksberg:			
under Normalen	962	363	1325
over —	469	558	1027
Ialt...	1431	921	2352
Købstæderne:			
under Normalen	909	367	1276
over —	723	647	1370
Ialt...	1632	1014	2646
Landdistrikterne:			
under Normalen	523	359	882
over —	468	601	1069
Ialt...	991	960	1951
Hele Landet:			
under Normalen	602	923	925
over —	455	561	1016
Ialt...	1057	884	1941

Tallene er ret ejendommelige, de viser tillige, hvor nødvendigt det er at dele hele Aarrækken i to Tidsrum. For hele Tiden 1835—1906 har Byggeriet varieret mest i Byerne, mindst i Landdistrikterne. Forskellen er ikke ringe og kan vel siges at svare til, hvad man paa Forhaand vilde vente. Men dette Resultat forandres ganske, naar de to Tidsrum betragtes hver for sig. Den nævnte Forskel er meget betydelig i 1835—1870 og skyldes særlig større Svingninger i Byernes Byggeri i de Aar, hvor det har været under Normalen; i Købstæderne, hvis Svingningsmængde er størst, dog tillige deres særlig store Opsving i 50'erne. Mest Betydning for disse Forhold har det altsaa, at Byerne i dette Tidsrum har haft Aar med yderst lidt Byggeri; der var saaledes i Hovedstaden 9 Aar med Svingningstal under 50, d. v. s. der byggedes mindre

end 50 pCt. af normalt, deraf 3 Aar under 20. Købstæderne havde 10 saadanne Aar, dog ingen under 20; Landdistrikterne havde derimod ingen Aar under 50, og i 1871—1906 findes de overhovedet ikke hverken i Land eller By.

1871—1906, der altsaa ikke har særlig slette Aar, svinger Aarene under Normalen forholdsvis lidt, de større Variationer skyldes nu Byggeri over Normalen, Forskellen er betydelig og omtrent ens for Land og By.

Særligt ejendommeligt for dette Tidsrum er det, at den samlede Svingningsmængde er blevet omtrent ens overalt og endog mindst i København. Det er Byernes Svingningsmængde, der er formindsket og derved blevet ens med Landdistrikternes. Dette skulde altsaa være den moderne Udvikling, og den kan kun hilses med Glæde, saa meget mere, som den vel ikke kan siges at være ventet.

Havde man kun Resultatet fra Byerne, kunde Forandringen tilskrives Forskel paa Assurancevurderingens Praksis, men da Landdistrikterne staar ens i begge Tidsrum, maa denne Grund falde bort, dog kan den have virket noget i Købstæderne. Det er heldigt, at de meget daarlige Aar saalænge er undgaaede; København har dog fra 1908 oplevet dem igen til en vis Grad.

Svingningstallene skal nu anvendes til deres Hovedøjemed, nemlig Undersøgelsen af de tre Klasser af Byggeri; idet det er lykkedes at danne en ren objektiv Maalestok derfor, angiver Svingningstallene Omfanget af hvert Aars Byggeri. Der maa dog ogsaa have en *Rettesnor*, hvorefter *Grænsen* mellem de tre Grader *ringe, jævnt og stærkt* Byggeri kan drages. Her møder der imidlertid Vanskeligheder. Man kan gaa to Veje. Den ene er at ordne de 72 Aar fra 1835 til 1906 efter deres Svingningstals Størrelse, begyndende med det laveste og endende med det højeste, og da sige: den nederste Trediedel er Aarene med ringe, den næste Trediedel de med jævnt, og den øverste Trediedel de med stærkt Byggeri. Det er en Deling ud fra et ganske objektivi Synspunkt, men dette selv er jo noget vilkaarligt valgt, og det stemmer mulig ikke med den almindelige Opfattelse af de økonomiske Bevægelser, at de skulde dele Aarene ligelig imellem sig. Den anden Vej er at samle Svingningstallene i Grupper 10—19, 20—29 o. s. v. og saa sige: Tallene mellem 80 og 120 er jævnt Byggeri, de under 80 ringe og de over 120 stærkt Byggeri. Men man kunde jo lige saa gerne lægge det jævne Byggeri indenfor andre Grænser, f. Eks. 85—115 eller 90—110.

Denne Methodes særlige Interesse er, at den giver et forskelligt Antal Aar for hver Grad af Byggeri, men dens Mangel er, at dette Antal varierer stærkt efter de forskellige Grænser, der vælges.

For at undgaa Vidtløftigheder skal kun anføres hvor mange Aar, der kommer paa hver Grad i København, naar jævnt Byggeri ligger indenfor nedenstaaende Grænse, og hele Tiden 1835—1906 tages under Et.

Jævnt Byggeries Grænser	75—125	80—120	85—115	90—110
Antal Aar m. ringe Byggeri	24	25	28	33
- - - jævnt —	31	24	19	12
- - - stærkt —	17	23	25	27
	72	72	72	72

Man kan altsaa faa nogenlunde, hvad Resultat man vil for Aarenes Fordeling. Mulig vil man hæfte sig ved, at for Grænsen 80—120 fordeler Aarene sig næsten ligeligt paa hver af de tre Grader, men vælges de samme Grader for de andre Dele af Landet, er det ikke Tilfældet. De tre Tal bliver for Købstæderne 22, 31, 19, og for Landdistrikterne 23, 32, 17, altsaa omtrent som i København med Grænsen 75—125. Men da det, der skal undgaas, netop er at aabne Muligheden for selv ved sit Valg at influere paa Resultatet, saa er der ingen anden Vej at gaa end den først omtalte: lige mange Aar paa hver Klasse af Byggeri.

Idet Fordelingen skal ske paa denne Maade, er det af nogen Interesse straks at erfare, hvad Grænserne for det normale Byggeri da vil blive, nemlig:

	1835—1870	1871—1906	1835—1906
København . . .	65—100 (35)	91—121 (30)	77—115 (38)
Købstæderne . . .	59—103 (44)	86—118 (32)	82—118 (36)
Landdistrikterne .	75—102 (27)	87—116 (29)	86—108 (22)
Hele Landet . . .	73—100 (27)	93—116 (23)	82—110 (28)

Grænserne for de forskellige Dele af Landet i hvert Tidsrum er altsaa nogenlunde ens, men heller ikke mere. Tallene i Parantes er Differencerne mellem øverste og nederste Grænse, de er en Del forskellige, gennemsnitlig er de ca. 30; det er ret snevre Grænser for „jævnt“, og det har nogen Betydning, da netop det jævne Byggeri jo ikke tænkes at bevæge sig meget op og ned.

Ved en Normal af 3,5 pCt. vil Differencen 30 svare til en Svingning fra 85—115 eller fra 3 pCt. til 4 pCt. d. v. s. kun $\frac{1}{2}$ pCt. op og ned.

Særlig stor Vægt bør der iøvrigt ikke lægges paa alt dette, men det antyder dog, at ved den lige Deling af Aarene bliver Resultatet ikke unaturligt.

Tabel 7.

Aarligt Gennemsnit af Svingningstallene i Byggeriets tre Grader.

		1835—1870				1871—1906				1835—1906			
Ringe	København.....	37				71				53			
	Købstæderne ...		40				74				57		
	Landdistrikterne			66				75				70	
	Hele Landet....				65				75				70
Jævnt	København	83				104				93			
	Købstæderne ...		85				99				92		
	Landdistrikterne			90				99				95	
	Hele Landet ...				85				105				95
Stærkt	København	139				141				140			
	Købstæderne		160				150				155		
	Landdistrikterne			139				147				143	
	Hele Landet				138				140				139
Ialt		86	95	98	96	105	107	107	107	96	101	103	101

Svingningsmængderne var et Udtryk for, hvor stor Forstyrrelse der har været, nu ser man af Svingningstallene Resultatet deraf for Byggeriet, idet Tallene i ovenstaaende Tabel angiver for hvert af dets tre Grader, hvor stort det gennemsnitlige aarlige Byggeri har været i Forhold til det normale og dermed tillige Forskellen paa ringe, jævnt og stærkt Byggeri. F. Eks. Tallet 37 siger 37 pCt. af normalt Byggeri.

Tabellen viser da, at det er med god Grund, at Byggeriets Størrelse anses for meget variabel, selv naar dets forskellige Størrelser ordnes i kun tre Klasser, og Gennemsnittet for hver af dem tages, hvorved jo Forskellene i de enkelte Aar indenfor hver Klasse udjævnes.

1871—1906 er det for Landdistrikterne og Købstæderne saaledes, at ringe Byggeri er omtrent $\frac{3}{4}$ af normalt. Denne Forskel er jo ikke videre stor, hvorimod stærkt Byggeri er en halv Gang større end normalt. I Aar med stærkt Byggeri bygges der altsaa

dobbelt saa meget som i Aar med ringe Byggeri. I København giver „ringe“ et lidt større, „stærkt“ et lidt svagere Udslag, det sidste gælder ogsaa for hele Landet. Man kunde maaske vente stærkere Udslag i København, idet mindste fordi „gode“ og „daarlige“ Aar der er mest bemærkede. At det ikke er saaledes siger saa meget mere, som denne By er et samlet Byggemarked, for hvilket man faar alle Forskelligheder frem, hvorimod Købstæderne og Landdistrikterne bestaar af mange Dele, der hver for sig kunne variere langt stærkere, end naar de alle tages under et.

1835—1870 betød derimod ringe Byggeri i alle Byerne (og stærkt i Købstæderne), noget langt mere forskelligt fra normalt Byggeri end senere, og ogsaa fra jævnt Byggeri, der her ligger under Normalen.

Det er da den samme moderne Udvikling, der er fundet for Svingningsmængden, som atter genfindes for selve Byggeriet. Landdistrikternes omtrent uforandrede og forholdsvis ringere Forskelligheder i de tre Grader af Byggeriet har i det sidste Tidsrum bredt sig til Byerne.

Grunden til, at Forholdene i Byerne er blevet mindre svingende, maa vel være, at de har udviklet sig i Betydning, saa de er blevet mere selvstændige Markeder for deres Næringsliv. Til Trods for at en Del Købstadnæring har bosat sig paa Landet, er Befolkningen, netop efter 1870, vokset langt stærkere end Landbefolkningen, Byerne har da oparbejdet nye Arter af Virksomhed og utvivlsomt derved faaet en mere bymæssig, selvstændig Karakter, der gør dem mindre udsatte for Svingninger end før. Hovedsagen, at de meget ringe Aar er bortfaldne, beror jo umiddelbart paa Byernes Befolkningstilvækst, der iøvrigt fra 1901 er væsentlig standset.

Man kan imidlertid gaa et Skridt videre fra det aarlige Gennemsnit til Resultatet for det samlede Byggeri. Allerede Tallene i den sidste Tabel muliggør dette, idet der jo falder lige mange Aar paa hver Klasse. Derved faas for hele Landet:

	1835—1870		1871—1906		1835—1906	
Ringe Byggeri	65	23	75	23	70	23
Jævnt —	85	29	105	33	95	31
Stærkt —	138	48	140	44	139	46
Tilsammen . .	238	100	320	100	304	100

Altsaa f. Eks. 1835—1906 er 23 pCt. af Byggeriet udført i Aar med ringe Byggeri, 31 pCt. i Aar med jævnt og 46 pCt. i Aar med stærkt Byggeri.

Det er dog naturligt at gaa tilbage til de oprindelige Tal: Assurancens aarlige procentvise Forøgelse og søge deres Summer for de Aar, der falder paa hver Klasse af Byggeri, idet Svingningstallene jo nærmest har haft det Formaal at klassificere Aarene. Derved faas:

	1835—1870		1871—1906		1835—1906	
Ringe Byggeri	2376	23	2914	23	5290	23
Jævnt —	2941	28	4212	33	7153	31
Stærkt —	5104	49	5636	44	10740	46
Tilsammen . . .	10421	100	12762	100	23183	100

Altsaa ganske samme Resultat, hvad da ogsaa var at vente. Man kan anvende endnu en tredie, saa at sige mere haandgribelig Maade, ved for hvert Aar at tage Assurancens absolute Forøgelse i Mill. Kr.

	1835—1870		1871—1906		1835—1906	
	Mill. Kr.		Mill. Kr.		Mill. Kr.	
Ringe Byggeri	195	26	611	22	806	22
Jævnt —	212	28	812	29	1024	29
Stærkt —	351	46	1414	49	1765	49
Tilsammen	758	100	2837	100	3595	100

Assurancen er altsaa 1835—1906 steget 3595 Mill. Kr., deraf f. Eks. i Aar med ringe Byggeri 806 Mill. Kr. eller 22 pCt. af hele Forøgelsen. Der er nogen Forskel mellem disse og de tidligere Tal for Fordelingen; det stammer særlig fra, at de aarlige Tilvækstprocenter jo er Treaarsgennemsnit, og derved et Aar kan komme i en anden Klasse end det efter selve Aarets absolute Tilvækst burde. Endvidere har det Betydning, at Procenttallene i deres samlede Sum er givet ens Vægt enten de hidrører fra et tidligere Aar, hvor de staar i Forbindelse med en lille Hovedsum, eller for et senere med en større; om dette maa anses for rigtigt, kan maaske være tvivlsomt. Af den første Grund maa imidlertid Assuranceprocenten lægges til Grund for Fordelingen, da de ligger til Grund for Inddelingen i de tre Grader af Byggeriet. Forskellen er iøvrigt uden praktisk Betydning, og dens Ringhed viser, at de forskellige Tilvækstprocenter fordeler sig ret ensartet mellem Aarene.

Udregnet paa Grundlag af de aarlige Procenttal faas følgende Tabel.

Tabel 8.

Fordelingen af hele Byggeriet.

		1835—1870				1871—1906				1835—1906			
Ringe Byggeri	København	11				23				19			
	Købstæderne		15				24				20		
	Landdistrikterne			26				22				24	
	Hele Landet				23				23				23
Jævnt Byggeri	København	33				33				33			
	Købstæderne		24				31				28		
	Landdistrikterne			28				31				29	
	Hele Landet				28				33				31
Stærkt Byggeri	København	56				44				48			
	Købstæderne		61				45				52		
	Landdistrikterne			46				47				47	
	Hele Landet				49				44				46
Ialt		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabellen giver ikke særlig Anledning til Omtale, den fremstiller kun det tidligere fundne paa en ny Maade. Man kan derfor nøjes med at betragte den sidste Periode, vor Tid, 1871—1906 ensgældende for hele Landet, og dets tre Dele kan da siges, at $\frac{1}{3}$ af alle Bygninger er opførte i Aar med jævnt Byggeri. Her er i en Trediedel af Aaret en Trediedel af Nybyggeriet sket. Men knap $\frac{1}{4}$ (23 pCt.) faldt paa Aar med ringe Byggeri, derimod paa det nærmeste dobbelt saa meget (44 pCt.) paa Aar med stærkt Byggeri. I den sidste Slags Aar er næsten Halvdelen af alle Bygninger opførte.

Ganske vist mildnes denne Ulighed i Byggeerhvervenes Beskæftigelse ved Reparationsarbejdet, noget der er flygtigt berørt, og hvorpaa der senere skal gaas nøjere ind. Men det har dog sin specielle Betydning, at Fremkomsten af de nye Bygninger sker i saadanne Svingninger.

I Tabel V, Afsnit IX, er for hvert Aar anført til hvilken Grad af Byggeri det hører. De jævne Aar danner naturligt nok stedse Overgangen mellem ringe og stærkt Byggeri. Derfor er der saamange, f. Eks. i København 12 Perioder med jævnt Byggeri, men oftest kun af et eller to Aars Varighed; derimod er der kun 5 Perioder med ringe og 6 med stærkt Byggeri. Udover Betragtning af Tabellen, er der kun Grund til at anføre de mere udprægede, særlig de mere langvarige af disse Perioder. Det er sket i neden-

staaende Tabel, i hvilken der er taget Hensyn til, at det jo kan ske, naar en Deling foretages, at omtrent ens Aar kommer i forskellige Klasser; naar et saadant Aar vilde afbryde en Periode, er det derfor henført til denne.

Tabel 9.

Perioder af ringe, jævnt og stærkt Byggeri.

	København			Købstæderne			Landdistrikterne			Hele Landet		
		Aar	pCt.		Aar	pCt.		Aar	pCt.		Aar	pCt.
Ringe Byggeri	1835—43	9	0,33									
	1862—64	3	1,29	1860—72	13	1,28	1863—71	9	2,75	1862—71	10	2,59
	1887—96	10	2,83	1886—94	9	2,69	1884—94	11	2,08	1886—95	10	2,35
Jævnt Byggeri	1865—72	8		1837—44	8	1,82	1838—45	8	1,98			
				1900—(1906)	(7)	(3,60)	1878—85	8	2,80	1877—85	9	3,45
Stærkt Byggeri	1851—58	8	3,82	1851—59	9	5,67	1853—59	7	3,78	1852—59	8	5,27
	1873—76	4	5,94	1874—78	5	5,10	1873—76	4	5,74	1873—76	5	5,70
	1899—1903	5	5,97	1897—99	3	4,83	1899—(1906)	(8)	(3,60)	1899—(1906)	(8)	4,16

„Aar“ betyder Periodens Varighed, „pCt.“ Assurancens gennemsnitlig aarlige procentvise Forøgelse. For København er der ikke angivet noget herom for 1865—72, fordi Assuranceprisens Forøgelse forvirrer Forholdene netop da. Iøvrigt bemærker man jo, hvorledes det varierende Byggeniveau paavirker Procenten, saa at f. Eks. ringe Byggeri i Købstæderne omkring 1890 er langt større end jævnt Byggeri i 1840.

De tidligere fundne Træk af Byggeriets Historie ses ogsaa her, navnlig viser det sig atter, hvor stærkt Opsvinget i 50erne var med Hensyn til dets Varighed i Modsætning til den korte Opgangstid i 70erne og omkring 1900, kun Landdistrikterne danner i det sidste Tidspunkt en vigtig Undtagelse. Det jævne Byggeri har altsaa færrest Perioder af nogen Betydning, og disse falder tildels paa forskellige Tidspunkter for Landsdelene. Herudover har særlig den døde Tid i 60erne og ca. 1885—95 Betydning, begge Gange fulgte hurtigt stærkt Opsving efter Hviletiden, derimod er der ikke gaaet nogen slig Dødhed forud for 50ernes Opgang, den stærke Modsætning har ikke fundet Sted her, mulig kan da Stigningens Varighed være begrundet i mere sunde Aarsager dertil end senere. Dog, at ogsaa da Kulminationen var for stor, viser den indtraadte, meget langvarige Reaktion, særlig i

Købstæderne og paa Landet, hvor ogsaa den opgaaende Bevægelse havde været betydelig kraftigere end i Hovedstaden.

Opsvinget i 70erne var for hele Landet betydelig stærkere end det, vi nys har oplevet, det skyldtes Landdistrikterne.

Det har tidligere vist sig, at Byggeriets, d. v. s. Bygningsmassens Rotationsperioder kan fremstilles gennem Assurancen paa det Omraade, nemlig København uden Frederiksberg, hvor begge Dele kendes. Endvidere at dette Resultat kan overføres paa de andre Landsdele, idet den naturlige Antagelse, at Assuranceprisens Forandring er fælles for hele Landet, særlig for et saa lille Land som vort, har bekræftet sig ved, at Assuranceprisens Rotationsperioder, med en enkelt bestemt paavist Undtagelse, falder sammen med Assurancens, der atter falder sammen for de enkelte Landsdele kun med enkelte forklarlige Afvigelser. Nu skal det undersøges, hvorvidt ogsaa i alle de sidst behandlede Forhold om de tre Grader af Byggeri Assurancen kan repræsentere Bygningsmassen. Det vil ske ved en fortløbende Række Tabeller svarende til de nys brugte, men ikke adskilte af Tekst, da denne vilde rumme en Række Gentagelser fra den ene Tabel til den anden. Tallene gælder altsaa København uden Frederiksberg.

Vel er der nogen Forskel paa disse Tal for Etageareal og Assurance, saameget at det viser Betydningen af, at Bygningsmassen udenfor København ogsaa kendtes. Men det maa dog skønnes, at Tallenes Forskel er saa ringe, at den ikke spiller nogen praktisk Rolle, og den Forskel der er, har ikke nogen bestemt Karakter eller Tendens.

Samlet Svingningsmængde.

	1835—1870			1871—1906			1835—1906		
Omr. Normalen . . .	under	over	ialt	under	over	ialt	under	over	ialt
Etageareal	932	611	1543	341	525	866	1273	1136	2409
Assurance	927	498	1425	389	581	970	1316	1079	2395

Antal Aar med nedennævnte Grænser for jævnt Byggeri 1835—1906

	Grænser											
	75—125			80—120			85—115			90—110		
	ringe	jævnt	stærkt	ringe	jævnt	stærkt	ringe	jævnt	stærkt	ringe	jævnt	stærkt
Etageareal . .	24	34	14	29	25	18	31	19	22	33	13	26
Assurance . .	24	28	20	26	26	20	27	22	23	30	16	26

Aarlige Gennemsnit af Svingningstallene for hver Grad af Byggeri

	1835—70			1871—1906		
	ringe	jævnt	stærkt	ringe	jævnt	stærkt
Etageareal	44	79	151	72	112	132
Assurance	37	85	141	70	104	142

Fordelingen af det samlede Byggeri.

A. Paa Grundlag af Svingningstallenes aarlige Gennemsnit for hver Art af Byggeri.

	1835—70			1871—1906		
	ringe	jævnt	stærkt	ringe	jævnt	stærkt
Etageareal	16	29	55	23	35	42
Assurance	14	32	54	22	33	45

B. Paa Grundlag af den aarlige procentvise Forøgelse.

	1835—70			1871—1906		
	ringe	jævnt	stærkt	ringe	jævnt	stærkt
Etageareal	16	27	57	23	35	42
Assurance	11	33	56	22	33	45

Tallene bevæger sig ikke blot stadig i samme Retning, ogsaa deres Størrelse falder ret godt sammen. Det samme bliver Tilfældet, hvis man paa tidligere omtalte Maade delte de efter Størrelsen begyndende med de laveste ordnede Svingningstal i Grupper paa 10—19, 20—29 o. s. v., der falder da nogenlunde samme Antal Aar paa hver Gruppe, eller hvis man, begyndende med de mindste Tal, tager det femte, tiende, femtende o. s. v. Svingningstal, man faar da følgende Svingningstal:

	5	10	15	20	25	30	35tal
1835—1870: Etageareal	39	53	68	84	100	113	207
Assurance	29	56	73	91	109	134	180
1871—1906: Etageareal	65	79	108	113	120	132	140
Assurance	66	76	95	109	126	139	158

Alle disse Undersøgelser af de to Forhold giver altsaa Resultater, der ligger tæt op til hinanden. Særlig de sidste Tal viser,

at Svingningernes Omfang er lige store. Etageareal og Assurance svinger ikke ens, men deres Svingninger op og ned er lige stærke, og det er deres Styrke, det gælder om, naar man vil vide, hvor stor Fluctation Bygningsvirksomheden er underkastet.

Mange statistiske Undersøgelser lider af, at de Forhold, som de beskæftiger sig med, er udtrykte i deres Pengeværdi, og at det ikke er denne, men Forholdene selv, der har Interesse, samtidig med, at det kan være yderst vanskeligt, ja ugørligt gennem en længere Aarrække ved Hjælp af deres Pris at adskille dem fra deres Udtryk i Penge. Man maa i saa Fald hjælpe sig paa bedste Maade for at faa det rette Forhold frem. Dette er ogsaa sket her, og det naaede Resultat er altsaa, at i Mangel af Kendskab til Bygningsmassen, og det er jo den, det gælder om, kan man bruge Assurance som dens Afspejling, forsaavidt det gælder dens Svingninger og de Maader, hvorpaa den har udviklet sig, derimod selvfølgelig ikke, naar det gælder om at vide, hvor stor den er. Det sidste kræver direkte Kendskab til den selv eller dens Assurancepris.

Men det maa ikke overses, at hvad der er naaet er kun blevet muligt ved den særlige Omstændighed, at Etagearealet i København kendes, uden det stod man paa bar Bund og vidste ikke, hvad der kunde sluttes af Assurance hverken i denne By eller det øvrige Land.

De Mangler, der er fundne, pege som nylig antydte, paa Betydningen af at endnu grundigere Undersøgelser af Bygningsmassen kunde ske, om ikke for andet, saa for Kontrollens Skyld. Men ogsaa af en anden Grund, nemlig Assuranceprisen, der jo samtidig vilde klarere og mangfoldigere belyses, end det nu er muligt. Dette vilde tillige have sin særlige Betydning, nemlig den, som alle Prisundersøgelser gennem længere Tid har, og da navnlig hvor det gælder Priserne, dels paa et af mange Priser sammensat Produkt eller Budget, dels Priserne i deres sidste Skikkelse, hvor de træder i umiddelbar Forbindelse med Forbrugerne. Alt dette er saa almindeligt anerkendt, at det ikke behøver at begrundes. Tilstrækkeligt vil det saaledes være at henvise til den Vægt, der lægges paa at kende Detailprisen og ikke regne med en gros Prisen paa enkelte store Artikler, eller til den Betydning Budgetter som Familiars Husholdningsbudgetter har. En Bygning repræsenterer et Budget, der vil oplyse meget om det almindelige Prisniveau. Ved de nævnte Husholdningsbudgetter har man vel nærmest andre Formaal for Øje, men det her nævnte vilde blive taget med som et af de vigtigste, hvis man var i Stand til at sammen-

ligne Husholdningsbudgetter for en Række Aar paa en saadan Maade, at deres Prisniveau og dettes Forhold til det almindelige Prisniveau kunde findes, Endvidere vil det sidstnævnte Prisniveau sikkert nøjagtigt findes ved Sammenstilling af mere specielle Prisniveauer fremfor at nøjes med et fælles Udtryk for enkelte Priser bl. a. fordi det næppe er muligt at indføre Arbejdslønnen eller rettere Arbejdsudgifterne imellem dem.

I Princippet er det let nok at finde Bygningsmassen, da Etagearealet er et tilstrækkeligt godt Maal for en Bygnings Størrelse, i det mindste hvis der sker en Deling af Husene i visse Klasser, navnlig saaledes at de paa Landet saa talrige Enetageshuse, derunder Avlsbygninger (eller disse i en Klasse for sig) dannede en Klasse. I København har Savnet af denne Klasseinddeling næppe gjort Skade, fordi der ikke er megen Anvendelse for den, men dens Udeladelse vilde mulig andre Steder føre til et unøjagtigt Resultat, for saa vidt da ikke paa et saadant Omraade Hovedmængden af Husene er nogenlunde ensartede.

I Virkeligheden er det dog ikke saa let, thi Betingelsen er jo at Etagearealet kendes; umuligt kan det dog næppe være.

Brandforsikringsselskaberne kunde gøre den største Gavn, hvis deres Statistik saavidt muligt gav de fornødne Oplysninger om Etagearealet sammen med Assurancesummen; selvfølgelig drejer det sig her om de større samlede Tal. Specialundersøgelse paa mindre Omraader kunde dog sikkert ske med Udbytte særlig for de ældre Tider. Man har imidlertid alt nu rige hidtil ubearbejdede Kilder i Arkiverne, nemlig Indberetningerne om den paa Etagearealet lignede Bygningsafgift, den samme Art Materiale, der i København (i de senere Aar Frederiksberg), hvor Arealskat endnu lignes paa dette Grundlag, er bearbejdet og kendt, og som jo foruden Skattebeløbet indeholder dets Beregningsgrundlag, Etagearealet.

Assuranceprisen er dog kun en Afspejling af de virkelige Forhold, i Hovedtrækkene uden Tvivl en god Repræsentant for dem; den viser deres Udvikling kort og klart, noget, der sikkert slet ikke kunde ske paa anden Maade, men efter sin Natur oplyser den dog kun efterhaanden om de skete Forandringer i Byggeomkostningerne. Hvad det virkelig paa et givet Tidspunkt koster at bygge, bestemmes af dettes Byggepris, dennes seneste Forandringer, der endnu ikke har bundfældet sig i Assuranceprisen, maa derfor direkte efterspores. Her er et vigtigt Omraade, hvor Kendskab, ogsaa til ældre Tiders Byggepris spiller en stor Rolle.

Thi medens det almindelige Prisniveau, som det beregnes omfattende Raamaterialier og Halvfabrikata, har svinget op og ned, men dog saaledes, at det fra Begyndelsen af 70erne i det store og hele har været nedadgaaende, saa har Assuranceprisen været opadgaaende. Denne Modsætning mellem de to Prisniveauer kan kun udredes gennem Kendskab til Byggeprisen. Byggeudgifterne deler sig i to Hovedposter: Arbejds løn og Materiale. Nu er det jo saaledes, at vil man gøre en historisk Undersøgelse af Byggeprisen, kan det kun ske ved at følge Priserne for dens enkelte Dele, idet man tillige søger at finde disses indbyrdes Betydning for Byggebudgettet, men derved vil det opnaas at kunne sondre mellem den Indflydelse, som Arbejds løn og den, som Materialer har haft paa Byggeprisens Forandringer. Dette er et højt vigtigt Spørgsmaal, om end man paa Forhaand kender Svaret, at Prisstigningen skyldes Arbejds lønnen.

Til Frembringelsen af Raamaterialier og Halvfabrikata, hvis gennemsnitlige Pris ifølge det almindelige Prisniveau er faldet, bruges ogsaa Arbejdere med forøget Løn, men disse Virksomheder er af den Art, at de kan udnytte hele den moderne Udvikling af Produktions- og Kommunikationsmidler m. m., der har bevirket, at den enkelte Mand med samme Arbejde kan frembringe mere end før, og hvis Resultat er den Forøgelse af den samlede Produktion, der netop er Aarsagen til den naturlige reelle Stigning af alle Indtægter, altsaa ogsaa Stigning af al Arbejds løn. Her tales ikke om den Lønstigning, der gaar ud paa Omfordeling af Indtægterne, og hvis Resultat iøvrigt i saa høj Grad skjuler sig for direkte Udmaaling, noget der jo rigtignok til dels ogsaa er Tilfældet, naar man af den nominelle Lønstigning vil finde dens reelle Omfang.

I Byggevirkomheden er derimod det meste Arbejde af den Art, at det ikke kan drage større Fordel af saadanne forandrede Produktionsmaader med deres Methoder, Maskiner etc., disse komme nærmest kun dens Materialkonto til Gode. Derfor er det naturligt nok, at stigende Arbejds løn gør det dyrere at bygge. Men derved bliver det ikke mindre nødvendigt at trænge til Bunds i disse Forhold ved en talmæssig Udredning af dem.

En Undersøgelse af Byggeprisen er imidlertid et Omraade, hvor Enkeltmand ikke kan naa vidt, den kræver Interesse og Bistand fra mange Sider. Til Gengæld fører den ind paa saa mange Forhold af største Interesse, at det i høj Grad maa ønskes, at den kunde ske. Arbejds løn og Priser er tilmed Sager, hvis Under-

søgelse her i Danmark er meget forsømt, vi maa sikkert siges her at staa endog langt tilbage og at savne Blikket for, at det ikke alene er Øjeblikkets Forhold, men ogsaa Udviklingen gennem længere Tid, der har Betydning. Man behøver kun at minde om, hvad i saa Henseende er gjort i England. Prisen paa Varer og Arbejdsløn i alle Fag opsøges og gøres til Genstand for Studier, og man holder sig ikke til den nyeste Tid, men gennemgransker saavidt muligt hele det 19. Aarhundrede fra Aar til Aar. Man vil have fast Bund under Fødderne, og skyer intet Arbejde for at faa det.

III. Resultatet af Byggevirksomheden.

Det foregaaende Afsnit behandler Byggevirksomhedens periodiske Udvikling og de dertil knyttede Forhold. Nu vil det imidlertid være nødvendigt at betragte den fra andre Synspunkter, der ser bort fra Perioderne, og har til Hensigt at søge at danne sig en Forestilling om dens *Omfang*, det *samlede Resultat* af de enkelte Aars Arbejde gennem det hele Tidsrum fra 1835 til de os nærmest liggende Aar. Dette kan formentlig bedst samles om to Spørgsmaal

- A. Bygningsmassens Forøgelse pr. Indbygger,
- B. Bygges der mere nu end tidligere?

Herved tænkes kun paa hele Landet under Et.

Der er 4 Udtryk for Bygningsvirksomheden:

1. Assurancesummerne, der hidtil har været benyttede. Tabel I og II.
2. Bygningsmassen, det egentlige Udtryk for Byggeriet. Tabel VI.
3. Assurancesummerne pr. Indbygger. Tabel VII.
4. Bygningsmassen pr. Indbygger. Tabel VIII.

Bygningsmassen er for hvert Aar udregnet paa Grundlag af Københavns Assurancepris. De beregnede Folketal for hvert Aar findes i „Befolkningsforholdene i Danmark i det 19. Aarhundrede“. Statistisk Tabelværk, 5. Rk. A. Nr. 5 og for de senere Aar i Statistisk Aarbog. De ovenfor nævnte Tabeller indeholder tillige den procentvise aarlige Forøgelse i 3, 9 og 25 Aars Gennemsnit, hvorved er taget Hensyn til den Betydning, som det har haft for hele Landet, at der er bortset fra den særlige Stigning, der skete i Købstæderne 1847 og 1857—58 paa Grund af Omvurdering, noget der ikke har kunnet lade sig gøre ved de absolute Tal. Det bedes erindret, at Tallene for Bygningsmassens Beløb er Index Numbers og ikke Pengesummer.

Af de fire Forhold er det 2 og 4, der har størst Betydning, de angaar selve Bygningerne, de andre kun deres Pengeværdi. Og af de to er det igen Bygningsmassen pr. Indbygger, der maa siges afgjort at være den vigtigste, naar der er Tale om Resultatet af Byggeriet for Landet og dets Beboere.

A. Bygningsmassens Forøgelse pr. Indbygger.

Hvor stor Forskel, der er paa det opnaaede Resultat, eftersom man holder sig til den ene eller den anden af de 4 Udtryk for Bygningsvirksomheden, vil fremgaa af følgende Tabel:

Tabel 10.

	Assurance Mill. Kr.	Bygn. Masse I. N.	Assur. pr. Indb. Kr.	Bygn. Masse pr. Indb. I. N.	Assurance	Bygn. Masse	Assur. pr. Indb.	Bygn. Masse pr. Indb.
1835	378	450	306	364	100	100	100	100
1840	407	485	316	372	108	108	103	100
1850	516	593	362	416	137	132	118	114
1860	853	937	529	581	226	208	173	160
1870	1117	1117	623	623	296	248	204	171
1880	1669	1545	845	782	441	343	276	215
1890	2241	2001	1028	918	593	445	336	252
1901	3136	2509	1274	1019	830	558	416	280
1906	3815	2868	1468	1104	1010	637	480	303

Assurancesummen er altsaa fra 1835 til 1906 blevet 10 Gange saa stor; denne Tidobling betyder dog langt fra saa meget som den synes. Thi for at vor Forsyning med Bygninger, vort Forbrug, hvis man kunde kalde det saaledes, blot skulde være blevet uforandret, skulde Assuranceprisen forøges for det første i samme Grad, som Assuranceprisen er steget, og for det andet i samme Grad som Folketallet er steget. Prisens Index-Numbers steg fra 84 til 133, eller fra 100 til 158; dette har derfor bevirket en Stigning af Assuranceprisen med 58 pCt., fra 100 til 158. Folketallet steg fra 1.240.000 til 2.600.000, d. v. s. fra 100 til 210 eller med 110 pCt. 158 forøget med 110 pCt. er 332. Altsaa hvis Assuranceprisen var forøget $3\frac{32}{100}$ Gange, var vi i 1906 ikke bedre forsynet med Bygninger end i 1835. Nu er den imidlertid forøget $10\frac{1}{10}$ Gang, og det virkelige, reelle, Fremskridt har derfor været $10\frac{1}{10}$, divideret med

3.₃₂, eller 3.₀₃ Gange Forøgelse, hvilket ogsaa viser sig at være Stigningen i Bygningsmasse pr. Indbygger, der som nævnt maa anses for at være det vigtigste Maal. Ganske vist har det ogsaa Betydning, hvor stor Kapital der er anbragt i Huse ialt eller pr. Indbygger, eller hvor stor den samlede Bygningsmasse er, men Hovedsagen bliver dog, hvor meget Husrum der gennemsnitlig falder paa den enkelte Person, hvad enten det nu er til Beboelse, Næringsbrug eller som offentlige Bygninger. Det er det samme, som gælder med Forbruget af Varer.

Hele dette Forhold, at man fra en Stigning paa 10 Gange maa gaa ned til en Stigning paa kun 3 Gange, har sin særlige Betydning. I mange andre Tilfælde end med Byggevirksomheden vil det ske, at Tal fra Nutiden viser en enorm Stigning i Sammenligning med ældre Tiders Tal, men at denne Stigning maa reduceres stærkt for at finde det virkelige Forhold. Det er særlig Tilfældet med Forøgelsen af Nationalformue og -Indtægt. V. Falbe Hansen omtaler dette i Danmarks Statistik I, Side 709, hvortil henvises bl. a. ogsaa for de forskellige Synspunkters Vedkommende, hvorfra man kan se paa Tallene. Hovedsagen bliver dog altid, hvor meget der gennemsnitlig af de reelle Kapitaler — ikke deres Pengeværdi — falder paa hver Person, kun derved findes den virkelige Fremgang i Velstand eller Velvære. Tages ikke slige Hensyn, bliver de store Tal kun Blændværk. Noget andet er, at den samme reelle Mængde Formue og Indtægt pr. Indbygger kan til en Tid betyde mere gennemsnitlig Velvære, fordi bedre Samfundsindretninger, ændret Fordeling af det samlede Beløb paa de enkelte m. m., tillader en bedre Udnyttelse og Nydelse af Formue og Indtægt. Dog vil ogsaa dette, hvis det er af Betydning og sundt, inden kort Tid frembringe større reel Indtægt og Formue, gør det ikke det, har det ikke været af nogen Værdi, der har maaske endog været reel Tilbagegang, selv om denne skjules under en Forøgelse af det almindelige Prisniveau.

Paa Betydningen af at skille det reelle ud fra det nominelle er altsaa Byggevirksomheden et Eksempel, der næppe er meget forkert i de Resultater, det fører til, og tilmed af ikke ringe Omfang. Vi har Opgørelser af vor Nationalformue fra 1870, 1884 og 1900. Naar man forsøger saa vidt muligt at ændre disse Opgørelser, der er sket paa noget forskellige Maader, saaledes at de kan sammenlignes, noget der ikke her kan gaas nærmere ind paa, saa viser det sig, at i Procent af Nationalformuen udgør Bygningsassurancen i de tre Aar 28, 30, 39; disse Tals indbyrdes Forhold

er 72—77—100. I Procent af de faste Ejendommers Værdi er de tilsvarende Tal 41, 47, 67 pCt. (61—70—100). Disse Tal meddeles selvfølgelig med alt muligt Forbehold. De viser en forholdsvis særlig stærk Stigning af Bygningsværdien fra 1884 til 1900, men dette kommer dog for en stor Del af Landbrugsjordernes stærkt svingende Værdi. Udelades Landbrugsjordene, bliver Procenternes Forholdstal henholdsvis 84—91—100 og 86—91—100; der er nu en mindre, dog endnu ret betydelig forholdsvis stærkere Stigning af Bygningsværdien end af den øvrige Nationalformue, men Stigningen er nu omtrent ens fra 1870 til 1884 og 1884 til 1900. Alt dette er jo kun Antydninger, men disse Forhold kunde vist fortjene nærmere Undersøgelse.

Hvad nu angaar det egentlige Emne for disse Undersøgelser: *Bygningsmassen pr. Indbygger*, saa er den altsaa i 1906 tre Gange større end i 1835. Det synes at maatte kaldes meget tilfredsstillende. Om det virkelig er det, er en anden Sag, da der ikke haves Midler til at afgøre, hvad der i et saadant Forhold kan kaldes en stor Stigning. Sikkert er det, at der har været Tider, hvor den har været for stor, men dels er den atter udlignet ved efterfølgende mindre Byggeri, og dels har den mulig blot været for stor i Forhold til Landets Kapital, og det er da maaske denne, der er forøget for lidt. Noget Bidrag til en Bedømmelse kan imidlertid faas ved en Sammenligning af, hvor meget Bygningsmassen pr. Indbygger er steget i Landets forskellige Dele. Dette vil ske i næste Afsnit. Her skal dog omtales Forholdene i København, idet efterfølgende Tabel meddeler, hvor mange Kvadratalen Etageareal der var pr. Person i Folketællingsaarene. Folketallet fra 1834 bruges for 1835.

Tabel II.

København uden Frederiksberg.

Kv. Alen Etageareal pr. Indb.		
1835	44,3 Kv. Alen	100
1845	43,1 - -	97
1855	43,6 - -	98
1860	49,5 - -	112
1870	49,3 - -	111
1880	53,1 - -	120
1890	55,4 - -	125
1901	62,0 - -	140
1906	70,1 - -	158

Der synes altsaa at have været Aar med Tilbagegang eller Stilstand i dette Forhold, tiltrods for at der dog er bygget noget. Tabel VIII viser, at dette ogsaa er Tilfældet for hele Landet, dog kun i ganske enkelte Aar. Ialt er Forøgelsen kun ca. 1,₆ Gange, medens den for hele Landet var tre Gange, altsaa næsten det dobbelte, og det vil jo sige, at udenfor København har Forøgelsen af Bygningsmasse pr. Indbygger været mere end dobbelt saa stor som i denne By.

Hvis man nu kan skønne, at i København har Forøgelsen ikke været ringe, at navnlig Beboelsesforholdene er blevet væsentlig forbedrede, saa maa det jo saa meget mere gælde for hele Landet, og Stigningen maa her kunne kaldes stor.

Meget ejendommelig er den store Forskel paa Stigningen i og udenfor København, men Omtalen heraf maa opsættes til det følgende Afsnit; kun skal her erindres om, at hvis Forsyningen med Bygninger i 1835 var forholdsvis langt bedre i København end i det øvrige Land, saa kan det paa Forhaand ventes, at Fremgangen procentvis ikke kunde blive saa stor for denne By, og at noget saadant har været Tilfældet, fremgaar med Sikkerhed af, at i 1835 var Assurancesummen pr. Indbygger i hele Landet 306 Kr., men i København 891 Kr., altsaa ikke langt fra 3 Gange saa stor.

Naar man fra Assurancesummerne vil naa til de tre andre Maal for Byggevirkomheden, skal Assurancesummernes Forøgelse altsaa reduceres dels med Prisens, dels med Folketallets Forøgelse. Om Assuranceprisens Udvikling og dens Forhold til Byggevirkomhedens Perioder har der alt været Tale. En tilsvarende Undersøgelse af *Folketallets Forøgelse* har dog endnu større Interesse. Hermed er det selvfølgelig ikke Meningen at komme ind paa det store Spørgsmaal om Befolkningsforholdene, men kun at berøre disses periodiske Udvikling og dennes Forbindelse med de for Byggevirkomheden fundne Perioder, hvilke jo atter er Udslag af langt mere omfattende økonomiske Forhold.

Tabelværket „Befolkningsforholdene i Danmark i det 19. Aarhundrede“ giver sammen med den øvrige officielle Statistik et meget fyldigt Grundlag for de Undersøgelser, som her i al Korthed skal forsøges. For hvert Aar er af det beregnede Folketal udregnet dets Tilvækstprocent, i Lighed med, hvad der for de senere Aar er sket i Statistisk Aarbog. Heraf er atter i Samklang med den i denne Afhandling anvendte Methode udregnet aarlige 3, 9 og 25 Aars Gennemsnit, hvilket ogsaa er sket for de forskellige Forhold, hvoraf Folketallets Forøgelse sammensættes, Af Hensyn

til Pladsen medtages dog ikke de saaledes udregnede Tabeller, kun deres Resultater skal nævnes.

Man faar da følgende Perioder udtrykte ved deres Maximums og Minimums Aar for Folketallets Forøgelse; til Aarstallene er tilføjet Aarets Tilvækstprocent. Dette er sammenstillet med Maximums og Minimums Aar for Byggeriets Perioder.

Tabel 12.

A. Almindelige Perioder (Treaars Gennemsnit).

Byggeri		Folketal		p Ct.	
Maximum	1846	Maximum	1844	1,09	ringe Betydning
		Minimum	1847	0,72	
Minimum	1850	Maximum	1850	1,17	
		Minimum	1852	1,12	
Maximum	1856	Maximum	1855	1,37	
Minimum	1864	Minimum	1864	0,85	
		Maximum	1867	1,04	
		Minimum	1870	0,82	
Maximum	1874	Maximum	1876	1,16	
Minimum	1879	Minimum	1880	0,88	
Maximum	1883	Maximum	1885	1,18	
Minimum	1889	Minimum	1891	0,71	
Maximum	1901	Maximum	1897	1,38	
		Minimum	1904	1,06	
		Maximum	1908	1,20	

B. Hovedperioder (Niaars Gennemsnit).

Minimum	1835	Minimum	1833	0,53
Maximum	1856	Maximum	1858	1,27
Minimum	1865	Minimum	1868	0,91
Maximum	1876	Maximum	1881	1,03
Minimum	1890	Minimum	1890	0,90
Maximum	1902	Maximum	1898	1,26

Det sidste Aar, der indgaar i Beregningerne, er 1909, eller rettere Tilvæksten 1909—10.

Befolkningstilvæksten er altsaa undergivet periodiske Svingninger, og selv om de naturligvis er mindre i deres Udsving op og ned end i Byggevirkomheden, saa er de dog meget udprægede. Man kan endvidere ikke sige andet, end at der er betydelig Overensstemmelse mellem begge Forholds Perioder, og navnlig genfindes Byggevirkomhedens Perioder fuldt ud i Befolkningstilvækstens.

Befolkningstilvæksten dannes af Fødselsoverskudet med Fradrag af Overskudsudvandringen eller kortere Udvandringen, da Indvandringen jo ikke spiller nogen tilnærmelsesvis saa stor Rolle.

Udvandringens Forhold til Byggeriet ses af følgende Oversigt, der begynder i Slutningen af 60erne, da Udvandringen først rigtig begyndte. De vedføjede Procenter er Aarets Udvandringsoverskud i Procent af Folketallet.

Tabel 13.

Udvandring:	Byggeri:
steg fra 1866 (0,0 pCt.) til 1870 (0,3 pCt.)	var ringe i denne Tid
faldt 1872—1875 (0,07 pCt.)	steg stærkt til 1875
steg 1876—1882 (0,42 pCt.)	faldt stærkt til 1879
faldt 1883—1884 (0,25 pCt.)	steg noget 1879—1883
steg 1885—1891 (0,48 pCt.)	faldt 1884—1888
faldt stærkt 1892—1896 (0,01 pCt.)	steg 1888 til ca. 1900
steg 1898—1903 (0,35 pCt.)	{ var lidt dalende, men dog meget betydeligt
holdt sig paa 0,35 pCt. i 1904 og 1905	
faldt fra 1906	

Udvandringen har altsaa været størst i Tider med ringe Byggeri, d. v. s. almindelig Depression og omvendt, undtagen 1898—1905, da der var ret stor Udvandring trods betydeligt Byggeri. Den har altsaa bevæget sig i modsat Retning af Befolkningstilvæksten og har derved bidraget væsentlig til at forstærke dennes Svingninger. Det er jo ret naturligt, at Udvandringen retter sig efter hvormeget Beskæftigelse, der er her hjemme, det er ganske vist ikke særlig Byggehaandværkere eller Haandværkere i det hele, der udvandrer, men f. Eks. daarlige Tider for Landbruget afspejler sig jo ogsaa i Byggeriet. Iøvrigt kan det ikke overses, at Udvandringen ikke blot bestemmes af de hjemlige Konjunkturer. Men det kunde altsaa se ret naturligt ud, hvis det var Udvandringen, der fremkaldte den periodiske Bevægelse i Befolkningstilvæksten og særlig dens Overensstemmelse med de økonomiske Perioder. Det er dog ikke Tilfældet, thi disse Forhold genfindes i *Fødselsoverskudet*; kun i Aarene 1900—1906 er Fødselsoverskudet stigende, men Tilvæksten synkende paa Grund af de nævnte særlige Forhold ved Udvandringen; netop disse Aar danner tillige en Undtagelse fra Overensstemmelsen mellem Tilvækstens og Byggeriets Perioder.

Fødselsoverskudet beror paa Fødsler og Dødsfald, med hvilke det i store Træk forholder sig saaledes:

Fødslerne. De er nedadgaaende fra ca. 1885. De var stigende fra ca. 1838 til ca. 1859 derpaa dalende til ca. 1870, saa stigende til 1875 holdt sig deroppe til 1885, hvorefter de altsaa formindskedes.

Dødsfald. De var fra 1890 endnu mere synkende end Fødslerne. Fra et overordentlig Maksimum omkring 1830 er der Svingninger uden udpræget Karakter til ca. 1870, hvorpaa de var mere stabile til ca. 1890, da de begyndte deres betydelige Nedgang.

Inden for disse store Træk er der Svingninger, og disse er i betydelig Grad ens for Fødsler og Dødsfald, der da gaar op og ned sammen. Men der er ogsaa Undtagelser herfra, saaledes en særlig fremtrædende fra ca. 1880 til ca. 1891. Fødslerne steg da til 1885, gik saa ned, medens Dødsfaldene bevægede sig omvendt, hvorved der i disse Aar fremkom en forstærket Bevægelse i Fødselsoverskudet. Der er tillige den Forskel, at Dødsfaldene har hyppigere og navnlig stærkere Svingninger end Fødslerne.

Men alle disse Tilfælde og deres Kombinationer resulterer altsaa ikke i noget tilfældigt og regelløst, men i en Periodicitet, der falder sammen i sine Hovedtræk med det økonomiske Livs. At dette er Tilfældet for Fødselsoverskudet med dets Faktorer, kan ikke siges at være naturligt i den Forstand, at der maa bygges mere, fordi Fødselsoverskudet i nogle Aar stiger, thi for Eksempel flere Fødsler kræver jo ikke straks mere Husrum. Ganske vist kunde de tyde paa flere indgaaede Ægteskaber, men Svingningerne i Ægteskabshyppigheden er kun smaa, om end ganske vist ogsaa som Regel følgende Trop med de andre Forhold. De fælles Perioder for Befolknings- og økonomiske Forhold bunder derfor dybere i fælles Aarsager, det er ikke det ene Forholds Svingninger, der er Grund til det andets. Hvilke disse Aarsager kan være, er Genstand for Studiet af de saakaldte Kriser og er derved et Omraade, der beskæftiger Forskerne i høj Grad, og som ligger langt udenfor Rækkevidden af denne Afhandling.

84-85 En anden interessant Overensstemmelse er, at ligesom for Byggeforholdene er ogsaa for Befolkningsforholdene de aarlige Afvigelser fra Normalen langt mindre i den nyere Tid end tidligere. Tabelværket udtaler herom Side 69—70, at naar Aarhundredet deles i tre Tidsrum, hvis Gennemsnit tages som Tidsrummets Normaltal, og man saa beregner hvert Aars Afvigelse herfra og tager Gennemsnittet af disse Afvigelser, da faas:

Tabel 14.

Gennemsnitsafvigelsen udgjorde i Procent af
Normaltallet for:

	Giftermaals- hyppigheden	Fødsels- hyppigheden	Dødeligheden
	pCt.	pCt.	pCt.
1800—1840	6,5	3,7	8,2
1840—1870	6,1	2,6	7,5
1870—1900	2,4	1,6	4,6

hvorefter der udtales:

„Navnlig mellem den sidste Periode og de foregaaende er der en meget betydelig Forskel. Sammenligner man de første 40 Aar og de sidste 30 Aar af Aarhundredet, vil det ses, at i Forhold til Periodernes Normaltal var de gennemsnitlige aarlige Udsving i den sidste Periode kun imellem en Trediedel og halvt saa stor som i den første“.

B. Bygges der mere nu end tidligere?

Har Resultatet af Byggevirksohmhedens Udvikling været, at der bygges mere nu end tidligere eller ej? Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal maa erindres (Side 15), at Byggevirksohmheden kan ses fra to Synspunkter. Det ene kunde kaldes det almene, det ser paa Bygningerne som tjenende Samfundet, medens det andet fæster Blikket paa Arbejdet ved deres Opførelse og derved tillige paa alle de Forhold, der afspejler sig i, om der bygges mere eller mindre, man kunde maaske kalde det for det faglige eller Erhvervs-Synspunktet. Fra det første Standpunkt gælder det om, hvormeget bedre Befolkningen er blevet forsynet med Husrum og Landet i det hele med Bygninger og lignende Forhold, f. Eks. den samlede Kapital, der er anbragt i dem, og tillige disse forskellige Forhold udmaalt pr. Indbygger, men derimod ikke om hvormeget Byggeerhvervene har været beskæftigede. Dette sidste er derimod Hovedsagen for det andet Standpunkt, der til Gengæld ikke berøres direkte af, hvormeget f. Eks. Bygningsmassen pr. Indbygger er blevet forøget, den kan saaledes tænkes forøget kun lidt, og Byggearbejdet dog have været stort, hvis der nemlig har været stærk Tilvækst af Befolkningen.

Det stillede Spørgsmaal maa derfor besvares ud fra hvert af de to Synspunkter. Dette er saa meget mere nødvendigt, som det vil vise sig, at hver af dem kræver sin særlige Fremgangsmaade ved Besvarelsen, noget der kan belyses ved et Eksempel. Gaas der saaledes ud fra en Bygningsmasse paa 100, og at den er forøget i et Aar til 102, i et andet til 104, saa er det fra det almene Standpunkt Tallene 102 og 104 det gælder om, de er forskellige, men ikke meget, kun ca. 2 pCt. Byggearbejdet er derimod udtrykt i Tallene for Tilvæksten; der er 2 og 4 altsaa yderst forskellige, det ene dobbelt saa stort som det andet. Eksemplet fører Tanken tilbage til Byggevirkomhedens periodiske Udvikling, og det er netop disse stærkt udprægede Perioder, der nødvendiggør de to Fremgangsmaader. Thi det vil ses, at Perioderne kun i meget udvisket Form ville vise sig fra det første Synspunkt, hvorimod de træder frem i al deres Oprindelighed fra det andet.

Nu er det jo ganske vist saaledes, at naar to Tider skal sammenstilles, saa maa det paa en eller anden Maade ske saaledes, at Periodernes Indflydelse udelukkes, saavidt det da overhovedet er muligt. Man kan ikke sammenligne en Tid, der alene paa Grund af periodiske Svingninger er stillet paa en vis Maade, med en anden, der af samme Grund er stillet paa en anden Maade. Men det er netop denne Udelukkelse af Periodernes Indflydelse, der maa ske paa forskellig Maade i de to Tilfælde. Fra det første Synspunkt er den som sagt paa Forhaand meget udjævnet, her vil det da næppe kunne antages at gøre stor Forskel, hvilke Aar der vælges som Repræsentanter for de to ubestemte Tidsrum „nu“ og „tidligere“.

Man kan saaledes, da det fremstiller sig som ret naturligt, dele Tiden 1835—1906 i to Halvdele, og paa dette Grundlag vil da det første Spørgsmaal blive besvaret, idet der gaas ud fra Tabel 10. Fra det andet Synspunkt vil det derimod vise sig, at der ikke kan findes bestemte Tidsrum, som kan repræsentere de to Tidsaldr.

1.

Der gaas altsaa ud fra Tabel 10, og den deles i Tiden fra 1835—1870 og fra 1870—1906. Af Tabellen lader sig udregne, at Assurancen steg 1835—1870 i Forholdet fra 100 til 296 og 1870—1906 fra 100 til 341. Forholdet mellem de to Tal 296 og 341 er som mellem 100 og 115; altsaa i det sidste Tidsrum er Assurancen blevet $2_{,96}$ Gange større, i det andet $3_{,41}$ Gange eller

15 pCt. mere Fordobling. Paa samme Maade er de andre nedenstaaende Tal udregnede. Der er medtaget Assuranceprisen, hvis Index Numbers var 1835: 84, 1870: 100 og 1906: 133, samt Folkemængden der var 1835: 1,240 Mill., 1870: 1,793 Mill. og 1906: 2,600 Mill. efter de pr. 1. Juli hvert Aar beregnede Tal.

Tabel 15.

	1835—1870	1870—1906
Assurancesum	(296) 100	(341) 115
do. pr. Indb.	(204) 100	(235) 115
Bygningsmasse	(248) 100	(256) 103
do. pr. Indb.	(171) 100	(177) 103
Assurancepris	(119) 100	(133) 112
Folkemængde	(145) 100	(145) 100

Resultatet af Sammenligning mellem vor Tid og den tidligere er da, at Bygningsmassen er forøget praktisk set lige mange Gange: 2,48 mod 2,56. Det samme er Tilfældet med Bygningsmassen pr. Indb., hvilket stammer fra, at Folkemængdens Forøgelse er ens i begge Tidsrum. Dette sidste er en Faktor af stor Betydning, den viser hvor ens den nyere Tid efter 1870 har været med den tidligere paa et særligt betydningsfuldt Omraade.

Ved Siden af denne Lighed har det mindre Interesse, at den Prisstigning, der var før 1870 er fortsat, men i meget forøget Grad efter dette Aar, og at det derfor har kostet flere Penge at vedligeholde den samme Fremgang af Bygningsmassen i sidste Tidsrum. Naturligvis har den stærke Prisstigning i og for sig selv Betydning, men ikke just i denne Sammenhæng, hvor der mere ses paa Bygningerne som saadanne end paa deres Pengeværdi, hvis Stignings Betydning desuden kun kan bedømmes ret ud fra Kendskab til det almindelige Prisniveaus Forandringer. Prisforholdene har medført, at Bygningsværdien (Assurancen) er steget i et 12 pCt. stærkere Forhold i det sidste Tidsrum.

Set fra dette Synspunkt er der altsaa ikke bygget mere i vore Dage end tidligere.

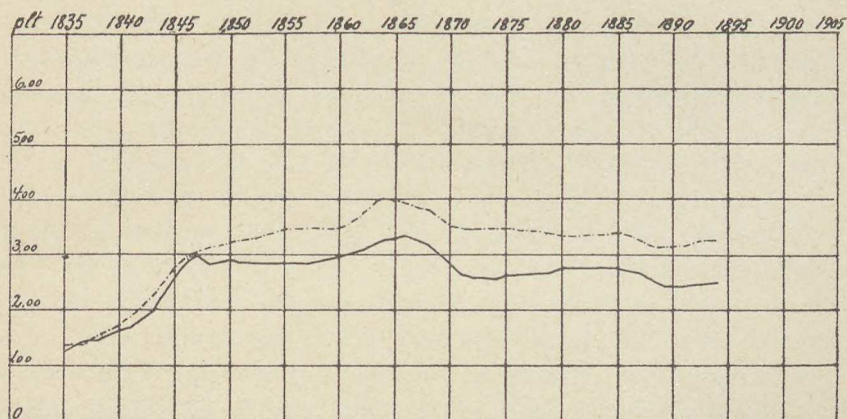
Men det kan ikke skjules, at Valget af Aarene vilde forandre Resultatet. Det kunde saaledes være ret naturligt at sige, at de første Aar efter 1835 bragte et yderst ringe Byggeri, som ikke senere er kommet igen, og at man derfor burde se bort fra disse Aar. Herved kommer man ind paa Vilkaarligheden. Det rigtige Byggeri begyndte først med 1843; skulde nu Tiden 1843 til 1906

deles i to Halvdele, saa blev Delingsaaet omtrent 1875. I saa Fald vilde efter en Beregning, der ikke gengives her, Resultatet blive, at ikke blot Folkemængde, men ogsaa Pris var forøget næsten ens i de to Tidsrum, og at altsaa alle de fire Udtryk for Byggevirkksomheden ligeledes havde udviklet sig ens og saaledes, at Fordoblingen i det sidste Tidsrum blev for dem alle ca. 10 pCt. mindre end i det første. Det vilkaarlige viser sig i dette Tilfælde ved, at den første Tid befries fra sine daarligste Aar og forøges med Aar efter 1870 med godt Byggeri. Det kan være rigtigt nok at udelade de første exceptionelle Aar, men det er urigtigt at gøre det, naar man derved kommer paa tværs af den periodiske Udvikling og deler Aarrækken saadan, at hver af dens to Dele bliver ulige stillede m. H. t. de Perioder de rummer.

Det træffer sig nu netop saaledes, at 1870 ligger saadan m. H. t. Perioderne, at det giver en ikke uretfærdig Deling. Men der bør vistnok ses bort fra de første Aar, og derefter kan det skønsmæssigt siges, at den ovenfor givne Sammenligning burde korrigeres noget. Udviklingen i ældre Tider har været noget større, end den ved denne Sammenligning viste sig at være, eller omvendt har forholdsvis Udviklingen efter 1870 været noget mindre; der vil da herefter være bygget lidt mindre i vore Dage end tidligere.

2.

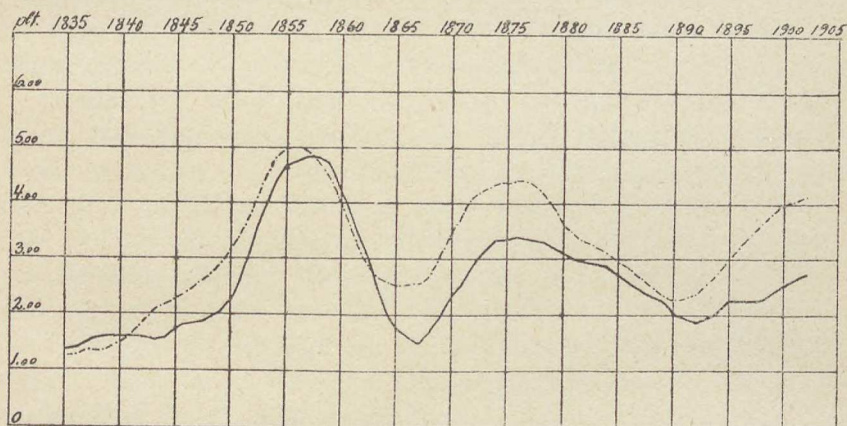
Fra det andet Synspunkt, der her kaldes det faglige eller Erhvervssynspunktet, kan man danne en lignende Sammenstilling som ovenfor ved at formindske alle de i Parenthes anførte Tal med 100, og derefter beregne deres Forhold. Det vilde ikke bevirke nogen Forskel for Bygningsmassen; man havde før Forholdet mellem 256 og 248, der er $1,08$, og fik nu Forholdet mellem 156 og 148, der er $1,05$, altsaa omtrent det samme. Med Assurance-prisen. For denne havde man før Forholdet mellem 133 og 119, der er $1,12$, men nu Forholdet mellem 33 og 19, der er $1,74$, altsaa ganske forskelligt. Dog alt dette har det ikke Interesse at forfølge videre. Thi det har jo vist sig, at det kunde være vanskeligt nok at vælge de rette Aar til Sammenligning fra det første Synspunkt, hvor Periodernes Indflydelse dog er i betydelig Grad udvisket, her bliver et saadant Valg i Virkeligheden umuligt. Thi her, hvor det gælder de aarlige Forøgelser alene, har man jo som sagt med selve den periodiske Udvikling at gøre.

Aarlige 25 Aars Gennemsnit af den aarlige Tilvækst i pCt. Hele Landet.

Assurancesum Tabel II (Kol. l: 1,32, 1,38, 1,45, 1,53, 1,61, 1,73, 1,85 osv.)

Bygningsmasse ——— Tabel VI (Kol. f: 1,29, 1,36, 1,42, 1,46, 1,53, 1,60, 1,68 osv.)

Aarlige 9 Aars Gennemsnit af den aarlige Tilvækst i pCt. Hele Landet.

Assurancesum Tabel II (Kol. h: 1,25, 1,28, 1,31, 1,31, 1,38, 1,47, 1,62 osv.)

Bygningsmasse ——— Tabel VI (Kol. e: 1,36, 1,39, 1,48, 1,53, 1,58, 1,55, 1,60 osv.)

Ovenfor er vist, at det kan have Betydning, om Aarene 1835—1842 medtages eller ikke. Her kan gives et stærkere Eksempel derpaa. Naar man nemlig opgiver at dele Aarene i to Tidsrum, men tager dem alle under ens Behandling og udjævner de aarlige Treaarsgennemsnit af Assurance's aarlige procentvise Forøgelse, altsaa de Størrelser, der netop her er Tale om, og foretager denne Udjævning efter Formlen for de mindste Kvadraters Methode og for en ret Linie, saa faas følgende Resultat. Udjævnes for Aarene 1835—1906 faas en stærk stigende Linie, begyndende med 2,₅₅ i 1835, og endende med 3,₈₉ i 1906. Udelades derimod de første 7 Aar, og udjævnes for 1843—1906, faas en vandret Linie, eller praktisk set vandret, begyndende med 3,₄₁ i 1843, og endende med 3,₅₁ i 1906, Stigningen er kun som fra 100 til 103. Prøves den sidste Udjævning efter Formlen for en Parabel, faas denne af en saadan Skikkelse, at den falder i den Grad sammen med en ret Linie, at denne sidste maa tages som den bedste Form for den fundne Linie. Dette sidste betyder dog altsaa ikke, at Assurance-summernes Forøgelse har udviklet sig ens igennem dette Tidsrum 1843—1906, naar det deles i to Halvdele, og disse sammenlignes, thi de er jo forøget mindre i den sidste Halvdel.

Resultatet vil altsaa ganske afhænge af, hvilke Aarrækker, der vælges som Repræsentanter for vor Tid og den foregaaende, hvad vil sige det samme som, at man ikke kan finde nogle saadanne Repræsentanter. Der maa da gaas en anden Vej.

Denne Vej er at optegne Kurver, der for Assurance og Bygningsmassen viser, hvorledes de aarlige Forøgelser forløber. Saadanne Kurver har ingen Betydning for Treaarsgennemsnit, da disse giver en saadan Række af idelig vekslende Perioder, at Øjet ikke kan se, om der gennem Aarrækken er en Tendens i op eller nedadgaaende Retning (Bowley Elements of Statistics, S. 182). Dette lader sig bedre gøre for Niaarsgennemsnit og bedst for 25 Aars, der jo netop er dannede for at udelukke Svingningerne, for disse to sidste er da Kurverne tegnede. Det bedste Blik faar man af Kurverne for 25 Aars Gennemsnit.

Kurven for Bygningsmassen viser, at Byggeriet er blevet noget mindre nu end før. Det erindres jo, at 25 Aars Gennemsnit viser hvert Aars *normale* Byggeri, og det er da ogsaa dette, der maa tænkes paa ved Spørgsmaalet, om vi nu bygger mere end før. Disse Gennemsnit udelader jo de første og sidste 12 Aar. Lige saa vel som en Tids almindelige Historie ikke kan skrives, før nogen Tid er forløben, og man ser den i Forbindelse med dens

Følger, saaledes gaar det ogsaa med den økonomiske Historie, det kan derfor ikke anses som en Mangel, at man ved en Sammenligning med vor og tidligere Tidens Byggeri ikke kan bringe denne Sammenligning op til de sidst forløbne Aar; forsøgte man paa at gøre dette, vilde Resultatet blive upaalideligt.

Det synes da at være saaledes, at medens paa Grund af Prisstigninger de Pengebeløb, der nu anbringes i Bygninger, ikke har forandret sig i Tidens Løb, saa er Massen af de Bygninger, der opføres, og altsaa ogsaa Arbejdet derved blevet mindre, alt selvfølgelig maalt forholdsvis efter hver Tids Maal.

Rigtigheden af dette Resultat beror paa Nøjagtigheden af det Materiale, det er bygget paa. Hvis det da befindes at se mærkeligt ud, at der nu snarest bygges mindre end før, og at der maa være Fejl ved Materialet, saa maa disse Fejl have bevirket, at enten vor Tids Byggeri er sat for lavt, eller tidligere Tidens for højt. Fejlen maa ligge i Assurancens eller i Prisens Forøgelse, eller begge Dele tilsammen, Bygningsmassen er jo et heraf afledet Forhold.

Det er nok at betragte det ene Tilfælde. Antages da, at Bygningsmassen tidligere er forøget mindre end her fundet, saa kan det bero paa, at Prisens Stigning er ansat for lille. Den er udregnet efter københavnske Forhold, Etagearealet er her givet, det er rigtigt, hvis nu der skulde have været en større Prisstigning pr. Kvadratalen end fundet, saa vil det sige, at Assurancevurderingerne den Gang var for lave, det er der vist ingen Grund til at tro.

Man kan saa antage, at der ikke er noget at klage paa den fundne Prisstigning, men at det er de ældre Vurderinger udenfor København, der i Modsætning til vor Tid har været for høje. Det kan jo være, men det maa dog ikke overses, at i Tiden inden 1870 gik netop Bestræbelserne, i det mindste paa Landet, ud paa at korrigere endnu ældre Vurderingers for høje Ansættelser.

Det er blevet berørt, at ud fra det Synspunkt, det erhvervsmæssige, som her behandles, behøver man ikke at undersøge Stigningen pr. Indbygger. Vil man gøre det, er det imidlertid meget let, thi da Folkemængdens Forøgelses Tendens hele Tiden har været saa at sige uforandret, saa vil en Kurve for Bygningsmassens Forøgelse pr. Indbygger være omtrent parallel med Bygningsmassens egen alt tegnede Kurve og altsaa vise samme nedadgaende Tendens, og ligedan vil det gaa med Assurance og Assurance pr. Indbygger. De to Kurver er derfor ikke med-

tagne, da de kun hæmmer Overblikket. Men det maa vel erindres, at Betydningen af denne mindre aarlige Forøgelse pr. Indbygger formindskes, naar den ses fra det Synspunkt, det almene, hvorfra den bør ses, for Eksempel Forskellen paa samlede Forøgelser (Nybygningsmasser) gennem et Antal Aar af 100 og 90, der er 10 pCt., formindskes derved til Forskellen paa den hele Bygningsmasse, d. e. mellem 200 og 190, der er 5 pCt.

Hvad enten man ser paa Spørgsmaalet fra det almene eller fra det erhvervsmæssige Standpunkt, synes Byggeriet nu snarest at være lidt mindre end tidligere.

IV. Sammenligning af de enkelte Landsdeles Byggevirksomhed.

Land og By.

I Afsnittet om Byggevirksomhedens Perioder har Land og By været sammenstillet og sammenlignet, men kun med Hensyn til Svingningerne i deres aarlige Byggeri, her skal derimod ske en Sammenligning i visse Aar, Folketællingsaarene, af den Bygningsmasse og den deri anbragte Kapital, som er det *samlede Resultat* af de enkelte Aars Arbejde. Da Assurancesummen er Bygningsmasse $\times$ Assurancepris, og det antages, at Assuranceprisen, som tidligere nærmere forklaret, udvikler sig ens over hele Landet, saa vil i samme Aar Forholdet mellem forskellige Landsdeles Assurancesummer være det samme, som Forholdet mellem deres Bygningsmasser. En Sammenligning af Assurancesummen vil altsaa ogsaa være en Sammenligning af Bygningsmassen.

Forholdene *simplificeres* altsaa meget ved denne Undersøgelse, det er nok at holde sig til Assurancesummerne. Resultatet bliver samtidigt særligt paalideligt ved, at den Usikkerhed bortfalder, som trods alt har knyttet sig til Bestemmelsen af Bygningsmasserne.

Men trods Simplificationen vilde disse Undersøgelser blive meget vidtløftige, hvis de skulde gennemføres fuldt ud, det er derfor, det bliver nødvendigt at holde sig til det samlede Resultat af Byggevirksomheden. Dette er for hvert af de Aar, der her skal betragtes, den Assurancesum hvortil hver enkelt Landsdel er naaet. Hermed bortfalder al Undersøgelse af, hvad der er sket indenfor hvert Tidsrum, af hvormeget Assurancesummen i dette er vokset absolut eller i aarlig Procent, og Udeladelse heraf kan ogsaa saameget bedre ske, som disse Forhold er undersøgte i deres Hoved-

træk i et tidligere Afsnit, kun enkelte Bemærkninger herom kan der blive Brug for, men de dertil hørende Tabeller medtages ikke. Da det er Sammenligninger, der her skal ske, vil Tabellerne i dette Afsnit næsten udelukkende angaa Forholdstallene. De absolute Tal, der ofte har deres selvstændige Interesse, findes i Tabelafdelingen Afsnit IX.

Tabel 16.

A. Den procentvise Fordeling af hele Landets Assurancesum.
B. - - - - - Folketal.

	1835		1845		1855		1860		1870		1880		1890		1901		1906	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Hovedstaden ... {	28	26	24	21	21	22	25	27	30									
Købstæderne ... {	10	10	10	10	11	13	17	18	20									
	13	14	17	20	17	16	17	19	18									
	11	11	12	13	13	15	16	20	19									
Byerne {	41	40	41	41	38	38	42	46	48									
Landdistrikterne {	21	21	22	23	24	28	33	38	39									
	59	60	59	59	62	62	58	54	52									
	79	79	78	77	76	72	67	62	61									
	100	100	100	100	100	100	100	100	100									

Hvorledes Bygningsmasserne eller den deri anbragte Kapital udvikler sig i Byerne i Sammenligning med Landet skulde antages først og fremmest at afhænge af deres Folketal. Derfor er i ovenstaaende Tabel sammenstillet to Forhold, dels en Sammenligning af, hvorledes Danmarks samlede Assurancesum i de forskellige Aar fordeler sig mellem Land og By, og dels en lignende Sammenligning af Folketallets Fordeling. For yderligere at lette Overblikket er kun fulde Tal anført; de giver vel ikke det nøjagtige Resultat af Forskellighederne i Udviklingen fra det ene af Aarene til det andet, men det er heller ikke nødvendigt her, da det aabenbarer sig senere, naar Assurancesummen pr. Indb. skal undersøges, det er jo netop den, hvori hine Forskelligheder giver sig Udslag.

Medens Folketallets Fordeling har forandret sig meget til Fordel for Byerne, saa var Assurancesummens Fordeling mellem Land og By saa at sige ens i 1835 og 1890, altsaa et meget langt Tidsrum. I Mellemtiden havde der vel været lidt Variation paa Grund af ringe Byggeri i Byerne i 60erne og paa Landet i 80erne, men Virkningerne heraf har ophævet hinanden. Fra 1890 til 1906 faldt derimod Landets Del af Assurancesummen fra 58 til 52 pCt.

paa Grund af forholdsvis stærkere Byggeri i Byerne, Hvis Forholdet fra 1890 skulde være bevaret uforandret, skulde Landdistrikternes Bygningsmasse (Assurance) have været 12 pCt. større i 1906, end den var. Denne Forskydning har naturligvis Betydning, dog nærmest hvis den var Begyndelsen til noget, der vilde fortsætte sig, men det er det vel næppe blevet, særlig paa Grund af Forholdene i København fra 1908.

Større Omskiftelser har der været mellem Hovedstadens og Købstædernes Assurancesummer, hvorimod her til Gengæld Folketallet har udviklet sig ret ens. Forholdstallet for Købstædernes Assurancesum steg stærkt fra 1845 til 1860, paa Grund af tidligere (Side 51) omtalte Omstændigheder dog vist stærkere end det virkelige Byggeri. I 1860 var deres Assurance omtrent lig Københavns, men gik i 60erne forholdsvis stærkt tilbage, saa at deres Forholdstal fra 1855 igen findes i 1870, og herpaa er det praktisk set blevet staaende.

Særlig ejendommelig er Hovedstadens Udvikling. I 1835 var Tallet for dens Assurance eller Bygningsmasse 28, gik derpaa stadig ned til 21 i 1860, var uforandret til 1870, steg ubetydeligt til 1880, derpaa ret stærkt, men naaede i 1901 dog kun til 27, altsaa knap det samme Forhold som i 1835. I de fem Aar 1901—1906 byggedes meget stærkt, i 1906 var Tallet derfor 30, men derefter har der jo været Tilbagegang. Dens Folketal udgør derimod i 1906 dobbelt saa stor en Del af hele Landets som i 1835—1870. I Virkeligheden er det da saaledes for denne By ligefra 1835 og i det mindste til 1901 med Hensyn til Byggeriet, at den ikke er gaaet frem i Forhold til de andre Byer, den Forandring, der har været, bestaar ikke i Fremgang, men i Nedgang og Genvindelse af det tabte.

Alle disse Forhold for Byggeriet staa i stærk Modsætning til Folketallets Udvikling. Byernes Del af Befolkningen, der i 1835 var 21 pCt., er fra 1845 stadig steget, dog særlig efter 1870, men kun lidt fra 1901 til 1906, hvor den naaede 39 pCt. Forholdet for Landdistrikternes Befolkning er altsaa sunket fra 79 til 61 eller fra 100 til 77, medens dets Procent af Assurance kun sank fra 59 til 52 eller fra 100 til 88. Hvad Byerne selv angaar saa er Hovedresultatet, at København og Købstæderne er fulgte godt sammen og har hver haft omtrent Halvdelen af Bybefolkningen, saaledes var det i 1835 saavel som i 1906, dog nu med en lille Forskel til Gunst for Hovedstaden, der mulig vilde forøges, hvis Byernes nærmeste Omegn regnedes med til dem. I Mellemtiden

har der dog været et Tidsrum, hvor Købstæderne havde Forspring, særlig 1855 til 1880. Lige fra 1835 til 1860, ja, man kan næsten sige til 1870, havde København den samme Del af Befolkningen 10 pCt., saa at dens Folketal kun forøgedes i samme Grad som hele Landets, men saa, særlig 1880 til 1890, gik det langt stærkere fremad.

En nærmere Udredning af disse Forhold mellem Byggeriets og Befolkningens Udvikling faas gennem Assurancen pr. Indb. Her er det mest hensigtsmæssigt ogsaa at medtage Tabellen over de absolute Tal.

Tabel 17.

Assurancesum pr. Indbygger i Kroner.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Hovedstaden ...	893	876	966	1098	1192	1412	1542	1901	2229
Købstæderne ...	358	418	553	816	798	954	1065	1243	1380
Byerne	612	628	735	941	977	1174	1306	1564	1806
Landdistrikterne	227	245	308	408	512	725	898	1107	1257
Hele Landet ...	307	325	403	530	626	848	1032	1280	1473

Tabel 18.

Det indbyrdes Forhold mellem Assurancesummerne pr. Indbygger.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Hovedstaden ...	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Købstæderne ...	40	48	57	74	67	68	69	65	62
Byerne	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Landdistrikterne	37	39	42	43	52	62	69	71	69
Hovedstaden ...	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Landdistrikterne	25	28	32	37	43	51	58	58	56
Købstæderne ...	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Landdistrikterne	63	59	56	50	64	76	84	89	91

I 1835 var i Byerne Assurancesummen pr. Indb. 612 Kr., paa Landet 230 Kr. eller 100 mod 38. I 1906 derimod i Byerne 1809 Kr., og paa Landet 1255 Kr. eller 100 mod 69, altsaa en meget stor Forandring til Fordel for Landdistrikterne; denne begyndte straks efter 1835, men dog særlig fra 1860, og var mest i Frem-

gang i 70erne, meget ringe i 1890—1901 og derefter lidt Tilbagegang, saa at Forholdet i 1901 var som i 1890.

Noget lignende gælder for Købstæderne sammenlignet med København, deres forholdsvis større Byggeri pr. Indb. 1835—1901 er næsten nøjagtigt af samme Betydning som Landets i Forhold til Byerne. Forholdstallene for Købstæderne steg fra 40 til 69, for Landdistrikterne fra 38 til 69 (i 1890 og 1906). Men Bevægelsen skete noget anderledes, idet Købstædernes Fremgang var stærk ligefra 1835, kulminerede 1860, gik tilbage til 1870 og er derefter bleven stationær. Byggeriet pr. Indb. har holdt Trit med København indtil 1901, men derpaa er denne sidste By ilet betydeligt forud til 1906, men som ofte omtalt er det vundne senere tilsat, fordi det hvilede paa løs Grund.

Imidlertid er jo under disse Forandringer de absolute Tal forøgede næsten stadigt og stærkt overalt baade i By og paa Land. Der har ogsaa i København været en stor Forøgelse af Assurancen pr. Indb., selv om den har været større i Købstæderne og endnu større for Landet, Sættes de absolute Tal for 1870 lig 100 faas:

	1835	1870	1906
Hovedstaden	75	100	187
Provinsbyerne	45	100	173
Alle Byerne	63	100	185
Landdistrikterne	44	100	246
Hele Landet	49	100	235

1835—1870 ens Stigning i Købstæderne og Landdistrikterne, 1870—1906 langt stærkere paa Landet. Det er imidlertid bedst at sammenligne Landdistrikterne dels med Købstæderne og dels med Hovedstaden, hvad der er gjort i Tabellen.

I Forhold til Hovedstaden var pr. Indb. Assurancen paa Landet i 1835 kun en Fjerdedel, men i 1906 over Halvdelen, fra 1890 har der dog været Stagnation endog lidt Tilbagegang i dette Forhold.

I Forhold til Købstæderne har Forskellen stadig været langt mindre. Assurancen pr. Indb. paa Landet var i 1835 $\frac{2}{3}$ af Købstædernes i 1906 $\frac{9}{10}$, det nærmer sig altsaa stærkt til Lighed. I Mellemtiden var der ganske vist betydelig Nedgang for Landdistrikterne i 40- og 50erne, denne, der først var genoprettet i 1870, skyldes dog ikke nogen Standsning i Udviklingen paa Landet, men den særlig stærke Fremgang i Provinsbyerne. Derimod er den forholdsvis stærkere Fremgang for Landet vedblevet

lige til 1906, og er ikke, som i Sammenligning med Hovedstaden, ophørt i 1890.

Hele denne Udvikling er meget ejendommelig. Hovedstaden, der ellers i saa høj Grad er dominerende og voksende i Vælde, er det ikke med Hensyn til Byggeriet, og navnlig ikke, naar dette maales pr. Indb. Landdistrikterne er i Bygningsmasse og Assurance pr. Indb. naaet omtrent op paa Siden af Købstæderne, tiltrods for at disse er gaaet meget mere frem end København. Det er vanskeligt at finde Grunden hertil. Det er jo let nok at henvise til Landbrugets Fremgang og Byernærings Etablering paa Landet, men hvorledes kan dette bevirke en saa meget stærkere Fremgang end i Byerne, naar saa mange Mennesker samtidig har søgt ind til disse. Man kunde da tænke sig, at det særlige Bybegreb, rigtignok en uheldig Side af det, stadig udvikles mere, nemlig Stordrift med Hensyn til at huse Folk ved at gøre det mere „fabriksmæssigt“ i store Lejekaserner. Det skulde altsaa føre til lavere Bygningsmasse pr. Hoved, men det modsiges dog vist af Huslejens Størrelse, selv om Byernes dyrere Byggegrunde tages i Betragtning.

At Udviklingen har medført større Krav til Husrum ikke blot for Menneskene selv, men ogsaa for Næringsbrug, er jo det Forhold, der giver sig Udslag i den forøgede Assurance pr. Hoved. Men det skulde altsaa være saaledes, at dette Krav er steget mest paa Landet. Selv om det kan tænkes for Landbruget, kan det dog næppe være Tilfældet i det Omfang, som her er Tale om.

Med Hensyn til, at Byernæringen har søgt ud paa Landet og der har behøvet Huse opført, for Eksempel Stationsbyerne, saa kan det have nogen Indflydelse paa Assurancens særlig stærke Forøgelse pr. Indb., den er jo i Forhold til Købstæderne vedblevet hele Tiden efter 1870. Men særlig stor Betydning har dette Forhold dog sikkert ikke, det vilde da have influeret paa Folke-mængden.

Den naturligste Forklaring paa et særligt stort Byggeri pr. Indb. er en særlig stærk stigende Velstand. Det er omtalt, at en særlig forøget Velstand paa Landet skulde antages at forhindre Indvandring til Byerne, men det kan naturligvis ogsaa tænkes, at netop en Befolknings Stagnation forøger de enkeltes Velstand. Statens Skattestatistik (Statistisk Tabelværk 5. R. E. Nr. 4) Side 15, meddeler, at fra 1870 til 1903 synes den stærkeste Opgang i Indtægt pr. Person at være sket i Landdistrikterne, nemlig 75 pCt. mod 70 pCt. i Hovedstaden og 55 pCt. i Provinsbyerne, for hele Landet paa Grund af Byernes Vækst 80 pCt. Men dels meddeles

tillige, at Sammenligningen mellem de to Aar er noget usikker, særlig for Landdistrikternes Vedkommende, dels skulde jo altsaa Provinsbyerne være steget betydeligt mindre end Hovedstaden, og dette sidste Forhold udtales der om, at det er mere sikkert, endda saaledes, at Fejlen snarere bestaar i, at Købstædernes Stigning i Indkomst er større end i Virkeligheden. Og dog er Assurancen pr. Indb. jo her steget 1870—1906 kun lidt mindre end i Hovedstaden, og fra 1870 til 1901 er dens Stigning ganske ens.

Da Skattestatistikken angaar 1903, midt imellem 1901 og 1906, kan man tage et Mellemtal af, hvad Assurancen er forøget 1870 til 1901 og 1870 til 1906 og faar da 1870—1903

	Forøgelse i Indkomsten	Forøgelse i Assurancesum pr. Indb.
Hovedstaden	70 pCt.	76 pCt.
Provinsbyerne	55 -	65 -
Landdistrikterne	75 -	130 -
Hele Landet	80 -	120 -

Selv om det næppe kan tillægges nogen Betydning, er det dog ret kuriøst at se, hvorledes for Byerne de to Stigningsforhold passer ret godt sammen deri, at de er noget stærkere for Assurancen, medens denne sidste paa Landet er steget langt stærkere end Indkomsten, noget der indvirker paa Tallet for hele Landet.

Nogen Forklaring er altsaa ikke naaet af denne interessante Udvikling af Bygningsmassen og Assurancen pr. Indb. Man maa da holde sig til Kendsgerningerne.

Man kan føre disse Undersøgelser et Skridt videre ved ikke som hidtil at betragte Landdistrikterne og Købstæderne hver for sig under Et, men opløse hver af dem i sine Dele, og se om disse er fulgte ad i Udviklingen eller ej, paa samme Maade som Hovedstaden jo er behandlet for sig selv alene. En saadan Undersøgelse har desuden sin selvstændige Interesse, thi naar man vil danne sig et Billede af vort Lands Byggevirksomhed, vil en saadan Specialisering have Betydning.

Landdistrikterne.

Spørgsmaalet er altsaa, hvorledes de forskellige Landdistrikter har udviklet sig, naar de sammenlignes med hinanden. Betragtes Tabellen, da er Svaret i Hovedsagen givet ved, at Tallene fra det

ene af Aarene til det andet kun forandrer sig lidt, det gælder saavel Byggeri som Folkemængde.

Tabel 19.

A. Den procentvise Fordeling af Landdistrikternes Assurancesum.
B. — — — — — Folketal.

	1835		1845		1855		1860		1870		1880		1890		1901		1906	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Sjælland med Møen	61	56	58	57	57	57	58	58	59	58	60	58	59	58	62	59	62	58
Bornholm	—	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	3	3
Lolland og Falster	10	11	11	12	12	13	11	11	11	11	11	11	11	11	10	11	11	11
Fyen	28	29	29	29	28	28	28	27	27	27	28	27	25	25	27	25	28	28
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sydøstlige Jylland	46	38	45	39	46	39	45	39	45	37	42	36	40	35	40	35	40	35
Nordlige Jylland	23	32	26	31	26	31	27	31	27	31	28	31	28	32	28	32	31	31
Sydvestlige Jylland	31	30	29	30	28	30	28	30	28	30	30	32	32	33	32	33	32	34
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Jylland	42	48	42	47	42	48	44	49	43	50	44	51	46	52	45	52	45	53
Øerne	58	52	58	53	58	52	56	51	57	50	56	49	54	48	55	48	55	47
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Øerne. Her er Forandringerne særlig smaa. Hvad Byggeriet angaar, har det altsaa været ensartet stærkt overalt, kun Fyn er blevet lidt tilbage, Bornholm gaaet meget frem, Sjælland har bevaret sin Stilling efter at have staaet noget tilbage indtil 1901, medens Lolland-Falster synes at have haft en særlig, senere tabt, Fremgang i 50erne. Paa samme Maade er det gaaet med Folketallet, kun at Sjælland indtil 1860 gik lidt mere frem, og Bornholm har staaet ens hele Tiden, omend dette vilde have set lidt anderledes ud, hvis der ikke her var regnet med fulde Tal. Man kunde mulig mene, at Københavns Omegn, særlig Københavns Amt, skulde have særlig Indflydelse. Til en vis Grad er det ogsaa Tilfældet, men dog ikke nok til at have Betydning. Dette Amts Assurance udgjorde af hele Sjælland med Møen 30—31 pCt. i alle Aarene undtagen 1870 34 pCt., 1890 32 pCt., 1901 og 1906 35 pCt.

Øerne. Forholdene i 1835 og 1906 er næsten ganske ens, fraset Bornholm, der har sin egen interessante Udvikling. Byggeriet pr. Indb. har altsaa været lige stærkt overalt. I Mellemtiden har der været nogle ikke ubetydelige Svingninger. For Sjælland forholdsvis Tilbagegang, saa at sige hele Tiden, der knap er oprettet i 1906, noget lignende som gjaldt København i lang Tid. Lolland-Falster og Fyn havde derimod i 50erne en Periode med mere end gennemsnitlig Fremgang.

Jylland. Resultatet af Sammenspillet mellem Byggeri og Folkeforøgelse er her i meget betydelig Fremgang for det nordlige Jylland, Tilbagegang for det øvrige Jylland. Det sydøstlige Jylland, der hele Tiden har de højeste Tal, svinger noget, mellem 1835 og 1880 nedad og atter op, efter 1880 nedad til 1901. Det sydvestlige Jylland gik tilbage til 1880, endda betydeligt, derpaa noget frem. 1901—1906 har Forholdene været uforandrede, i alle tre Dele af Jylland er altsaa bygget lige meget pr. Indb.

Jylland og Øerne. Trods den forholdsvis stærke Fremgang i Jylland paa begge Omraader, har denne dog for Folkemængden været saa stærk, at Byggeriet ikke fuldtud har kunnet holde Trit hermed, Resultatet har været en lille Nedgang i Sammenligning med Øerne.

Det samlede Resultat bliver da omtrent ensartet Fremgang i Landdistrikterne i hele Tidsrummet, dog størst i Jylland, særlig det nordlige. Alene denne Landsdel kan siges at have ydet et særligt Bidrag til Landdistrikternes i Forhold til Byernes særlig stærke Byggeri. Noget andet er, at Bygningsmasserne og Assurance pr. Indb. stedse har været forskellig, nemlig højest paa Øerne og her som Regel højest paa Sjælland. I Jylland staar det sydøstlige højest. Derimod er Forskellen mellem de to andre Dele ganske forandret. Assurance pr. Indb. var 1835 i det sydvestlige Jylland 202 Kr., i det nordlige 149 Kr., altsaa 100 mod 74, men i 1906 var Tallene 1000 mod 966, eller 100 mod 97, altsaa næsten ens. Forholdene i 1901 og 1906 staar ikke i Modstrid med, hvad Skattestatistikken oplyser („De ny Statsskatter 1904—1905“), men iøvrigt skal der ikke gaas ind herpaa.

Købstæderne.

Her er den Forskel fra Landdistrikterne, at medens disse viste megen Uforanderlighed paa Øerne og mere Bevægelse i Jylland, saa er det omvendt for Byernes Vedkommende.

Tabel 21.

A. Den procentvise Fordeling af Købstædernes Assurancesum.

B. — — — — — Folketal.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
	A B	A B	A B	A B	A B	A B	A B	A B	A B
Sjælland med Møen..... {	60	57	52	51	49	48	45	43	44
	43	43	43	43	43	41	40	40	41
Bornholm..... {	4	4	5	5	5	5	6	6	5
	11	10	9	9	9	9	9	9	8
Lolland og Falster..... {	11	11	13	13	13	14	13	13	13
	12	12	12	12	12	13	13	12	12
Fyen..... {	25	28	30	31	33	33	36	38	38
	34	35	36	36	36	37	38	39	39
	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sydøstlige Jylland..... {	54	55	59	57	58	59	58	57	57
	53	54	54	55	56	58	59	57	57
Nordlige Jylland..... {	25	26	25	25	24	23	25	25	25
	28	28	27	27	26	25	25	26	25
Sydvestlige Jylland..... {	21	19	16	18	18	18	17	18	18
	19	18	19	18	18	17	16	17	18
	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Jylland..... {	38	38	42	48	47	47	48	53	53
	43	43	43	45	47	50	51	56	57
Øerne..... {	62	62	58	52	53	53	52	47	47
	57	57	57	55	53	50	49	44	43
	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Øerne. Hvad Befolkningen angaar er ganske vist Forholdene ret stabile. Kun paa Fyn er der noget større Forandringer. Medens denne Øes Landbefolkning steg mindre end de andre Øers, er dens Bybefolkning forøget særlig meget, hvilket ogsaa, men kun i ringe Grad, gælder Sjælland. Lolland-Falster har baade for By og Land udviklet sig som Øernes Gennemsnit. Bornholms Bybefolkning har derimod været i ret betydelig Tilbagegang, alt jo som hidtil maalt forholdsvis. Men medens disse Forskydninger indenfor Øernes Købstadsbefolkning er uden stor Betydning, er det anderledes med Byggeriet, særlig paa Sjælland og Fyn. De sjællandske Købstæder byggede stadig forholdsvis lidt, saa at her i 1835 fandtes 60 pCt. af Assurancen i 1906 kun 44 pCt. Omvendt paa Fyn og, men i langt ringere Grad, paa de andre Øer. Fyns Forholdstal steg fra 25 til 38.

Jylland. I det væsentlige udviklede Byerne i de tre Dele af Jylland sig ens, omend denne Ensartethed til Tider har været afbrudt af Svingninger, saaledes har Esbjergs Opkomst haft Betydning for det sydvestlige Jylland for Tiden efter 1880, men har i

Ogsaa her er Forandringen ret selvfølgelig størst paa Øerne. Den stærke Tilbagegang for Sjælland har strakt sig over hele Tiden. Bornholm, og i noget mindre Grad, Fyn er gaaet stærkt frem, Byggeriet har her kunnet ile stærkere frem end den forholdsvis stærkt stigende Befolkning. Lolland-Falster er gennemsnitlig.

Jylland. Befolkning og Byggeri i det sydøstlige har fulgtes godt sammen, og Byggeriet er derfor med nogle Svingninger lig Gennemsnittet. I det nordlige Jylland er der Fremgang, i det sydvestlige nogen (forholdsvis) Tilbagegang, begge Steder overensstemmende med Bevægelsen i deres Landdistrikter.

Jylland og Øerne. Fuldt ud har Jyllands Byggeri pr. Indb. ikke kunnet naa op paa Siden af Øernes. I 1860 var dette vel mere end naaet og holdtes til 1870, men i 70erne fik Øerne atter Overtaget, grundet paa den stærke Befolkningstilvækt i de jyske Byer, dog er for dem Slutningsresultatet betydelig Fremgang. Forholdstallene forholdt sig i 1835 som 100 (for Øerne) til 80, i 1906 som 100 til 87.

Byernes stærke Fremgang i Byggeri pr. Indb. i Sammenligning med København, skyldes kun i ringe Grad Sjælland, der vel i dette Forhold var naaet vidt frem, men atter tabte det vundne efter 1890. Men ellers har alle Byerne deltaget deri, mest de fynske og nordjyske.

Ligesom i Landdistrikterne var Assurancen pr. Indb. højest i de sjællandske Byer og i Jylland i det sydøstlige, dog saaledes at Forskellen kun er ringe fra det sydvestlige Jylland, der endog til Tider staar højest, og det nordlige Jylland er efterhaanden kommet op paa næsten samme Trin. Dette hører til de Forhold, som det vilde være meget interessant at komme ind paa, men det fører for langt bort fra det foreliggende Æmne.

Derimod er der Grund til at se paa Byernes Forhold fra en anden Synsvinkel end deres Beliggenhed. En Bys Størrelse antages almindeligt at være bestemmende for dens Forhold, og de skal derfor ordnes efter deres Størrelse uden Hensyn til Beliggenheden. Købstædernes Brandforsikring inddeler Byerne — her tænkes ikke paa Hovedstaden — i Klasser efter deres Assurancesum, og den har med stor Velvillie meddelt Materiale til at føre dette tilbage i Tiden og til at foretage andre Undersøgelser.

Klasseinddelingen i efterfølgende Tabeller er sket paa Grundlag af Assurancesummerne i 1901. Klasse 1 rummer Byer med over 16 Mill. Kr., Klasse 2 Byer med fra 8—16 Mill. Kr., Klasse 3 fra 4—8 Mill. Kr., Klasse 4 under 4 Mill. Kr. De Byer, der i

Disse Forholds Resultat ses skarpere af Assurancen pr. Indb. og ved for nogle Aar at sammenstille det gennemsnitlige Antal Indbyggere pr. By.

Byernes indbyrdes Stilling med Hensyn til deres Forsyning med Bygninger pr. Indb. var altsaa næsten uforandret fra 1835 til 1906, dog med mellemliggende Svingninger, kun er 2. Klasse gaaet noget frem og 3. Klasse noget tilbage, svarende til Forholdet med deres Folkeforøgelse. Denne sidste var i saa høj Grad forskellig for de største og mindste Byer, desuagtet har de sidste paa Byggeriets Omraade hævdet deres Plads, og de største er gaaet en Smule nedad.

En Ting er, at den indbyrdes Stilling er næsten uforandret, en anden, at tillige Forskellen paa Assurance-summen pr. Indb. ikke er meget forskellig i Klasserne, navnlig ikke, naar der tænkes paa den Forskel, der i saa Henseende er fundet mellem Hovedstaden og Provinsbyerne, og som til Trods for, at den er meget formindsket, dog stadig eksisterer. Til denne Formindskelse har Byer af alle Størrelser bidraget lige meget.

Det er ejendommeligt, at Købstæderne med Hensyn til Byggeri eller den Bygningsmasse og den deri anbragte Kapital, de kræver pr. Indb., staar omtrent paa samme Fod og har gjort det langt tilbage i Tiden.

Tabel 25.

Antal Indbyggere pr. By.

	Antal					Indbyrdes Forhold				
	1835	1855	1870	1890	1906	1835	1855	1870	1890	1906
1. Klasse	6820	9300	12400	21300	30800	357	346	365	423	451
2. —	2740	4030	5210	7560	10210	143	150	153	150	150
3. —	1580	2210	2710	3780	5110	83	82	80	75	75
4. —	880	1210	1420	1760	2060	46	45	42	35	30
1—4. Klasse	1910	2690	3400	5030	6830	100	100	100	100	100

Byernes indbyrdes Størrelse er altsaa ret uforandret til 1870, og Forholdstallet er ogsaa efter den Tid blevet det samme for de næststørste Byer. Derimod er det steget meget stærkt for de største og gaaet meget ned for de mindste Byer. Man skulde tro, at naar Byerne i 1. Klasse fra i 1835 at være 8 Gange saa store som de mindste steg til i 1906 at være 15 Gange saa store, vilde det medføre Forandringer i et saa vigtigt Træk af en Bys Karakter som dens Forsyning med Bygninger. Men det er altsaa

ikke Tilfældet. Skattestatistikken viser da ogsaa Forhold, der passer godt med denne Ensartethed paa Byggeriets Omraade og med de mindre Forskelle, der bryder den. Indkomsten i de mindste Byer er vel noget mindre end i de større, men Formuen er større, og den staar jo i ikke ringe Forbindelse med Husene.

I en ganske ny By som Esbjerg var 1906 Assurancen pr. Indb. 1170 Kr. d. e. lidt under Gennemsnittet. I Silkeborg var den 1150 Kr. Det er vel noget betænkeligt at udregne disse Forhold for en enkelt By, da der let kan være for Eksempel assureret i udenlandske Selskaber eller andre særlige Forhold. Men hvis Tallene er rigtige, saa har de den Interesse, at i en ny By er jo alle Huse moderne, der er ikke noget levnet fra Fortiden, som er gaaet ud af Kurs. Det er da ret interessant at se, at Assurancen er noget lavere, men maaske særlig, at Forskellen er saa ringe.

En ikke daarlig Forestilling om Bebyggelsens Art, kan man faa ved at undersøge, hvor mange Personer, der kommer paa hvert Sted (Hus eller Ejendom).

Tabel 26.

Antal Indbyggere pr. Sted i Købstæderne.

	1842	1855	1870	1880	1890	1901	1906
1. Klasse ...	9,1	10,8	11,6	12,6	13,3	14,6	13,6
2. — ...	7,0	8,3	8,8	9,0	8,9	9,1	8,6
3. — ...	7,0	8,1	8,3	8,5	8,7	8,7	8,4
4. — ...	5,4	6,8	6,7	6,4	6,2	6,1	6,0
1—4. Klasse.	7,1	8,4	8,8	9,1	9,3	9,8	9,3

For alle Byer under Et er der en stadig Forøgelse indtil 1901 af det Antal Mennesker, der bor i hvert Hus. At en Del Bygninger ikke tjener til Beboelse, bevirker næppe nogen Forstyrrelse heri. Det er vel ogsaa, hvad man kunde vente, Lejesystemet udbredes mere ved Byernes Vækst. Men fra 1901 gaar det den modsatte Vej, hvori mulig kan ses et Udslag af den nyeste Tids Bestræbelser efter bedre Beboelses-Forhold, navnlig ogsaa i Retning af det engelske System, at hver Familie har sit eget Hus eller dog kun faa Familier deler et saadant. I Tabelværket for Folketællingen 1890 (4 Række A, Nr. 8 a) findes Oplysninger om Husstandenes Størrelse, de er stadig blevet mindre. Udregnes heraf Antallet af Husstand, d. e. Familie pr. Hus, faas:

1890	Husstandens Størrelse i Købstæderne	4, ₄₈	Familie pr. Hus	2, ₁
1880	— — — —	4, ₅₅	— — —	2, ₀
1860	— — — —	4, ₉₇	— — —	1, ₇
1840	— — — —	5, ₂₂	— — —	1, ₄

Selv om man maa tage i Betragtning, at Forholdene medfører, at af forskellige Grunde Husstandens Størrelse ikke kan opgives med absolut Nøjagtighed og Antallet af Huse heller ikke, saa er der dog ikke Tvivl om, at det er rigtigt, at set fra Familiens Standpunkt er Forandringen endnu større end efter Tabellen, den nærmer sig sikkert i det mindste meget til, hvad her er fundet, at der i 1890 bor i hvert Hus en halv Gang flere Familier end i 1840.

De mindste Byer har deres egen Bevægelse, hvoraf den store Opgang fra 1842 til 1855 i Antallet af Indb. pr. Hus ganske vist synes noget mærkelig og derfor maaske ikke fuldt svarer til Virkeligheden.

Gaa ud fra 1855 er Resultatet blevet, at der for Klasse 2 og 3 ikke er stor Forandring i Antallet af Beboere pr. Hus, men en stærk Stigning i de største Byer. I de mindste Byer er der Nedgang. Det er tidligere paavist om disse sidste Byer, at de trods deres forholdsvis store Tilbagegang i Størrelse, dog har hævdet deres Stilling med Hensyn til Assurancen eller Bygningsmassen pr. Indb. Dette i Forbindelse med, at den gennemsnitlige Formue, der er større, om end Indtægten noget mindre end i de andre Byer, maa da tyde paa mere sunde og gode om end mere jævne Forhold i de smaa Byer. Denne Sag har megen Interesse, særlig i vor Tid, da man er blevet opmærksom paa de i menneskelig Henseende mindre heldige Sider af Byernes stærke Fremgang, men den kan som flere andre Ting i disse Undersøgelser kun antydes.

Man kan, for at tage et Eksempel, tænke paa Bornholm med sine talrige smaa Byer, og særlig af denne Grund meddeles følgende Tabel, der ikke er specificeret for Jyllands Vedkommende, hvor Forholdene i de forskellige Dele er ret ens. Naar Antallet af Indb. pr. Sted i hele Jylland sættes lig 100, var det i 1906 i det sydøstlige 104, i det nordlige 96 og i det sydvestlige 89, og disse Tal er næsten uforandrede i alle Aarene fra 1842.

Tabel 27.

Antal Indbyggere pr. Sted i Købstæderne.

	1842	1855	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	9,1	10,7	11,0	10,8	10,7	10,7	9,8
Bornholm	4,5	4,7	4,3	4,6	4,5	4,3	4,1
Lolland og Falster	5,8	6,9	6,4	6,7	6,9	6,5	6,3
Fyen	6,8	8,6	8,3	7,9	8,2	8,7	8,2
Øerne	7,1	8,4	8,2	8,1	8,2	8,2	7,8
Jylland	7,1	8,4	9,6	10,4	10,8	11,7	11,2
Hele Landet	7,1	8,4	8,8	9,1	9,3	9,9	9,4
Rønne Indbyggere .	4055	5239	5505	6471	8281	9292	9142
Antal Steder	905	1088	1248	1384	1803	2102	2231
Indbyggere pr. Sted	4,5	4,8	4,4	4,7	4,6	4,4	4,1

Paa Bornholm har altsaa hver Familie sit eget Hus, og det er saaledes, at Rønne ganske nøje har samme Tal pr. Hus som Øens samlede Byer, og Rønne er dog en ret stor By paa over 9000 Mennesker, Nr. 14 i Størrelse af alle danske Byer, men den har vedligeholdt Øens Tradition. Bornholms Forholdstal paa det Omraade er da ogsaa sunket fra 63 i 1842 til 53 i 1906, medens alle de andre Landsdeles Købstæders Forholdstal er ens i de to Aar, kun paa Fyn er det steget noget.

Til Trods for, at man paa Bornholm er saa heldigt stillet, er Assurancen pr. Indb. meget betydelig mindre end i alle de andre Dele af Landet.

Idet der atter vendes tilbage til Klasseinddelingen, meddeles følgende Tabel.

Tabel 28.

Det indbyrdes Forhold mellem Antallet af Indbyggere pr. Sted i Købstæderne.

	1842	1855	1870	1880	1890	1901	1906
1. Klasse ...	128	129	132	139	143	149	146
2. — ...	99	99	100	99	96	93	93
3. — ...	99	96	94	93	94	89	90
4. — ...	76	81	76	70	67	62	65
	100	100	100	100	100	100	100

Den viser altsaa, hvorledes de største Byer er ilet forud med at forøge Antallet af Beboere pr. Hus, hvad jo følger af, at Klasse

2 og 3, der følges temmelig nøje ad, har været ret stillestaaende paa dette Omraade, og de mindste Byer kun en kort Tid fulgte med i Bevægelsen og derpaa gik den modsatte Vej. Mulig bør der gøres opmærksom paa, at Husenes Størrelse jo godt kan være forøget, fordi deres Antal af Beboere ikke er det. Bygningsmasse pr. Individ er jo steget stærkt, hver Person har faaet mere Husrum. Det vil sige, Huse til Næringsbrug, offentlige Bygninger m. m. bevirker jo, at man ikke fuldt ud ved, i hvilken Grad dette forøgede Husrum er kommet Beboelserne tilgode.

V. Reparationsarbejde.

Det samlede Bygningsarbejde omfatter foruden sin Hovedbestanddel: Nybygningerne, ogsaa de eksisterende Bygningers Vedligeholdelse og endvidere en Art Nybygninger, som ikke giver sig Udtryk i Assurancesummens Forøgelse, nemlig Opførelsen af nedbrændte Huse i det Omfang, hvor Udgiften dækkes af Brandskadeerstatningen. Disse to sidste Arbejder, der her under Et kaldes Reparationsarbejde, skal nu nærmere undersøges for derved at bestemme dets Omfang og Betydning.

Man hører almindelig nævnt med et rundt Tal, at det for alle Bygninger under Et kan siges, at de kræver en gennemsnitlig aarlig Reparationsudgift af 1 pCt. af Byggesummen (Assurancesummen), dette synes ogsaa at være nogenlunde rigtigt.

Skattekommissionen af 1890, Side 197, lige saa vel som Tabelværk til Københavns Skattestatistik Nr. 16, Side 21, anslaaar Huslejen til 7 pCt. af Ejendommens Værdi, og det svarer jo ogsaa til, hvad der almindelig antages. Ejendomsskyldens Vurdering („De ny Statsskatter“, 1905, Stat. Medd., 4. R. 17 B, 2. Hefte) er for alle Byer under Et 134 pCt. af Husenes Assurance. Nu angives, naar man spørger derom, at for nyere Beboelseshuse medgaar i København til Reparationer 10 pCt. af Lejen. 134 giver da i Leje 9,4 eller rundt 9, hvoraf 10 pCt. er 0,9 af Assurancesummen som Reparationsudgift. Det nærmer sig jo stærkt til 1 pCt., men tillige maa det erindres, at ved Reparationer i den Betydning, det her tages, som Byggearbejde der ikke giver sig Udslag i Forøgelse af Assurance, forstaas ikke blot Vedligeholdelse i snevreste Forstand, men ogsaa mindre Forandringer og Forbedringer som Flytning af Skillerum, Forandring af Vinduer, Indsættelse af ny Kakkellovne og Komfurer m. m. Brandskaderne spiller i Byerne saa at sige ingen Rolle.

„Landmandsbogen“ af Westermann og Goldschmidt, 3. Bind, indeholder Tabeller, hvoraf kan udregnes, hvor meget Reparationer af Landbrugsbygninger udgør i pCt. af Bygningsværdien, og til lige hvor stort et Beløb Assurancepræmien udgør af denne, for ved den sidste Beregning at skønne over, om den i Tabellen anførte Værdi af Bygningerne falder sammen med deres Assurance-sommer. Bygningerne indbefatter ogsaa Vaaningshusene.

Tabel 29.

Beregnet i Kr. pr. 1000 Foderenheder Afrørde	Landbrugets Størrelse				Jordens Beskaffenhed			Driftssystem. Aarlig til- saaet i pCt. af benyttet Areal (Ager og Eng)			Beliggen- hed	
	Under 50 Td. Ld.	50—200 Td. Ld.	200—500 Td. Ld.	Over 500 Td. Ld.	Lermuldet	Sandmuldet	Let sandet	20—40	40—60	60—80	Jylland	Øerne
Tabel 16.												
Samlede Bygningers Værdi.	40	83	41	14	115	54	9	23	97	58	81	97
Beregnet for Antal Landbrug	110	87	104	86	98	94	78	82	93	106	89	101
Middel Kr....												a
Tabel 17.												
Aarlig Udgift til Vedligeholdelse af Bygninger.												
Beregnet for Antal Landbrug	26	63	31	12	83	42	7	17	75	40	60	72
Middel Kr....	0,89	0,77	0,76	0,47	0,77	0,78	0,68	0,84	0,70	0,86	0,81	0,72
Vedligeholdelse i pCt. af Bygningsværdien	0,81	0,89	0,73	0,55	0,79	0,83	0,87	1,03	0,75	0,81	0,91	0,71
												c
Tabel 18.												
Aarlig Udgift til Assurance af Bygninger.												
Beregnet for Antal Landbrug	24	61	23	8	77	32	7	17	63	56	54	62
Middel Kr....	0,18	0,15	0,22	0,23	0,18	0,17	0,17	0,17	0,18	0,17	0,16	0,19
Assuranceudgift pro Mille af Bygningsværdien	1,6	1,7	2,1	2,7	1,8	1,8	2,2	2,1	1,9	1,6	1,08	1,9
												e

Tallene angaar Tiden omkring 1895. Assuranceudgiften, hvis Gennemsnit er 1,9 ‰, er noget større end det gennemsnitlige Kontingent 1,6 ‰ paa den Tid i Landbygningernes Brandforsikring, men er jo højere for Landbrugsbygninger, særlig med Straatag. 1892 fastsættes saaledes Præmien for Bygninger med Straatag til 18—28 Øre efter Risikoen, og indtil 8 Øre for Huse med Stentag. Det kan derefter antages, at Bygningsværdien i

Tabellerne er lig Assurancesummerne, herpaa tyder Tallene i Linie e, noget der er saa meget rimeligere, som de Landmænd, der har opgivet deres Bygningers Værdi, jo næppe har andet end Assurancesummerne at gaa efter. Udgiften til Reparationer (Linie c) er med faa Undtagelser ensartede, deres Gennemsnit, der er 0,81 pCt., tør derfor tages som et rigtigt Udtryk for denne Udgift.

Disse Tabeller fra Landmandsbogen er et Eksempel paa, hvilken fortrinlig Nytte Specialundersøgelser kan gøre. De i denne givne Tal fra et forholdsvis saa ringe Antal som et Par Hundrede Landejendomme maa siges at give tilstrækkelige Oplysninger om det Spørgsmaal, her er stillet. Derved maa erindres, at disse Oplysninger kun er en ringe Del af de Spørgsmaal, der var stillede i de udsendte Skemaer, saa at disse paa Grund af de mange andre Spørgsmaal næppe kunde vente mange Besvarelser. Her er kun Middeltallene anførte, fordi der ikke er Brug for andet, men det skal dog bemærkes, at Maxima og Minima er saa overordentlig afvigende fra hinanden, at en foreløbig Undersøgelse eller Samtale med enkelte Mænd derom sikkert vilde have givet Indtryk af, at det var haabløst overhovedet at prøve en slig Undersøgelse eller rettere haabløst ved den at danne sig et alment Billede, men dette er dog lykkedes, der er fremkommet gode Middeltal.

Reparationsudgifterne for Landbrugsbygninger er altsaa 0,80 pCt. af deres Assurancesum.

I Tyskland angives paa samme Tid (Deutsche Baukalender 1895) de aarlige Vedligeholdelses-Udgifter i pCt. af Byggesummen saaledes:

Simple Beboelseshuse paa Landet og i mindre Byer	1,2—0,8	pCt.
Bedre do. i Byer og Villaer	0,75	—
Bedste do. — — — —	0,50	—
Kirker	0,25—0,75	—
Pakhuse	0,75	—
Fabriksbygninger	1,0	—
do. mere moderne	0,3—0,6	—
Skure	0,75	—
Stalde	0,65	—

Disse Tal kan vel siges at samles om 0,8 pCt., snarest noget mere, den første Gruppe spiller jo en særlig stor Rolle, de passer godt med det ovenfor fundne. Man kan da under Et sætte Reparationerne for alle Bygningerne til 0,8—0,9 pCt. Men hertil

kommer Genopførelsen af brændte Bygninger, Udgiften hertil (Brandskaderne) er 0,13 pCt. gennemsnitlig for hele Landet 1875—1906, for Landbrugsbygninger mere, i Byerne langt mindre.

Det vil da vistnok være rigtigt, naar Udgiften til Reparationer sættes til 1 pCt. af Assurancesummen.

1871—1906 var den gennemsnitlige aarlige procentvise Forøgelse for hele Landet af Assurancen 3,5, af Bygningsmassen 2,7 pCt. Lægges 1 pCt. til for Reparationsarbejdet, bliver det samlede Bygningsarbejde henholdsvis 4,5 og 3,7, Reparationsarbejdet udgør da 22 eller 27 pCt. af den hele Byggevirksomhed. Der kan være Tvivl om Procenten i denne Forbindelse skal regnes ud for Assurancen eller Bygningsmassen. Det første vil være det rigtige, naar der tænkes paa de Penge Reparationerne koster, Udgiften til dem stiger, eftersom Byggeprisen stiger og snarest stærkere, da de kræver forholdsvis langt mere manuelt Arbejde og mindre Materiale end Nybygninger, og Arbejdslønnen er steget i det mindste langt mere end Materialpriserne, disse har snarere været uforandrede. Tænkes der derimod paa den Beskæftigelse, som Reparationerne giver Byggeerhvervene, var det maaske bedst at holde sig til Bygningsmassens Forøgelse. Imidlertid har denne Tvivl ikke praktisk Betydning. De to Tal 22 og 27 ligger saa nær hinanden, at deres Gennemsnit kan tages.

Resultatet er da, at $\frac{1}{4}$ af den hele Byggevirksomhed er Reparationsarbejde. Dette har altsaa megen stor Betydning for Byggeerhvervene, men, som det senere skal vise sig, en meget forskellig for de forskellige Fag, langt større f. Eks. for Malere end for Murere, for Murermaterialier spiller de en ringe, for Støbegods en stor Rolle.

Reparationernes Hovedbetydning for Erhvervene er dog ikke at de giver dem megen Beskæftigelse, men at de formindsker de store Svingninger heri, som Nybygningsarbejdet er underkastet.

1. *Nybygningsarbejdet.* Alle Fag er her ens stillede, deres Beskæftigelse svinger som Tilvækstprocenterne for Bygningsmassens (Assurancesummens) Forøgelse. Dog maa for længere Tidsrum regnes med, at Bygningsmaaden forandres, saa at der f. Eks. er blevet Brug for forholdsvis færre Tømrere og Bygnings-snedkere og for mindre Trælast, derimod mere Jern.

2. *Reparationsarbejdet.* Fagene er her uens stillede, der er enten ingen Svingninger i dette Arbejde eller, hvis de forekomme, er de ganske forskellige fra Nybygningernes.

Reparationernes udlignende Indflydelse er af en saadan Be-

tydning, at det vilde være af den største Interesse at vide, om de er underkastet Svingninger, og i saa Fald, hvordan de svinger. Mulig kan erfarne Mænd udtale sig derom. Her kan kun gøres nogle almindelige Bemærkninger. I Almindelighed er det vel saaledes, at Huse, der bebos af Ejeren selv, kan blive forsømte i daarlige Tider, medens Huse, der udlejes, formodentlig bliver særlig godt vedligeholdte og forbedrede, naar der er stor Lejeledighed, dels fordi Folk flytter mere, naar de har meget at vælge imellem, og Flytninger medfører megen Reparation, dels for at lokke Lejere til de ledige Boliger. Huse til Næringsbrug kan baade tænkes at forsømmes, naar Fortjenesten er ringe, og at forbedres for at skaffe bedre Vilkaar for det Arbejde, der sker i dem, bekvemmere Indretninger for dets raske Gang. Her er altsaa Forhold, der arbejder i modsat Retning. Men en betydelig Rolle spiller det dog, at naar der bygges lidt, er Haandværkerne lettere at faa fat i og vel ogsaa billigere til det ikke altid yndede Reparationsarbejde, og Materialerne er afgjort billigere. Disse forskellige Momenter taler for, at Reparationerne ikke har Svingninger, og at de, hvis de findes, gaar i den Retning, at der repareres mest, naar der bygges lidt.

Man ved heller ikke meget om det forskellige Forhold, hvori de enkelte Fag deltager i Reparationsarbejdet, hvad der kan kaldes deres *Reparationsprocent*. I Gennemsnit af alle Fag er Reparationsprocenten altsaa 1. Naar et Hus har kostet 10,000 Kr. at bygge, vil det i Reparationer det ene Aar med det andet koste 1 pCt. heraf eller 100 Kr. aarlig. Men Byggesummen falder jo i forskellige Dele, var der f. Eks. gaaet 300 Kr. til Malerarbejde, saa vil man dog ikke nøjes med 3 Kr. aarlig til Malerreparationer, det er for lidt, der vil mulig kræves 24 Kr., i saa Fald er Malernes Reparationsprocent 8. Dette er et meget højt Tal, for andre Fag vil Reparationsprocenten være anderledes, maaske kun $\frac{1}{2}$ pCt. eller 1,5 eller 2 eller 4. Men som sagt meget kan der ikke oplyses derom, det vil senere blive omtalt, og de her nævnte Procenter refererer sig netop til nogle bestemte Forhold, som da vil findes at synes at have Sandsynlighed for sig.

Til trods for al denne Usikkerhed er det dog ganske nødvendigt at søge at danne sig et Billede af Reparationernes Indflydelse som formindskende Svingningerne i Byggeerhvervenes Beskæftigelse. Det kan ske paa følgende Maade:

I et tidligere Afsnit er fundet, at af alt, hvad der her i Landet er bygget i de 36 Aar 1871—1906, falder

paa 12 Aar med ringe Byggeri . . .	23 pCt.
— 12 — — jævnt — . . .	33 —
— 12 — — stærkt — . . .	44 —
	100 pCt.

Disse tre Forholdstal 23, 33, 44 kunne for at have lettere Tal at regne med erstattes af Tallene 70, 100, 130, hvis indbyrdes Forhold er næsten ganske det samme. Da nu Reparationsarbejdet udgør $\frac{1}{4}$ af det hele Byggearbejde, eller er saa stort som $\frac{1}{3}$ af Nybygningsarbejdet, kan dets gennemsnitlige Mængde erstattes med Tallet 100, der staar overfor 300, som er Summen af 70, 100, 130.

Hvis Reparationsarbejdet er ligelig fordelt faas:

	ringe	jævnt	stærkt	Ialt
Nybygning	70	100	130	300
Reparation	33	34	33	100
Hele Bygningsvirksomheden .	103	134	163	400
Eller naar 134 er lig 100 . .	77	100	122	

Afvigelsen fra „jævnt“ er altsaa formindsket fra 30 til 23 pCt. Hvis der derimod reparerer mest, naar der bygges mindst, kunde man f. Eks. faa:

	ringe	jævnt	stærkt	Ialt
Nybygning	70	100	130	300
Reparation	39	34	27	100
Hele Byggevirksomheden . .	109	134	157	400
134 lig 100	82	100	117	

I saa Fald er Afvigelsen formindsket fra 30 til 18 pCt., altsaa særdeles meget.

Fagenes forskellige Reparationsprocents Indflydelse kan illustreres paa lignende Maade, idet deres Svingninger ved Nybyggeriet som omtalt er ens og altsaa for alle Fag repræsenteret ved de tre Tal 70, 100, 130.

For et Fag med Procenten 2 faas:

	ringe	jævnt	stærkt	Ialt
Fagets Nybygningsarbejde . .	70	100	130	300
— Reparationsarbejde . .	67	66	67	200
— hele Arbejde	137	166	197	500
166 lig 100	83	100	117	

Svingningerne ved Nybygningsarbejde formindskes altsaa fra 30 til 17 i dette Fag. Paa denne Maade udregnet sammenstilles forskellige Reparationsprocenter:

		ringe	jævnt	stærkt
Nybygning alene		70	100	130
Nybygning og Reparationsprocent 1		77	100	122
— - —	1,5	80	100	120
— - —	2	83	100	117
— - —	4	87	100	112
— - —	8	92	100	108

Dette kunde jo yderligere kombineres med en ulig Fordeling af Reparationerne, saa at Tidernes Vekslen derved endog kunde tænkes helt udjævnet, noget der slet ikke ligger udenfor Virkeligheden, i det mindste paastaar Malerne (se Side 100), at de godt kan have meget Arbejde, naar Nybyggeriet er meget ringe. Paa den anden Side vil der ogsaa senere blive Anledning til at vise, at Murerarbejdet i København kan svinge endnu mere i enkelte Aar end Tilfældet er med Nybyggeriet i ovenstaaende Tal, der jo angaar Gennemsnit for hver Grad af Byggeri.

I det Hele taget er det saaledes, at disse vigtige, men ukendte Forhold kun kan ventes rigtigt oplyste ved Undersøgelser af, hvordan det gaar i det virkelige Liv med de enkelte Fag. Det gælder her en Sag af den største Betydning, og vor Tid stræber da ogsaa efter at gaa mere og mere til Bunds heri, og i saa Henseende kan henvises til det meget fortjenstfulde Værk, *Industriberetningen*, af hvilket der foreligger fire Aargange. Af den skal omtales paa dette Sted et enkelt Fag, Teglværksindustrien, fordi dets Forhold er godt oplyste, og det giver et særligt udpræget Billede af Omvekslingernes Størrelse. Dette sidste grunder sig dels paa, at Reparationerne spiller en meget lille Rolle for dette som for de fleste andre Bygningsmaterialier, og dels paa de lokale Svingninger. Svingninger paa et lokalt Marked er selvfølgelig større, end naar de udjævnes paa større Omraader. En saadan Udjævning sker lettest for Arbejderne, der kan rejse derhen, hvor der er Arbejde, og for den løse Kapital og let transportable Varer. Arbejdsgiverne, særlig i Haandværkerfagene, har langt vanskeligere ved at skaffe sig Arbejde paa fremmede Pladser; henviste til Byggeriet indenfor et begrænset Omraade er ogsaa de Varer, f. Eks. Mursten, der er saa tunge i Forhold til deres Værdi, at selv en ikke lang Transport vil fordyre dem for meget.

Danmarks Murstensproduktion var

1906	615	Mill. Sten,	deraf	Nordsjælland	189	Mill.
1909	461	—	—	—	—	65 —

Hele Landets Produktion formindskes altsaa med 25 pCt., men Nordsjælland, der hovedsageligt er henvist til det københavnske Marked, med 66 pCt. Samtlige Teglværker udnyttede i 1909 63 pCt. af deres Produktionsevne, men dette Tal var for Jylland 80, for Nordsjælland kun 30 pCt., saa at Følgen ogsaa blev, at en Fjerdedel af dets Teglværker laa stille. Forøgelsen af Lagrene naar nemlig snart den Grænse, hvor der maa siges Stop. Altsaa enorme Svingninger paa et enkelt Omraade.

Noget andet er, at disse store Svingninger er karakteristiske for Mursten, og at Teglværkerne ved det, og at de maa lade det ene Aar bøde paa det andet, hvorfor ogsaa Priserne paa Mursten kan svinge stærkt. En saadan Betragtning af det enkelte Aars Tab eller Fortjeneste som kun værende et Led af en Række af Aar, hvis Gennemsnit viser den virkelige aarlige Fortjeneste, er ukendt for de fleste Begyndere i et sligt Fag, derpaa strander de da ofte, hvad netop ogsaa Teglværksdriften kan vise Eksempler nok paa.

Men i Almindelighed er det altsaa saaledes, at Følgerne af Nybyggeriets Svingninger formindskes ved Reparationsarbejdet. Man kunde kalde dette en meget heldig Omstændighed, hvis det ikke var noget langt mere, nemlig baade en Selvfølge, da det er selvfølgelig, at Bygningerne kræver Vedligeholdelse, og en Nødvendighed, fordi uden denne udjævnende Faktor kunde Nybyggeriet ikke svinge saa stærkt op og ned, som det gør. Dette sidste kræver nærmere Omtale.

I det tidligere Udviklede har det jo vist sig, at der med runde Tal bygges aarlig i en Trediedel af Aarene kun $\frac{1}{2}$ og i en anden Trediedel $\frac{3}{4}$ af, hvad der bygges i den sidste Trediedel. Hvis der nu kun var Nybygningsarbejde, skulde Byggeerhvervene have et Omfang stort nok til at tilfredsstille Kravene i de Aar, hvor der bygges mest. I Aar med jævnt Byggeri vilde da $\frac{1}{4}$ af Mennesker og Produktionsmidler i disse Erhverv være ledige, i Aar med ringe Byggeri Halvdelen og i Gennemsnit af alle Aar $\frac{1}{4}$. Noget sligt kan altsaa ske for Teglværker, dog under kortvarige Svingninger mildnet ved Lagrenes Betydning. Det influerer paa Murstenspriserne, der gennemsnitlig bliver højere, end hvis det Hele kunde være afpasset efter et jævnt Forbrug. Teglværksarbejderne

er ufaglærte Folk, der kan tage anden Beskæftigelse, iøvrigt finder man i Udlandet i dette Fag mange Vandrearbejdere, mest Ud-lændinge, og den aarlige Tilstrømning af disse reguleres da efter Behovet paa Udlandets Bekostning. Dette sidste finder jo overalt i særlig høj Grad Sted med Byggematerialier, der tilvirkes i Udlandet, det gælder t. Eks. en saa stor Artikel som Trælast. Her kommer dog et nyt Forhold til, det er Lagrene. Indførsel af Trælast behøver ikke — og kan vist heller ikke — rette sig nøje efter Aarets Byggeri, er det ringe, forøges Lagrene, er det stort, tømmes de mere eller mindre.

Men udover saadanne Forhold er det saaledes, at det sikkert maa siges, at det slet ikke kunde tænkes, at Byggeerhvervenes Beskæftigelse, særlig deres Arbejders, men ogsaa de fleste Mestres, kunde svinge i det nævnte Omfang og gennemsnitlig være ledige $\frac{1}{4}$ af den Tid, hvori der kunde arbejdes. Det vilde da ogsaa være et stort nationaløkonomisk Tab. Vort største Erhverv, Landbruget, kender slet ikke til disse Svingninger i dets Beskæftigelses Omfang, dets Kaar svinger med Høstudbyttet og Priserne paa dets Produkter, men Antallet af de Mennesker, det beskæftiger, forandres ikke, fraset at det til Tider kan være formindsket af Mangel paa Arbejdskraft, men det er jo noget andet, ligesom at Aars-tiderne giver forskellig Mængde af Arbejde.

Nu er det ganske vist saaledes, hvad Landbruget er et godt Eksempel paa, at vekslende Kaar, og de ytrer sig for Byggeerhvervene hovedsagelig i vekslende Beskæftigelse, ikke er et absolut Onde, de giver Liv og fremmer Dygtighed og Fremgang paa mange Maader. Overses kan det heller ikke, at her i Landet bødes noget paa ringe Beskæftigelse i andre Erhverv, ved at Landbruget da er heldigst stillet med Arbejdskraft. Men hvis Svingningerne naar ud over en vis Grænse, bliver de et saa stort Onde, at det slet ikke kan tænkes som noget regelmæssigt tilbagevendende. En nødvendig Forudsætning for det meget vekslende Nybyggeri er derfor Reparationsarbejdet med dets udjævnende Indflydelse.

Saadanne Forhold findes naturligvis paa videre Omraader, de gælder for hele det økonomiske Liv med dets Overgang fra stor til ringe Virksomhed, overalt maa der være et Grundlag af Arbejde, som stadig trives. Om Svingningerne optræder særlig outreret i Nybygningsvirksomheden, er der vel ikke Midler til at afgøre. Husene tjener dog saa mange Formaal, at deres Opførelse vel maa antages at være en Afspejling af noget ret alment. De

meget vekslende Konjunkturer for Beskæftigelse er bl. a. iøjnefaldende i Skibsbygning og Maskinindustri, men det er lige saa bekendt, hvor stor en Rolle Reparationsarbejdet for disse Fag spiller. Selve Skibsfartens Omfang er ogsaa meget forskellig, og den og dens Fragter bliver da et Eksempel paa, hvad der er sagt om Teglværkerne, den mærker de, saa at sige, nøgne Svingninger uden noget til at mildne dem med.

Der er dog en Ting ved Reparationsarbejdet som muligt ikke optræder som en Selvfølge, det er det Omfang, hvori det fordeler sig paa gode og daarlige Aar. Maaske er det saaledes, at ogsaa her af sig selv det bedste Forhold indtræder, at der reparerer mest, naar der kun er lidt af andet Arbejde, hvis ikke, var det jo af stor Gavn bevidst at stræbe her hen imod, hvis de virkelige Forhold tillader det. Men der synes at være noget der taler for, at det til en vis Grad maaske sker af sig selv.

Det er berørt, og senere vil der være Lejlighed til at komme nærmere ind derpaa, at Reparationsarbejdet er langt mindre i nogle Fag end i andre, for Murere og Tømrere er det forholdsvis ikke stort, deres Arbejde kan paa den anden Side ofte bedre udsættes end f. Eks. Maler-, Glarmester- og Blikkenslagerarbejde, Erstatning af daarlige Kakkellovne m. m. Det var da naturligt, om den større Arbejdsløshed, der kan fremkomme for Murere og Tømrere, af sig selv formindskes noget ved, at de i daarlige Tider var særlig meget optagne af at reparere, uden det vilde deres Kaar blive af en mere ujævn Beskaffenhed end de andre Fags, end de synes at være og at kunne taale at være. Dog kommer her maaske tillige et andet Forhold i Betragtning, det er det, at her i Landet er Landbruget, som omtalt, til en vis Grad et Middel til Udligning, der hentes Folk herfra, naar de andre Virksomheder behøver dem, og denne Strøm standser eller gaar den modsatte Vej, naar Arbejdet i Haandværk og Industri bliver ringe.

Denne Skiften Beskæftigelse gælder næppe i stor Grad for faglærte Folk og dog maaske til en vis Grad. Af Murere bor nemlig Halvdelen og af Tømrere to Trediedele paa Landet, og det kan vel tænkes, at en stor Del af disse vil i daarlige Tider tjene Føden ved delvis andet Erhverv, og paa den anden Side, naar Byerne kræver det, afse en Del af deres Antal dertil. Noget lignende sker jo ogsaa ved Svendenes Rejser til Ulandet.

Hvorledes nu end alt dette forholder sig, saa maa det dog sikkert fastholdes, særlig naar det gælder Haandværkerne, at deres Antal bestemmes efter en normal Arbejds mængde, først — og det gælder

alle Fag — naar Beskæftigelsen og Ordrene synker herunder, er der Tale om virkelig Nedgang. Man kan ikke maale fra de mest „florissante“ Aar og nedad, Erhvervenes Omfang kan ikke være bestemte efter disses Krav, saaledes at der endog i normale Aar er en ledig Reserve. Kun under ganske særlige Forhold, som der er nævnt Eksempler paa, maa det være saaledes. Men iøvrigt bliver det vist en Gaade, som ikke er løst, hvorledes samtidigt Opsving over hele Verden er muligt, hvor kommer alle de Arbejdskræfter og Produktionsmidler fra? Her er hentydet til nogle faa Forklaringer deraf, delvis Indstilling af Reparationsarbejdet, Lagrenes Tømning efter at de i daarlige Aar er fyldt, og endelig Borttagen af Folk fra de Erhverv, særlig Landbruget, hvis Behov til Arbejdskraft ikke er steget, og som ikke har indstillet deres Lønsatser paa at rumme en Risikopræmie for Mangel paa Arbejde og derfor staar tilbage med Lønnens Højde paa de Tidspunkter, hvor der er Arbejde nok at faa.

VI. Byggeerhvervene.

Den Fremstilling af Byggevirkomhedens Udvikling her i Landet, som er givet i de foregaaende Afsnit, angaar i lige høj Grad dens Resultat: Bygningerne, og de Erhverv, som er beskæftiget med deres Opførelse og Vedligeholdelse. Naar der nu skal gaas over til en nærmere Undersøgelse af Byggeerhvervene, behøver denne altsaa ikke at beskæftige sig med de Vilkaar, hvorunder de har virket m. H. t. det Omfang, deres Arbejde har haft, og de Omskiftelser det har været underkastet. Alt dette er allerede behandlet. Derimod foreligger der en Del statistiske og andre Oplysninger om dem og særlig om enkelte Fag, der gør det muligt paa andre Punkter at trænge nøjere ind i disse vigtige Erhvervs Forhold.

Fordeling af Udgiftsposterne ved Nybygning og Reparation.

Kendskabet til denne Fordeling vil vise sig at være et nødvendigt Grundlag for Benyttelse af de nævnte statistiske Oplysninger. Det har tillige sin selvstændige Betydning, forsaavidt man altid kan ønske at vide nærmere Besked med, hvorledes de store Summer fordeler sig. Nu, i 1910, er den samlede Assurancesum henved 4500 Mill. Kr., og normalt gaar et Beløb svarende til 4,5 pCt. (Side 88) heraf med til Nybygning og Reparationer, altsaa en Udgift paa ca. 180 Mill. Kr. aarlig.

For *Nybygning* kan Fordelingen af den samlede Byggesum ske med ret god Sikkerhed med det Materiale, der har været til Raadighed.

Heraf foreligger ikke meget paa Tryk. Særlig Betydning har tre Bøger, hvoraf de to førstnævnte, trykte til Brug for Officersskolen

og militære Bygningsmyndigheder, ved velvillig Tilladelse er brugt. Den ene stammer fra 1875 og indeholder et af Ingenieuroberst I. G. Sommerfeldt udarbejdet Overslag over en Villa, der paa denne Tid opførtes paa Frederiksberg med en større Lejlighed paa 8 og en mindre paa 3 Værelser.

Overslaget har særlig Interesse, fordi det er fuldstændig specificeret.

Den anden af disse Bøger, af Ingenieuroberst F. Keyper, er fra 1884 og indeholder meget detaillerede Overslag for de enkelte Dele af Bygningsarbejdet, sondrende mellem Udgifter til Arbejdsløn (med Mestersalær) og til Materiale.

Det kgl. danske Landhusholdningsselskab udgav 1895 to belønnede Konkurrencearbejder af Arkitekterne Knud A. Ludvigsen og J. P. F. Jørgensen med Byggeplaner og specificerede Overslag til Bøndergaarde og Huse med og uden Jord.

Endelig har Arkitekt G. Hoffmann 1867 og 1876 i en Bog fremstillet Overslag for en Villa.

Af private Overslag har der foreligget 15, alle for københavnske Foretagender fra de senere Aar. De vedrører alle Beboelseshuse, hvoraf de 12 er større, de 3 villaagtige Bygninger, men med 3 Værelses Lejligheder. For egentlige Villaer haves altsaa foruden dem de nævnte 3 trykte Overslag. I disse private Overslag er, som det vist ved saadanne Lejligheder hyppigst er Tilfældet, Byggesummen kun delt efter Fagene, idet hvert Fags Arbejde ikke er specificeret, men angivet med en samlet Sum. Dette er ogsaa tilstrækkeligt for denne Undersøgelse, naar det paa enkelte Punkter suppleres med specielle Undersøgelser ved Hjælp af de nævnte Bøger.

Paa Grundlag af dette Materiale er Byggesummerne delte i deres Hoveddele, d. v. s. efter Fag, og det er sket paa tre Lister, der tillige med en Del Detailler findes Note Afsnit IX.

De to af disse Lister angaar københavnske Beboelseshuse, den ene de større, den anden de mindre (Villaer), Mærkelig nok og meget betryggende for Tallenes Rigtighed og for Materialets Tilstrækkelighed er Overensstemmelsen af Tallene for de enkelte Huse paa hver Liste, man finder kun smaa Forskelle paa, hvad der er brugt til Murerarbejde, Tømrerarbejde etc. Men ogsaa Gennemsnittene af hver Liste er hinanden saa nær, at der trygt kan laves Gennemsnit af dem igen.

Den tredie Liste angaar Huse paa Landet og bygger alene paa de faa Huse, der findes Overslag for i Landhusholdningssels-

skabets Bog. Disse er alle tænkte, ikke virkelig opførte Bygninger, men det er netop en Fordel i dette Tilfælde, da det hjælper paa Materialets Knapthed, at der ikke er Tale om specielle Tilfælde, men om Huse, der kan tjene som Norm for mange. Ogsaa her falder Fordelingen saa godt sammen med det for Byhusene fundne, at Gennemsnit kan tages. Dette gælder dog kun for Beboelseshuse, for Avlsbygninger gælder særlige Forhold, saa at der forinden deres Tal forenes med de andre, maa skønnes over hvilken Vægt, der ved Dannelsen af det endelige Tal for alle Bygninger, skal gives Avlsbygningerne. Som det andet Sted skal vises, kan det regnes, at disse udgør $\frac{1}{4}$ af samtlige Bygninger.

Idet der iøvrigt for Detaillernes Vedkommende henvises til Note Afsnit IX, meddeles her Enderesultatet. *Arbejdsløn betyder her, som i det Følgende, baade Arbejdernes og Mestrenes Indtægt* (Note Afsnit IX, hvor der er gjort Rede herfor).

Tabel 30.

Udgiftsposternes Fordeling ved Nybygninger.

	Beboelseshuse			Avls-Bygn.	Alle Bygn.
	Københvn.	Land	Land & By		
Murerarbejde:					
Arbejdsløn	16	13	14	11	13
Materiale	30	30	30	31	30
Tømrerarbejde:					
Arbejdsløn	6,5	5	6	10	8
Materiale	18,5	25	22	38	25
Snedkerarbejde incl. Materiale	13	11	12	1	9
Smedearbejde incl. Materiale	2	1	2	2	2
Jernstøberarbejde incl. Materiale	4,5	8	6	5	6
Malerarbejde incl. Materiale	4	4	4	1	3
Glimesterarbejde incl. Materiale	1,5	1	1,5	0,5	1,5
Blikkenslagerarbejde incl. Materiale	4	2	2,5	0,5	2,5
	100	100	100	100	100

Husene i Købstæderne er da repræsenterede ved de københavnske (fleretages og villaagtige) og Landets Enetageshuse. At Tabellens Huse paa Landet er Beboelse for Gaarde og Huse med og uden Jord, giver dem ikke en særlig Karakter. De fleste Mennesker paa Landet hører til disse Klasser, og de andre indretter sig omtrent paa samme Maade, naar de da ikke som i Stationsbyerne bygger mere købstadmæssig og altsaa er repræsenterede ved Byhusene.

Beboelseshuse er den langt overvejende Del af samtlige Bygninger. En Del bruges dog ogsaa til Næringsbrug; de har her

deres vigtigste Klasse: Avlsbygningerne som Repræsentant, videre kan der ikke naas. Ganske specielle Bygninger findes jo ogsaa, men forholdsvis kun faa, saaledes er Kirkernes Assurancesum (de behøver iøvrigt ikke at være forsikrede for den hele Værdi) kun 2,5 pCt. af den samlede Assurancesum.

Der haves ingen direkte Oplysninger om, hvor stor en Del af Landbrugsbygningernes Værdi, der falder paa de egentlige Avlsbygninger, Stalde, Lader m. m. Af det her brugte Materiale fra de to Arkitekters Overslag faas, ved samtidig at tage Hensyn til Antallet af Gaarde og Huse med Jord, at ca. 70 pCt. af Bygningernes Værdi falder paa Avlsbygningerne. Mere fyldigt Materiale haves dog i „Landmandsbogen“ fra 1896, 3. Bind. Det omfatter ca. 150 Ejendomme af forskellig Størrelse, omtrent ligelig fordelt mellem Jylland og Øerne og findes Side 495 i Tabellerne 15 og 16. Derefter udgjorde af den hele Bygningsværdi Værdien af de Bygninger, der ikke er Husholdnings- og Beboelsesbygninger følgende pCt.;

Ejendomme under 50 Td. Land. . . .	62 pCt.
— paa 50—200 Td. Land. . .	63 -
— - 200—500 Td. Land. . .	65 -
— over 500 Td. Land. . . .	78 -
Jylland	63 -
Øerne.	64 -

altsaa et meget godt stemmende Resultat, hvoraf $\frac{2}{3}$ af Bygningsværdien falder paa Avlsbygninger. At det ikke afviger meget fra de paa anden Maade fundne 70 pCt. kan maaske give det ringe Materiale, hvorpaa disse 70 pCt. grunder sig, forøget Værdi som Norm.

Landbrugsbygningerne havde i 1900 en Værdi af 1100 Mill. (Note Afsn. IX), $\frac{2}{3}$ heraf er godt 700 Mill., der atter er ca. 25 pCt. af Landets hele Assurance, der i det Aar var ca. 3000 Mill. Naar hertil føjes, at ca. 12 pCt. af Assurancen falder paa offentlige Bygninger (Note Afsn. IX), er dette iøvrigt det eneste, der kan oplyse om Værdien af de forskellige Slags Bygninger. Ved de Skemaer, der udfyldes til Vurdering til Ejendomsskyld, fordres Assurancesummen opgivet bl. m. a., saa der er mulig Udsigt til efterhaanden at komme mere paa det Rene med disse Forhold. Det vilde jo være af den største Interesse at kende dem, f. Eks. hvormeget Kapital, der staar i Huse til Næringsdrift, Fabrikker m. m. og i Beboelseshuse, og at kunne

følge Anvendelsen af de meget store Summer, der fastgøres i Bygninger. Se iøvrigt Note Afsnit IX.

Ved Fordelingen af *Reparationsudgifterne* har man derimod kun meget lidt at gaa ud fra. Noget bestemt vides kun om Malerarbejdet og endda kun fra et enkelt, men meget omfattende Tilfælde, idet det er oplyst for Københavns Kommunes Bygningers Vedligeholdelse, at $\frac{1}{4}$ af den samlede Udgift hertil gaar til Malerarbejde, noget, der stemmer med, at man véd, at det altid er en betydelig Post. Landets samlede Assurance var 1908 4000 Mill. Kr., der gaar 1 pCt. heraf eller 40 Mill. Kr. aarlig til Reparationer, hvoraf altsaa Malerarbejdet skulde være 10 Mill. Med normal Nybygningsprocent $3,30$ i 1906 skulde aarlig bygges for 130 Mill. Kr. og heraf er ifølge sidst meddelte Tabel Malerarbejdet 3 pCt. eller $3,9$ Mill. Kr., ialt aarligt Malerarbejde for $13,9$ Mill. Kr., hvoraf Reparation 72 pCt. eller $\frac{3}{4}$. Det passer ikke daarligt med, hvad der er sagt i „Industriberetningen“ 1908, Side 128, at for Malere er $\frac{4}{5}$ Reparationsarbejde, $\frac{1}{5}$ nyt Arbejde. For at være netop $\frac{4}{5}$ Reparation skulde i ovenstaaende Beregning nyt Arbejde kun være 2 pCt. af Byggesummen, noget der absolut ikke passer med Overslagene for København, eller ogsaa der skulde være Reparation for $15,6$ Mill. Kr. over $\frac{1}{3}$ af hele Reparationsudgiften, hvad der strider mod Erfaringerne for København. Uoverensstemmelsen mellem $\frac{3}{4}$ og $\frac{4}{5}$ peger da snarest paa, at det første Forholdstal er det rigtige.

Men udover dette vides kun, at Reparationer ikke kræver meget Murer-, Tømrer- og Snedkerarbejde, derimod betydelig mere Jernstøberarbejde (Fornylse af Kakkellovne og Komfurer) Blikkenslagerarbejde (Tag og Tagrender) og Glarmesterarbejde. Endvidere at der for de tre førstnævnte Fag af Murere brugtes meget mindre Materiale end ved nyt Arbejde, at Træ er mere forgængeligt end Murværk, og at det derfor kan antages at der bruges mere Tømrer- end Murermateriale (maaske Kalk undtagen). Der er da ikke andet for end at opstille en Fordeling, der tager Hensyn hertil, idet der for Nemheds Skyld tages et Hus med Byggesum 10000 Kr.

Selvfølgelig bliver dette svævende i høj Grad, dog vilde Forsøg vise, at der ikke er absolut frit Spillerum for Gisningerne, naar dels Udgifterne i Kroner og dels Reparationsprocenterne skal bevare de antydede Forhold til hinanden mellem de forskellige Fag. Men naturligvis, Spillerummet er stort nok endda, saa stort, at de virkelige Forhold, hvis de kendtes, vilde blive en Del anderledes.

At Reparationsprocenten fremtræder saa nøjagtigt som f. Eks. 1,3 pCt., kommer jo blot af, at den gennemsnitlige Procent skal være 1. Det er de nedenfor antydede Reparationsprocenter for Fagene, der tidligere er anførte (Side 89).

Samtidig med at dele Reparationsudgifterne i nedenstaaende Tabel, er der tilføjet denne en Beregning af, hvilke Beløb der i sidste Folketællingsaar 1906 vilde falde paa hvert Fag med normalt Byggeri. Assurancesummen var da 3800 Mill. Kr., Reparationer 38 Mill. Kr., normal Byggeprocent 3,28, altsaa Nybygninger 125 Mill. Kr., ialt 163 Mill. Kr. aarlig Udgift til Bygninger for hele Landet. Her at skelne mellem Land og By vilde ikke føre til noget, Haandværkerne, og endnu mere Fabrikkerne virker udenfor deres Hjemsted. Tillige er Udgiftsfordelingen jo langt fra nøjagtig nok til at bruges for de enkelte Landsdele.

Tabel 31.

Reparationsudgifternes Fordeling m. m.

	Byggesum 10000 Kr.				Normalt (1906)			Reparat. i pCt. af hele Arbejdet	163 Mill. Kr. pCt. vis fordelte
	Nybygning		Reparation		Nybygn 1000 Kr.	Repar. 1000 Kr.	Ialt 1000 Kr.		
	pCt.	Kr.	Kr.	pCt.					
	a	b	c	d					
Murerarb. Arbejdsløn .	13	1300	17	1,3 r 1,5	16250	6460	22710	28 r. 30	14
— Materiale ...	30	3000	8	0,3 - 0,5	37500	3040	40540	7 - 10	25
Tømrerarb. Arbejdsløn	8	700	10	1,5 - 1,5	10000	3800	13800	30 - 30	8
— Materiale..	25	2600	13	0,5 - 0,5	31250	4940	36190	13 - 15	23
Snedkerarbejde	9	900	7	0,8 - 1,0	11250	2660	13910	19 - 20	8
Smedearbejde	2	200	1,5	0,7 - 1,0	2500	0570	3070	19 - 20	2
Jernstøberarbejde	6	600	12	2,0 - 2,0	7500	4560	12060	38 - 40	7
Malerarbejde	3	300	25	8,3 - 8,0	3750	9500	13250	71 - 70	8
Gilarmesterarbejde	1,5	150	4,5	3,0 - 3,0	1875	1710	3585	48 - 50	2
Blikkenslagerarbejde ..	2,5	250	2	0,8 - 1,0	3125	760	3885	20 - 20	3
	100	10000	100	1,0	125000	38000	163000	23 r. 25	100

Kolonne *c* viser at der f. Eks. til Murerarbejds løn er gaaet 17 Kr. eller 17 pCt. af hele Reparationsudgiften, og Kolonne *d*, at dette er 1,3 pCt. af den til Nybygning betalte Murerarbejds løn, altsaa er dette Fags Reparationsprocent med et rundt Tal 1,5 pCt. I Kolonne *e* er Udgiften til Nybygninger fordelt paa Fagene, paa Murerarbejds løn falder 13 pCt. af 125 Mill. Kr. eller 16,250 Mill. paa samme Maade er i Kolonne *f* Reparationsudgifterne fordelt, paa Murerarbejds løn kommer 17 pCt. af 38 Mill. Kr. eller 6,460 Mill. Kr. Endelig er i Kolonne *h* udregnet, hvormeget af hvert

Fags Arbejde, der bestaar i Reparation; af hele Murerarbejdet 22,710 Mill. er 6,460 Mill. Kr. eller 28 pCt., rundt 30 pCt., Reparation under Nutidsforhold under normalt Byggeri. Gennemsnitlig er for alle Fag under Et $\frac{1}{4}$ af alt Arbejdet Reparationsarbejde, som tidligere anført (Side 88).

I Tabellens Kolonne *h* ses særligt klart Reparationsarbejdets store, men ogsaa meget forskellige Betydning for Fagene og dets særlig store Betydning for enkelte af dem: Jernstøbere, Glarmestre og navnlig Malere; paa den anden Side ogsaa dets ringe Betydning for de store Poster: Murer- og Tømmermateriale, der ialt er næsten Halvdelen af hele Udgiften til Bygninger, for Nybygninger endog lidt over Halvdelen. Det er dog saaledes at særlig Murermateriale indeholder forskellige andre Udgifter end netop hertil (Afsnit IX). Vigtigt er det at lægge Mærke til, at f. Eks. Murernes lave Reparationsprocent dog fører til, at mindst $\frac{1}{4}$ af alt deres Arbejde falder paa Reparationer (hvorom mere nedenfor).

Udover at henvise til Tabellen er der iøvrigt næppe Grund til at beskæftige sig mere med de enkelte Fag, den kan være Genstand for for megen Kritik til at der kan gaas ind paa dens Detailler, men den viser Betydningen af, at de virkelige Forhold kendes.

Hvad der derimod er Hovedsagen er, at i Tabellen samler sig som i et Enderesultat mange af de Resultater og Slutninger, der er naaet til ikke blot i dette, men i de tidligere Afsnit, meget heraf hviler paa faktiske Forhold, andet paa Kalkulationer og Antagelser. Paa et enkelt udtrykkeligt (Note Afsnit IX) nævnt Punkt, Fordelingen af Tømmerarbejde mellem Løn og Materiale, er der sket en Tillæmpning paa Grund af en foreløbig Prøve. Det kunde ogsaa være omtalt, at Reparationsudgifternes Fordeling har Holdepunkter for Snedker-, Smede-, Jernstøber- og Blikkenslagerarbejde i Industrietællingens Produktionsstatistik og for Glarmesterarbejde i direkte Undersøgelser, men det er kun ret løse Holdepunkter her er Tale om.

Det ligger da nær at tænke paa at foretage en Kontrol af alle disse Forhold ved Hjælp af deres Enderesultat. Men dette møder selvfølgelig store Vanskeligheder; vil man saaledes efterse om den virkelige Udgift til Tømmermateriale er omtrent det Beløb, som Tabellen naar til, saa vil det snart vise sig at kræve Kendskab til Forholdene, f. Eks. Forskellen paa Prisen paa Træløst ved Indførselen og paa Byggepladsen med alle mellemfaldende Udgifter og til de andre Materialier, som Tømmerne bruger m. m. Det er

et Eksempel paa, hvad allerede i Indledningen omtaltes, at de Sagkyndige alene kan dømme om mange Ting, kun de sidder inde med Kendskabet til dem, og deres Interesse for at medvirke til at klare dem, kan ikke ventes vakt, før et saadant første Grundlag er skabt, som det netop er en af hele denne Afhandlings Hovedopgaver at bidrage til at tilvejebringe. Der er dog nogle Tal af megen Betydning, der kan underkastes en Prøve, det er Indtægten for Murere, Tømrere og Malere.

De Tal, der skal prøves, fremkommer ved at sammenstille Tabellens Kol. g med Antallet af Murere, Tømrere, Snedkere og Malere ved Industritællingen 1906 (Stat. Tabelværk 5. R., A. Nr. 7).

	Antal	Samlet Udgift (Kol. g)	Pr. Person
Murere . .	21200	22,7 Mill. Kr.	1070 Kr.
Tømrere .	12400	13,8 - -	1110 -
Snedkere .	14600	13,9 - -	950 -
Malere . .	8800	13,3 - -	1500 -

Ifølge Industritællingens Tabel IX er der blandt 13000 Tømrere 600 Snedkere, disse er ovenfor dragne fra Tømrerne og lagte til Snedkerne.

Indtægterne pr. Person er for Murere 1070, for Tømrere 1110 Kr., altsaa tæt ved hinanden.

Tallet 950 for Snedkere har ingen Interesse, thi Udgiftsposten indbefatter Materiale; paa den anden Side rummer Antallet af Snedkere baade Bygnings- og Møbelsnedkere.

Tallet 1500 for Malere er jo meget højt, men det stammer fra, at Udgiftsposten ogsaa her indbefatter Materiale. Efter almindelige Opgivelser kan dette regnes til $\frac{1}{3}$ af den hele Udgift. Dette stemmer ogsaa med „Arbejdsgiveren“ 1909, Nr. 45, hvori omtales, at en Voldgift i Malerfaget angaaende Malerarbejde paa to Villaer i Taarbæk vurderede Udgiften til Materiale til at være Halvdelen af Arbejdslønnen. Dette bliver $\frac{1}{3}$ af den hele Udgift. Derefter bliver altsaa for de nævnte 1500 Kr. tilbage som Arbejdsløn 1000 Kr.

De Indtægter, der skal kontrolleres er da

for Murere . . .	1070 Kr. aarlig
- Tømrere . .	1110 - —
- Malere. . . .	1000 - —

at disse Tal ligger ret tæt ved hinanden er allerede en Betyggelse. Vel er der Forskel paa de forskellige Fags Indtægter, men den kan ifølge Sagens Natur ikke være særlig stor, Adgangen til dem er jo fri, og deres sociale Stilling ens, idet de er Haandværksfag og for Mestrene ikke i væsentlig Grad knyttede til Raadighed over Kapital. Dette gør ogsaa, at en Prøve med kun tre Fag har mere Betydning end det lille Tal tyder paa. Det er netop denne foreløbige Prøve, der viste en saameget mindre Indtægt for Tømrere, at det kunde ses paa Forhaand, at den maatte være forkert og derfor korrigeredes ved at formindske Kontoen for Tømrermateriale.

Ved Statistikken over Danmarks Indkomst- og Formueforhold 1904—1905 (Stat. Tabelværk 5. R. E., Nr. 4) viste den gennemsnitlige Indtægt i Haandværk og Industri sig at være for hele Landet 878 Kr., altsaa mindre end for de tre Fag, noget, der er let forklarligt, da disse ikke har kvindelige og kun i Murerfaget ikkefaglærte Arbejdere, hvis ringere Indtægt jo bringer Gennemsnitsindtægten ned. Det er slige Forhold, der nu skal undersøges, derved bliver der Anledning til de omtalte Prøver, men hovedsageligt dog til paa vigtige Punkter at belyse Forhold af Betydning for Byggefagene.

Byggefagenes normale Beskæftigelse i Aarets Løb.

Industritællingen 1906 bragte Oplysning om de forskellige Fag og Klasser af Arbejderes Ugefortjeneste (Dagløn og Akkord). Heraf kan imidlertid deres Aarsindtægt ikke udregnes, da man ikke kan gaa ud fra, at de har Arbejde hver Uge eller Dag Aaret rundt. Det ene Aar kan bringe mere Arbejde end det andet, saaledes som det er vist for Byggearbejdet. Men selv om disse Svingninger fra Aar til andet ikke eksisterer, vilde Byggefagene dog ikke være beskæftigede hele Aaret. Dette kommer af, at deres Arbejde er *Saisonarbejde*, der af naturlige Grunde hviler mere eller mindre i Vinterhalvaaret, hvormeget der saa bygges i hele Aaret. Noget lignende gælder for andre Fag, ja til en vis Grad for alle, men ofte i ringe Grad og til andre Aarstider. For Byggefagene er imidlertid Saisonarbejdet en Ejendommelighed af særlig stor Betydning, et saa karakteristisk Forhold, at det maa nøje undersøges. Herved vil ogsaa det Led findes, der mangler i at kunne bestemme deres Aarsindtægt.

Hvad her skal undersøges er altsaa for de Byggefag, hvor det kan ske, deres naturlige aarlige Beskæftigelse. Den Indskrænkning, som Saisonarbejdet gør i de fulde 300 aarlige Arbejdsdage, som et Aar regnes at have, er jo nemlig en ganske naturlig Omstændighed, kun afhængig af Aarstidernes Indflydelse, svingende noget fra Aar til Aar eftersom Vejret er, mulig efterhaanden til en vis Grad forandret ved nye Maader at indrette Arbejdet paa, men uafhængig af de økonomiske Forholds Vekslen. Disse sidste har vel ogsaa, som det er paavist, en vis Norm eller Turnus for deres Svingninger, men denne er uafhængig af de forskellige Fags Karakter og for de enkelte Aar uberegnelig. Saisonarbejdet er derimod noget, som hvert Fag efter sin Art maa regne med, enten det saa gaar op eller ned.

Der foreligger forskellige Kilder til Oplysning af de vigtigste Byggefags Arbejdssaisoners Varighed. Den første, der skal betragtes er „Arbejdslønnen i København og Omegn“ for Aarene 1898 og 1904, udgivet af Københavns Kommunalbestyrelse.

A. København og Nabokommuner.

Murere. 1898: Arbejdsdage 225—240; det første Tal er opgivet fra Svendenes, det andet fra Mestrenes Side; Middeltallet er 232 Dage eller 77 pCt. af 300. Aarsfortjenesten er udregnet til 1210—1290 Kr. Middel bliver da 1250 Kr. 1904: Arbejdsløsheden er af Fagforeningerne udregnet til 18 pCt., altsaa Arbejde i 82 pCt. af Dagene eller i 246 Dage. Aarsfortjenesten bliver da 1325 Kr. Antallet af Arbejdsdage i 1904 er altsaa højere end i 1898, endskønt det i Almindelighed for alle Fag angives, at der i 1898 var ualmindelig ringe Arbejdsløshed, medens 1904 ikke var noget gunstigt Aar, og dette gælder ogsaa Byggefagene.

Murerarbejdsmænd. For disse er ikke angivet Arbejdsdage. Antages de at være de samme som for Svendene, bliver Indtægten 1898 1020—1085 Kr. (Middel 1050) og for 1904 1125 Kr.

Det skal her bemærkes, fordi det har Interesse for, hvad der tidligere er nævnt om Reparationsarbejdets Omfang, at dette for begge Aar fra Mestrenes Side anslaaes til 25 pCt. af det samlede Murerarbejde, idet det hedder, at nyt Arbejde betales næsten udelukkende i Akkord, medens Reparationsarbejde betales i Dagløn, samt at Fordelingen mellem de to Lønningssatser kan antages at stille sig omtrent efter Forholdet $\frac{3}{4}$ og $\frac{1}{4}$.

Tømrere. 1898: Fagforeningen opgiver 55 ledige Dage i Vinteren 1897—1898, der bliver da 245 Arbejdsdage eller 82 pCt., altsaa som for Murerne i Beretningen for 1904. Aarsindtægt 1372 Kr. 1904: Her anføres ikke noget. Med 245 Dage vilde Indtægten blive 1370 Kr. eller snarere noget mere paa Grund af Lønningsforholdene.

Malere. 1898: Det menes at Malerfaget karakteriseres ved ret stor Arbejdsløshed, men der haves ingen Statistik herover. En skønsvist Opgørelse fra Fagforeningerne synes dog at vise, at Antallet af ledige Dage er 50, altsaa 250 Arbejdsdage eller 83 pCt. Det er som for de to andre Fag. Aarsindtægten opgives af Fagforeningen til 1000 Kr. 1904: Ogsaa for dette Aar opgives Indtægten til 1000 Kr. Der gives en Statistik over beskæftigede Svende. Aarsfortjenesten skulde altsaa være uforandret, endskønt Lønningssatserne er steget betydeligt, det maa da hænge sammen med megen Arbejdsløshed i 1904.

Dette Fag har iøvrigt senere udtalt, at det paa Grund af det meget Reparationsarbejde er lidet afhængig af det svingende Nybyggeri. Malerlaugets Fortegnelse over Svende, beskæftigede hver Maaned, tillader at skønne over Saisonarbejdets Indflydelse. Dette har som sagt ikke noget at gøre med, at Byggeriet i Aaret var ringe, men maa bedømmes paa den Maade, at der kun regnes med de Svende, der har været beskæftiget i Aarets Løb, og ikke med dem, der hele Tiden har været uden Arbejde. De førstes Antal er det Antal Svende, som beskæftiges i den Maaned (Juli), da Maximum naaedes. Sættes dette Tal lig 100 og Tallene for de andre Maaneder udregnes i pCt. heraf, faaes Gennemsnittet 84 med Minimum 48 i December. Paa Grund af Saisonarbejde var der altsaa 84 pCt. eller 252 Arbejdsdage, omtrent det samme Tal, som fundet for Malerne i 1898 og for de to andre Fag. Man kan ogsaa sige, at paa Grund af Saisonarbejde var der gennemsnitlig 16 pCt. ledige Svende hele Aaret rundt og 52 pCt. i December. Det meddeles dog om Malerne, at i den travle Tid kommer en Del, navnlig unge Svende, tilrejsende, der senere drage bort igen, saa at Ledighedsprocenten herved svinger mindre i Virkeligheden end Tallene fremviser.

Der arbejdes af Malerne aldeles overvejende i Akkord, hvorved Gennemsnitsindtægten er 30 Kr. pr. Uge. 1000 Kr. svarer altsaa til kun 33 Uger, men de 1000 Kr. er jo ogsaa Gennemsnittet baade for den, der har haft Arbejde, og for de ca. 600 af ialt 17—1800 (Fagforeningens Opgivelse), der slet ikke har haft

Arbejde i Aarets Løb. Tages, ligesom det i Beretningerne er gjort for Murere og Tømrere, kun Hensyn til de, der har haft Arbejde og disses Saisonledighed, vilde Malernes Indtægt blive 84 pCt. af 52 Uger d. e. 44 Uger à 30 Kr. eller 1320 Kr. omtrent som for de to andre Fag. Skønt det vel egentlig er overflødigt, skal dog erindres om, at i Virkeligheden gaar det jo ikke saaledes til, at det Arbejde, der er, fordeles ligeligt imellem de, der i den travleste Tid har været i Arbejde, men her kan jo kun regnes paa den Maade.

Det samlede Resultat er da, at paa Grund af Arbejdets Art som Saisonarbejde, er

Murere beskæftigede ca. 245 Dage eller 82 pCt. af 300 Dage

Tømrerne — — 245 — — 82 — — 300 —

Malerne — — 252 — — 84 — — 300 —

saavidt man kan dømme efter de foreliggende Oplysninger, der jo imidlertid kun omfatter faa Aar.

Man kan altsaa ogsaa udtrykke dette saaledes, at i Gennemsnit for hele Aaret vil normalt ca. 18 pCt. af disse Fags Medlemmer være ledige. Almindelig Sprogbrug vil udtrykke det saaledes, at Arbejdsløshedsprocenten har været ca. 18, men det er ukorrekt, da det jo vil ses, at der slet ikke har været nogen Arbejdsløshed indenfor denne Procent, herom skal der senere gøres yderligere Bemærkninger.

B. Hele Landet.

Et mere omfattende Materiale til at undersøge Byggefagernes Arbejdssæson, findes i Industrieretningens forskellige Aargange. Idet dette skal benyttes, skal straks gøres opmærksom paa, at her foreligger et Eksempel paa, hvorledes vi Aar for Aar vil blive bedre oplyste, efterhaanden som den Arrække forøges, som de bragte Oplysninger angaar.

Nu maa man i Reglen nøjes med nogle faa Aar, og Resultatet bliver derved af forholdsvis ringe Værdi. Paa et interessant Omraade findes dog Tal for noget længere Tid. For de 10 Aar 1900—1909 findes nemlig opgivet for hvert Kvartal Antallet af Arbejdsdage af Murersvende og Murerarbejdsmænd, der har været beskæftigede af Medlemmer af Murer- og Stenhuggerlauget i *København*.

Det drejer sig gennemsnitlig om 645.000 Arbejdsdage aarlig, deraf i Kvartalerne: Januar 132.000, April 170.000, Juli 194.000

og Oktober 149.000. Allerede disse Tal viser Saisonarbejdets Indflydelse. I nedenstaaende Tabeller findes kun for hele Aaret de absolute Tal, iøvrigt henvises for disses Vedkommende til Industriberetningen, i dette Tilfælde Aargang 1909, Side 77.

Tabel 32.

Murerarbejdsdage.

	Antal	Gennemsnit 1900—1909 lig 100				
		Hele Aaret	Kvartaler			
	Hele Aaret		Januar	April	Juli	Oktbr.
	a	b	c	d	e	f
1900	941000	146	178	157	142	109
1901	629000	97	95	101	91	105
1902	772000	120	98	125	125	126
1903	753000	117	133	116	117	102
1904	575000	89	86	91	88	91
1905	534000	83	72	71	79	111
1906	784000	121	111	109	130	135
1907	676000	105	108	119	105	91
1908	435000	67	78	65	63	65
1909	360000	56	42	54	61	63
Genn.	645000	100	100	100	100	100

Tallene for hele Aaret, Kol. a og b, viser Svingningerne, saaledes som gode og daarlige Tider fremkalder dem. Tallene for Kvartalerne viser vel for hvert Kvartal dets Svingninger fra Aar til andet, men ser dog nærmest ret forvirrede ud, det kommer af, at de er under to Indflydelser, dels hele Aarets Karakter, dels Saisonarbejdets, Aarstidernes Indflydelse. Man gør derfor bedre i at udregne dem paa en anden Maade, saaledes at de i højest mulig Grad viser alene den sidstnævnte Faktors Indflydelse. Det sker paa samme Maade som omtalt for Malerne, idet der altsaa gaaes ud fra de absolute Tal. Disse er f. Eks. i Aar 1900

Januar	Kvartal	235.000	85
April	—	267.000	97
Juli	—	276.000	100
Oktober	—	163.000	59
Hele Aaret	. .	941.000	85

Tallet for Juli Kvartal, der er det højeste, er altsaa sat lig 100 d. e. fuld Beskæftigelse i dette Aar, for de der overhovedet var beskæftigede, fandt Sted i Juli Kvartal. Beskæftigelsen var i de andre Kvartaler: April 97, Januar 85 og Oktober kun 59 pCt.,

Gennemsnitsbeskæftigelsen var i Aaret 85 og Ikke-Beskæftigelsen 15 pCt. Aaret 1900 bragte meget stærkt Byggeri, langt det største af alle Aarene, men selve Murerarbejdets Natur medfører, at Murerne kun har Arbejde i 85 pCt. af 300 Dage eller 255 Dage. Selv om alle har været i Arbejde i dette Aar, har dog 15 pCt. af Svende og Arbejdsmænd gennemsnitlig været ledige hele Aaret igennem, og i Oktober Kvartal endog 41 pCt.

I dette Aar 1900, hvor der paa Grund af det store Byggeri ikke kan have været Arbejdsløshed, vilde der dog efter den almindelige Beregningsmaade være en Arbejdsløshedsprocent af 15 i Murerfaget. Det er et sligt Forhold, der er omtalt ovenfor. Man maa derfor skelne mellem *to Slags Arbejdsløshed*. Den ene, som ikke har Betydning i denne Sammenhæng, er den *virkelige Arbejdsløshed*, Mangel paa Arbejde, foranlediget ved daarlige Konjunkturer. Den anden, som det her drejer sig om, er *Hvilen af Arbejdet*, bevirket ved Arbejdets Art, der gør Muligheden af dets Udførelse afhængig af Aarstiderne.

Naar Tallene for de andre Aar udregnes som for 1900, faaes da følgende Tabel over Saisonarbejdets Indflydelse paa Murernes Beskæftigelsesgrad i København.

Tabel 33.

	Januar	April	Juli	Oktbr.	Hele Aaret
1900	85	97	100	59	85
1901	71	97	100	89	89
1902	54	88	100	78	80
1903	78	87	100	67	83
1904	66	91	100	79	84
1905	57	73	92	100	81
1906	58	73	100	79	78
1907	70	94	100	66	82
1908	83	89	100	79	88
1909	47	77	100	79	76
Gennemsnit	68	88	100	79	83

Gennemsnittet er udregnet saaledes, at dets Tal for Juli Kvartal, der bliver 99, er sat lig 100, og de andre Kvartalers Gennemsnit er omregnet derefter. Denne Tabel viser en ikke ringe Regelmæssighed, navnlig for hele Aaret, fra hvis Gennemsnit 83 de enkelte Aar ikke fjerner sig meget. Fuldstændig Regelmæssighed kan ikke ventes, ikke saa meget fordi Vejrliget varierer fra det ene Aar til det andet, men mest fordi Konjunkturernes Vekslen stadig faar nogen Indflydelse, hvad bl. a. kan ses ved det fra 1905

til 1906 stærkt stigende Byggeri. Dette tog Fart i Slutningen af 1905, hvad saa Grunden dertil har været, og skaffede et stort Efteraarsbyggeri, større end Sommertidens. Med denne ene Undtagelse falder altid Maximum i Juli Kvartal, det næststørste Tal kommer i April Kvartal (undtagen 1906 og 1909), og de mindste i Oktober og Januar Kvartaler, særlig i det sidste. De laveste Tal, der overhovedet findes, er altid i Januar Kvartal.

Hvad Gennemsnit af hele Aaret angaar har 1901 og 1908 særlig høje Tal. Begge var daarlige Byggeaar, men Arbejdet i dem var mere ligeligt fordelt end ellers, i 1901 fordi der byggedes særlig lidt om Sommeren, i 1908 fordi den stærke Nedgang ikke ramte Aarets første Maaneder. Omvendt havde det livlige Byggeaar 1906 særlig stor Saisonledighed. Jo mere ligeligt Arbejdet er fordelt over Aaret, desto højere vil dettes Gennemsnits Tal blive, d. e. desto mindre er Saisonarbejdets Indflydelse. Men Fordelingen har kun derved noget at gøre med gode og daarlige Konjunkturer, at Tidspunktet for disses Indtræden kan øve en Indflydelse, der dog er tilfældig, da det jo maa kaldes tilfældigt, at f. Eks. Bankkrisen indtraf i Begyndelsen af 1908 og derfor ramte dette Aars Sommermaaneder, men ikke dets første Kvartal.

Disse Bemærkninger om Tabellen har dog ikke stor Betydning, thi det kunde paa Forhaand vides, at kun et Gennemsnit af en Del Aar kan vise, hvorledes Arbejdet fordeler sig normalt mellem Aarstiderne. Det er da dette Gennemsnit, der er Hovedsagen, og derefter er i København Murernes Arbejdssaison 83 pCt. eller 249 Dage. Tidligere er efter Lønstatistikken fundet 245 Dage, saa der er ikke megen Forskel paa Tallene udover den, at det sidst fundne Tal hviler paa et bedre Grundlag, da dette omfatter 10 Aars virkelige Forhold.

Endskønt det ligger lidt udenfor Emnet, kan det dog have sin Interesse at se, hvorledes Murerarbejde fordeler sig ved Saisonarbejde og den ogsaa af Aarstiderne bevirkede forskellige daglige Arbejdstid, Der ses derved bort fra det meget ringe Overarbejde.

		Timer daglig	Timer i 75 Dage	pCt. Arb.-Dage	Ialt Arb.-Timer	pCt. Fordeling
Januar	Kv.	7—9	613	68	417	18
April	—	10	750	88	660	29
Juli	—	10	750	100	750	32
Oktober	—	7—9	613	79	484	21
Hele Aaret			2726		2311	100

300 Dage à 10 Timer er 3000 Timer, hvoraf 2311 er 77 pCt. Altsaa vore Naturforhold berøver Murerne omtrent $\frac{1}{4}$ (23 pCt.) af Arbejdstiden, og i Januar Kvartal udføres kun godt det halve Arbejde af i Juli Kvartal. Gennemsnitlig for hver af de 300 Arbejdsdage arbejdes der kun 7,7 Time. Lignende Forhold findes jo ogsaa i andre Byggefag, og de viser, hvor ejendommelige deres Forhold gøres, ved at deres Arbejde maa være Saisonarbejde. For Fagenes Udøvere maa bl. a. deres Økonomi indrette sig derefter.

Saadanne Oplysninger om Murerarbejdet bringer Industriebetningen ogsaa fra nogle af de vigtigste Købstæder, hvorom følgende Tal giver Oplysning;

Tabel 34.

		Kvartaler				
		Januar	April	Juli	Oktbr.	Hele Aaret
Aarhus	1906	45	84	100	76	76
	1907	48	100	95	66	77
	1908	60	99	100	70	82
Gennemsnit.....		52	91	100	73	80
Aalborg.....	1907	28	91	100	56	69
	1908	35	91	100	54	70
Gennemsnit.....		31	91	100	55	70
Horsens	1907	43	100	98	117	74
	1908	41	97	100	58	75
Gennemsnit.....		43	99	100	59	75
Svendborg	1906	36	93	100	69	74
	1907	43	93	100	77	78
	1908	54	95	100	73	80
Gennemsnit.....		44	94	100	73	77
Kolding	1908	22	82	100	40	61
Aarhus Gennemsnit		52	91	100	73	80
Aalborg —		31	91	100	55	70
Horsens —		43	99	100	59	75
Svendborg —		44	94	100	73	77
Gennemsnit af de 5 Byer		43	89	100	65	75
København		68	88	100	79	83

De enkelte Aar for hver By viser en mærkelig Regelmæssighed, det er næsten som hver By havde sin egen Karakter. Ganske vist er det jo kun fra faa Aar og enkelte Byer, at disse Tal

foreligger, saa man kan kun holde sig til Hovedtrækkene. Men desuagtet har disse Oplysninger megen Interesse, og man kan kun haabe, at de vil blive fortsatte, og at de ikke maa ophøre at fremkomme. I Hovedsagen er det som i København, dog har Saisonarbejdet endnu mere Indflydelse i disse Købstæder. Særlig i Januar Kvartal hviler Arbejdet mere i dem end i København.

For Tømrere og Malere haves ikke saa fuldstændige Oplysninger som for Murere. Industriberetninger meddeler for hine to Fag for de sidste 4 Aar dels det gennemsnitlige Antal Medlemmer af Fagforeningen for hvert Aar, dels for hvert Kvartal det gennemsnitlige Antal af ledige Svende. Dette er ikke saa oplysende som Antallet af Arbejdsdage, fordi Antallet af Medlemmer af Fagforeningerne veksler, derved at det stiger og falder, eftersom der er mere eller mindre Arbejde. Man faar saaledes ikke at vide, hvorledes Arbejdsmængden veksler, og Ledighedsprocenten formindskes paa denne Maade. Imidlertid har dette ikke saa meget at sige her, hvor det gælder at maale Saisonarbejdets Indflydelse, altsaa Forholdet mellem det enkelte Aars Kvartaler. Mere Vægt maa der lægges paa, at det kun drejer sig om saa faa Aar. Til Gengæld for disse Mangler haves her den Fordel, at Oplysningerne om Tømrere og Malere gælder hele Landet, dog altsaa kun for Fagforeningsmedlemmer og derved nærmest for *Byerne* alene.

Ud fra de foreliggende Tal er nedennævnte Tabel beregnet. Den gælder kun hele Landet under Et, thi kun for dette opgives i Industriberetningen Medlemstallet, hvorimod den giver Tallene af Arbejdsløse særskilt for Hovedstaden og for Provinserne. Men det vil ogsaa være rigtigst at behandle hele Landet under Et af den Grund, at der er den Ejendommelighed, at Tallet af ledige Tømrersvende svinger fra Kvartal til Kvartal langt mindre i København end i Provinserne. I København er der i hvert af disse fire Aar i alle Kvartaler en betydelig Mængde ledige, altsaa en Del, der hele Aaret igennem er arbejdsløse, medens dette i Provinserne kun er Tilfældet i det daarlige Aar 1909, i de andre Aar er der her i Juli Kvartal meget faa arbejdsløse. For Malerne er det ligesaa, dog ikke saa udpræget. Under disse Forhold faaes det rette Overblik kun ved at tage København og Provinserne under Et.

Tabel 35.

	Antal Medlemmer	Beskæftigelsesgrad						Ikke Beskæftigelsesgrad				
		A						B				
		Medlemmer, der har været beskæftiget i Aarets Løb						Paa Grund af				
		Kvartaler				Hele Aaret	Alle Medlemm. i Hele Aaret	Saisonarbejde	Sygdom	Arbejdsløshed m. m.	Ialt	Ialt iflg. Kol. g
		Jan.	April	Juli	Oktbr.							
	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
Tømrere.												
1906	3860	85	100	100	90	94	87	6,0	1,8	5,7	13,5	13,0
1907	4250	84	100	99	88	93	84	7,0	1,8	7,4	16,2	16,0
1908	4370	83	97	100	80	90	78	10,0	1,8	11,7	23,5	22,0
1909	4011	62	99	100	87	87	73	13,0	1,8	14,7	29,5	27,0
Gennemsnit		78	99	100	86	91	80	9,0	1,8	9,9	20,7	19,5
Malere.												
1906	2590	50	100	100	73	81	77	19,0	1,8	2,6	23,4	23,0
1907	2888	58	96	100	?	?	73	18,0	1,8	7,0	26,8	27,0
1908	3300	65	99	100	69	82	72	18,0	1,8	10,2	30,0	28,0
1909	3250	64	99	100	68	83	72	17,0	1,8	11,2	30,0	28,0
Gennemsnit		59	98	100	68	82	74	18,0	1,8	7,7	27,5	26,0

I denne Tabel er Kolonne 6 ⁶⁴ udregnet som ovenfor for Murerne, og angaar altsaa alene Indflydelsen af *Saisonarbejdet*. I Gennemsnit af hele Aaret har Tømrerne arbejdet 91 pCt. og Malerne 82 pCt. eller 273 og 246 Dage. Af de Tømrere, der har arbejdet i Aarets Løb, har altsaa gennemsnitlig 9 pCt. været ledige med Maximum i December Kvartal 22 pCt., de tilsvarende Tal er for Malerne 18 og 41. Der er da her en væsentlig Forskel paa de to Fag, der efter Københavns Lønstatistik stod ens og ens med Murerne. Efter Statistikken over Arbejdsdage for Murere vilde disse, naar man tænker sig et Gennemsnit af Forholdene i København og de 5 Byer, vel kunne siges at være omtrent ens stillede med Malerne. Disse to Fag synes altsaa at være omtrent lige stærkt paavirkede af Saisonarbejdets Indskrænkning af deres aarlige Beskæftigelse, medens Tømrerne staar en Del gunstigere. Der synes dog at være den Ejendommelighed for Murerne, at de kun i et Kvartal, Juli, er fuldt i Arbejde, medens de to andre Fag er det i hele Sommerhalvaaret.

Noget Nyt i Sammenligning med det om Murerne meddelte er for denne og de følgende Tabeller, at deres Materiale tillader at finde den *hele Mangel paa Beskæftigelse*, baade den, der

skyldes *Saisonarbejde*, og den der fremkaldes af *Mangel paa Arbejde*. Thi ved deres Maximums Kvartal viser Arbejdsdagene jo kun hvor mange Hænder, der paa den Tid er beskæftigede, og i hvilken Grad disse paa andre Aarstider ikke er det. Men ved at kende det hele Antal af Svende, der har været til Disposition, véd man tillige, hvor mange af dem, der ikke har fundet Arbejde i den travleste Tid, altsaa slet ikke har været i Arbejde i Aarets Løb, fordi det er selve Arbejdet, som det har manglet paa. Her gælder det jo netop, hvad ovenfor er sagt, at tage hele Landet under Et, og ikke Forholdene paa den enkelte Plads, thi at her mulig ikke er fundet Arbejde, betyder jo ikke Mangel paa Arbejde, hvis saadant var at finde andre Steder. I hvilken Grad de Svende, der arbejder i den travleste Tid, er beskæftigede den øvrige Del af Aaret, er det jo netop Undersøgelserne af Saisonarbejdet gaar ud paa at belyse. Eksempelvis var Antallet af Tømrere i 1906 ialt 3860, det højeste Antal beskæftigede var i April Kvartal nemlig 3569 eller 92,5 pCt. (for de absolute Tal for Kvartalerne henvises jo til Industriberetningen), saa at 7,5 pCt. har været ledige hele Aaret. Man kunde da sige, at den virkelige Arbejdsløshedsprocent i 1906 har været 7,5. Det er dog ikke nøjagtigt. Antallet af Arbejdsløse efter Statistikken omfatter nemlig ogsaa Rejsende (se Statistisk Aarbog), dette spiller dog vist kun en ringe Rolle. Derimod vil jo altid nogle være syge og af den Grund ikke i Arbejde. Idet Sygeprocenten sættes til 1,8 (se nedenfor) bliver den virkelige Arbejdsløshedsprocent i 1906 5,7. Man faar da den samlede Ikke-Beskæftigelsesgrad i dette Aar at være 13,5 (Kol. k.) nemlig ved Saisonarbejde 6,0 (Kol. h.), ved Sygdom 1,8 (Kol. i.), ved Arbejdsløshed — ogsaa ved Arbejdsstandsning, Strike og Lock-out — 5,7 (Kol. k.). I Almindelighed (se f. Eks. Industriberetningen 1909, Side 19, 83 og 90) sammenstilles Antallet af Svende med Antallet af beskæftigede eller ikkebeskæftigede i Gennemsnit af Aaret, og Procenten udregnes deraf for Beskæftigelse eller Arbejdsløshed, uden at tage Hensyn til de forskellige Aarsager til, at ikke alle er beskæftigede. Paa denne Maade faaes Ikke-Beskæftigelsesgraden for 1906 til 13,0 (Kol. g og l) eller omtrent som de her fundne 13,5 pCt.

Efter at der er gjort Rede for, hvorledes Tabellen er udregnet henvises til denne. Den omfatter jo kun faa Aar, og dens Gennemsnit bliver derfor ikke betryggende; det ses navnlig for Tømrerne af de store Forskelle i Saisonarbejdet i de enkelte Aar, der aabenbart paa tidligere nævnte Maade er under Paavirkning t. Eks. af

Krisens Udbrud i Begyndelsen af 1908, slige Indvirkninger kan kun gennem en længere Aarrække elimineres, saa at et rigtigt Gennemsnit faas. Med Malerne er det anderledes paa Grund af deres meget Reparationsarbejde; her svinger Saisonarbejdet langt mindre fra Aar til Aar. Det er ved Gennemsnit at Saisonarbejdets Indflydelse paa de enkelte Fags Beskæftigelse maa bestemmes. De enkelte Aar, med deres Afvigelser fra hinanden, har dog herved den Betydning, at jo større Afvigelserne er, desto længere en Aarrække kræves der for at finde det rette Gennemsnit, altsaa flere Aar for Tømrerne end for Malerne.

En Mangel er, som tidligere omtalt, det svingende Medlems-tal. Arbejdsløsheden vilde blive større, hvis det højeste Antal Svende hele Tiden havde været til Stede paa Arbejdsmarkedet, men om Betydningen heraf kan intet siges uden Oplysning om Grundene til deres Ind- og Udtræden af Fagforeningen. De udtraadte kan være rejste til Udlandet og have faaet Arbejde der, men de kan vel ogsaa tænkes her i Landet at arbejde i deres Fag, særlig i Landdistrikterne. Mulig kan der maaske navnlig tænkes en Udveksling mellem Fagforeningens Medlemmer og de mange smaa „Mestre“ med en enkelt eller ingen Arbejder. I hele Landet var der i 1906 ca. 10700 Tømrere, d. e. Mestre og Svende med Udelukkelse af Lærlingene. Regnes at der var 4000 i Fagforeningen, bliver det kun 37 pCt. af det hele Antal, saa der er et vidt Spillerum for Udveksling til og fra Fagforeningen. Udregnet paa samme Maade er 40 pCt. af Murerne og 38 pCt. af Malerne i Fagforeningen, altsaa omtrent samme Forhold for alle tre Fag.

Den tilsyneladende Arbejdsløshed er altsaa langt større end den virkelige, for Tømrerne 19,5 mod 9,9 pCt., for Malerne 26 mod 7,7 pCt. At dømme efter disse faa Aar er Tømrernes virkelige Arbejdsløshed ikke meget større end Malernes, henholdsvis altsaa 9,9 og 7,7 pCt. Interessant er det at iagttage af Tabellen, at det rette Forhold kommer frem for Malerne, nemlig at deres virkelige Arbejdsløshed varierer fra Aar til Aar langt mere end deres samlede Ikke-Beskæftigelsesgrad og omtrent som Tømrernes.

For Murerne haves ikke Materiale til denne Art Undersøgelse, man kan kun se for hvert af Aarene 1906—1909 hvormange, der gennemsnitlig har været beskæftigede eller ledige, altsaa hvad der svarer til ovenstaaende Tabels Kol. g og l, derefter var Beskæftigelsesgraden disse Aar 1906 92 pCt., 1907 76, 1908 80 og 1909 72 pCt. Gennemsnits Ikke-Beskæftigelsesgraden bliver 20 pCt., et Tal, der dog daarlig forliges med Murerne betydelige Saisonledighed.

Industriberetningen giver Midler til at sammenligne det for de tre Byggefag fundne med andre Fag, igennem en Tabel (1909 Pag. 19), der omfatter alle Fag under de samvirkende Fagforbund, delte i tre Grupper, Industrifagene, Bygningsfagene og Ikkefaglærte Arbejdere. Efter samme Methode som Tabel 35 er disse Tal omregnede i nedenstaaende Tabel. Den tidligere anførte Sygeprocent vil ogsaa blive brugt der, den fremkommer paa følgende Maade:

Sygedage for Arbejdere efter Sygestatistikken i Stat. Medd. 4. R. 34. Bd. 4. Hefte 1910, angaar Aaret 1908. Naar man tager følgende Mænd: Haandværkssvende og Lærlinge, Fabriksarbejdere, Arbejdsmænd udenfor Landbruget, ialt 31000 Personer og følgende Kvinder: Industrielle Arbejdersker, Syersker, Arbejdersker ved andet Arbejde ialt 10000, tilsammen 41000 Personer, faas Sygedage pr. Person, idet der er taget Hensyn til Antallet i hver af nedenstaaende Dele af Landet:

	Mænd	Kvinder	Tilsammen
Hovedstaden.	9,6	7,7	9,0
Provinsbyer	8,6	12,4	9,0
Landdistrikter	6,7	5,7	6,4
Hele Landet	8,9	7,9	8,6

Det bliver et Tab af Arbejdsdage ved Sygdom af 8,6 Dag af 365 eller 2,4 pCt. For Haandværkssvende og Lærlinge, samme Art Personer, som findes i Byggefagene, er der 8,0 Sygedage eller 2,3 pCt., altsaa omtrent som for alle de 41000 Personer. For alle Mænd, altsaa ogsaa de ikke her medtagne, var Sygedage i 1908 7,5, for Kvinder 5,9, men i Gennemsnit af de 10 Aar 1899—1908 var de for Mænd 5,6, for Kvinder 4,8. Procenten 2,4 synes derfor at burde formindskes med ca. $\frac{1}{4}$ til 1,8 pCt.

Tabel 36.

	Samlet Antal Medlemmer	Beskæftigelsesgrad						Ikke Beskæftigelsesgrad				
		A					B	Paa Grund af			Ialt	Ialt iflg. Kol. 2
		Medlemmer, der har været beskæftiget i Aarets Løb						Saisonarbejde	Sygdom	Arbejds- løshed m. m.		
		Kvartaler				Hele Aaret						
		Jan.	April	Juli	Oktbr.							
	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
Industrifagene.												
1906	46773	96	100	100	98	98,5	96,1	1,5	1,8	0,6	3,9	3,9
1907	52016	98	100	99	98	98,8	97,0	1,2	1,8	0,0	3,0	3,0
1908	55128	99	100	98	95	98,0	93,0	2,0	1,8	3,3	7,1	7,0
1909	56755	95	100	100	99	98,3	88,9	1,7	1,8	7,8	11,3	11,1
Gennemsnit		97	100	99	97	98,4	93,7	1,6	1,8	3,2	6,6	6,3
Bygningsfagene.												
1906	13555	79	99	100	92	92,3	89,2	7,7	1,8	1,6	11,1	10,8
1907	14876	63	100	99	95	89,2	82,8	10,8	1,8	5,4	18,0	17,2
1908	15961	77	97	100	80	88,5	79,4	11,5	1,8	8,5	21,8	20,6
1909	14932	63	98	100	80	85,3	74,6	14,7	1,8	10,7	27,2	25,4
Gennemsnit		70	96	100	87	88,8	81,5	11,2	1,8	6,5	19,5	18,5
Ikke faglærte.												
1906	26378	90	99	100	95	96,2	92,3	3,8	1,8	2,2	7,8	7,3
1907	31032	92	100	100	98	97,3	92,9	2,7	1,8	2,7	7,2	7,1
1908	32165	89	99	100	94	95,5	90,9	4,5	1,8	3,0	9,3	9,1
1909	32464	82	98	100	95	93,8	88,5	6,2	1,8	3,8	11,8	12,5
Gennemsnit		89	99	100	95	95,7	91,1	4,3	1,8	3,0	9,1	8,9
Ialt.												
1906	86706	92	100	100	96	97,0	93,8	3,8	1,8	1,5	6,3	6,2
1907	97904	91	100	99	97	96,9	93,4	3,1	1,8	1,8	6,7	6,6
1908	103254	93	100	100	93	96,4	90,1	3,6	1,8	4,7	10,1	9,9
1909	104151	85	99	100	95	94,8	86,7	5,2	1,8	6,7	13,7	13,3
Gennemsnit		90	100	100	95	96,3	88,5	3,7	1,8	4,7	10,2	11,5

Af Tabellen sammenstillet med det tidligere fundne faas:

Tabel 37.

	Ikke Beskæftigelsesgrad paa Grund af			
	Saisonarbejde	Sygdom	Arbejdsløshed	Ialt
Byggefagene	11,2	1,8	6,5	19,5
Industrifagene	1,6	1,8	3,2	6,6
Ikke faglærte	4,3	1,8	3,0	9,1
Alle	3,7	1,8	4,7	10,2
Murere	—	—	—	20,0?
Tømrere	9,0	1,8	9,9	20,7
Malere	18,0	1,8	7,7	27,5

Byggefagene omfatter nogle flere end Murere, Tømrere og Malere, vist navnlig Snedkere, der altsaa faar deres særlige Indflydelse paa Tallene. Det viser sig altsaa, som man havde ventet, at Saisonarbejdet har særlig meget at sige i Byggefagene og kun lidt i Industrifagene (Fabrikker). Den gennemsnitlige Ledighedsprocent for alle er 10, hvoraf 5 (4,7) stammer fra Arbejdsløshed. Dette sidste Tal har varieret fra Minimum 1,5 i 1906 til 10,7. Derimod er Svingningerne mærkelig smaa for Ikke-Faglærte, nemlig fra 2,2—3,8 pCt.

Stadig maa jo imidlertid erindres om, at her er Tale om saa faa Aar, at alle Slutninger bliver usikre, mindst dog hvor det gælder Sammenligning mellem Fagene; de enkelte Aar viser her den samme Karakter. Da 1909 var et særligt daarligt Aar, kan imidlertid dets Tal have nogen Interesse som et Maximum, Arbejdsløshedsprocenten var for alle Fag 6,7 eller da Minimum, der indtraf i 1906 var 1,5, kan det siges, at den særlig store Arbejdsløshed i 1909 ramte ca. 5 pCt. af alle Arbejdere, som her er Tale om, og udregnet paa samme Maade ca. 9 pCt. i Byggefagene og kun ca. 1,5 pCt. af Ikke-Faglærte.

Tabel 38.

	Hoved- staden	Provins- byer	Land- distrikter	Hele Landet	Hele Landet
Ialt Haandværk og Industri	13,7	13,2	7,4	11,7	
Jordarbejde, Bygnings- og					
Møbel-Industri	25,6	28,5	15,2	23,3	
Jordarbejdere o. lign.	32,5	32,0	8,1	27,2	
Murere	34,3	50,3	26,3	36,1	
Tømrere	28,2	25,5	13,4	20,8	
Snedkere	14,7	12,3	6,4	11,6	
Malere	37,3	33,9	17,5	31,3	
	a	a		a	b
Alle Fag	—	—		10,0	19,8
Industrifagene	—	—		3,0	7,6
Ikke faglærte	—	—		11,0	15,8
Byggefagene	—	—		30,0	35,2
Murere	32,0	57,0		—	—
Tømrere	—	—		22,0	30,2
Malere	—	—		41,0	49,4

Ved Folketællingen i 1901, der i Beretningen herom (Stat. Tabelværk 5. R. A. Nr. 4, Side 77) siges at falde i en økonomisk Depressions Periode, søgtes Oplysning om Arbejdsløsheden paa

Folketællingsdagen den 1. Februar, altsaa yderligere den Del af Aaret, hvor Arbejdet hviler i størst Omfang. Til disse Arbejdsløshedsprocenter for Mænd er i foranstaaende Tabel føjet Tallene:

a) for Saisonledige, saaledes som de er fundne i det foregaaende (Tabel 34, 35 og 36).

b) for alle, altsaa den samlede Ikke-Beskæftigelse, udregnet efter Industrieretningens Tal for Antallet af Medlemmer og de af dem, der var ledige i Januar Kvartal, i Gennemsnit 1906—1909.

Hertil kan føjes efter Statistiske Efterretninger April 1911 om Arbejdsløsheden i Januar 1911 følgende Oplysninger. Der mangler Oplysninger om nogle vigtigere Fag, men foreligger saadanne om ca. 94000 Fagforeningsmedlemmer. Arbejdsløsheden var i København 18, i Købstæderne 21, tilsammen 19 pCt. Det er altsaa som under b i Tabel 38, eller som Gennemsnittet i Januar Kvartal 1906—1909. Procenten var for Snedkere 27, for Brolæggere 70 og for

Murere 57 pCt., d. e. som Gennemsnittet for Saisonledige i Købstæderne, men betydelig højere end i København, dog gælder disse Gennemsnit jo kun de Saisonledige (Tabel 33 og 34).

Tømrere 38 pCt. mod Gennemsnit Tabel 38 b 30,2 for Kvartalet.
Malere 62 - - - - - 49,4.

I Januar Kvartal 1909 for Tømrere og 1906 for Malere var den samlede Arbejdsløshed noget lignende som i Januar Maaned 1911 (Tabel 35, Kol. b, i og j), dog naaede Malerne ikke samme Procent som i 1911.

Sammenlignes nu Folketællingens Tal med de her fundne, viser det sig, at Tallene under b er en Del større end Folketællingens, hvilket let forklares ved, at hine Tal angaar Medlemmer af Fagforeningerne, altsaa Byarbejdere (se nedenfor), derimod er der ikke ringe Overensstemmelse mellem Tallene fra Folketællingen og de Saisonledige under a, hvilket tyder paa det naturlige Forhold, at Saisonledigheden er ens for Land og By. For alle Fag under Et har Folketællingen 11,7 pCt. mod her fundne 10,0 og for Byggefagene 23,3 mod 30,0. At det sidste Tal er højere, kan i det mindste delvis forklares ved, at de 23,3 pCt. ogsaa omfatter alle Snedkere, altsaa ikke blot Bygningssnedkere, hvorfor ogsaa Snedkernes pCt. ved Folketællingen er omtrent som hele Gennemsnittet for Haandværk og Industri. For Murere passer Tallene for Hovedstaden og Provinsbyerne godt, Folketællingens 34,3 og 50,3

mod her fundne 32,0 og 57,0. Særlig interessant er det her at genfinde ved Folketællingen den større Ledighed i Provinsbyerne, der i det foregaaende er vist at skyldes Vintersaisonens mere udprægede Indvirkning i dette Fag udenfor København. Ogsaa den tidligere fundne lave pCt. for Tømrerne viser sig ved Folketællingen, hvis Tal er 20,8 mod 22,0, altsaa omtrent ens. Derimod har Folketællingen for Malere kun 31 pCt. ledige (Hovedstaden dog 37,9) mod 41 pCt.

Den gennemsnitlig kun halvt saa store Ledighed i Landdistrikterne kan vist vanskelig forklares, hvis den ikke staar i Forbindelse med deres meget store Antal Mestre, hvorefter de fleste uden Arbejdere. Det er næppe usandsynligt at antage, at disse først gaar ud af Arbejdet, og de findes jo ikke opførte mellem de Arbejdsløse. I Stedet for Mestre kunde de vel snarere kaldes — som det sker i den engelske Folketælling — Arbejdere for egen Regning eller paa egen Haand (Working on own account); de har ofte et Bierhverv og er vel i det hele indrettede paa og udsatte for at ligge stille om Vinteren. En anden Grund kan være de mange Lærlinge paa Landet, de opføres jo heller ikke som Arbejdsløse selv om deres Mester ikke har noget egentligt at give dem at bestille. Jordarbejdere, der ikke har Mestre og Lærlinge, figurerer ganske vist med en særlig lav Procent, men der er forholdsvis faa af dem paa Landet, og det er Folk, der let kan faa Arbejde om Vinteren ved Landbruget, i Skovene etc.

Med de ovennævnte Tal for Øje er der da meget, der tyder paa, at den 1. Februar 1901 var der ikke nogen egentlig Arbejdsløshed, kun den naturlige Hvile af Arbejdet paa Grund af Aars-tiden. Dog er det korrektere at nøjes med at sige, at det er Forhold, der kræver den bedst mulige Oplysning ved at skaffe saa meget Materiale tilveje som muligt.

Paa Grund af de faa Aar, hvormed de forudgaaende Undersøgelser har opereret, ligger deres Hovedbetydning i, at de har givet Lejlighed til at berøre og i alle Tilfælde danne sig et Skøn over Forhold af Interesse for Byggefagenes særlige Stilling i Sammenligning med andre Fag, og i den Vej de viser til at skaffe en grundigere Viden om Arbejdsløsheden.

I Mangel af bedre maa man imidlertid benytte det fundne til at angive Byggefagenes aarlige Arbejdssaison for derved at lære disses Aarsindtægt at kende, og det kan da maaske siges, at Murerne og Malerne arbejder normalt 80, Tømrerne 90 pCt. af Aarets

300 Arbejdsdage, eller 240 og 270 Dage, hvilket vil blive benyttet i det følgende Kapitel.

Byggefagenes Indtægt.

Tabel 39.

Antal af Murere, Tømrere og Malere ved Industritællingen 1906.

	Murere				Tømrere				Malere			
	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistriktr	Hele Landet	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistriktr	Hele Landet	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistriktr	Hele Landet
Mestre	299	830	4321	5450	197	641	4131	4969	632	875	1506	3013
Svende	2145	2499	3178	7822	1373	1904	2709	5986	1692	960	800	3452
Lærlinge	292	481	1102	1875	158	581	1248	1987	602	986	656	2244
Arbejdsmænd	1887	1962	2025	5874	—	—	—	—	—	—	—	—
	4623	5772	10626	21021	1728	3126	8088	12942	2926	2821	2962	8709
Funktionærer	108	37	29	174	71	22	14	107	104	12	8	124
Tilsammen ..	4731	5809	10655	21195	1799	3148	8102	13049	3030	2833	2970	8833

Efter Statistikken anføres Fagenes Ugeløn (i de Uger, hvor de arbejde). Ugelønnen for hele Landet er beregnet paa Grundlag af Antallet i hver af de tre Dele af Landet, den omfatter Dagløn og Akkord.

Tabel 40.

	Murere				Tømrere				Malere			
	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistriktr	Hele Landet	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistriktr	Hele Landet	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistriktr	Hele Landet
Svende	36,0	23,6	22,1	25,6	34,8	22,1	20,2	24,1	32,6	23,4	22,4	27,6
Arbejdsmænd	24,8	17,6	17,2	19,8	—	—	—	—	—	—	—	—
Voksne Arb.	30,7	21,0	20,2	23,6	34,8	22,1	20,2	24,1	32,6	23,4	22,4	27,6
Lærlinge	8,0	7,5	8,3	8,0	7,4	5,2	6,8	6,4	4,8	5,0	6,1	5,3
Tilsammen ..	29,2	19,5	18,1	21,7	31,9	18,1	16,0	19,7	25,2	14,0	15,1	18,7

Malersvendenes Løn i hele Landet er den højeste, det grunder sig kun paa, at forholdsvis faa af dem bor i Landdistrikterne. Til Gengæld er den samlede Løn for Svend og Lærling i dette

Fag lavere end i de to andre, hvilket kommer af, at der er saa mange Malerlærlinge, i Provinsbyerne endog flere Lærlinge end Svende. I det hele bidrager Lærlingene ikke lidt til at nedsætte Indtægten. Af hele Personellet var Lærlingene i hele Landet: Murerne 9 pCt., Tømrerne 15 pCt., Malerne 26 pCt. For hver 100 Svende var der Lærlinge: Murere 24, Tømrere 32, Malere 65. Der er langt færre Lærlinge i Hovedstaden end udenfor den, i Procent af hele Personellet udgør de

	Hovedstaden	Provinsbyer	Landdistrikter
Murere	5	8	10
Tømrere . . .	9	19	15
Malere	21	35	22

Af disse Tal kan man altsaa udregne *Arbejdernes* Aarsindtægt. Men *Mestrene* staar tilbage. For at faa dem med er der næppe anden Vej at gaa, end foreløbig betragte dem som havende samme Indtægt som Svendene. Beregnet efter Mestrenes Antal i Byerne og paa Landet bliver Ugelønnen i hele Landet for Murere 23,1, Tømrere 21,0 og Malere 24,0 Kr., altsaa ikke saa lidt mindre end Svendenes, grundet paa de faa Mestre i Hovedstaden og de særdeles mange paa Landet.

Disse forskellige Beregninger, navnlig ogsaa den sidste for Mestre, er gjort for ved den at finde den gennemsnitlige Indtægt for hvert Fag (altsaa Mester og Arbejder), hvilket tillige skal bruges til Sammenligning med og Prøve af de Indtægter, der er fundne (Side 103) paa Grundlag af Fordelingen af de normale aarlige Udgifter til Byggearbejde (Nybygninger og Reparationer). Det ses jo straks, at de Tal, der nu først vil blive fundne, maa blive for smaa, da de ikke indeholder de Beløb, som en Mester tjener mere end en Svend.

Tabel 41.

	Murere				Tømrere				Malere			
	Antal	Gens. pr. Uge	Indtægt pr. Aar	Indtægt tilsammen	Antal	Gens. pr. Uge	Indtægt pr. Aar	Indtægt tilsammen	Antal	Gens. pr. Uge	Indtægt pr. Aar	Indtægt tilsammen
Mestre	5450	23,1	960	5232	4970	21,0	980	4871	3010	24,9	1030	3100
Svende	7820	25,6	1070	8367	5390	24,1	1180	6091	3450	27,6	1150	3967
Lærlinge . . .	1880	8,0	420	790	1990	6,4	330	657	2240	5,3	280	627
Arbejdsmænd	5870	19,8	820	4813	—	—	—	—	—	—	—	—
Tilsammen . .	21020	21,9	910	19202	12350	22,6	940	11619	8700	21,1	880	7694

Paa Grundlag af den fundne gennemsnitlige Ugeløn for hele Landet er i foranstaaende Tabel Aarsindtægten udregnet, gaaende ud fra, at Murernes og Malernes Arbejdssaison er 80 og Tømrernes 90 pCt. af alle de 300 Arbejdsdage eller 41,6 Uge, for Lærlinge dog 52 Uger. Der er fradraget 600 Snedkere, som var indbefattet i Tømrernes Antal. Den samlede Indtægt er udregnet efter Antallet af Mestre, Svende m. fl.

Murernes aarlige Indtægt er altsaa her fundet at være 910 Kr. og 19,2 Mill. Kr. ialt, medens den ved Fordelingen af Byggeudgifterne var fundet at være 1070 Kr. og 22,7 Mill. eller 22,5 Mill., naar der for Funktionærer, der ikke er medtagne ovenfor, regnes 0,2 Mill. Det vil sige, at de tidligere fundne Tal er 17 pCt. højere end ovenstaaende. Disse 17 pCt. af 22,5 Mill. eller 3,3 Mill. er altsaa Mestrenes samlede Indtægt ud over den for dem beregnede Svendeløn. Mestrenes hele Indtægt bliver da 8,5 Mill. eller 1560 Kr. pr. Mester. Naar en Murersvends Indtægt 1070 Kr. sættes lig 100, bliver en Mesters 146. Paa samme Maade faas for Tømrerne, at der skal tillægges 18 pCt., for Malerne 13 pCt. Deres Indtægt var tidligere fundet at være henholdsvis 1110 og 1000 Kr. og den samlede Udgift hertil 13,8 og 8,8 Mill. Kr. ($\frac{2}{3}$ af 13,3 Mill.), eller naar de faa Funktionærers Indtægt fradrages 13,7 og 8,7 Mill. Det samlede Resultat bliver da:

Aarlig Indtægt

	Mestre og alle Arbejdere Kr.	Svende	Mestre Kr.	Svende	Mestre
Murere . .	1070	1070	1560	100	146
Tømrere .	1110	1130	1410	100	125
Malere . .	1000	1150	1360	100	118

Med disse procentvise Tillæg bliver altsaa den gennemsnitlige Indtægt for Alle lig med den tidligere fundne, og Spørgsmaalet er da, om Tillæget og den derved fremkomne Mesterindtægt og dennes Forhold til Svendenes ser sandsynlig ud. Det maa sikkert siges at være Tilfældet. Da en Tømrermester beskæftiger færre Folk end en Murermester, er det naturligt, at hans Indtægt kun er 25 pCt. højere end en Svends, medens en Murermesters er 46 pCt. højere, ligesom at en Malermester, der beskæftiger saa mange Lærlinge, kun har 18 pCt. mere end en Svend.

I og for sig maa det sikkert siges, at Resultatet af denne Undersøgelse er baade interessant, og som Prøve paa den tidligere Beregning en afgjort Støtte af dennes Rigtighed. Men selvfølgelig

da intet foreligger om disse Indtægters virkelige Størrelse, kan ingen absolut Besvarelse ske af Spørgsmaalet, om det fundne er rigtigt. Man kan dog gaa et Skridt videre og foretage Prøven paa en anden Maade, nemlig ved Hjælp af Skattestatistikken. Noget bestemt Svar paa, hvor store disse Indtægter er, giver denne Statistik vel ikke, men en saadan ny Prøve har dog Betydning og fører desuden ind paa Forhold af Interesse for Byggefagene, og deres Stilling mellem de andre Fag.

Skattestatistikken oplyser, idet den beregner Indtægten for Personer under Skattegrænsen, hvor stor den gennemsnitlige Indtægt er i Haandværk og Industri, altsaa for alle Fag og for Mestre og Arbejdere under Et. Den angaar dog kun Personer over 18 Aar og ikke gifte arbejdende Kvinder. For at benytte disse Oplysninger for de tre Byggefag, er det nødvendigt at bestemme deres Stilling i Forhold til den samlede Haandværk og Industri (nedenfor kaldt H og I) og tillige gøre en Sammenligning med Industritællingens Gruppe IV, hvorunder Byggefagene hører, Jordarbejde, Bygnings- og Møbelindustri. Det er denne Sammenstilling, der har en selvstændig Interesse, og som passende kan gøres her, hvor der er specielt Brug for den.

Tabel 42.

Personel pr. Virksomhed m. m.

	Murere	Tømrere	Malere	Gruppe IV	H. og I.	Murere	Tømrere	Malere	Gruppe IV	H. og I.
	A.					B.				
	Personel pr. Virksomhed					Personel pr. Virksomhed med Arbejdere				
Hovedstaden	17,1	9,6	5,2	8,3	8,4	22,6	13,1	6,9	11,5	12,5
Provinsbyer .	7,2	4,8	3,4	5,2	4,9	9,7	6,4	4,5	7,0	7,6
Landdistrikt..	2,5	2,0	2,0	2,1	2,2	4,6	3,6	3,1	4,1	4,3
Hele Landet.	3,9	2,6	3,0	3,4	3,7	7,6	4,8	4,5	6,2	7,0

Virksomheder uden Arbejdere

	C.					D.				
	Af 100 Virksomheder er saadanne					Af 100 Personer arb. i saadanne Virksomheder				
Hovedstaden	25	29	29	30	36	1,6	3,2	5,9	4,0	4,7
Provinsbyer .	29	29	31	33	42	4,0	6,0	9,4	6,6	9,3
Landdistrikt..	63	63	53	65	65	26,0	32,0	27,0	30,8	30,6
Hele Landet.	56	57	42	54	55	14,0	22,0	14,0	16,2	15,4

En Sammenligning viser for det Første, at Gruppe IV er næsten ganske ensstillet med H og I, hvilket i og for sig er ret mærkeligt. Den eneste nævneværdige Forskel bestaar i, at af Virksomheder uden Arbejdere har Gruppe IV i Byerne og særlig Provinsbyerne forholdsvis faa. Sammenlignes dernæst, Tabel A, de tre Bygge-fag med deres Gruppe, er Forskellene heller ikke store. Den væsentligste er det store Antal Arbejdere pr. Virksomhed (Funktionærerne spiller jo i disse Fag ingen Rolle, og Mesteren er lig en Person) i Murerforretninger i Hovedstaden, tildels ogsaa i Provinsbyerne, og det ringe Antal for Malerforretningernes Vedkommende i Byerne og for Tømrerforretningernes i hele Landet. Det sidste kommer af, at Tømrerforretningerne vel saavel i By som paa Land har lige saa mange Arbejdere som Gruppe IV, men der findes saa mange af dem paa Landet. Ganske lignende Forhold findes i Tabel B, hvor de Virksomheder er udskilte, som beskæftiger Arbejdere.

Betragtes dernæst Virksomheder uden Arbejdere, saa er der, hvad deres Antal angaar, Tabel C, kun den Afvigelse fra Gruppens Tal, at der i Landdistrikterne, og dermed for hele Landet, er forholdsvis faa Malerforretninger, der ikke har Arbejdere. Med Hensyn til den Del af Personellet, Tabel D, altsaa de Mestre, der arbejder alene, er der noget større Forskel mellem Gruppen og de tre Fag, dog ikke i Landdistrikterne. Der er i Byerne færre Murere, i Hovedstaden endog langt færre, der ikke har Arbejder end i Gruppen, i sidstnævnte By ogsaa færre Tømrere. Derimod er der i Byerne, ogsaa i Hovedstaden, særdeles mange Malere af denne Art. For hele Landet under Et bliver dog Forholdene i de tre Fag omtrent som for deres Gruppe, undtagen for Tømrerne, grundet paa det tidligere omtalte at der er saa mange af dem paa Landet.

Hovedresultatet er derfor, at de tre Bygge-fag og hele Byggegruppen er i disse vigtige Forhold stillet omtrent som Haandværk og Industri i det hele taget, der er ikke nogen væsentlig Forskel, særlig naar hele Landet tages under Et. Overalt ser man blandt andet den samme meget store Forskel i Bedriftens Omfang fra Hovedstaden til Provinsbyerne og derfra til Landdistrikterne, i disse sidste er der i hver Bedrift gennemsnitlig ikke stort mere end en Arbejder foruden Mesteren.

Der er derfor ikke noget særligt i Vejen for at antage, at Virksomhedernes Omfang i de tre Bygge-fag er omtrent som Gennemsnittet for alle Fag. Dette har Betydning for at bedømme

Mestrenes Indtægter, der maa gaas ud fra, at disse staar i Forhold til deres Arbejders Antal og tillige til deres Løn. Man vil tillige have set, at baade i de tre Fag og for hele Gennemsnittet for Haandværk og Industri for hele Landet er Virksomhederne smaa, saa at Forskellen paa Størrelsen af den Kapital, de kræver, og den Risiko, de medfører, næppe er stor. Det gælder da om Forskellen paa Arbejdernes Løn.

Nedenstaaende Tabel indeholder en Sammenstilling, hvor Personernes Antal saa godt som muligt er beregnet efter Lønstatistikken (Stat. Meddelelser, 4. R., 32. Bind, 1. Hæfte, Side 130) og Tabelværket over Industritællingen, Side 124 og 125, den omfatter 204.000 Arbejdere, medens Industritællingen har godt 206.000. Denne lille Forskel skriver sig særlig fra Lærlinge. Herved er ikke taget Hensyn til, at Kvinder under 18 Aar og gifte arbejdende Kvinder ikke er medtagne i Skatteberegningen, af de første er der 4500, af de sidste 11.500. Ligesaa har der jo maattet ses bort fra, at Industritællingen angaar Aar 1906, men Skattestatistikken 1903. Lønnen er udregnet med Hensyntagen til Personantallet i de forskellige Klasser af Arbejdere og i Landsdelene.

Tabel 43.

	Antal				Ugeløn Kr.			
	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistrikt.	Hele Landet	Hovedstad	Provinsbyer	Landdistrikt.	Hele Landet
Svende	28000	24000	23000	75000	28,9	22,7	20,0	24,2
Arbejdsmænd	17000	21000	16000	54000	23,3	19,4	18,0	20,2
Voksne Mænd.....	45000	45000	39000	129000	26,8	21,2	19,2	22,5
Lærlinge.....	8000	10000	10000	28000	6,3	5,6	6,9	6,3
Ialt Mænd	53000	55000	49000	157000	23,7	18,3	16,7	19,6
- Kvinder	25000	14000	8000	47000	12,5	10,3	11,7	11,7
Alle Mænd og Kvinder...	78000	69000	57000	204000	20,1	16,7	16,0	17,8
Voksne Mænd og Kvinder					23,1	18,6	17,9	19,5

Af denne Tabel har det først Interesse at se, hvorledes Kvinder og Lærlinge nedsætter den gennemsnitlige Fortjeneste, denne var for hele Landet 17,8 Kr., men for voksne Mænd 22,5 Kr., eller 100 mod 126. Paa samme Maade faaes for Hovedstaden Forholdstallet 133, Provinsbyerne 127, Landdistrikterne 120, og altsaa for hele Landet 126. Dette er noget, der i al Almindelighed spiller en

Rolle at udrede ved slige Gennemsnitstal. Dernæst bliver man jo opmærksom paa Forskellen i Lønnen i og udenfor Hovedstaden, hvor navnlig den ringe Forskel mellem Provinsbyerne og Landdistrikterne er iøjnefaldende, og er noget, der ogsaa er Tilfældet i de tre Byggefag.

Skattestatistikken har følgende Indtægter for Haandværk og Industri: Hovedstaden 1070 Kr., Provinsbyerne 910 Kr., Landdistrikterne 700 Kr. og hele Landet 880 Kr. Det er det sidste Tal, der her skal bruges. Dette Tal 880 Kr. indbefatter baade Mestres og alle Arbejderes Indtægt, og da det jo er Aarsindtægten, angaar det kun den Tid, hvori der arbejdes, giver altsaa Udtryk for den gennemsnitlige Saisonledighed for alle Fag. 880 Kr. er mindre end de for de tre Byggefag fundne Indtægter, de der her skulle kontrolleres, dette er alt tidligere (Side 103) omtalt, og der blev tillige nævnt, at dette paa Forhaand kunde vides, fordi Byggefagene ikke beskæftiger Kvinder og forholdsvis kun faa Ikkefaglærte. Deres Lønsatser er dog ogsaa højere, men til Gengæld har de flere Lærlinge og navnlig større Saisonledighed. Disse for de tre Fag særlige Forhold har fundet deres Udtryk i Tabel 41 (Side 122). Denne Tabel indeholder ogsaa Mestrenes Indtægt beregnet som Svendeløn, dens Enderesultater giver Fagenes gennemsnitlige ugentlige Indtægt pr. Person hele Aaret igennem, idet altsaa Mestrene er regnet som Arbejdere, og disse Ugelønninger er det, som skal sammenstilles med de i Tabel 43 for alle Fags samtlige Arbejdere fundne, altsaa for alle Mænd og Kvinder. Herved faaes for hele Landet:

Tabel 43: Alle Arbejdere . .	17, ₈	Kr.	100
— 41: Murere	21, ₉	—	123
— 41: Tømrere	22, ₆	—	127
— 41: Malere	21, ₁	—	119

Med de fundne Kvotienter skal Tallet 880 Kr. forhøjes,

Murere . . .	$880 \times 1,23$	er	1070 Kr., tidligere fundet	1070 Kr.
Tømrere . . .	$880 \times 1,27$	-	1120	— — 1110 —
Malere . . .	$880 \times 1,19$	-	1050	— — 1050 — 1000

altsaa de samme Indtægter som de, der skulde kontrolleres, omend det selvfølgelig kun er ved et kuriøst Tilfælde, at Overensstemmelsen bliver saa fuldstændig.

Hermed maa siges paany at være fundet god Overensstemmelse, ligesom vel ogsaa det, at denne er fundet paa Grundlag af

Industritællingens Antal og Lønstatistik og af Skattestatistikken, har sin særegne Interesse for begge disse Statistikker.

Det, der er underkastet Prøve, er vel kun de gennemsnitlige Indtægter i de tre Fag, men Indtægterne er et Resultat af flere andre Forhold, nemlig dels Fordelingen af Byggeudgifterne ved Nybygning og Reparation, dels Byggeudgifternes samlede Beløb, hvoraf Nybygningsbeløbet er udregnet gennem Assurancesummerne, og ved den Maade, hvorpaa denne normale Tilvækst er beregnet, og Reparationsbeløbet er anslaaet paa Grundlag af forskellige Forhold. Alt dette er hver for sig paa sit Sted begrundet saa godt som det har ladet sig gøre. Det er da af megen Betydning, at alle disse Forhold i deres Samvirken har vist sig at bringe et Resultat, som viser sig at være rigtigt, eller dog højst sandsynligt. Der er intet, der taler imod dette Resultats Overensstemmelse med de virkelige Forhold, noget, som altsaa paa flere Maader har kunnet lade sig kontrollere.

Man kan vel endnu mere uddybe Skattestatistikens Oplysninger, og det skal til Slut gøres paa enkelte Punkter. Men det sker kun for Fuldstændigheds Skyld og ikke fordi man derved kommer de Forhold, der her har egentlig Interesse, nærmere paa Livet. Skattestatistikken formaar ret naturligt ikke dette, i det mindste i dens nuværende Form, og det gælder specielle Forhold, som vel maa siges at stille for store Krav til den.

Københavns Skattestatistik for 1907. De Mestre og Svende, der er skatteansatte, har i gennemsnitlig Indtægt:

	Mestre	Svende
Haandværk og Industri ialt Kr.	3085	1205
Murere	3075	1180
Tømrere	3330	1240
Malere	2010	1160

De tre Fag er altsaa stillede som Haandværk og Industri under Et, undtagen at Malerne har betydelig lavere Indtægt, og Tømrersvendene lidt højere. Svendenes Indtægt var iøvrigt i dette Aar en Del lavere end Københavns Arbejdslønstatistik kom til, det er dog navnlig mærkeligt, at deres Indtægt er saa lidt højere end Ikke-Faglærte Arbejderes, der efter Statistikken var 1125 Kr., eller naar de højest lønnede (Bryggeriarbejdere og Fyrbødere) udelades 1080 Kr., uden at der findes særlig mange af dem i den laveste Indtægtsgruppe nærmende sig de under Skattegrænsen 800 Kr.

Statens Skattestatistik for Aaret 1904—05. Her haves kun Oplysning om Haandværk og Industri som Helhed. Den gennemsnitlige Indtægt for alle under Et er allerede behandlet. For Alle, altsaa ogsaa de ikke til Skat ansatte, kan der kun for København sondres mellem Mestre og Arbejdere. Indtægten var for Mestre 2070 Kr., for Arbejdere 860 Kr. For mandlige Arbejdere vilde den efter Tabel 43 være $860 \times \frac{268}{231}$ eller 1000 Kr. svarende til 37 Uger à 26,8 Kr., hvilket jo ser noget mærkeligt ud. For Landdistrikterne kan bemærkes, at da den gennemsnitlige Indtægt for alle er 700 Kr., saa kan den ikke være meget mere for Mestre, idet de udgør næsten Halvdelen af det samlede Antal, og skal de have større Indtægt, synker Arbejdernes omtrent lige saa meget, og ret meget under 700 Kr. kan den ikke synke. Husmænds Indtægt er saaledes 670 Kr.

For de *skatteansatte* Personer var Indtægten saaledes:

	Mestre	Svende	Arbejdsmænd
	Kr.	Kr.	Kr.
Hovedstaden	3470	1230	1100
Provinsbyerne	2500	1200	970

For Landdistrikterne kan denne Deling ikke ske; tilsammen havde Mestre og Arbejdere gennemsnitlig 1180 Kr., Arbejdsmænd udenfor Landbruget, der ikke kan henføres til et bestemt Erhverv opføres særskilt, deres Indtægt var ca. 900 Kr.

Tabel 44.

	Samtlige Arbejdere	Skatteansatte	Skatteansatte pCt.	Indtægt Kr.			Svende og Arbejdere	Personer pr. Virksomhed
				Mestre	Svende	Arbejdsmnd.		
Hovedstaden	80000	38460	48	3470	1230	1100	1190	8,4
Byer over 20000 Indb. . .	26300	11450	43	2450	1200	980	1110	6,4
— fra 10—20000 Indb. .	13700	4630	34	2440	1220	950	1120	5,7
— - 7—10000 — . . .	12700	3720	29	2230	1160	940	1080	4,6
— - 4—7000 — . . .	8200	2980	36	2280	1180	990	1110	4,0
— under 4000 — . . .	9900	3160	32	2000	1230	900	1150	3,3
Alle Provinsbyer	70800	25940	37	2300	1200	970	1120	4,9

Mestrenes Indtægter synker altsaa med Indbyggerantallet, hvad ogsaa Virksomhedernes Størrelse gør. Nedgangen fra Hovedstaden til de største Provinsbyer er dog for Indtægtens Vedkommende

særlig stor; det vilde ogsaa være Tilfældet, hvis man gik til den største By Aarhus. Noget tilsvarende gælder derimod ikke Arbejderne og navnlig ikke Svendene, ja disses og den gennemsnitlige Indtægt for dem og Arbejdsmænd er endog størst i de mindste Byer, Svendenes Indtægt er der lige saa stor som i København.

Paa den anden Side viser Tabellen, at af samtlige Arbejdere (efter Industritællingen) er flere skatteansatte i Hovedstaden end udenfor den, og reelt set endnu flere end Procenten angiver, da i denne By 41 pCt. af samtlige Arbejdere er Kvinder og Dreng (under 18 Aar), i Provinsbyerne kun 35 pCt. og Københavns Skattestatistik viser, at kun yderst faa Kvinder er skatteansatte. Af Mænd over 18 Aar er, naar alle de skatteansatte antages at være saadanne, i Hovedstaden 82 og i Provinsbyerne 57 pCt. satte i Skat. Paa den anden Side er Skattegrænsen i førstnævnte By 800 Kr., i de andre 700 Kr., hvilket i Provinsbyerne maa bringe Gennemsnitsindtægten ned for de, der er satte i Skat.

Forskellige Forhold staar altsaa imod hinanden ved en Sammenligning af Hovedstaden og Provinsbyerne, men sammenlignes de 5 Grupper af de sidstnævnte indbyrdes, bliver den høje Indtægt i de mindste Byer næppe let at forklare. Mulig kan den jo hidrøre fra, at Indtægterne under de smaa Forhold er bedre kendte.

VII. Byggeerhvervene.

(Fortsat).

Antal Byggehaandværkere 1840—1906.

Gennem Folketællingerne kan man følge Antallet af Murere, Tømrere, Snedkere og Malere gennem Tiderne og ved Hjælp af Tabelværket „Befolkningsforholdene i Danmark i det 19. Aarhundrede“, kan disse Fag tillige sammenstilles med hele Gruppen (Gruppe IV) Jordarbejde, Bygnings- og Møbelindustri, og med Haandværk og Industri under Et, samt med den hele Befolkning. Idet Tallene for 1870 sættes lig 100, faas følgende Tabel, hvori er medtaget Folketællingen 1906, der ikke var saa detailleret som de tiaarige Tællinger.

Tabel 45.

	Hele Befolkningen	Haandværk og Industri	Gruppe IV	De fire Byggefag
1840	69	66	47	46
1845	76	73	55	56
1855	84	85	75	74
1860	90	92	90	90
1870	100	100	100	100
1880	111	111	126	123
1890	122	132	146	143
1901	138	157	196	188
1906	145	174		

Indtil 1880 holdt altsaa Haandværk og Industri Trit med den hele Befolkning, men steg derefter langt stærkere. Tællingen 1901 skete dog saaledes, at den gav nøjagtigere Oplysninger end de

tidligere, hvorved en Del Personer, navnlig ikke-faglærte Arbejdere har kunnet henføres til deres Fag, derved bliver for Haandværk og Industri og dermed tillige for Byggefagene Stigningen mellem 1890 og 1901 større, end hvad der svarer til Virkeligheden, noget der i det Følgende stadig maa erindres. Gruppe IV og de fire Byggefag følges ad, de sidste udgør ogsaa den overvejende Del af denne Gruppe.

Ifølge Tabellen er altsaa Byggefagene vokset langt stærkere end det samlede Haandværk og Industri. Men dette har dog ikke den Betydning, som man mulig umiddelbart vilde lægge deri, nemlig at vise at Byggevirkomheden er steget stærkere end andre Virksomheder, thi herom giver Tallene i Virkeligheden ingen Oplysning. Dette kan man se ved at følge Tabelværkets Redegørelser for de enkelte Fag. Saaledes havde Textilindustrien i 1901 betydelig færre Medlemmer end i 1840, men det betyder jo ikke, at der nu bruges færre Textilvarer, eller blot, at der her i Landet frembringes færre, tvertimod, det er jo ganske omvendt. Det er Maskintekniken, der har omdannet dette Fag, saa at det nu kræver færre Arbejdere, trods større Produktion. Omvendt er t. Eks. Tallet af Bagere blevet seks Gange saa stort, fordi Hjemmebageriet mere og mere afskaffes. Jernstøberier og Maskinfabrikker ernærede i 1840 500, men i 1901 38000 Mennesker, i den Grad er selvfølgelig Forbruget af deres Frembringelser ikke steget, men det er Virksomheder, der først efter 1840 er taget op her i Landet. Byggefagene er gamle Fag, men saadanne, der kun i ringere Grad tildels slet ikke kan udnytte Maskinarbejdet; dette er da Grunden til, at deres Antal er steget i en særlig Grad.

Tabelværkets Tal og de deraf i ovenstaaende Tabel afledte, angaa Alle, der ernæres af Virksomhederne, baade disses Udøvere (Forsørgere) og deres Familie og Tyende (Forsørgede). Der skal nu gaas over til at betragte de fire Byggefag alene, dog kun for Forsørgernes (Mestre og Arbejders) Vedkommende, noget der iøvrigt ikke vilde ændre det i Tabel 45 fundne.

Naar hvert af de fire Fag undersøges, vil det vise sig, at mellem dem gælder lignende Forskelle som antydede for Haandværk og Industri; Tallene for dem alle fire under Et siger derfor ikke meget.

600 Snedkere var i 1906 opførte under Tømrerne, fordi de arbejdede hos Tømrermestre, men de er her ført sammen med Snedkerne. Snedkerne bestaar ganske vist af Møbel- og Bygnings-snedkere, der ikke kan sondres fra hinanden, men da Møbler jo

bruges til at udstyre Bygninger, kan der antages at være en ret nøje Forbindelse mellem deres Frembringelse og Byggearbejdet, saa der er Grund til at medtage dette vigtige Fag, saa meget mere som Tallene for Tømrere og Snedkere, hvad straks skal omtales, i nogle Aar supplere hinanden.

Tabel 46.

Antal Murere, Tømrere, Snedkere og Malere (se Tabel XXII).

	Murere	Tømrere	Snedkere	Malere	Murere	Tømrere	Snedkere	Malere
1840	3100	4100	5300	1100	45	49	57	41
1845	3800	4900	6100	1300	55	58	66	48
1855	5100	7200	7700	1900	74	88	83	70
1860	6200	8100	8600	2200	90	96	92	82
1870	6900	8400	9300	2700	100	100	100	100
1880	9300	8900	11100	3500	135	106	119	130
1890	11400	10800	11200	5500	165	129	120	204
1901	16800	12100	15700	7800	244	144	169	289
1906	21200	12400	14600	8800	307	148	157	326

De fire Fag falder i to Grupper, hver paa to Fag, der følges ad i deres Udvikling. Den ene er Murere og Malere, de udvikle sig altsaa nogenlunde ens, deres Antal stiger langt mere end Gennemsnittet for alle fire Fag; efter 1880 er der en særlig stor Fremgang for Malere. Den anden Gruppe er Tømrere og Snedkere. Indtil 1870 følges alle fire Fag i det væsentlige sammen, men efter 1870 sker der en fuldstændig Forandring, idet Tilvæksten for Tømrere og Snedkere bliver langt mindre end for den anden Gruppe (faldende omtrent sammen med Udviklingen for Haandværk og Industri under Et (Tabel 45), noget der dog nærmest maa anses for tilfældigt). Denne Forandring grunder sig paa, dels at Træ i den nyere Tid anvendes i mindre Grad end tidligere til Bygninger, hvad navnlig berører Tømmerne, og dels at her er det Omraade af Byggearbejdet, hvor Maskinarbejdet navnlig har kunnet anvendes, noget der særlig berører Snedkerne og da især Bygningssnedkerne. Det bør bemærkes, at ved Folketællingerne 1880 og 1890 — men ikke i de andre Aar — indbefatter Tallene for Tømrere tillige Bygningssnedkere, forsaavidt disse har kunnet udskilles for sig selv, Virkningen heraf ses da ogsaa tydelig paa Tabellen.

Resultatet af de to Grupper forskellige Forhold er blandt andet, at de rene Haandværksfag numerisk faa mere og mere Betydning, idet de andre Fags Stigning formindskes ved Maskin- og Fabriksarbejde, det ses af følgende Tabel.

Tabel 47

	1840	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Murere	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tømrere	132	129	141	131	122	96	95	72	59
Snedkere	171	161	151	139	135	119	98	93	69
Tømrere og Snedkere ..	303	300	292	270	257	215	193	165	128
Malere	36	34	37	36	39	38	48	46	42

Medens altsaa i 1840 Tømrere og Snedkere var langt større Fag end Murere, tilsammen endog tre Gange saa store, saa formindskedes efter 1855, men især efter 1870, dette Forhold stadig (mest for Snedkere), 1890 var de hver for sig en Smule mindre end Murerfaget og i 1906 kun $\frac{2}{3}$ deraf. Derimod steg som omtalt Malerfaget i Betydning.

Disse Udviklingsforhold for de fire Fag vil det være af Interesse at stille i Forhold til Byggevirksomheden, herved vil man komme noget bort fra det sikre talmæssige Grundlag som Folketællingerne skaffer, og først skal da uddrages endnu et Resultat af disse, nemlig en Oversigt over Virksomhedernes Størrelse.

Industritællingen 1906 opgiver, hvad der jo er det rigtigste, Antallet af Virksomheder (Bedrifter, Forretninger), men for at sammenligne med Folketællingerne maa der regnes efter Mestre; da to Mestre kan være Indehavere af én Virksomhed, faas derved lidt for mange af disse, men det har dog ingen Betydning, denne Beregningsmaade er altsaa ogsaa brugt for 1906. Med Hensyn til efterfølgende Tabel skal forud bemærkes, hvad alt er berørt i en noget anden Sammenhæng, at Folketællingen 1901 skaffede bedre Oplysninger, der ogsaa maa antages at være kommet Adskillelsen mellem Mestre og Svende til Gode (Murermester, Murer, Murer-svend). Mestrenes, altsaa Virksomhedernes, Antal er derved blevet tilsyneladende formindsket, hvorfor det er af tvivlsom Nytte at sammenligne 1890 og 1901, hvorimod Aarene før 1890 kan sammenlignes og ligesaa 1901 med 1906; Tallene for det sidste Aar vedrører ganske vist en Industritælling, men denne benyttede som sit Grundlag Folketællingslisterne for samme Aar.

Tabel 48.

Virksomhedernes Størrelse, Personel pr. Mester.

	1840	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Murere									
København	14,1	14,9	20,3	16,1	9,1	8,4	7,7	10,4	16,1
Købstæderne	2,6	2,8	3,2	3,2	2,7	2,4	2,9	4,7	7,1
Landdistrikterne.....	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,4	2,1	2,5
Hele Landet	1,8	1,8	1,9	1,8	1,7	1,7	2,0	3,2	3,9
Tømrere									
København	24,0	30,0	24,0	17,0	16,0	7,0	7,3	8,3	9,5
Købstæderne	2,1	3,1	2,9	3,0	2,7	2,6	2,6	3,9	4,9
Landdistrikterne.....	1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,4	1,9	2,0
Hele Landet	1,4	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,8	2,6	2,6
Snedkere									
København	4,0	4,7	6,1	5,0	4,4	5,2	5,5	5,8	6,7
Købstæderne	2,4	2,7	2,9	2,6	2,4	2,0	2,6	4,2	3,9
Landdistrikterne.....	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	1,4	1,5	2,0	2,0
Hele Landet	1,9	2,0	2,3	1,9	1,9	1,9	2,2	3,2	3,3
Malere									
København	4,3	4,2	3,9	3,3	2,9	3,9	5,0	4,8	4,9
Købstæderne	2,3	2,4	2,5	2,3	2,2	1,8	2,6	3,0	3,2
Landdistrikterne.....	1,2	1,2	1,2	1,4	1,5	1,5	1,6	1,9	2,0
Hele Landet	2,6	2,6	2,4	2,2	2,1	2,1	2,5	2,8	3,0

Hele Landet. Indtil 1880 var Forholdene for Murere og Tømrere næsten uforandrede. For Snedkere var de ens i 1840 og 1860, for Malere i 1840 og 1890, men i disse to Fag var der mellemliggende Svingninger; naar derfor i 1890 Virksomhedernes Størrelse i alle Fag forøgedes noget, var det for de to sidstnævnte Fag kun indenfor tidligere Grænser. Der bortses fra Stigningen 1890—1901. 1901—1906 var der kun ringe Forandring udover nogen Stigning for Murerforretningers Størrelse. I det Hele er der altsaa siden 1840 ikke sket meget, naar hele Landet tages under Et, men herved faar man da ogsaa kun et meget afdæmpet, tildels forkert Billede af, hvad der er sket i By og paa Landet, noget der stammer fra Landdistrikternes store Indflydelse.

Landdistrikterne. Her var nemlig uforandrede Forhold i lang Tid, og de Forandringer, der saa indtraf, er kun smaa, undtagen for det paa Landet lidet talrige Malerfag. Ejendommeligt er det, at Forandringer altid bestod i Forøgelser af Virksomhedernes Omfang. Dog er Bedrifterne paa Landet hele Tiden smaa, i en Del af de første Aar var de mærkeligt nok — Næringsloven bidrog

dog noget dertil — ganske ens store i alle fire Fag, 1,2 Mand pr. Bedrift, og de slutter ogsaa i 1906 med det samme, 2 Mand, i de tre Fag, medens Murerne har 2,5. Denne Stigning falder dog mest paa 1890—1901.

Byerne. Her var det ganske anderledes, og i Hovedtrækkene saaledes: Murer-, Tømrer- og Snedkervirksomhedernes Størrelse steg i 1845 eller 1855, sandsynligvis paa Grund af det vaagnende og i 50erne stærke Byggeri. En saadan Stigning, sammenfaldende med meget Byggeri, indtraf ogsaa i 1901—1906 og er jo sandsynligvis begyndt før 1901. Den for hele Landet fundne Stigning 1880 og 1890 skyldes næsten alene Landdistrikterne. Det stærke Byggeri i 70erne fremkaldte derimod ikke nogen saadan Stigning, det kommer af, at her mærkes Indflydelsen af Næringsloven af 1857. Denne er da den anden Faktor, der sætter sit Præg paa Udviklingen af disse Forhold i Byerne. Dens Frigørelse af Næringerne fremkaldte en stærk Forøgelse af Mestrenes Antal, altsaa Formindskelse af Bedriftenes Omfang; i Murer- og Tømrerfaget i København gav dette sig endog meget kraftige Udslag, men det mærkes overalt. Nedgangen vedvarer med en enkelt Undtagelse, for Snedkerne, lige til den afløses af den omtalte Stigning omkring Aar 1900. Disse interessante Bevægelser ytrer sig med forskellig Kraft, mindst for Snedkerne og mindre i Købstæderne end i København.

Malerne paavirkes ikke af de store Byggeopsving, hverken i 50erne eller ved Aar 1900, noget der stemmer med Fagets tidligere omtalte særlige Karakter (meget Reparationsarbejde), men ogsaa for dem er der Nedgang i Virksomhedernes Størrelse efter 1855 og til ca. 1890.

Paa Landet findes der forholdsvis faa Snedkere og Malere, derfor har deres Forhold i Byerne paatrykt Tallene for hele Landet sit Præg.

Antallet af Haandværkere i Forhold til Byggevirksomheden.

For at udtrykke dette Forhold maa man have en Enhed for Byggevirksomheden, det simpleste er at gaa ud fra hver Tids Bygningsmasse. Denne findes der Udtryk for i Tabel VI, men det er indres jo, at det kun er Udtryk, selve Tallene for hvert Aar betyder i og for sig ikke noget, de er dannede ved at sætte Assu-

ranceprisen i 1870 lig 100, og vilde blive ganske anderledes, hvis t. Eks. Prisen i 1906 var sat lig 100. Men hvad der ikke blev anderledes, og hvad det alene kommer an paa, er Tallenes indbyrdes Forhold. Bygningsmassen var da ifølge Tabel VI i 1870 udtrykt ved Tallet 1117, i 1880 ved 1545, i 1870 var der 6900, i 1880 9300 Murere. Pr. Enhed af Bygningsmassen, eller som det kan kaldes pr. Byggeenhed, var der i det første Aar 6,2, i det andet 6,0 Murere. Disse to Tal er ogsaa i og for sig uden Betydning, kun deres Forhold har Betydning, naar da Tallet for 1870 sættes lig 100, bliver Tallet for 1880 lig 97. Pr. Byggeenhed var der altsaa i begge Aar næsten lige mange Murere, dog lidt færre i 1880, men Forskellen er saa lille, at den ifølge Forholdenes Natur ikke har nogen Betydning. Paa denne Maade er da nedenstaaende Tabel udregnet.

Tabel 49.

Antal Murere m. fl. pr. Enhed af Bygningsmassen. Hele Landet
1870 lig 100.

	1840	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Murere	103	116	124	104	100	97	92	108	119
Tømrere	113	124	145	115	100	76	72	64	57
Snedkere	131	140	140	111	100	87	67	76	61
Tømrere og Snedkere ..	123	132	142	113	100	82	70	70	59
Malere	96	104	121	96	100	96	113	129	129

Her viser sig et nyt Billede af Udviklingen. Efter Folketællingerne er Haandværkernes absolute Antal stadig steget, indtil 1870 omtrent lige meget i alle Fag, derefter langt mindre for Tømrere og Snedkere. Men maalt pr. Byggeenhed bliver det helt anderledes. Overensstemmelsen til 1870 genfindes, men saaledes, at der vel er nogen Forøgelse i Antallet af Haandværkere pr. Enhed efter Tiden omkring 1840 med dens meget ringe Byggeri, men derpaa kommer efter 1855 en Nedgang, saa at Antallet i 1870 er mindre end i 1840. Efter 1870 vedbliver Nedgangen uafbrudt og stærkt for Tømrere og Snedkere, for de to andre Fag ophører den 1880 og 1890 og afløses af en Opgang.

Resultatet af Tabel 49 er da et dobbelt. De absolute Tals Stigning afløses i de to Fag af Nedgang, derpaa nærmest af Uforandrethed, i de to andre stadig af Nedgang. Dernæst har denne

Nedgang for de to sidstnævnte Fag, Tømrere og Snedkere, to Aarsager, nemlig i den første Del af Tidsrummet en Aarsag, der er fælles for alle Fag, i den sidste Del deraf en for de to Fag speciel Aarsag, der allerede er omtalt, Formindskelse af Træforbruget og Maskinteknikens Indførelse.

For at undersøge disse Forhold nærmere, er det nødvendigt at gaa bort fra det simple Udtryk for Byggevirkksomheden, som Bygningsmassen er, denne kan kun bruges til et første Overblik, da den forudsætter, at der til enhver Tid bygges lige meget i Procent af Bygningsmassen. Dette er jo ikke Tilfældet, selv om det, som det her gælder om, er det normale Byggeri, fundet, som tidligere omtalt (Side 27 og 31) af 25 Aars Gennemsnit af de aarlige procentvise Forøgelser. Der maa derfor dannes en ny Byggenhed, nemlig en Enhed af Byggearbejde, eller rettere, da dette omfatter baade Nybygning og Reparation, og Reparationsprocenten er forskellig for Fagene, flere Enheder. Der kan vælges samme Reparationsprocent for Murere, Tømrere og Snedkere, nemlig 1,5 pCt., for Malere er den 8 pCt. (Tabel 31). Det bør nævnes, ogsaa af Hensyn til andre senere Undersøgelser, at det ikke har mærkbar Indflydelse, om Reparationsprocenten vælges noget større eller mindre, selvfølgelig indenfor visse Grænser.

Tillige vil det være nødvendigt at dele Materialet i København, Købstæderne og Landdistrikterne foruden hele Landet. Ved alt dette kommer man ind paa mindre sikre Omraader end Folketællingernes Tal. Dog ogsaa disse sidste kan ret naturligt medføre Usikkerhed ved saa lang en Række Aar. Dette er alt omtalt for 1901 i Sammenligning med tidligere Aar, eller for 1880 og 1890 m. H. t. Antallet af Tømrere og Snedkere.. Desuden gælder Haandværkertallene i flere Aar forskellige Omraader, hvilket, fra set de nye Købstæder, skriver sig fra Frederiksberg. Denne By er indtil 1890 incl. regnet til Landdisrikterne, i 1901 til Købstæderne og i 1906 til København, dette har ikke meget at sige, undtagen paa et enkelt Punkt, der har vist sig ved Udregningen af nedenstaaende Tabel, og angaar Antallet af Murere i 1901 i Købstæderne (altsaa disse og Frederiksberg).

Industritællingen i 1897 tager Frederiksberg sammen med Købstæderne og faar der 7134 Murere. Ifølge Industritællingen 1906, Side 45, var der i 1897 i Købstæderne uden Frederiksberg ca. 6800 Murere og i 1906 kun 5809, paa Frederiksberg var der 1622, i 1897 altsaa kun ca. 300. Folketællingen 1901 har imidlertid i Købstæderne incl. Frederiksberg kun 5311. Man faar da

	Købstæderne og Frederiksberg	Købstæderne alene
1897	7134	ca. 6800
1901	5311	?
1906	7431	5809

Tallet 5311 synes derfor ved ganske ekstraordinære eller tilfældige Forhold at være blevet for lavt, saa meget mere som jo 1901 i højere Grad end hidtil regnede Murerarbejds mænd med til Faget, og dette derfor baade i København og Landdistrikterne steg stærkt 1890—1901. Da den Oversigt her skal gives maa se bort fra slige Tilfældigheder, er i følgende Tabeller Tallet paa Murere i Købstæderne 1901 udregnet paa Grundlag af den Forudsætning, at Stigningen har været den samme som i København, derved faas ca. 6050 i Stedet for 5311.

Men mere Usikkerhed kunde ventes at fremkomme ved Udregningen af det normale Byggeri, dog herom kan henvises til Afhandlingens tidligere Afsnit, der synes at tyde paa, at de beregnede Tal ikke ligge udenfor de virkelige Forhold. Dog kommer i denne Forbindelse det til, at 25 Aars Gennemsnit kun haves til 1894, medens her maa ansættes noget for 1901 og 1906, det er sket ved at sige, at 1901 er 7 Aar efter 1894, 7 Aar før var 1887 og dette Aars Procent er da anført for 1901; paa samme Maade Procenten fra 1882 for 1906. Det er en lidt anden Maade at anslaa disse Procenter paa end brugt ved Tabel VI, men om enten den ene eller den anden Beregningsmaade bruges, gør ringe Forskel. For de tre Dele af Landet er alle tilsvarende Forhold, Bygningsmasse, Procenter m. m. udregnet ganske paa samme Maade som for hele Landet. Alt dette bevirker, at man kun kan betragte de fremkomne Resultater i deres Hovedtræk, men disse er tilstrækkelig udprægede til ikke at kunne paavirkes af Fejl i de brugte Kalkuler.

En Oversigt over Normalprocenterne findes i følgende Tabel.

Tabel 50.

	1840	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
København	0,78	1,45	2,12	2,48	3,05	3,54	3,43	3,44	3,10
Købstæderne	1,74	2,35	2,56	2,37	2,24	2,63	2,88	3,13	2,77
Landdistrikterne	1,76	2,72	3,26	3,27	3,01	2,57	2,00	2,28	2,46
Hele Landet	1,60	2,57	2,81	2,96	2,82	2,74	2,44	2,67	2,75

Til hvert af denne Tabels Tal skal altsaa lægges 1,5 eller 8,0 for at faa Procenten for det hele Arbejde, særlig ved det store

Tillæg for Malere formindskes herved Forskellen mellem Tallene for de forskellige Aar.

Udregningen af Antal Haandværkere pr. Enhed af Arbejde sker nu ganske som ved Tabel 49, kun faar man t. Eks. for 1870 for hele Landet i Stedet for 1117 et Tal, der er 4,32 pCt. deraf for Murere m. fl. eller 487, for Malere 10,8 pCt. deraf eller 1206, hvilke Tal altsaa divideres ind i Haandværkernes Tal. Det gentages atter, at de derved udregnede Tal kun har Betydning ved deres indbyrdes Forhold, hvorfor de for 1870 sættes lig 100. Men det vil dog senere vise sig, at de ogsaa kunne have Betydning ved deres indbyrdes Forhold i samme Aar i hver af de tre Dele af Landet, i dette Tilfælde vil da for hvert Aar Tallene for Købstæder og Landdistrikter tilsammen blive sat lig 100.

Tabel 51.

Antal Murere m. fl. pr. Enhed af Byggearbejde.
1870 lig 100.

	1840	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Murere									
København	240	202	192	148	100	101	104	121	127
Købstæderne	154	141	130	90	100	81	71	83	95
Landdistrikterne	124	113	106	98	100	106	117	128	142
Hele Landet	146	125	126	104	100	100	102	113	123
Tømrere									
København	174	151	147	113	100	71	61	54	41
Købstæderne	133	129	144	92	100	75	68	63	64
Landdistrikterne	164	142	143	116	100	81	91	73	74
Hele Landet	158	132	146	112	100	79	79	66	59
Snedkere									
København	205	177	177	118	100	98	69	68	49
Købstæderne	220	194	158	99	100	57	57	52	51
Landdistrikterne	151	124	105	103	100	95	79	85	63
Hele Landet	186	150	142	108	100	89	74	79	63
Tømrere og Snedkere									
København	195	168	168	116	100	89	66	64	46
Købstæderne	189	171	154	97	100	63	61	56	56
Landdistrikterne	159	134	127	110	100	87	86	78	69
Hele Landet	172	141	143	110	100	84	77	73	61
Malere									
København	135	138	132	112	100	106	115	115	91
Købstæderne	118	130	130	93	100	67	84	77	86
Landdistrikterne	50	49	68	76	100	114	152	181	201
Hele Landet	106	104	119	96	100	95	119	130	127

Denne Tabels Tal for hele Landet afviger undtagen i 1840 ikke meget fra de i Tabel 49 anførte, hvilket kommer af, at det normale Byggeri ikke forandrer sig stærkt. Men dog vil det ved nærmere Eftersyn findes, at man ved at gaa ud fra Arbejdet nærmer sig de virkelige Forhold mere end ved at nøjes med Bygningsmassen, noget der særlig viser sig ved, at derved undgaas saadanne Spring, som fandtes i Tabel 49 t. Eks. for Murere i 1890.

Denne noget vidtløftige Fremstilling finder i det Hele sin Begrundelse i, at det har været nødvendigt at gaa fra Trin til Trin for derved at betrygge Rigtigheden af de fundne Resultater og danne Overgangen til disses nærmere Forklaring, der delvis forandrer deres Karakter.

Den Nedgang i Antallet af Haandværkere pr. Enhed af Arbejde, der var 1840—1845, er let forklarlig, thi i Tiden omkring 1840 byggedes overalt meget lidt, Haandværkerne var kun lidt beskæftigede, der fandtes fra tidligere Tid et vist Antal af dem; dette var ikke aftaget, vel ikke blot i Haab om bedre Tider, men ogsaa fordi der den Gang ikke var meget at vælge mellem og Tradition førte mere end nu til at vælge Haandværkervejen. Omkring 1845 var der kommet Liv i Byggeriet og dermed mere Arbejde pr. Mand.

1845—1855 var der kun ringe Forandring, kun for Snedkere udenfor København en betydelig Nedgang, for Tømrere i Købstæderne derimod en Opgang, der dog mulig er tilfældig, for Malere paa Landet en Opgang, der derimod ikke er tilfældig, da den stadig fortsattes. Undtagen for disse sidste kommer efter 1855 atter betydelig Nedgang overalt til 1860, tildels 1870, indtil der saa naaedes en vis stationær Tilstand. Denne sidste var vel af forskellig Varighed, men dog udtrykt tilstrækkelig tydeligt til, at man kan sige, at en bestemt Udvikling havde fundet sin Afslutning. Udviklingen bestod altsaa i Nedgang i Haandværkernes Antal i Forhold til Arbejdet, men i et saadant Omfang, at Aarsagen dertil er vanskelig at finde; der vil blive Anledning til at dvæle herved, naar Antallet i de tre Dele af Landet sammenlignes. At denne Udvikling i Tid faldt sammen med og tildels maa være bevirket ved Næringsloven, falder dog i Øjnene. Næringslovens Indflydelse var imidlertid dobbelt. Den frigjorde Næringerne mere end hidtil; den førte dem i større Omfang ud paa Landet, hvad særlig har Betydning for Købstæderne, og den maa antages at have gjort Arbejdet mere effektivt. Efter 1870 fortsattes altsaa

Nedgangen for Tømrere og Snedkere, men det vil være bedst at betragte hvert Fag for sig.

Murere. Nedgangen før 1870 ramte dette Fag stærkest i København, den fortsattes lige til dette Aar, men saa indtraf her lang Tids uforandrede Tilstande. Der skete en Opgang 1890—1901, men som oftere nævnt er en Sammenligning mellem disse Aar af tvivlsom Værdi, noget der i denne og efterfølgende Tabel iøvrigt gælder netop kun for Murere, da kun dette Fag har ikke-faglærte Arbejdere. Der var imidlertid i Aarene før 1906 en Stigning i Antallet af Murere pr. Enhed Arbejde i København og i endnu højere Grad i Købstæderne og paa Landet. Sidste Sted begyndte denne Stigning allerede 1890, og grunder sig efter sit Omfang at dømme vist ikke alene paa at flere Murere bosatte sig derude, men ogsaa paa solidere Byggeri med mere Murerarbejde.

Tømrere. Nedgangen for dem er hele Tiden størst i København, særlig efter 1880. Træets Afløsning af Sten og Jern finder jo ogsaa mest Anvendelse ved Husene i en stor By. I Købstæderne og paa Landet er Forholdene ret ens; den mindre Nedgang her kan ogsaa hidrøre fra, at i visse Retninger vokser Træforbruget paa Landet, dels ved bedre Huse (Trægulve, større Vinduer m. m.), dels ved at Avlsbygninger i ikke helt ringe Omfang i de senere Aar bygges med Træoverdel (Trimpel) eller Lader helt af Træ.

Snedkere. I hele Landet er der stadig Nedgang, men 1870—1880 skyldes det dog næsten udelukkende Købstæderne, hvad saa Grunden hertil har været, det blev da ogsaa senere saaledes, at yderligere Fald tildels ophørte her. Først efter 1880 er altsaa den moderne Indretning af Snedkeriet begyndt, medens den for Tømrere indtraf allerede fra 1870. Det staar mulig i Forbindelse med, at Maskiner til Tømrerarbejde er de enkleste i Form, og at de blev anskaffede af særlige Virksomheder, Savværkerne (Høvling og Pløjning), der leverede de færdige Brædder til Tømrerne.

Malerne. De er omtalte ovenfor. Her skal blot gøres opmærksom paa, at Forandringerne i dette Fag er forholdsvis smaa, hvilket passer godt med dets ret ringe Afhængighed af Nybyggeriet.

Der skal nu gaas over til i samme Aar at sammenligne Antallet af Haandværkere pr. Enhed af Arbejde i Byerne og paa Landet. Herved maa dog tages i Betragtning, at Arbejde paa Landet udføres for en Del af Folk fra Byerne og den Forandring, der er sket i saa Henseende. Endvidere maa tages Hensyn til hele den Udvikling, der skete til 1870, hvor alle fire Fag formindskedes i Forhold til Arbejdet. Det vil derfor ikke give særlig

Oplysning at gaa for vidt med denne sidste Art af Sammenligning. 1870 var der imidlertid jo indtraadt en vis Ro efter Omdannelsen, kun Byhaandværkernes Rolle ved Byggeri paa Landet er stadig formindsket. 1870 skal derfor sammenlignes med 1906. Af de nævnte Grunde er det bedst at slaa Købstæder og Landdistrikter sammen, saa at deres forenede Tal sættes lig 100.

Tabel 52.

	Murere		Tømrere		Snedkere		Malere	
	1870	1906	1870	1906	1870	1906	1870	1906
København	61	59	59	33	132	101	179	142
Købstæderne.....	176	127	112	99	210	168	300	178
Landdistrikterne.....	83	90	99	101	76	74	51	70
Købst. og Landdistr..	100	100	100	100	100	100	100	100

For Malere i København er 1906 brugt Tallet for 1890 og 1901, der var ens i begge Aar, medens det virkelige Tal for 1906 er saa afvigende fra hele Udviklingen, det vilde i Tabellen give 113, at det synes at skyldes Tilfældigheder.

Murere. Pr. Enhed er der altsaa i begge Aar 40 pCt. færre Murere i København end i det øvrige Land, og saaledes har det ogsaa været i de mellemliggende Aar, hvad der fremgaar af Tabel 51, hvor Udviklingen begge Steder har været omtrent ens efter 1870. Iøvrigt ser man hvorledes det Arbejde, som Bymurere udføre paa Landet, er formindsket.

Tømrere. Allerede i 1870 var der pr. Enhed langt færre Tømrere i København end i Provinserne, hvilket jo vil sige, at der i denne By var mindre Tømrerarbejde ved en Bygning end paa Landet, noget der tidligere er omtalt (Tabel 30), og at dette yderligere har udviklet sig, ses af Tabellen, medens Grundene dertil nys er omtalte. Forholdene i Købstæderne og Landdistrikterne er omtrent ens, men da der som sagt bruges mere Tømrerarbejde pr. Enhed Byggearbejde paa Landet, betyder det dog, at en Del deraf i et gennem Aarene ret uforandret Forhold udføres af Bytømrere. Denne Stabilitet er interessant, fordi Næringsloven ikke i særlig Grad berørte Tømrerne, der forud havde Tilladelse til under visse Betingelser (at der var Arbejde nok til dem m. m.) at bo paa Landet; det samme gjaldt vel Murerne, men dette Fag spillede jo her tidligere en mindre Rolle (Bindingsværkshuse). Paa Landet

er der ingen Nedgang for Tømrere 1870—1906, hvilket jo ogsaa har fundet sin Forklaring.

Snedkere. Deres Antal pr. Enhed er gaaet ned, dog ikke paa Landet; her anvendes vel heller ikke i de smaa Bedrifter meget Maskineri. En Mængde Arbejde til Landet udføres dog stadig i Byerne, hvad jo ogsaa kunde ventes.

Malere. 1870 udførtes meget lidt Arbejde paa Landet og væsentligt af Bymalere; det sidste er taget af, men finder dog stadig Sted i betydeligt Omfang. Selve Mængden af Malerarbejde er som tidligere nævnt, utvivlsomt steget stærkt herude.

Medens for Tømrere, Snedkere og Malere Forskellen paa Antallet pr. Enhed af Haandværkere i og udenfor København synes forklarlig ud fra naturlige og kendte Forhold, saa er det samme jo sikkert ogsaa Tilfældet for Murerne, men ikke saa umiddelbart indlysende. Dette Fag er utvivlsomt det, hvis Stilling ved Byggearbejdet er mest uforandret, og som nævnt, Forholdet mellem København og det øvrige Land er ogsaa siden 1870 stabilt. Men hvad der skulde forklares er, hvorfor der i København pr. Enhed af Byggearbejde bruges saa meget færre Murere. Tidligere (Tabel 30) er fundet, at den Del af Byggeudgiften, der gaar til Murere, er omtrent ens overalt, dog noget lavere paa Landet. Altsaa pr. Enhed Byggeudgift udbetales en lidt større Sum i denne By og dog skal færre Murere leve deraf, nemlig 60 mod 100 i Provinsen. Dette passer jo imidlertid godt med den højere Løn i København (Tabel 40), naar Lønnen der er 100, kan den i det øvrige Land sættes til godt 60. Murerarbejdet kan altsaa meget vel spille en større Rolle paa Landet, selv om det kun i ringere Grad viser sig ved Udgiftsfordelingen. Saaledes er det sikkert ogsaa; ved de simple og tildels særlige Formaal tjenende Landbygninger er der forholdsvis meget Murerarbejde. Men hertil kommer vel ogsaa, at paa det store Byggemarked i Hovedstaden, med de store, massive Huse, kan Arbejdet udføres paa mere intensiv Maade. Betydning har det jo ogsaa, at der udenfor denne By er saamange Lærlinge og særlig paa Landet saamange Smaamestre, ofte uden Svende, for hvem Haandværket ikke giver fuld Beskæftigelse, men maa suppleres med Bierhverv; disse Betragtninger gælde jo tildels ogsaa de andre Fag.

Desto mærkeligere bliver da den Forandring, der er sket i København, og hvis Omfang ses af den særlig stærke Fart, hvormed her Murerne Antal i Forhold til Arbejdet aftog indtil 1870. Tidligere var der i denne By pr. Enhed Arbejde lige saa mange

Murere som i det øvrige Land, først i 1860 begyndte Overgangen til nuværende Forhold, en Overgang der var fuldført i 1870, da der var etableret det Forhold, der derefter er blevet bestaaende uforandret. Forandringen falder sammen med den stærke Formindskelse i København af Murerforretningernes Størrelse 1855—1870, der jo viser hen paa Næringslovens Indflydelse, hvis Betydning i Retning af at flytte Haandværkere ud paa Landet jo næppe har været stor for Københavns Vedkommende.

Men dette er dog næppe tilstrækkelig Forklaring. Hovedgrunden til Københavns særlige Udvikling i disse Forhold maa sikkert søges i Tabellen over de normale Byggeprocenter (Tabel 50), disse gik i København i Aarene 1855—1870 stærkt op, medens de i Købstæderne og paa Landet gik en Smule ned. Altsaa, og det gælder ogsaa de andre Fag, dog mindst Malerne, Nedgangen i Antallet af Haandværkere i Forhold til Arbejdet kommer særlig af, at der blev mere Arbejde; tidligere havde de i lange Tider kun været lidet beskæftigede. Nedgangen var ganske vist særlig stor for Murerne, noget der næppe bliver let at finde Forklaring paa ud over at de i særlig Grad maa have lidt under det ringe Byggeri eller i særlig Grad nydt godt af dets Genopliven.

VIII. Byggeerhvervene.

(Fortsat).

Forbruget af nogle Byggematerialier 1840—1906 m. m.

Ikke blot om Byggefagene, men ogsaa om nogle Byggematerialier haves der statistiske Oplysninger, ganske vist kun om faa Materialier, men til Gengæld for hvert Aar tildels endog gennem en lang Aarrække.

Mursten. Herom giver Industrieretningen Oplysninger, der vel endnu kun omfatte faa Aar, men efterhaanden som deres Antal forøges, vil det blive et statistisk Materiale af største Interesse, som da ogsaa Teglværkerne i Forstaaelse heraf med en efterlignelsesværdig Iver bidrager til at skaffe til Veje. Herigennem lærer man at kende baade Produktionens og Afsætningens Størrelse, man kan som det er omtalt Side 92 se i hvilken Grad Værkerne udnytte deres Produktionsevne, og dette oplyses ikke blot for Landet som Helhed, men ogsaa for dets enkelte Dele. Hovedresultatet er:

	Mill. Mursten				Forbrug
	Produktion	Afsætning	Indførsel		
1906	616	—	58	—	
1907	590	544	48		592
1908	509	468	18		486
1909	462	447	18		465
1910	457	475	20		495

Fra Forbruget skal dog drages de udførte Sten, i disse Aar 8—10 Mill. aarlig. Tallene for Produktion og Afsætning i 1910 er taget fra Teglværksforeningernes Blad, Lerindustrien, 14. Aarg. Side 37, til hvilket det er meddelt af Industrieretningens Redaktion.

Den særlig stærke Nedgang af Indførslen efter 1907 er navnlig bevirket af Københavns yderst ringe Byggeri.

Kalk. Mængden kendes for en Del Aar (Grosserersocietetets Handelsberetning), der er lang nok til at have Interesse, men dog ikke lang nok til at der vil være Grund til at dvæle derved her, hvor Formaalet er at følge Udviklingen gennem en lang Aarrække. Tallene for det aarlige Kalkforbrug findes paa Tabel XXIII.

For tidligere Tid, da Konsumptionen eksisterede, findes i (Noter til Tabel XXIII) Mængderne af i København (i de andre Byer hvilede ikke Konsumptionsafgift paa disse Varer, ligesom dens Satser i det Hele var højere i København) brugte Mursten, Tagsten og Kalk i Aarene 1838—1851. Deraf synes at fremgaa, at i Forhold til Byggeriet var Kalkforbruget den Gang omtrent som i vor Tid, dog lidt større. For hele Landet har Bergsøe den Oplysning (Den danske Stats Statistik 2. Del Side 343), at der i 1838 brændtes i Kongeriget 95000 Tdr. Kalk, hvilket rigtignok synes at være en meget stor Mængde. Samme Aar var der efter hans Opgivelse Teglværker med en Produktion af 31 Mill. Mursten, men der indførtes en Del fra Hertugdømmerne.

I de Aar, hvor man nu kender Murstensproduktionen, svarer 1000 Mursten omtrent til 1 Td. Kalk (incl. Reparationsarbejde), hvilket ogsaa er, hvad der regnes i Praksis, saa det passer godt. Tidligere synes man at have regnet med $1\frac{1}{2}$ Td. pr. 1000 Sten, dette større Forbrug kommer tildels af de daværende Stens mindre Format. De 95000 Tdr. Kalk svarer derfor til 60 Mill. Sten, saa at Indførslen skulde være særdeles stor.

Kalk suppleres i nyere Tid med Cement, om hvilket ogsaa findes Oplysning i Industriberetningen. Men om Cement gælder ligesom om Bygningsæmner som Jernbjælker, Skifer og Tagsten, hvis Indførselsmængder kendes fra Handelsstatistiken, navnlig i dens nye Form, at de ikke hver for sig er eneherkende eller blot dominerende paa deres Omraade af Bygningernes Konstruktion. Derfor skal de ikke behandles her, hvor det gælder at finde Materialier, hvis Mængder kan sættes i Forbindelse med Byggevirkomheden. Af Materialier der kan bruges paa denne Maade, er der kun to, *Trælast* og *Vinduesglas*, disses aarlige Merindførsel siden ca. 1840 findes paa Tabel XXIII, og de skal nu nærmere omtales.

Af Træ til Bygningsbrug frembringes her i Landet saa lidt, man har endog for en Del Aar siden sagt kun 1 pCt. af Forbruget, at det kan lades ude af Befragtning, om end dets Mængde synes

at være i Stigning. Selv om der brugtes en Del indenlandsk Træ, har det jo iøvrigt ikke meget at sige i denne Forbindelse, hvis ikke dets Andel i det samlede Forbrug har forandret sig væsentlig. Træ bruges vel til mange Formaal, men her, hvor der kun er Tale om Fyr og Gran, kan dog de indførte Mængder med Sikkerhed sammenstilles med Byggearbejdet; dels er det af disse Træsorter forholdsvis lidt, der bruges til andet end Bygningsbrug, dels vil det kunne antages, at ogsaa disse andre Forbrug svinge ligesom Byggeriet sammen med de almindelige økonomiske Forhold.

Vinduesglas frembringes ikke her i Landet; de Forsøg, der har været gjort herpaa, er uden Betydning, og kun ringe Mængder bruges til andet end Vinduer.

Ganske som i forrige Afsnit er gjort med Byggehaandværkere og ganske paa samme Maade, maa nu udregnes Mængden af Trælast og Glas pr. Enhed af Byggearbejde, dette er sket i Tabel XXIV, Reparationsprocenten er sat til 0,5 for Træ og 3,0 for Glas.

Men der indtræder dog for disse Materialier særlige Forhold, der i første Linie grunde sig paa, at her omhandles *hvert* Aar med sit fra Aar til Aar meget svingende Byggeri og ikke nogle enkelte Aar med det for dem normale Byggeri. Haandværkernes Antal berøres ikke eller dog kun meget lidt af Byggeriets Svingninger, men Indførslen af Træ og Glas berøres meget deraf, hvad der kan ses af deres Indførselsmængder; det vilde ikke berede Vanskeligheder, tværtimod, hvis Indførslen ganske rettede sig efter Forbruget, men det er ikke Tilfældet, navnlig ikke med Træ. Tabel XXIV viser dette for Treaars Gennemsnit (der liegsom tidligere i denne Afhandling træder i Stedet for selve Aaret) af Forbrug pr. Enhed, disse Tal svinge meget stærkt for Træ. Paa samme Tid som dette iagttages, maa det erindres, at slige Svingninger af Forbruget pr. Enhed ikke finder Sted i Virkeligheden, noget der er et Hovedgrundlag for disse Undersøgelser. I Tidens Løb kan Anvendelsen af et Byggemateriale ved nye Bygningsmaader forandres, og det er jo ogsaa tidligere omtalt, at efter 1870 begyndtes at bruge mindre Træ til Bygningerne, men sligt sker kun langsomt og efter en meget jævn Linie, derimod vil det aldrig ske saaledes, at Anvendelsen idelig forøges og formindskes.

Det i Tabellen udregnede *Træforbrug* pr. Enhed svinger altsaa stærkt, og ved nærmere Eftersyn vil det vise sig, at dette staar i nøje Forbindelse med Byggeriets periodiske Svingninger, med om Byggeriet er stort eller lille. I og for sig skulde Træforbruget

pr. Enhed altsaa ikke svinge, til en Bygning bruges samme Mængde Træ i et Aar, hvor der bygges lidt, som i et Aar, hvor der bygges meget. Tabellens Tal viser imidlertid det modsatte, i de Aar, hvor der bygges meget, synker Forbruget af Træ pr. Enhed og stiger omvendt, naar der bygges lidt. Dette skyldes Trælagrene, disse maa som Regel være store, dels af Hensyn til Træets Lagring for at tørres, og dels fordi det er en Vare, der ikke hurtig kan skaffes til Veje, netop naar der er Brug for den, den skal væsentlig sejles hertil fra nordlige Farvande m. m. Konjunkturerne for Handelen med Trælaster maa ogsaa regne med andre Forhold ved Siden af Efterspørgslen, Trælasten er ikke med fabriksmæssig Nøjagtighed til Stede paa Afskibningspladserne, Naturforhold gør her deres Indflydelse gældende. Det er iøvrigt Forhold, der gælde omend maaske oftest i ringere Grad for mange andre Varer.

Indførslen af Trælaster retter sig altsaa ikke fuldt ud efter Byggeriets, og derfor vil det gaa saaledes, at i Aar med meget Byggeri tages der af Lagrene i et Omfang, saa at de formindskes; en Del af Forbruget skaffes til Veje paa denne Maade. Indførslen skaffer en formindsket Del deraf, og udmaalt efter Indførselsmængden vil da Forbruget pr. Enhed synke; omvendt gaar i Aar med ringe Byggeri en Del af Indførslen til at fylde Lagrene, den bruges ikke, men fordelt paa Enhed vil der fremkomme en større Mængde.

En Sammenstilling af Indførslen af Trælaster med Byggearbejdet, giver derfor ikke nogen Oplysning; man faar nogle Tal, men de vides ikke at svare til Virkeligheden. Dette sagde nu ikke noget, hvis disse Tals Svingninger ophævedes ved at tage deres Gennemsnit for en ikke ret lang Aarrække. Men det sker ikke en Gang, hvad man kan se af Tabellen, hvor flere Gennemsnit er taget endog langt ud over den Aarrække, der burde bruges. Tabellens Tal er de ved Udregningen direkte fundne, altsaa de Tal, der i det Foregaaende gentagende er betegnede som værende uden Betydning i og for sig og kun havende Betydning ved deres indbyrdes Forhold. Her har det imidlertid været nødvendigt at bibeholde dem, thi her har de den særlige Betydning, at man ønsker for hvert Aar at sammenligne Tallene for de forskellige Gennemsnit for at se, hvor ens de er, og hvorledes Svingningerne udliges. Men endog ved 15, ja ved 25 Aar, faas ikke en jævn Udvikling. Denne fremkommer vel i ikke ringe Grad navnlig ved 25 Aars Gennemsnit, men den glipper dog, thi efter 1870 kommer der vel som ventet, en Nedgang i Træforbruget, men det naar et

Minimum omkring 1885 for derpaa at stige ikke ubetydeligt, og saadan har det næppe været i Virkeligheden.

Hvad der er omtalt for Tømrerne, tyder ikke paa, at der en Tid er brugt mindre Træ, for senere i den nyeste Tid at bruges mere; det er vel nævnt, at Træforbruget ved Bygninger paa Landet kan være steget, men sikkert ikke mere, end at det kun har formaaet at mildne Nedgangen for alle Bygninger under Et. Det tilsyneladende Minimum omkring 1885 skyldes den omtalte Virkning af stærkt Byggeri, der denne Gang, i 70erne, er truffet sammen med en begyndende virkelig Nedgang af Træforbruget. Havde dette sidste ikke fundet Sted, vilde Indflydelsen af det store Byggeri være blevet ophævet af de efterfølgende Aar med ringe Byggeri og tilsyneladende stort Træforbrug, men nu har disse Aar ikke formaaet at tilvejebringe en saadan Udjævning.

Man kan da paa det foreliggende Grundlag ikke sige andet end at Træforbruget pr. Enhed er formindsket efter 1870, og at det maaske er gaaet ned fra 40 til 30 eller med 25 pCt. Men dette er ganske skønsmæssigt, thi under slige Forhold, hvor Udviklingen fra et vist Tidspunkt tager en hel ny Retning, kan Gennemsnit af mange Aar ikke bruges. Ved 25 Aars Gennemsnit vil Tallet t. Eks. for 1860 være paavirket af, hvad der skete efter 1870, men det er jo saa at sige hen i Vejret; det virkelige Forbrug i 1860 har selvfølgelig ikke noget at gøre med, hvad der skete 10—25 Aar senere, naar dette da ikke har været Gentagelse af den hidtidige Turnus af Begivenheder, men noget helt nyt.

Det er omtalt, at det udregnede Træforbrug pr. Enhed og Byggeriet begge svinge ens, kun i modsat Retning. Dette sker nu i saa høj Grad, at der ligefrem kan ad matematisk Vej paa-vises en meget nøje Overensstemmelse, og da det jo vides paa Forhaand, at Træforbruget maa udvikle sig jævnt, bliver det her ved samtidig godtgjort, at ikke Tilfældigheder eller lignende, men selve Byggeriets Svingninger bevirker de svingende Tal for Træforbruget. Paavisningen af den omtalte Overensstemmelse — Forfatteren er ikke Matematiker — er paa Grundlag af niaars Gennemsnit gjort af Aktuar Morten Løkkegaard, der har maattet forsøge med Perioder af forskellig Længde. Mærkelig nok er den Periode, der giver det mest afgørende Resultat, paa 24 Aar, altsaa ganske nær ved de 25 Aar, der i denne Afhandling er brugt som Maal for Længden af Turnus af Byggeriets Hovedperioder. Tillige viser det sig, at Træets Svingninger følger efter, $\frac{3}{4}$ Aar, Bygge-

riets, hvilket jo ogsaa skulde være Tilfældet, naar de sidste er Aarsag til de første.

En videre mathematisk Bearbejdelse af dette Problem vilde maaske kunne føre til en Konstruktion af det virkelige Træforbrug. Herved vilde da bl. a. yderligere kunne findes, hvilken Rolle Lagrene spiller og om den er forandret, noget der har en mere almindelig Interesse i Henhold til, hvad der Side 95 er sagt om Ønskeligheden af en nøjere Indtrængen i Spørgsmaalet om, hvorledes et samtidig stærkt Opsving af den økonomiske Virksomhed over hele Verden kan ske. Det hævdes jo, at den moderne Udvikling af Kommunikationsmidler og Omsætning skal have formindsket Lagrenes Størrelse og Betydning i afgørende Grad, interessant vilde det være paa et enkelt Omraade at undersøge, hvorledes det der er gaaet. En blot Betragtning af Tabel XXIV kan nok ved at se paa de Treaars Gennemsnit give det Indtryk, at de efter 1870 svinger noget mindre end før. Herved maa dog ikke overses, at det i det mindste delvis skyldes, at selve Byggeriets Svingninger er formindsket. I 90erne er der dog mulig kommet en større Jævnhed, der kunde skyldes Formindskelse af Lagrenes Betydning, men meget synes det ikke at have været, thi efter 1900 indtræder igen ret store Bevægelser.

Naar derpaa *Glasforbruget* skal betragtes, møder der ganske andre Forhold. Glas er en ren fabriksmæssig Frembringelse, dertil let at forsende og kommer fra nærliggende Lande. Det kan altsaa til enhver Tid hurtigt skaffes til Veje, og Indførslen kan i høj Grad rette sig efter Efterspørgslen, efter Byggevirkomheden, som for denne Vare udjævner sine Svingninger en Del paa Grund af Reparationsforbrugets betydelige Omfang. Tabel XXIV viser da ogsaa, at det aarlige Forbrug pr. Enhed ikke svinger meget, og man behøver kun at gaa til Femaars Gennemsnit for at faa en saa godt som jævn Talrække, ja det er i Virkeligheden saaledes, at fra Slutningen af 60erne er tre og fem Aars Gennemsnit i Reglen omtrent ens, saa at man godt kunde nøjes med de første. Lagrene spille altsaa ved Vinduesglas ingen mærkbar Rolle her i Landet, noget andet er, hvorledes det gaar dermed ved Fabrikkerne.

Man kan derfor opstille følgende Liste over Glasforbruget pr. Enhed efter dets Femaars Gennemsnit, idet Tallet for 1870 sættes lig 100, fra 1851—1866 haves ingen Oplysninger, da de forskellige Glasvarer ikke er specificerede i disse Aars Handelsstatistik.

1840 (1841)	62	1875	92
1845	85	1880	92
1850 (1849)	85	1885	97
1855	—	1890	121
1860	—	1895	149
1865	—	1900	208
1870	100	1904	182

Der er altsaa en stærk Stigning 1840—1845, derpaa, sandsynligvis i 50erne, en mindre, fra 1870—1885 lidt Nedgang, men saa en meget stærk Stigning til 1900, derefter synes at være lidt Nedgang. Forholdene for Glas er mere udprægede, men ligner Malernes (Tabel 51) noget, navnlig har de begge lidt Nedgang efter 1870 og 1900, dog er jo denne ogsaa fundet for Træløst og kan maaske ogsaa for Glas grunde sig i, at Byggeriets Omfang af en eller anden Grund her viser sin Indflydelse paa det efter Indførslen beregnede Forbrug. Den lange Stilstand 1870—1885, som ogsaa findes for Malerne, kan dog ikke bortforklares, dertil er den for udpræget og langvarig, for Malerne skyldtes den Byerne og en betydelig Formindskelse af Fremgangen paa Landet, mulig er da noget lignende Tilfældet med Glas. Stigningen af Forbruget af Vinduesglas maa jo antages at stamme fra større Krav til Lys og Luft og er derfor meget gavnlig, ligesom Brugen af mere Malerarbejde vidner den om forøget Velstand, omend der vel nok kan være noget af en Modesag i begge Dele,

Assurancepris og Arbejdsløn.

De forskellige Forhold der er betragtet i dette og forrige Afsnit, giver paa samme Maade, som tidligere (Side 128) er omtalt, Lejlighed til tillige at øve nogen Kontrol over de forskellige Bestemmelser, der i Løbet af denne Afhandling er gjort af Byggevirkomhedens Omfang. Assurancesummerne er sikre Tal, Etagearealet ligesaa, Assuranceprisen forsaavidt ogsaa, som den er udregnet af dem, ligesaa Bygningsmassen, der er udregnet ved Hjælp af Assurancesummer og Assurancepris; dog her kommer den Hypothese til, at Prisen har forandret sig i det øvrige Land som i København. Reparationsprocenterne er brugte noget ved Udregning af Antal Haandværkere eller Forbrug af Materiale pr. Byggeenhed, og de er jo kun ganske kalkulatoriske. Selv om der for alle disse Størrelser er paavist Sandsynlighed, saa har det dog sin særegne

Betydning i disse to sidste Afsnit paany at have sammenstillet et Resultat af dem, i dette Tilfælde det aarlige Byggearbejde, med nye Rækker af sikre Tal, nemlig Antallet af Haandværkere og Merindførslen af Trælast og Glas. Herved har der ikke vist sig Tegn paa væsentlige Fejl i de usikre Tal for Byggearbejdet. Dette har ikke mindst Betydning ved de to Materialier, hvor hvert Aar har figureret, og dog de to Talrækker sammenstillede har givet for Glas den jævne Udvikling og for Trælast har vist, at en matematisk Beregning har kunnet gøres og har paavist en bestemt Forbindelse mellem Mængde af Trælast og af Byggearbejde. Ganske vist, hvor der er Tale om blot saa mange Tal, som for en Række af 24 Aar, der har vist sig at være Periodens Længde, vil let selv betydelige Variationer af de enkelte Tal ikke paavirke deres samlede Karakter, men vanskeligere vil dette dog kunne undgaas, naar det som her gælder to Talrækker indbyrdes Forhold, hvor endda den ene af Rækkerne er givet som sikker.

Endnu kan til Slut en Kontrol forsøges, nemlig af Assuranceprisen, og ved Hjælp af de rigtignok kun meget ufuldkomne Oplysninger, der haves om Arbejdslønnen. Det er med Betænkkelighed det gøres, en Betænkkelighed, der kun er overvundet derved, at, som det skal vise sig, Hovedsagen vil blive at give et Eksempel paa, at der her i Landet maa være Materiale til gennem en længere Tid at finde Arbejdslønnens Udvikling, noget som det mulig ikke vil findes urigtigt at benytte Lejligheden til at fremdrage. Ganske vist spiller Assuranceprisen herved kun en underordnet Rolle, men den kan dog bruges som et samlende Element for de faa Tilfælde, hvori Arbejdslønnen kendes, og paa den anden Side selv derved blive underkastet en Slags Prøve.

Nogle Bemærkninger maa forudskikkes. Det er omtalt (Side 49), at det almindelige Prisniveau saaledes som det er beregnet af Raamaterialier og Halvfabrikata har siden 1870 været i det Hele og Store nedadgaende, medens det Prisniveau, som Assuranceprisen repræsenterer, har været stadig stigende, og at denne Forskel stammer fra Arbejdslønnen, idet Byggeudgifterne deler sig i to Poster: Materiale og Arbejdsløn. Ud fra denne Betragtning kan en Beregning tænkes foretaget, selv om den her kun kan blive hypotetisk.

Assuranceprisen er jo et Byggebudget i det Smaa, en Enhed af det virkelige rummende alle de samme Poster og i samme indbyrdes Forhold. Nu kan man tænke sig at samle en Del af disse Poster i en Post, kaldet Materiale, der er af den Beskaffenhed, at

den stadig foraarsager samme Pengeudgift, det betyder ikke, at dette gælder alle dens Dele, nogle har maaske bevirket stigende, andre synkende Udgift, men disse Forskelle opvejer hinanden. Det almindelige Prisniveau var jo synkende; naar her er regnet konstant Udgift til Materialier, grunder det sig paa, at Prisniveauet ikke omfatter færdige Varer, af hvilke der bruges mange ved en Bygning, og deres Pris kan være steget, muligvis paa Grund af højere Arbejds løn, men her regnes altsaa kun med den Del af Stigningen, der ophæver andre synkende Priser. Desuden er det jo muligt, at der efterhaanden bruges flere Materialier end tidligere, med samme Udgift maa altsaa deres Pris være sunket. Antallet af Tømrere og Snedkere er formindsket, i nogle Tilfælde, t. Eks. naar der tænkes paa en Etageadskillelse af Sten og Jern, er sikkert Materialeposten derved forøget.

Den anden Del af Udgiften er da den, der bevirker Assuranceprisens Stigning, det er hovedsagelig, sandsynligvis udelukkende, Arbejds løn, og Posten benævnes derefter, Mestrenes Indtægt af deres Arbejde indgaar herunder. Som sagt, denne Post er stigende, og da den anden er konstant, stiger altsaa Arbejds lønnen endnu mere end Assuranceprisen som Helhed, det er denne Forskel, det gælder at finde. Prisen for 1870 blev, som det vil erindres sat til 100; hvor stor en Del deraf, der falder paa Arbejds løn og paa Materiale vides ikke, det kunde i alle Tilfælde kun findes ved specielle Undersøgelser, og man vilde derved komme ind paa meget vidtløftige Forhold, der her maa lades ude af Betragtning, de maatte jo ogsaa gaa ud paa at finde eventuelle Forandringer i Forholdet mellem de to Poster. Men gaas ud fra, at dette Forhold ikke har forandret sig paa anden Maade, end at som nævnt Prisforandringer m. m. har været uden Indflydelse paa Materialekontoens samlede Udgiftsbeløb, saa kan man t. Eks. antage, at Halvdelen af Udgiften til Byggearbejde i 1870 gik til Materiale, altsaa 50, og da denne Udgift stadig er den samme, vil den hvert Aar være 50. I 1835 var Assuranceprisen 84, deraf gaar da til Materiale 50, til Arbejds løn 34, 1906 var den 133, deraf 50 og 83 til hver af Posterne. Paa denne Maade er nedenstaaende Tabel udregnet. Man kunde selvfølgelig ogsaa, da intet vides, antage at t. Eks. $\frac{1}{3}$ eller $\frac{2}{3}$ gik til Materiale.

Tabellen indeholder altsaa den ved Hjælp af Assuranceprisen beregnede Arbejds løn og tillige den virkelige Arbejds løn her i Landet for nogle Fag, hvor den kendes gennem lang Tid, hertil

er saa føjet af Grunde, der straks skal omtales, Lønnen i to fremmede Lande, England og Norge.

Tabel 53.

Assurancepris og Arbejdsløn.

	1835	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1908
Assurancepris	84	84	84	87	92	91	93	100	105	108	113	112	115	120	133	135
Arbejdsløn udregnet af Assurancepris	68	68	68	74	84	82	86	100	110	116	126	124	130	140	166	170
Randers: Murersvende	"	"	53	73	95	80	95	100	106	120	120	126	140	160	180	180
— Murerarbejdsmænd	"	"	38	50	67	75	83	100	100	100	107	125	140	170	180	190
København: Murer- og Tømrersvende	69	69	75	81	94	87	94	100	124	112	136	136	136	165	165	"
Landarbejdere, hele Landet ..	41	"	63	74	"	"	"	100	117	"	"	127	139	153	170	198
Storbritanien og Irland:																
Byggefagene: London	73	81	81	81	88	89	90	100	106	106	107	107	108	119	"	"
— Andre Byer i England	73	77	77	86	86	88	94	100	113	112	112	115	122	128	"	"
— Edinburgh	55	61	78	66	80	80	88	100	122	104	108	112	126	135	"	"
— Hele Landet	70	75	75	76	83	89	93	100	116	114	114	118	124	132	"	"
Skibsbyggere og Maskinarbejdere. Hele Landet	"	"	"	87	97	94	100	100	112	108	110	119	117	128	127	"
Landarbejdere: England	"	"	"	76	90	90	95	100	112	110	107	111	111	119	120	"
— Skotland	"	"	"	70	89	84	84	100	120	120	123	128	134	141	145	"
Norge:																
Daglejere, egen Kost. Land ..	"	"	"	76	93	90	99	100	139	118	124	128	136	156	164	"
— By	"	"	"	68	96	95	103	100	145	144	125	137	147	168	167	"
Arbejdsmænd ved Vejarbejde ..	"	"	"	"	"	96	94	100	142	120	139	147	174	200	"	"
Komm. Arbejdere, Kristiania ..	"	"	"	"	"	111	111	100	178	130	141	163	180	215	"	"

Med Hensyn til Materialet for Tabellens Index Numbers for Arbejdsløn henvises til Note Afsnit IX. Her skal dog bemærkes, at medens de engelse Tal skyldes private Undersøgelser, er det modsatte Tilfældet med de norske, der stammer fra den officielle Statistik. For Danmark er kun nogle af Tallene for Landarbejdere officielle, de andre skyldes private Undersøgelser af Murermester Fischer Nielsen (Randers), Dr. polit. Edw. Ph. Mackeprang (København) og Konferensraad Falbe Hansen (Landarbejdere), desuden vil i Noterne blive nævnt Arkitekt F. Ulldals Prisoversigter. Hertil maa dog føjes følgende Oversigt, baseret paa en Bearbejdelse af de officielle Tal af Kontorchef Adolf Jensen (Statistiske Efterretninger, Aargang 1911, Nr. 5).

Tabel 54.

	1885	1891	1897	1903	1909
Arbejdsløn udregnet af Assurancepris.....	74	74	78	94	100
Dagløn:					
København: Faglærte Arbejdere	72	76	86	94	100
— Arbejdsmænd	65	69	79	90	100
Landbruget: Daglejere	67	71	79	86	100
Timeløn:					
København: Faglærte Arbejdere	62	67	79	89	100
— Arbejdsmænd	56	61	73	85	100

Forskellen paa Daglønnens og Timelønnens Stigning skriver sig fra Forkortning af Arbejdstiden.

Idet udelukkende Hovedtrækkene af Tabellernes Tal vil blive taget i Betragtning, kan følgende nævnes som deres Resultater.

Danmark. Udviklingen er særlig efter ca. 1860 ensartet i alle Lønningsrækker.

England (U. K.). Ogsaa her er der en ensartet Udvikling i de forskellige Fag, dog saaledes, at Stigningen af Lønnen i Londons Byggefag er forholdsvis ringe efter 1870, det samme gælder Landarbejdere i selve England efter 1880, og med Undtagelse af 1875 og 1880 følges mærkelig nok disse to Klasser af Arbejdere ad hele Tiden, deres fælles ringe Stigning i nyere Tid har dog sikkert ganske forskellige Aarsager.

Norge. For private Daglejere er Stigningen omtrent ens for Land og By og næsten som i Danmark. Derimod er der efter ca. 1880 en særlig stærk Stigning for det Offentliges Arbejdere.

Naar Lønnen i Byggefagene i hele England (U. K.) er saa lidt paavirket af den mindre Stigning i London efter 1870, kommer det af, at de engelske Undersøgelser ved Udregning af Gennemsnittet for hele Landet tager Hensyn til Antallet af Arbejdere paa de forskellige Steder, og at dette viser sig at stige stærkest der, hvor Lønnen er højest. Lønnen i London har altsaa i det mindste paa et vist Tidspunkt været særlig høj, og dette er vel saa Grunden til dens senere forholdsvis mindre Stigning. Saa at sige det modsatte maa vel antages at have bevirket den mindre Stigning for de engelske Landarbejdere, nemlig Standsning eller Tilbagegang i Landbrugets Udvikling. Hvor saa faa Oplysninger foreligger som fra Danmark, er en Sammenligning jo vanskelig, men det kan dog vist siges, at fra ca. 1880 stiger den engelske Løn mindre end den danske og norske, dette hidrører da mulig fra lignende

Omstændigheder, som har øvet deres Virkning indenfor England. Forholdene i England er tidligere udviklede og derpaa naaede til en vis Konsolidation, bl. a. af den Hævning af Prisniveauet som højere Løn bevirker og som atter søges bødet paa ved endnu højere Løn osv.; efter at en saadan Konsolidation er naaet, formindskes da Forandringerne. Paa samme Maade kan man tænke sig at finde Grunden til, at Lønnen for Murersvende i København 1835—1845 ikke steg saa stærkt som i Randers, i denne sidste By kan Udviklingen antages at have været tilbage i Forhold til København, og Fremgangen kunde derfor blive forholdsvis stærkere. Hertil svarer Forholdet mellem Fremgangen for Svende og Arbejdsmnæd i Randers — formodentlig ogsaa i København —, eller mellem Landarbejdere og Haandværksfagene. Deles hele Perioden i sine Halvdele, saa steg Lønnen for Murer- og Tømrersvende i København 1835—1870 fra 69 til 100 eller med 45 pCt., i 1870—1906 derimod med 65 pCt., men for de andre Kategorier var Stigningen langt større i den første end i den sidste Halvdel af Tidsrummet.

Disse Betragtninger vedrører det foreliggende Spørgsmaal, fordi de giver Indtryk af, at de Fag, hvormed Danmark er repræsenteret, trods deres Faatallighed repræsenterer mere omfattende Omraader, thi det synes at have vist sig, at et Lands Arbejdsløn, naar længere Perioder betragtes, i Hovedtrækkene vil forandre sig ens for alle Fag, noget der da ogsaa har Sandsynlighed for sig. Kun vil der indtræffe Tider, hvor lokale Forskelle kan blive fremtrædende for senere at udlignes.

Med større Sikkerhed kan da den af Assuranceprisen fundne Løn sammenlignes med den virkelige Løns faa Repræsentanter. Det viser sig saa, at begge Udtryk for Lønnen harmonerer i ikke ringe Grad, et Blik paa de to Tabeller viser dette. Havde dette ikke været Tilfældet, kunde det stamme fra, at Arbejdslønnen burde være udregnet af Assuranceprisen ved at anslaa Materialudgiften i 1870 ikke til $\frac{1}{2}$, men t. Eks. til $\frac{1}{3}$ eller $\frac{2}{3}$, men det er der altsaa ingen Grund til at prøve. Man kan derfor sige, at der har vist sig at være en eller anden Forbindelse, maaske en lignende som den ved den her anvendte Methode tilfældig fundne, men i hvert Fald en nøje Forbindelse mellem Assuranceprisen og den Faktor, Arbejdslønnen, der har foraarsaget dens Stigning, og man er berettiget til at drage den Slutning, at dette ikke vilde have været Tilfældet med en Assurancepris, der ikke i Hovedsagen svarede til de virkelige Forhold.

IX. Tabeller og Noter.

Tabel I.

Assurancesum (Mill. Kr.)

	København	Frederiksberg	Hovedstaden	Købstæderne	Ialt Byer	Landdistrikt	Hele Landet
	a	b	c	d	e	f	g
1835	106	2	108	48	156	222	378
1836	107	2	109	49	158	226	384
1837	108	2	110	50	160	230	390
1838	108	2	110	56	166	234	400
1839	108	2	110	56	166	239	405
1840	108	2	110	57	167	240	407
1841	109	2	111	58	169	242	411
1842	109	2	111	59	170	245	415
1843	109	2	111	61	172	251	423
1844	110	2	112	62	174	257	431
1845	111	2	113	64	177	265	442
1846	114	2	116	66	182	271	453
1847	117	3	120	69	189	279	468
1848	119	3	122	84	206	291	497
1849	120	3	123	85	208	300	508
1850	121	4	125	86	211	305	516
1851	123	4	127	88	215	313	528
1852	125	4	129	91	220	320	540
1853	129	5	134	95	229	331	560
1854	134	5	139	99	238	346	584
1855	138	5	143	104	247	361	608
1856	144	6	150	110	260	386	646
1857	153	7	160	120	280	417	697
1858	160	8	168	149	317	459	776
1859	166	9	175	166	341	483	824
1860	169	10	179	169	348	505	853
1861	173	11	184	172	356	520	876
1862	175	12	187	174	361	539	900
1863	178	13	191	176	367	559	926
1864	178	13	191	179	370	578	948
1865	181	13	194	180	374	589	963
1866	186	14	200	183	383	606	989
1867	196	15	211	185	396	623	1019
1868	204	17	221	186	407	642	1049
1869	210	19	229	187	416	658	1074
1870	216	20	236	190	426	691	1117
1871	223	21	244	193	437	699	1136
1872	229	23	252	196	448	717	1165
1873	238	25	263	200	463	739	1202
1874	248	27	275	204	479	778	1257
1875	264	29	293	213	506	840	1346
1876	282	32	314	233	547	895	1442
1877	297	36	333	242	575	941	1516
1878	308	37	345	256	601	976	1577
1879	317	39	356	264	620	1001	1621
1880	330	40	370	270	640	1029	1669
1881	343	41	384	278	662	1057	1719

	a	b	c	d	e	f	g
1882	358	44	402	287	689	1089	1778
1883	375	48	423	299	722	1117	1839
1884	394	52	446	317	763	1152	1915
1885	416	57	473	331	804	1187	1991
1886	435	64	499	343	842	1208	2050
1887	447	68	515	351	866	1245	2111
1888	457	71	528	358	886	1271	2157
1889	467	74	541	366	907	1294	2201
1890	478	77	555	375	930	1311	2241
1891	490	80	570	386	956	1333	2289
1892	503	83	586	398	984	1357	2341
1893	516	85	601	410	1011	1387	2398
1894	526	91	617	421	1038	1412	2450
1895	541	94	635	433	1068	1442	2510
1896	559	99	658	448	1106	1478	2584
1897	574	105	679	466	1145	1518	2663
1898	588	114	702	490	1192	1565	2757
1899	614	122	736	³⁾ 532	³⁾ 1268	1605	2873
1900	640	134	774	⁴⁾ 561	⁴⁾ 1335	1641	2976
1901	¹⁾ 718	145	¹⁾ 863	593	¹⁾ 1456	1680	3136
1902	²⁾ 776	152	²⁾ 928	614	²⁾ 1542	1716	3258
1903	831	164	995	638	1633	1757	3390
1904	877	177	1054	658	1712	1826	3538
1905	912	190	1102	676	1778	1902	3680
1906	946	199	1145	697	1842	1973	3815
1907	994	207	1201	721	1922	2051	3973
1908	1031	216	1247	754	2001	2137	4138

- ¹⁾ deraf Valby og Brønshøj 29 Mill.)
²⁾ — Sundbyerne 29 - } afgaaet fra Landdistrikterne.
³⁾ — Esbjerg 15 -
⁴⁾ — N. Sundby, Løgstør, Silkeborg. 11 -

Tabel II.
Assurancesummernes Tilvækst i pCt.

	Aarligt 3 Aars Gennemsnit				Aarligt 9 Aars Gennemsnit				Aarligt 25 Aars Gennemsnit			
	Københ. og Frederiksb.	Køb- stæderne	Land- distrikt	Hele Landet	Københ. og Frederiksb.	Køb- stæderne	Land- distrikt	Hele Landet	Københ. og Frederiksb.	Køb- stæderne	Land- distrikt	Hele Landet
	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
1835	0,47	1,61	1,80	1,49	0,44	1,43	1,36	1,25	0,65	1,60	1,42	1,33
1836	0,46	1,92	1,80	1,43	0,39	1,50	1,39	1,28	0,71	1,66	1,55	1,38
1837	0,46	1,50	1,75	1,35	0,35	1,57	1,46	1,31	0,75	1,69	1,65	1,45
1838	0,27	1,44	1,65	1,27	0,31	1,65	1,58	1,31	0,82	1,75	1,73	1,53
1839	0,21	1,42	1,39	1,16	0,34	1,75	1,73	1,38	0,91	1,86	1,83	1,61
1840	0,09	1,46	1,23	1,04	0,43	1,92	1,84	1,47	1,02	1,97	1,97	1,73
1841	0,12	1,83	1,59	1,32	0,62	2,08	1,96	1,62	1,13	2,12	2,11	1,88
1842	0,24	2,13	2,07	1,25	0,85	2,33	2,13	1,82	1,24	2,28	2,28	2,04
1843	0,69	2,63	2,56	2,09	1,04	2,53	2,34	2,02	1,40	2,52	2,50	2,25
1844	1,36	2,93	2,55	2,35	1,18	2,60	2,66	2,18	1,60	2,84	2,78	2,50
1845	2,13	3,42	2,82	2,78	1,32	2,62	2,80	2,29	1,78	3,14	3,04	2,75
1846	2,55	3,76	3,28	3,15	1,50	2,67	2,85	2,38	1,90	3,34	3,24	2,92
1847	1,98	3,18	3,57	3,05	1,79	2,82	2,90	2,53	1,99	3,45	3,34	3,01
1848	1,46	2,03	3,26	2,56	2,07	2,97	2,99	2,69	2,06	3,44	3,42	3,07
1849	1,32	1,68	2,45	2,06	2,28	3,17	3,05	2,88	2,17	3,41	3,48	3,12
1850	1,81	2,22	2,08	2,08	2,45	3,35	3,32	3,12	2,22	3,41	3,56	3,18
1851	2,77	3,56	2,51	2,70	2,67	3,70	3,68	3,44	2,25	3,40	3,61	3,22
1852	3,18	3,96	3,40	3,48	3,04	4,20	4,18	3,92	2,30	3,40	3,67	3,26
1853	3,22	4,76	4,10	4,09	3,45	4,96	4,65	4,41	2,43	3,39	3,72	3,32
1854	3,68	5,05	5,27	4,88	3,70	5,46	5,07	4,80	2,60	3,36	3,77	3,38
1855	4,46	6,62	6,52	6,08	3,81	5,65	5,31	4,99	2,74	3,30	3,80	3,44
1856	5,38	7,67	8,03	7,33	3,74	5,44	5,44	5,02	2,86	3,23	3,81	3,46
1857	5,12	8,82	7,47	7,03	3,62	5,14	5,44	4,94	2,94	3,16	3,81	3,48
1858	3,56	6,50	6,22	5,51	3,39	4,74	5,39	4,78	2,99	3,09	3,80	3,47
1859	2,79	4,10	4,25	3,79	3,11	4,32	5,14	4,50	3,03	3,00	3,78	3,46
1860	2,16	1,47	3,69	2,98	2,78	3,72	4,72	4,06	3,12	2,96	3,78	3,47
1861	2,11	1,25	3,45	2,77	2,55	3,01	4,11	3,52	3,26	2,95	3,87	3,56
1862	1,22	1,22	3,59	2,67	2,47	2,15	3,60	3,06	3,45	3,09	4,04	3,73
1863	1,16	1,21	3,01	2,32	2,58	1,51	3,22	2,76	3,64	3,24	4,21	3,90
1864	1,50	1,25	2,73	2,22	2,70	1,14	3,05	2,63	3,77	3,35	4,32	4,01
1865	3,33	1,25	2,53	2,47	2,83	1,12	2,93	2,56	3,81	3,36	4,34	3,95
1866	4,37	1,12	2,92	2,89	2,96	1,15	2,84	2,57	3,83	3,32	4,29	3,92
1867	4,62	0,76	2,79	2,82	3,23	1,20	2,75	2,58	3,83	3,23	4,19	3,84
1868	3,81	0,82	2,77	2,64	3,55	1,27	2,82	2,70	3,82	3,08	4,04	3,80
1869	3,36	1,19	2,62	2,53	3,96	1,44	3,12	3,01	3,78	2,91	3,84	3,64
1870	3,24	1,56	2,64	2,58	4,26	1,89	3,56	3,43	3,76	2,76	3,65	3,50
1871	3,68	1,67	2,75	2,76	4,51	2,42	3,97	3,82	3,84	2,69	3,52	3,44
1872	4,07	1,81	3,65	3,43	4,65	3,04	4,23	4,11	3,96	2,72	3,46	3,43
1873	5,15	2,82	5,44	4,94	4,71	3,42	4,35	4,26	4,07	2,80	3,41	3,45
1874	6,08	5,26	6,61	6,25	4,73	3,70	4,39	4,34	4,13	2,85	3,37	3,44
1875	6,58	5,88	6,57	6,44	4,75	3,84	4,41	4,38	4,19	2,89	3,32	3,44
1876	5,93	6,34	5,14	5,42	4,82	3,97	4,42	4,42	4,25	2,93	3,27	3,42
1877	4,28	4,26	3,80	3,98	4,88	4,15	4,32	4,40	4,29	2,98	3,22	3,41
1878	3,57	3,73	3,02	3,25	4,88	4,33	4,03	4,26	4,26	3,05	3,19	3,40
1879	3,63	2,79	2,69	2,92	4,82	4,29	3,62	4,00	4,20	3,12	3,14	3,38
1880	4,13	2,82	2,84	3,13	4,72	4,15	3,18	3,69	4,13	3,20	3,11	3,36
1881	4,56	3,46	2,77	3,29	4,60	3,84	2,90	3,45	4,07	3,29	3,08	3,34
1882	5,11	4,44	2,91	3,66	4,54	3,65	2,74	3,31	4,06	3,36	3,06	3,34

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
1883	5,57	4,87	2,92	3,84	4,45	3,48	2,66	3,22	4,06	3,44	3,05	3,35
1884	5,66	4,68	2,65	3,69	4,32	3,42	2,55	3,11	4,05	3,54	3,05	3,37
1885	4,91	3,46	2,62	3,30	4,15	3,39	2,42	2,99	4,04	3,66	3,03	3,37
1886	3,74	2,65	2,30	2,71	3,95	3,32	2,28	2,85	4,01	3,74	2,94	3,33
1887	2,73	2,19	2,32	2,40	3,68	3,16	2,17	2,70	4,00	3,72	2,82	3,25
1888	2,52	2,23	1,74	2,01	3,36	2,95	2,08	2,53	4,00	3,65	2,70	3,17
1889	2,58	2,54	1,60	2,00	3,03	2,74	2,01	2,38	4,03	3,60	2,63	3,13
1890	2,70	2,84	1,60	2,08	2,82	2,69	1,95	2,29	4,05	3,55	2,60	3,13
1891	2,69	3,02	1,90	2,28	2,77	2,78	1,97	2,31	4,15	3,53	2,61	3,17
1892	2,68	2,93	1,94	2,29	2,84	3,01	2,02	2,39	4,20	3,54	2,67	3,21
1893	2,72	2,85	2,05	2,35	2,98	3,30	2,17	2,57	4,21	3,55	2,71	3,25
1894	3,06	3,00	2,15	2,52	3,20	3,54	2,35	2,76	4,19	3,56	2,76	3,28
1895	3,24	3,45	2,44	2,82	3,55	3,77	2,56	3,02	*4,19	*3,56	*2,76	*3,28
1896	3,39	4,21	2,76	3,18	3,89	3,91	2,74	3,24	*4,19	*3,56	*2,76	*3,28
1897	3,80	4,89	3,10	3,60	4,31	4,07	2,91	3,48	*4,18	*3,57	*2,77	*3,28
1898	4,46	4,71	3,17	3,77	4,65	4,15	3,01	3,68	*4,18	*3,57	*2,77	*3,28
1899	5,91	4,89	3,50	4,39	4,97	4,17	3,05	3,86	*4,18	*3,57	*2,77	*3,28
1900	5,74	4,24	3,58	4,28	5,15	4,12	3,32	3,99	*4,17	*3,58	*2,78	*3,28
1901	6,43	4,39	3,40	4,44	5,25	4,00	3,46	4,08	*4,17	*3,58	*2,78	*3,28
1902	5,84	3,53	3,01	4,10	5,31	3,87	3,55	4,12	*4,17	*3,58	*2,78	*3,28
1903	5,92	3,26	3,48	4,14					*4,16	*3,59	*2,79	*3,28
1904	4,81	3,00	3,93	4,01					*4,16	*3,59	*2,79	*3,28
1905	4,45	3,09	3,95	3,97					*4,16	*3,59	*2,79	*3,28
1906	4,20	3,71	3,96	3,98					*4,15	*3,59	*2,79	*3,28

*) anslaaet.

Noter til Tabellerne I og II.

Assurancebeløbene i Tabel I vedrører de i danske Selskaber indtegnede Bygninger, idet der ikke haves Oplysninger om de i udenlandske Selskaber forsikrede Beløb, der dog ogsaa spiller en betydningsløs Rolle, kun i enkelte Tilfælde ved detaillerede Undersøgelser for en enkelt By kan de have Betydning, men sligt vil der i denne Afhandling ikke blive Brug for.

Assurancebeløbene er taget fra de offentliggjorte Beretninger derom, saaledes som det nedenfor vil blive oplyst. I de Tilfælde, hvor intet saadant foreligger, har Selskaberne med største Velvilje givet Forfatteren de ønskede Oplysninger.

Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger. De samlede Assurancesummer er fra 1835—1856 efter Falbe Hansen og Scharlings „Danmarks Statistik“, fra 1857 efter Selskabets Regnskaber og dets Skrift af 1892 „Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger 1792—1892“, herfra er dog ogsaa taget Tallene for 1840 og 1850. Tallene for Københavns Forstæder 1835—1875 og for Frederiksberg 1868—1884 er fra „Danmarks Statistik“, derefter fra „Statistiske Oplysninger om Staden København og (fra 1886) Frederiksberg“. For Frederiksberg indtil 1868 er Beløbene kalkulerede efter deres Folketal og

Assurancen i Københavns Forstæder, det er smaa Beløb, der i og for sig ikke spiller nogen Rolle, kun har en Kalkulation været nødvendig for at undgaa et Spring for Hovedstaden fra 1867 til 1868, da Frederiksbergs Assurance første Gang opgives. Beløbene for Landdistrikterne er 1835—1883 fra „Danmarks Statistik“, med Fradrag af Frederiksberg, derefter er de udregnede som Forskellen mellem Selskabets samlede Assurancesum og Assurancen for København og Frederiksberg, for den sidste By har Tallet for 1885 maattet kalkuleres.

Københavns Brandforsikring. 1835—1870 fra „Danmarks Statistik“, derefter fra Selskabets Regnskaber. Tallene i „Statistisk Aarbog“ indbefatter tillige Huslejekforsikring m. m. Assurancebeløbene for dette Selskab er pr. 31. Oktober, for alle de andre pr. 31. Marts, t. Eks. den for 1908 anførte Sum i Tabellen er Beløbet pr. 31. Oktober d. A. for Københavns Brandforsikring og pr. 31. Marts d. A. for de andre Selskaber.

Købstædernes almindelige Brandforsikring. 1835—1884 efter „Danmarks Statistik“, derefter fra „Statistisk Aarbog“. Med Undtagelse af de nye Købstæder er de Indlemmelser fra Landdistrikterne, der har fundet Sted, uden Betydning og derfor ladet ude af Betragtning. I Købstæderne har der fundet almindelig Omvurdering Sted 1827, 1837, 1847, 1857 og 1867, hvoraf den sidste dog ikke gav sig Udslag i Assurancens Forhøjelse, deres Resultater foreligger i April det næste Aar. Ved Udregningen af den procentvise aarlige Forøgelse (Tabel II) er der slet ikke taget Hensyn til Omvurderingernes Forhøjelse af Assurancesummen, i de Aar hvor den falder, er Tilvækstprocenten sat lig det foregaaende Aars Procent.

De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikring for Bygninger i Nørrejylland.

Østifternes Brandforsikring for mindre Landbygninger.

Thisted Amts Landbygningers Brandforsikringsforening.

For disse tre Selskaber findes fra 1900 Oplysninger i „Statistisk Aarbog“, Tallene fra de tidligere Aar stammer fra Selskabernes Opgivelser.

Ved Udregningen af den aarlige procentvise Forøgelse af Assurancesummerne er taget Hensyn til den Til- og Afgang, der skyldes Indlemmelserne i København og de nye Købstæder. 1901 Valby og Brønshøj med 29 Mill., 1902 Sundbyerne med 29 Mill., 1898 Esbjerg med 15 Mill., 1899 Nørre Sundby, Silkeborg og Løgstør med 11 Mill. Kr. Tallene differerer iøvrigt lidt ved for-

skellige Opgivelser for Esbjerg. Ligesaa er taget Hensyn til Stats-Brandforsikringsfonden, saavidt det har kunnet ske. Til denne overgik efter de to Selskabers Regnskaber for 1907 fra Landbygningernes 38 Mill. Kr. fra Købstædernes 24 Mill. Kr. Fonden omfatter ogsaa de Bygninger, der endnu er forsikrede i andre Selskaber, ifølge velvillig Meddelelse fra Statistisk Bureau angaar dette 28 Mill. Kr., genforsikrede i Københavns Brandforsikring (hvis ældre Forsikringer er præmiefri), Restbeløbet, ca. 59 Mill. Kr. pr. 31. Marts 1908, vedrører Bygninger, der ikke tidligere har været forsikrede. Disse 59 Mill. Kr. bevirker altsaa ingen Forstyrrelse i Udregningen af Assurance's Stigning indtil dette Aar, naar de helt lades ude af Betragtning.

Efter 1908 er der vel opført en Del Statsbygninger, hvis Assurance ikke er medtaget, Fondens Assurancebeløb for faste Ejendomme steg fra 31. Marts 1908 ca. 149 Mill., til 31. Marts 1910 til ca. 158 Mill. Derimod er de fra de to Selskaber udskilte Beløb ogsaa opført paa Tabellen for de følgende Aar, og saaledes at det for Landbygningernes Brandforsikring er regnet, at hele Beløbet vedrørte Landdistrikterne, hvilket mulig er noget ukorrekt.

Ved Udregningen af Tabel II er den aarlige Tilvækst af Assurance'summen for en Del af de første Aar, hvor den var ringe, ikke taget med dens runde Tal i Mill. Kr., men med et nøjagtigere Tal.

Tabel I slutter med Aaret 1908, det skyldes, at Statistisk Aarbog opfører for 1910 to nye Selskaber: Danske Grundejeres Brandforsikring med 55 Mill. og Husmandsbrandkassen med 88 Mill. Kr. I alle Tilfælde for det sidste Selskab er det tillige saaledes, at dets Virksomhed paavirker Assurancebeløbene for 1909. For begge gælder at de omfatter for den langt overvejende Del Forsikringer fra de ældre Selskaber, men der vides ikke noget om, hvorledes disse Beløb fordeler sig paa Landsdelene. Iøvrigt er der netop nu (April 1911) stiftet et Brandforsikringsnævn, der vist omfatter alle indenlandske Selskaber for Forsikring af faste Ejendomme, dette har vel en speciel faglig Opgave, men det kan maaske haabes, at der tillige vil være aabnet Udsigt til fælles statistiske Oversigter, omfattende Assurance'summernes Fordeling mellem Land og By og de forskellige Landsdele m. m.

Endnu maa der dog om Tabellerne gøres nogle Bemærkninger om et bestemt Punkt. Det er nemlig saaledes, at Tallene for Assurancebeløbet i de Selskaber, der forsikrer Bygninger i Landdistrikterne, fører for nogle Aar fra ca. 1890 til det Resultat, at den samlede Assurance i Landdistrikterne er formindsket. Dette

er jo ganske usandsynligt, og er ogsaa fra kompetent Side erklæret at være det. Vel fandt der paa den Tid omfattende Omvurderinger Sted for at berigtige for høje Ansættelser fra tidligere Aar i 70-erne med særlig høje Byggepriser, men Landbygningernes Brandforsikring, som dette særlig angaar, har meddelt Forfatteren, at Nedsættelserne var ledsaget af Forøgelse af Assurancen til et lignende Beløb, idet jo et nærmere Eftersyn t. Eks. af en større Gaards Forsikring ofte vil føre til at mindre Nybygningers Forsikring, der hidtil er opsat af Ejeren, nu sker etc. Nedgangen hidrører for dette Selskab fra Udtræden af Forsikringshavere, der har indmeldt sig i andre Selskaber. Beløbet skulde altsaa genfindes i disse andre Selskaber. Men dissers Assurancebeløb fremviser ikke en tilsvarende Opgang. Til Eksempel er der af Landbygningernes Brandforsikring 1889—1890 udmeldt — ifølge dets Regnskab — 17 Mill. Kr., der er indtraadt i Østifternes Brandforsikring. Men pr. 31. Marts 1900 staar dette Selskab, der da stiftedes, med et Assurancebeløb lig Nul. Eller 1898—1899 overførtes paa samme Maade til sidstnævnte Selskab 26 Mill., men dettes Aarsopgørelse viser kun en Fremgang af 12 Mill. Dette maa da sikkert forholde sig saaledes, at Forsikringen udmeldes til Udtræden ved Regnskabsaarets Udgang (for alle de Selskaber, der her er Tale om, 31. Marts) og er fradraget i den samlede Assurancesum pr. 31. Marts for det Selskab, hvorfra den er udtraadt, medens Forsikringen først den 1. April, altsaa i det nye Regnskabsaar, optages i den samlede Assurancesum for det Selskab, hvori den er indtraadt. Alle saadanne Summer svæver altsaa et Øjeblik i Luften og figurerer ikke paa nogen Aarsopgørelse, de er i det Aar forsvundne i Opgørelsesøjeblikket. Anden Løsning kan sikkert ikke tænkes af denne Sag, og det rigtige heri bekræfter sig da ogsaa ved den Udvikling af de aarlige Tilvækstprocenter, som fremkommer, hvor der tages Hensyn hertil, thi den er naturlig, medens Nedgang var ganske unaturlig. Forholdet er da berigtiget paa Grundlag af Landbygningernes Brandforsikrings Regnskaber, der for Aarene 1888—1902 oplyser, hvor store Summer, der er overgaaet fra dette Selskab til andre og omvendt. Det kan være betydelige Beløb det drejer sig om, indtil ca. 30 Mill. Kr. i et Aar. Disse Beløb er da lagt til Landdistrikternes Assurancesummer.

Tabel III.

Assurancepris i København.

Etagearealet i Khbvn. Kv. Alen			Assurance	Assurance pr. Kv. Alen Etageareal	Assurancepris		Assuranceprisens Tilvækst i Procent. Aarlige Gennemsnit		
I alt 1. Januar	Aarlig Foregelse	3 Aars Gennemsnit			100 — 1870	3aars	9aars	25aars	
									Mill. Kr.
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
1835	5228000	÷15000	106	20,27	20,5	84	0,69	0,08	0,13
1836	5213000	5000	107	20,54	20,5	84	0,53	0,00	0,14
1837	5218000	34000	108	20,69	20,6	85	÷0,01	÷0,05	0,15
1838	5252000	11000	108	20,59	20,6	85	÷0,57	÷0,09	0,16
1839	5263000	42000	108	20,53	20,5	84	÷0,41	÷0,11	0,20
1840	5305000	59000	108	20,34	20,4	84	÷0,69	÷0,08	0,24
1841	5364000	54000	109	20,34	20,2	83	÷0,44	÷0,01	0,29
1842	5418000	14000	109	20,11	20,2	83	÷0,31	0,12	0,37
1843	5432000	25000	109	20,07	20,1	83	0,25	0,24	0,41
1844	5457000	23000	110	20,15	20,2	83	0,95	0,31	0,50
1845	5480000	38000	111	20,26	20,4	84	1,16	0,43	0,43
1846	5518000	88000	114	20,65	20,6	85	1,12	0,51	0,40
1847	5606000	75000	117	20,86	20,9	86	0,53	0,63	0,34
1848	5681000	39000	119	20,95	21,0	88	0,23	0,73	0,29
1849	5720000	44000	120	20,98	21,0	89	0,35	0,78	0,29
1850	5764000	46000	121	21,01	21,1	87	0,33	0,76	0,32
1851	5810000	73000	123	21,17	21,2	87	0,77	0,83	0,38
1852	5883000	120000	125	21,26	21,3	88	1,13	0,89	0,44
1853	6003000	120000	129	21,50	21,6	89	1,38	0,81	0,54
1854	6123000	106000	134	21,90	21,9	90	1,94	0,69	0,66
1855	6229000	91000	138	21,15	22,3	92	0,83	0,54	0,75
1856	6320000	494000	144	22,78	22,5	93	1,09	0,41	0,78
1857	6814000	173000	153	22,46	22,7	93	÷0,57	0,34	0,76
1858	6987000	426000	160	22,89	22,6	93	÷0,65	0,26	0,72
1859	7413000	265000	166	22,40	22,4	92	÷1,08	0,15	0,68
1860	7678726	129617	169	22,01	22,2	91	÷0,41	0,17	0,68
1861	7808343	100094	173	22,15	22,1	91	0,57	0,26	0,70
1862	7908437	44069	175	22,12	22,2	91	0,61	0,58	0,77
1863	7952506	61406	178	22,39	22,2	91	0,93	0,87	0,82
1864	8013912	68995	178	22,22	22,3	92	1,07	1,10	0,83
1865	8082907	88230	181	22,40	22,5	93	1,84	1,21	0,76
1866	8171137	179595	186	22,77	22,9	94	2,33	1,15	0,70
1867	8350732	150720	196	23,47	23,4	96	1,97	1,10	0,64
1868	8501452	200546	204	24,00	23,9	98	1,02	1,05	0,63
1869	8701998	223932	210	24,14	24,1	99	0,51	1,02	0,61
1870	8925930	224038	216	24,19	24,2	100	0,10	1,06	0,66
1871	9149968	309832	223	24,37	24,3	100	0,14	0,97	0,73
1872	9459800	326408	229	24,21	24,3	100	0,45	0,87	0,80
1873	9786208	249228	238	24,31	24,4	100	0,78	0,69	0,81
1874	10085436	338923	248	24,70	24,8	102	2,26	0,12	0,77
1875	10374359	171621	264	25,47	25,6	105	1,53	0,64	0,73
1876	10545980	629509	282	26,73	26,3	108	1,08	0,70	0,70
1877	11175489	529728	297	26,57	26,5	109	÷0,62	0,72	0,68
1878	11705217	378621	308	26,30	26,4	108	÷0,16	0,71	0,63
1879	12083838	396035	317	26,24	26,3	108	0,32	0,57	0,55
1880	12479873	440659	330	26,44	26,4	108	0,63	0,48	0,48
1881	12920532	472570	343	26,55	26,6	110	0,63	0,36	0,46

Fortsættes næste Side.

	a	b	c	d	e	f	g	h	i
1882	13393102	530623	358	26,74	26,7	110	0,74	0,36	0,47
1883	13923725	585734	375	26,94	26,9	111	1,00	0,33	0,51
1884	14509459	622567	394	27,17	27,2	112	0,73	0,32	0,51
1885	15132026	659597	416	27,55	27,4	113	÷ 0,02	0,31	0,54
1886	15791623	663705	435	27,53	27,4	113	÷ 0,59	0,31	0,56
1887	16455328	404196	447	27,15	27,2	112	÷ 0,46	0,26	0,50
1888	16859524	299605	457	27,06	27,2	112	0,21	0,17	0,52
1889	17159129	294092	467	27,15	27,2	112	0,58	0,15	0,59
1890	17453221	382869	478	27,32	27,3	112	0,60	0,24	0,69
1891	17836090	416479	490	27,53	27,5	113	0,33	0,42	0,75
1892	18252569	406485	503	27,64	27,6	114	0,13	0,50	0,76
1893	18659054	458021	516	27,59	27,6	114	0,59	0,59	0,75
1894	19117075	217236	526	27,54	27,7	114	0,77	0,67	0,75
1895	19334311	441583	541	28,03	27,9	115	1,05	0,71	
1896	19775894	489283	559	28,23	28,2	116	0,28	0,90	
1897	20265177	492951	574	28,42	28,3	116	1,02	1,20	
1898	20758128	317633	588	28,27	28,6	118	1,25	1,34	
1899	21075761	572497	614	29,10	29,0	119	0,93	1,40	
1900	21648258	719573	640	29,49	29,2	120	2,09	1,34	
1901	22367831	¹⁾ 2229631	689	30,70	30,4	125	2,84	1,35	
1902	¹⁾ 24597462	²⁾ 2052021	718	30,95	31,3	129	1,79	1,32	
1903	²⁾ 26649483	1191655	773	32,07	31,8	130	1,37		
1904	27841138	1219800	819	32,37	32,2	133	0,48		
1905	29060938	806700	854	32,23	32,4	133	0,37		
1906	29867638	1224465	888	32,53	32,4	133	0,79		
1907	31092103	942727	936	32,73	32,7	135			
1908	32034830	988013	973	33,00					
1909	33022843	241213							
1910	33264056								

¹⁾ deraf Valby og Brønshøj 1380209

²⁾ — Sundbyerne 1152150

Ved Udregningen af Assuranceprisen Kol. d er de indlemmede Distrikters Etageareal og Assurancesum ved Indlemmelsen ikke medtaget, fordi det vilde medføre en urigtig Indflydelse. Derimod er de senere Forøgelser af disse Tal medtaget.

Tabel IV.

**Assurancesummens og Etagearealets Tilvækst i pCt. i
København uden Frederiksberg.**

	Assurancesum			Etagearealet		
	Aarligt Gennemsnit			Aarligt Gennemsnit		
	3 Aars Gennemsn.	9 Aars Gennemsn.	25 Aars Gennemsn.	3 Aars Gennemsn.	9 Aars Gennemsn.	25 Aars Gennemsn.
	a	b	c	d	e	f
1835	0,47	0,45	0,64	0,48	0,74	0,44
1836	0,47	0,40	0,70	0,15	0,66	0,58
1837	0,47	0,35	0,76	0,32	0,66	0,61
1838	0,28	0,31	0,80	0,55	0,62	0,65
1839	0,22	0,34	0,83	0,70	0,55	0,70
1840	0,09	0,44	0,92	0,97	0,55	0,74
1841	0,12	0,61	1,01	0,79	0,64	0,80
1842	0,25	0,82	1,12	0,57	0,73	0,84
1843	0,67	0,97	1,23	0,38	0,77	0,97
1844	1,39	1,12	1,39	0,52	0,79	1,12
1845	2,02	1,25	1,57	0,90	0,77	1,30
1846	2,34	1,45	1,74	1,20	0,78	1,43
1847	1,69	1,66	1,85	0,87	0,87	1,54
1848	1,48	1,92	1,93	0,93	1,02	1,61
1849	1,30	2,11	1,98	0,75	1,18	1,65
1850	1,86	2,26	2,00	0,94	1,27	1,67
1851	2,21	2,51	2,03	1,36	1,54	1,68
1852	3,02	2,88	2,09	1,76	1,88	1,69
1853	3,05	3,25	2,21	1,92	2,38	1,70
1854	3,44	3,47	2,36	1,73	2,75	1,74
1855	4,49	3,54	2,51	3,64	3,06	1,80
1856	5,07	3,51	2,62	3,90	3,15	1,88
1857	4,84	3,36	2,69	5,44	3,09	1,96
1858	3,25	3,12	2,73	4,05	2,97	2,03
1859	2,52	2,86	2,76	3,78	2,86	2,12
1860	1,90	2,52	2,85	2,18	2,52	2,20
1861	1,67	2,31	2,98	1,17	2,23	2,29
1862	0,92	2,21	3,16	0,87	1,86	2,36
1863	1,06	2,31	3,33	0,73	1,65	2,46
1864	1,43	2,40	3,45	0,91	1,48	2,58
1865	3,22	2,52	3,49	1,38	1,51	2,69
1866	3,95	2,67	3,51	1,70	1,69	2,77
1867	4,10	2,93	3,52	2,12	1,95	2,83
1868	3,34	3,23	3,51	2,24	2,21	2,83
1869	3,01	3,61	3,48	2,49	2,46	2,82
1870	2,99	3,90	3,48	2,82	2,59	2,76
1871	3,27	4,14	3,56	3,12	2,81	2,77
1872	3,75	4,27	3,65	3,13	3,03	2,78
1873	4,85	4,34	3,75	3,13	3,30	2,87
1874	5,81	4,41	3,81	3,53	3,43	2,97
1875	6,12	4,48	3,87	3,68	3,50	3,05
1876	5,29	4,58	3,92	4,12	3,54	3,09
1877	3,99	4,64	3,95	4,65	3,59	3,07
1878	3,58	4,63	3,93	3,74	3,68	3,16

Fortsættes næste Side.

	a	b	c	d	e	f
1879	3,66	4,55	3,87	3,35	3,86	3,18
1880	4,14	4,44	3,80	3,50	3,93	3,23
1881	4,35	4,33	3,77	3,73	3,95	3,22
1882	4,73	4,24	3,75	3,96	3,84	3,20
1883	5,13	4,11	3,75	4,17	3,73	3,16
1884	5,07	3,95	3,74	4,29	3,58	3,13
1885	4,30	3,75	3,71	4,28	3,40	3,09
1886	3,19	3,55	3,67	3,67	3,22	3,09
1887	2,40	3,31	3,65	2,80	3,03	3,09
1888	2,26	3,01	3,66	1,98	2,95	3,08
1889	2,35	2,70	3,70	1,89	2,70	3,06
1890	2,50	2,53	3,77	2,07	2,44	3,03
1891	2,58	2,50	3,85	2,25	2,25	3,01
1892	2,39	2,55	3,88	3,33	2,21	3,04
1893	2,46	2,66	3,88	1,93	2,22	3,04
1894	2,71	2,81	3,87	1,95	2,26	3,03
1895	2,96	3,13		1,97	2,43	
1896	2,82	3,44		2,40	2,43	
1897	3,18	3,88		2,15	2,48	
1898	3,70	4,23		2,21	2,72	
1899	5,42	4,54		2,51	2,97	
1900	5,36	4,71		3,27	3,18	
1901	6,32	4,87		3,66	3,33	
1902	5,61	4,97		4,02	3,47	
1903	5,54			4,22		
1904	4,42			3,85		
1905	4,28			3,72		
1906	4,13			3,26		

Tabel V.
Svingningstal (Side 32).

Bogstaverne betyder: r: ringe, j: jævnt, s: stærkt Byggeri.

	Hoved-		Køb-		Land-		Hele		København			
	staden		stæderne		distrikterne		Landet		u. Frederiksberg			
	a		b		c		d		Etageareal	Assurance		
1835	j	72	j	100	s	127	s	113	s	101	j	73
1836	j	65	s	115	s	116	s	101	r	26	j	67
1837	r	61	j	89	s	109	j	93	r	53	r	62
1838	r	33	j	82	j	90	j	83	j	85	r	35
1839	r	23	j	76	j	76	r	72	j	100	r	27
1840	r	9	j	74	r	62	r	60	s	131	r	10
1841	r	11	j	86	j	75	r	70	j	100	r	12
1842	r	19	j	94	j	91	r	61	j	68	r	22
1843	r	49	j	103	j	102	j	93	r	39	r	55
1844	j	85	j	102	j	92	j	94	r	46	j	100
1845	s	119	s	109	j	93	s	102	j	69	s	128
1846	s	135	s	113	s	102	s	107	j	84	s	134
1847	j	100	j	92	s	107	j	100	r	57	j	91
1848	j	71	j	59	j	95	j	83	j	58	j	77
1849	r	61	r	49	r	70	r	66	r	45	r	66
1850	j	82	j	65	r	58	r	65	r	56	j	93
1851	s	122	s	106	r	69	j	84	j	75	s	109
1852	s	139	s	118	j	93	s	107	s	104	s	144
1853	s	132	s	142	s	110	s	123	s	113	s	138
1854	s	142	s	151	s	140	s	145	s	100	s	145
1855	s	164	s	200	s	171	s	176	s	200	s	179
1856	s	188	s	238	s	210	s	213	s	207	s	194
1857	s	174	s	278	s	197	s	200	s	277	s	180
1858	s	120	s	211	s	163	s	158	s	200	s	111
1859	j	92	s	137	s	114	s	110	s	178	j	91
1860	j	69	r	56	j	98	j	86	s	100	j	67
1861	r	65	r	42	j	89	j	78	r	51	r	56
1862	r	36	r	39	j	89	r	72	r	37	r	29
1863	r	32	r	37	r	72	r	60	r	30	r	32
1864	r	40	r	37	r	63	r	55	r	35	r	41
1865	j	88	r	37	r	58	r	63	r	51	j	92
1866	s	114	r	34	r	68	j	74	j	61	s	112
1867	s	120	r	24	r	67	j	73	j	75	s	116
1868	j	100	r	27	r	69	r	69	j	79	j	95
1869	j	89	r	41	r	68	r	70	j	88	j	86
1870	j	86	r	57	r	72	j	74	s	100	j	86
1871	j	96	r	62	r	78	r	80	j	113	j	92
1872	j	102	r	66	j	106	j	100	j	113	j	103
1873	s	129	j	100	s	158	s	143	j	109	s	131
1874	s	146	s	184	s	196	s	181	j	119	s	152
1875	s	158	s	204	s	197	s	187	s	120	s	158
1876	s	139	s	215	s	159	s	157	s	133	s	135
1877	j	100	s	145	s	118	j	117	s	151	j	101
1878	r	84	s	121	j	95	j	96	j	118	j	91
1879	r	86	j	90	r	86	r	86	j	105	j	95
1880	j	100	j	88	j	91	j	93	j	108	j	109
1881	j	114	j	104	j	90	j	99	j	116	j	115

Fortsættes næste Side.

	a		b		c		d		e		f	
1882	s	125	s	133	j	95	j	110	s	124	s	126
1883	s	138	s	141	j	96	j	115	s	132	s	137
1884	s	141	s	131	r	87	j	110	s	137	s	136
1885	j	121	j	95	j	87	j	98	s	138	j	116
1886	j	93	r	71	r	78	r	82	j	119	r	87
1887	r	68	r	59	r	82	r	74	r	91	r	66
1888	r	63	r	61	r	65	r	64	r	64	r	62
1889	r	64	r	71	r	61	r	64	r	62	r	63
1890	r	67	r	80	r	62	r	66	r	68	r	66
1891	r	65	r	86	r	73	r	72	r	75	r	67
1892	r	64	r	83	r	73	r	71	j	110	r	62
1893	r	65	r	80	r	76	r	72	r	64	r	63
1894	r	73	r	84	r	78	r	77	r	64	r	70
1895	r	77	j	97	j	88	r	86	r	65	r	76
1896	r	81	j	118	j	100	j	97	r	79	r	73
1897	j	91	s	137	j	112	j	110	r	71	r	82
1898	j	107	s	132	j	116	j	116	r	73	j	96
1899	s	141	s	137	s	127	s	134	r	83	s	140
1900	s	138	j	118	s	130	s	131	j	108	s	139
1901	s	154	s	123	s	122	s	134	s	121	s	164
1902	s	140	j	99	j	108	s	125	s	133	s	146
1903	s	142	j	91	s	125	s	125	s	140	s	144
1904	j	115	r	84	s	141	s	122	s	127	j	110
1905	j	107	j	86	s	143	s	122	s	123	j	111
1906	j	101	j	104	s	143	s	122	j	108	j	108

Tabel VI.

Bygningsmasse. Hele Landet.

Udregnet af Assurancen og Københavns Assurancepris.

	Assurance-	Assurance-	Bygnings-	Tilvækst i Procent		
	sum	pris	masse	Aarligt Gennemsnit		
	Kr.	Kr.		3 Aars	9 Aars	25 Aars
	a	b	c	Gennems.	Gennems.	Gennems.
1835	378	84	450	1,44	1,36	1,29
1836	384	84	457	1,16	1,39	1,36
1837	390	85	459	1,79	1,48	1,42
1838	400	85	471	1,85	1,53	1,46
1839	405	84	482	1,60	1,58	1,53
1840	407	84	485	1,16	1,55	1,60
1841	411	83	495	1,62	1,60	1,68
1842	415	83	500	1,59	1,57	1,80
1843	423	83	510	1,70	1,53	1,96
1844	431	83	519	1,48	1,57	2,25
1845	442	84	526	1,58	1,71	2,57
1846	453	85	533	1,56	1,80	2,83
1847	468	86	544	1,47	1,84	2,98
1848	497	88	565	2,01	1,90	2,81
1849	508	89	571	2,37	2,01	2,88
1850	516	87	593	2,41	2,22	2,90
1851	528	87	607	1,98	2,59	2,88
1852	540	88	614	2,26	3,22	2,86
1853	560	89	629	2,49	3,86	2,86
1854	584	90	649	3,39	4,34	2,84
1855	608	92	661	4,97	4,61	2,81
1856	646	93	695	7,06	4,77	2,81
1857	697	93	750	7,79	4,83	2,83
1858	776	93	835	6,68	4,81	2,87
1859	824	92	896	4,90	4,60	2,91
1860	853	91	937	3,39	4,17	2,96
1861	876	91	963	2,81	3,50	3,01
1862	900	91	990	2,27	2,75	3,06
1863	926	91	1018	1,50	2,13	3,13
1864	948	92	1030	1,10	1,77	3,23
1865	963	93	1035	1,03	1,62	3,27
1866	989	94	1052	1,11	1,57	3,31
1867	1019	96	1062	1,03	1,50	3,27
1868	1049	98	1070	1,69	1,75	3,19
1869	1074	99	1085	2,01	1,99	3,01
1870	1117	100	1117	2,42	2,27	2,82
1871	1136	100	1136	2,62	2,59	2,66
1872	1165	100	1165	2,73	2,98	2,58
1873	1202	100	1202	3,24	3,17	2,58
1874	1257	102	1232	3,57	3,34	2,59
1875	1346	105	1282	4,13	3,33	2,62
1876	1442	108	1335	4,43	3,39	2,64
1877	1516	109	1391	3,37	3,35	2,67
1878	1577	108	1460	3,58	3,32	2,67

Fortsættes næste Side.

	a	b	c	d	e	f
1879	1621	108	1474	2,32	3,25	2,69
1880	1669	108	1545	3,13	3,13	2,74
1881	1719	110	1563	2,36	3,01	2,75
1882	1778	110	1616	3,02	2,97	2,75
1883	1839	111	1657	2,92	2,91	2,74
1884	1915	112	1709	3,06	2,87	2,73
1885	1991	113	1762	3,32	2,71	2,73
1886	2050	113	1814	3,01	2,58	2,70
1887	2111	112	1885	3,01	2,43	2,67
1888	2157	112	1926	2,01	2,33	2,58
1889	2201	112	1983	1,70	2,22	2,49
1890	2241	112	2001	1,18	2,06	2,44
1891	2289	113	2026	1,67	1,98	2,42
1892	2341	114	2054	1,99	1,89	2,45
1893	2398	114	2103	2,05	1,97	2,46
1894	2450	114	2149	1,94	2,07	2,50
1895	2510	115	2183	2,23	2,24	
1896	2584	116	2228	2,28	2,27	
1897	2663	116	2296	2,71	2,28	
1898	2757	118	2336	2,60	2,30	
1899	2873	119	2414	2,68	2,42	
1900	2976	120	2480	1,95	2,53	
1901	3136	125	2509	2,12	2,66	
1902	3258	129	2526	2,13	2,71	
1903	3390	130	2608	3,08		
1904	3538	133	2660	3,22		
1905	3680	133	2767	3,42		
1906	3815	133	2868	3,22		
1907	3973	135	2943			
1908	4138	136	3043			

Tabel VII.

Assurancesummen pr. Indbygger.

	Assurance- summen pr. Indbygger Kr.	Tilvækst i Procent Aarligt Gennemsnit				Assurance- summen pr. Indbygger Kr.	Tilvækst i Procent Aarligt Gennemsnit		
		3 Aars	9 Aars	25 Aars			3 Aars	9 Aars	25 Aars
1835	306				1872	640	2,48	3,19	2,41
1836	308	0,97			1873	654	3,92	3,26	2,42
1837	310	0,86			1874	677	5,19	3,31	2,43
1838	315	0,64			1875	718	5,33	3,31	2,42
1839	316	0,11			1876	761	4,23	3,37	2,42
1840	316	0,00	0,62		1877	791	2,81	3,36	2,42
1841	316	0,32	0,71		1878	813	2,22	3,22	2,42
1842	316	0,53	0,84		1879	827	1,97	2,96	2,41
1843	319	1,05	1,00		1880	845	2,21	2,64	2,40
1844	321	1,14	1,14		1881	862	2,35	2,40	2,37
1845	326	1,74	1,24		1882	883	2,71	2,26	2,35
1846	330	2,01	1,29		1883	906	2,79	2,18	2,33
1847	338	2,06	1,42		1884	934	2,47	2,09	2,33
1848	356	1,35	1,56	2,03	1885	959	2,09	1,98	2,32
1849	361	0,93	1,74	2,06	1886	975	1,57	1,86	2,26
1850	362	0,82	1,95	2,08	1887	994	1,45	1,73	2,17
1851	366	1,63	2,24	2,10	1888	1005	1,13	1,58	2,08
1852	370	2,32	2,68	2,14	1889	1018	1,24	1,46	2,04
1853	380	2,89	3,20	2,19	1890	1028	1,33	1,38	2,05
1854	392	3,56	3,61	2,25	1891	1043	1,53	1,37	2,08
1855	403	4,64	3,83	2,29	1892	1059	1,45	1,41	2,12
1856	422	6,00	3,84	2,34	1893	1076	1,36	1,53	2,14
1857	449	6,03	3,76	2,37	1894	1089	1,37	1,66	2,16
1858	494	4,61	3,60	2,37	1895	1103	1,51	1,85	
1859	518	2,81	3,34	2,36	1896	1121	1,78	2,02	
1860	529	1,71	2,95	2,38	1897	1139	2,18	2,22	
1861	537	1,55	2,43	2,48	1898	1163	2,42	2,40	
1862	545	1,53	1,96	2,65	1899	1196	3,09	2,58	
1863	554	1,15	1,63	2,83	1900	1224	3,06	2,74	
1864	562	1,19	1,55	2,94	1901	1274	3,20	2,85	
1865	564	1,28	1,56	2,96	1902	1309	2,97	2,92	
1866	574	1,79	1,60	2,93	1903	1345	2,99		
1867	585	1,64	1,62	2,33	1904	1391	2,96		
1868	596	2,12	1,76	2,77	1905	1430	2,79		
1869	604	1,82	2,07	2,62	1906	1468	2,85		
1870	623	1,92	2,50	2,49	1907	1511			
1871	629	1,63	2,91	2,42	1908	1556			

Tabel VIII.

Bygningsmasse pr. Indbygger.

Udregnet af Assurancesum pr. Indbygger og Københavns Assurancepris.

	Assurance-	Assurance-	Bygnings-	Tilvækst i Procent		
	sum	pris	masse	Aarligt Gennemsnit		
	pr. Indb.		pr. Indb.	3 Aars	9 Aars	25 Aars
	Kr.	Kr.				
	a	b	c	d	e	f
1835	306	84	364			
1836	308	84	367	0,64		
1837	310	85	365	0,46		
1838	315	85	371	0,64		
1839	316	84	372	0,90		
1840	316	84	372	0,81	0,67	
1841	316	83	381	1,07	0,65	
1842	316	83	381	0,52	0,65	
1843	319	83	384	0,61	0,64	
1844	321	83	387	0,35	0,64	
1845	326	84	388	0,52	0,69	
1846	330	85	388	0,43	0,70	
1847	338	86	393	0,51	0,74	
1848	356	88	405	0,90	0,80	1,72
1849	361	89	406	1,30	0,92	1,76
1850	362	87	416	1,14	1,09	1,78
1851	366	87	421	0,88	1,43	1,77
1852	370	88	420	1,18	2,00	1,74
1853	380	89	427	1,41	2,62	1,70
1854	392	90	436	2,07	3,07	1,66
1855	403	92	438	3,50	3,34	1,64
1856	422	93	454	5,65	3,48	1,65
1857	449	93	483	6,44	3,52	1,65
1858	494	93	531	5,35	3,49	1,72
1859	518	92	563	3,59	3,31	1,77
1860	529	91	581	2,09	2,93	1,82
1861	537	91	590	1,58	2,29	1,87
1862	545	91	599	1,17	1,59	1,93
1863	554	91	609	0,39	0,99	2,00
1864	562	92	611	0,11	0,68	2,10
1865	564	93	606	÷ 0,11	0,57	2,15
1866	574	94	611	0,11	0,57	2,21
1867	585	96	609	0,05	0,62	2,18
1868	596	98	608	0,77	0,78	2,10
1869	604	99	610	1,14	1,01	1,95
1870	623	100	623	1,62	1,31	1,77
1871	629	100	629	1,63	1,64	1,64
1872	640	100	640	1,82	2,00	1,56
1873	654	100	654	2,24	2,23	1,56
1874	677	102	664	2,54	2,39	1,57
1875	718	105	684	3,02	2,36	1,60
1876	761	108	705	3,26	2,35	1,63
1877	791	109	726	2,81	2,35	1,66
1878	813	108	753	2,52	2,33	1,69

Fortsættes næste Side.

	a	b	c	d	e	f
1879	827	108	766	1,36	2,26	1,72
1880	845	108	782	1,60	2,09	1,77
1881	862	110	784	1,78	1,97	1,78
1882	883	110	803	2,09	1,87	1,77
1883	906	111	824	1,88	1,80	1,74
1884	934	112	834	1,55	1,76	1,71
1885	959	113	849	2,12	1,68	1,69
1886	975	113	863	1,97	1,56	1,64
1887	994	112	888	1,75	1,43	1,57
1888	1005	112	900	1,12	1,35	1,45
1889	1018	112	909	0,85	1,30	1,34
1890	1028	112	918	0,73	1,15	1,27
1891	1043	113	923	0,94	1,04	1,24
1892	1059	114	929	1,15	0,94	1,27
1893	1076	114	944	1,07	0,97	1,30
1894	1089	114	955	0,77	0,98	
1895	1103	115	959	0,94	0,99	
1896	1121	116	966	0,93	0,89	
1897	1139	116	982	1,33	0,82	
1898	1163	118	986	0,94	0,79	
1899	1196	119	1005	0,81	0,92	
1900	1224	120	1020	0,03	1,06	
1901	1274	125	1019	0,52	1,21	
1902	1309	129	1015	0,88		
1903	1345	130	1035	1,93		
1904	1391	133	1046	2,17		
1905	1430	133	1075	2,27		
1906	1468	133	1104			
1907	1511	135	1119			
1908		136				

Tabel IX.
Assurancesummer Mill. Kr. Land og By.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Hovedstaden	108	113	143	179	236	370	555	863	1145
Købstæderne	48	64	104	169	190	270	375	593	697
Byerne	156	177	247	348	426	640	930	1456	1842
Landdistrikterne	222	265	361	505	691	1029	1311	1680	1973
Hele Landet	378	442	608	853	1117	1669	2241	3136	3815

Tabel X.
Folketal i Tusinder. Land og By.

	1834	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Hovedstaden	121	129	148	163	198	262	360	454	514
Købstæderne	134	153	188	207	238	283	352	477	505
Byerne	255	282	336	370	436	545	712	931	1019
Landdistrikterne	976	1075	1171	1238	1349	1424	1460	1519	1570
Hele Landet	1231	1357	1507	1608	1785	1969	2172	2450	2589

Tabel XI.
Landdistrikternes Assurancesum. Mill. Kroner.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	80	91	121	166	234	349	410	567	660
Bornholm	?	3	5	6	8	14	21	26	29
Lolland og Falster	13	16	25	36	44	66	78	94	109
Fyen	36	45	61	82	110	154	188	232	272
Øerne	130	155	212	290	396	583	697	919	1070
Sydøstlige Jylland	43	50	70	101	137	203	251	297	352
Nordlige Jylland	22	28	41	62	81	123	167	212	252
Sydvestlige Jylland	29	33	43	64	83	128	179	234	286
Jylland	94	111	154	227	301	454	597	743	890
Øerne	130	155	212	290	396	583	697	919	1070
Samtlige Landdistrikter .	224	266	366	517	697	1037	1294	1662	1960

Uoverensstemmelserne mellem denne Tabel og Tabel I skyldes tildels Statens Jernbanebygninger, der ikke indgaa i ovenstaaende Fordeling mellem Landsdelene; iøvrigt kan disse Uoverensstemmelser, der dog ikke spille nogen Rolle, ikke oplyses. For Sjælland og Møen er Tallene i 1901 og 1906 mulig henholdsvis 18 Mill.

for høje og 3 Mill. for lave, hvilket skyldes Københavns Amt, hvor Tallene ved forskellige Oplysninger differere. Tabellens Tal er bibeholdte for disse Aar, da de stemmer med den Difference, som Jernbanebygningerne bevirker.

Sydøstlige Jylland: Vejle, Aarhus, Randers Amt.
 Nordlige — : Aalborg, Hjørring, Thisted Amt.
 Sydvestlige — : Viborg, Ringkøbing, Ribe Amt.

Tabel XII.
Landdistrikternes Folketal i Tusinder.

	1834	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	286	322	350	363	386	402	406	424	423
Bornholm	17	18	19	19	21	22	23	23	23
Lolland og Falster	57	65	71	73	75	78	79	79	81
Fyen.....	150	162	170	176	190	195	191	197	205
	510	567	610	631	672	697	699	723	732
Sydøstlige Jylland.....	176	196	217	235	261	272	274	278	291
Nordlige Jylland	148	159	177	191	211	226	238	251	261
Sydvestlige Jylland.....	142	153	167	181	205	229	249	267	286
Jylland	466	508	561	607	677	727	761	796	838
Øerne.....	510	567	610	631	672	697	699	723	732
Samtlige Landdistrikter .	976	1075	1171	1238	1349	1424	1460	1519	1570

Tabel XIII.
Landdistrikternes Assurancesum pr. Indbygger. Kroner.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	279	281	346	458	607	868	1009	1337	1560
Bornholm	—	183	263	311	381	614	913	1130	1261
Lolland og Falster	232	252	356	488	581	853	986	1190	1346
Fyen.....	240	278	359	466	579	790	984	1178	1327
Øerne	255	274	348	459	589	837	997	1271	1462
Sydøstlige Jylland	242	256	323	429	525	748	915	1068	1210
Nordlige Jylland	149	179	229	324	385	545	704	845	966
Sydvestlige Jylland	202	213	260	355	406	557	720	876	1000
Jylland	200	219	275	374	445	624	785	933	1062
Øerne.....	255	274	348	459	589	837	997	1271	1462
Samtlige Landdistrikter..	229	248	313	417	517	728	886	1094	1248

Udregnet af Assurancesummen i 100000 Kr.

Tabel XIV.

Købstædernes Assurancesummer. Mill. Kr.

	Antal Byer	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen .	19	18,1	23,2	33,0	45,7	49,9	71,2	88,1	119,9	140,2
Bornholm	7	1,1	1,5	2,9	4,4	5,2	7,9	11,9	16,2	17,9
Lolland og Falster ..	7	3,4	4,5	8,3	12,0	13,4	20,2	26,2	35,7	40,4
Fyen.....	10	7,7	11,4	19,3	27,7	33,1	48,8	70,0	106,4	122,8
Øerne	43	30,3	40,6	63,5	89,8	101,6	148,1	196,2	278,2	321,3
Sydøstlige Jylland ...	11—12	10,0	13,4	27,4	47,3	51,2	76,7	106,3	173,5	210,0
Nordlige Jylland	9—10	4,6	6,3	11,6	20,6	20,9	30,0	45,3	77,4	90,1
Sydvestlige Jylland ..	7—8	3,9	4,7	7,5	14,5	16,4	23,2	31,1	56,5	66,7
Jylland	27—30	18,5	24,4	46,5	82,4	88,5	129,9	182,7	307,4	366,8
Øerne.....	43	30,3	40,6	63,5	89,8	101,6	148,1	196,2	278,2	321,3
Samtlige Købstæder .	70—73	48,8	65,0	110,0	172,2	190,1	278,0	378,9	585,6	688,1

Tallene er pr. 30. Septbr. i hvert Aar, undtagen 1870 pr. 1. Oktbr., 1869, 1901 og 1906 pr. 1. Januar.

Købstædernes Brandforsikring indbefatter Hørsholm men ikke Marstal, fra 1901 er de nye Købstæder: Esbjerg, Silkeborg og Nørre Sundby overgaaede til den.

Tabel XV.

Købstædernes Folketal i Tusinder.

	1834	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	33	38	46	48	54	59	68	84	89
Bornholm	8	9	10	10	11	13	16	18	18
Lolland og Falster	9	10	13	14	15	18	22	26	27
Fyen.....	26	31	38	41	46	52	65	82	84
Øerne.....	76	88	107	113	126	142	171	210	218
Sydøstlige Jylland	31	35	44	52	63	82	106	153	162
Nordlige Jylland	16	18	22	25	29	35	46	68	73
Sydvestlige Jylland	11	12	15	17	20	24	29	46	52
Jylland	58	65	81	94	112	141	181	267	287
Øerne.....	76	88	107	113	126	142	171	210	218
Samtlige Købstæder	134	153	188	207	238	283	352	477	505

Folketallet indbefatter de samme Byer som Tabellen over Assurancesummerne, det vil sige, at der fra Folketallet for Købstæder og Handelspladser i „Statistiske Meddelelser“ 4. Række, 21. Bind, 1. Hefte, er fratrullet Tallene for Frederiksværk og Marstal samt indtil 1901 for Nørre Sundby, Silkeborg og Esbjerg. Folketallet for Hørsholm er ikke medregnet.

Tabel XVI.

Købstædernes Assurancesum pr. Indbygger. Kroner.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	548	611	717	952	926	1207	1296	1428	1575
Bornholm	138	167	290	440	473	608	744	900	995
Lolland og Falster	378	450	638	857	893	1122	1191	1373	1496
Fyen	296	368	508	675	720	939	1077	1298	1462
Øerne	399	461	593	794	807	1043	1147	1325	1474
Sydøstlige Jylland	323	383	623	910	813	935	1003	1134	1296
Nordlige Jylland	288	350	527	824	721	857	985	1138	1234
Sydvestlige Jylland	355	392	500	853	820	967	1072	1228	1283
Jylland	319	375	574	877	790	921	1009	1151	1278
Øerne	399	461	593	794	807	1043	1147	1325	1474
Samtlige Købstæder	365	425	585	831	799	982	1076	1227	1363

Tabel XVII.

Købstædernes Assurancesum. Mill. Kroner.

	Antal Byer	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
1. Klasse	6	16	22	38	59	64	100	140	224	265
2. —	13	12	17	31	47	54	78	106	154	180
3. —	18	11	15	23	38	40	55	75	104	123
4. —	33	10	11	18	28	32	45	58	76	88
Tilsammen...	70	49	65	110	172	190	278	379	558	656

De tre nye Købstæder er ikke medtagne ved Klasseinddelingen.

Tabel XVIII.

Købstædernes Folketal i Tusinder.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
1. Klasse	41	46	56	62	74	95	128	180	185
2. —	36	41	52	58	68	80	98	125	133
3. —	28	32	40	44	49	55	68	83	92
4. —	29	34	40	43	47	53	58	65	68
Tilsammen...	134	153	188	207	238	283	352	453	478

Tabel XIX.

Købstædernes Assurancesum pr. Indbygger. Kroner.

	1835	1845	1855	1860	1870	1880	1890	1901	1906
1. Klasse	392	478	677	952	865	1053	1094	1244	1432
2. —	333	415	596	810	794	975	1082	1231	1353
3. —	393	469	575	864	816	1000	1103	1253	1337
4. —	345	324	450	651	681	849	1000	1170	1294
1.—4. Klasse...	365	425	585	831	799	982	1076	1232	1370

Tabel XX

Antal Indbyggere pr. Sted i Købstæderne.

	1842	1854	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	9,1	10,7	11,0	10,8	10,1	10,1	9,8
Bornholm	4,5	4,7	4,3	4,6	4,5	4,3	4,1
Lolland og Falster	5,8	6,9	6,4	6,7	6,9	6,5	6,3
Fyen.....	6,8	8,6	8,3	7,9	8,2	8,7	8,2
	7,1	8,4	8,2	8,1	8,2	8,2	7,8
Sydøstlige Jylland.....	7,6	9,1	10,3	11,3	11,5	12,4	11,7
Nordlige Jylland	6,8	7,8	9,0	9,7	10,3	11,6	10,8
Sydvestlige Jylland	6,4	7,7	8,4	9,0	9,2	9,7	10,0
	7,1	8,4	9,6	10,4	10,8	11,7	11,2
Jylland	7,1	8,4	8,2	8,1	8,2	8,2	7,8
Øerne.....	7,1	8,4	8,8	9,1	9,3	9,9	9,4
Samtlige Købstæder							

Tabel XXI.

Det indbyrdes Forhold mellem Antallet af Indbyggere pr. Sted i Købstæderne.

	1842	1854	1870	1880	1890	1901	1906
Sjælland med Møen	128	127	134	133	123	123	126
Bornholm	63	56	52	57	55	52	53
Lolland og Falster	82	82	78	83	84	79	81
Fyen.....	96	102	101	98	100	106	105
	100	100	100	100	100	100	100
Sydøstlige Jylland.....	107	108	107	109	106	106	104
Nordlige Jylland	96	93	94	93	95	99	96
Sydvestlige Jylland	90	92	88	87	85	83	89
	100	100	100	100	100	100	100
Jylland	100	100	109	114	116	118	119
Øerne.....	100	100	93	89	88	83	83
Samtlige Købstæder	100	100	100	100	100	100	100

For Aaret 1842 er Indbyggerantallet i 1840 benyttet.

Noter til Side 8.

Offentlige Bygninger i København.

For at kunne sammenstille Assurancesummen med Etagearealet maa det prøves undersøgt, om ikke de offentlige Bygninger forhindrer en saadan Sammenstilling, da de er medtagne i Assurance-summen, men ikke i Etagearealet.

Skattekommissionen af 1900 opgiver i sin Beretning Assurance-summen i 1899 for offentlige Bygninger (Statens, Kommunens og offentlige og private Stiftelsers Ejendomme) i København (Side 195) til 84 Mill. Kr., hvilket er 14 pCt. af den samlede Assurance. For Købstæderne (Side 199) er de tilsvarende Tal 71 Mill. og 13 pCt., for Frederiksberg 12 Mill. og 10 pCt., for Landdistrikterne er ingen Oplysning. Bergsø opgiver i „Den danske Stats Statistik“, 3. D., Side 605, at der i 1848 var af kongelige og offentlige Bygninger i København 298, i Købstæderne 629, og at Assurance for disse 927 Bygninger var 18 Mill. Kr. Dette er kun 9 pCt. af den samlede Assurance. Han opgiver ikke Assurancebeløbet for hver af de to Parter for sig. Hvis det udgjorde omtrent samme Beløb af den samlede Assurance i København og i Købstæderne, saaledes som Tilfældet var i 1899, skulde der paa København falde ca. 11 Mill.

Herefter skulde offentlige Bygninger nu spille en betydelig større Rolle end forhen, deres Procent være blevet en halv Gang større, fra 9 være steget til 13 à 14, men det er dog vist usikkert, om det er Tilfældet. For Eks. 12 pCt. vilde i 1848 svare til 14 Mill. Forskellen fra 11 Mill. er saa ringe, at den let kan forsvinde i forskellige Forhold, saaledes i selve Maaden, hvorpaa Opgørelsen er sket (f. Eks. den Grad, hvori Stiftelser medregnes). Endvidere kan Bygninger være assurerede mere fuldtud nu end tidligere, ogsaa nu er enkelte, mere kostbare Bygninger, ikke forsikrede til fuld Værdi. Det gælder maaske særlig Kirker, af hvilke en Del først efterhaanden er blevet forsikrede. Saaledes steg næsten udelukkende af denne Grund Assurancesummen for Kirker i Landdistrikterne fra 1871 til 1883 fra 29 til 42 Mill. Kr. (Nationaløkonomisk Tidsskrift 2, Side 402, og Danmarks Statistik 1, Side 692). Skattekommissionen, Side 166, opfører Kirker med 75 Mill. Kr. for hele Landet. De fleste Kirker er vel gamle, der er ganske vist navnlig i den sidste Snes Aar bygget mange, men i København, hvor det særlig er sket, løber Assurance for de efter

1880 til 1906 opførte Kirker dog ikke op til mere end ca. 5 Mill. Saadanne Betragtninger kan lede til ikke at sammenstille Bergsøs Tal med de senere, og det vil derfor her blive antaget, at 14 Mill. svarer til de offentlige københavnske Bygningers Assurance i 1850.

Efter Traps „Danmark“ er samlet Oplysninger om Assurance-summen for offentlige Bygninger, opførte 1835—1906. Selvfølgelig kan det ikke blive nøjagtigt, ej heller udtømmende, selv om i nogle Tilfælde Skøn anvendes, hvor bestemte Oplysninger savnes. Med alt Forbehold meddeles da, at der herved faas et Beløb af 90 Mill. Kr. for denne Assurancesum, deraf for Tiden 1850 til 1900 (incl.) 63 Mill. Regnes nu at alle offentlige Bygningers Assurance i Slutningen af 1900 var 90 Mill. (fordi den i 1899 var 84 Mill.), saa skulde den i 1850 have været 27 Mill. Kr. Dette er mindst 13 Mill. Kr. for meget, de fundne Byggesummer maa derfor forhøjes i Forhold 63 med 13 eller 20 pCt. (snarere mere, da noget jo er nedrevet i Tidens Løb). Naar de efter „Danmark“ fundne Tal da forøges med 20 pCt. ialt, fra 90 til 108 Mill. Kr., faas følgende Tabel:

Offentlige Bygninger i København.

	Bygget Antal	Assurance Mill. Kr.		Ialt Assurance Mill. Kr.	Hele Assurance Mill. Kr.	Deraf off. Bygn. pCt.
1835—1839	3	1,2	1835	12	106	11
1840—1844	2	0,7	1840	13	108	12
1845—1849	4	0,6	1845	13,5	111	12
1850—1854	3	0,2	1850	14	121	12
1855—1859	11	4,0	1855	14	138	10
1860—1864	13	6,5	1860	18	169	11
1865—1869	6	1,3	1865	25	181	14
1870—1874	14	3,5	1870	26	216	12
1875—1879	22	8,0	1875	29	264	11
1880—1884	21	6,5	1880	37	330	11
1885—1889	23	9,5	1885	44	416	11
1890—1894	29	18,0	1890	54	478	11
1895—1900	28	18,0	1895	72	541	13
1901—1905	46	30,0	1901	90	640	14
		108,0	1906	120	946	11

Den Procent, som offentlige Bygninger udgør af den samlede Assurance i København, er altsaa i det Hele ikke meget varierende, saa lidt at offentlige Bygninger ikke hindrer, at Etagearealet, hvori

de ikke er indbefattet — (for Stiftelser er der gjort et Skøn over den Assurance, der falder paa de skattefri Friboliger. Friboliger i kongelige, kommunale og andre offentlige Bygninger, der betaler Skat, havde 1. Januar 1876 kun 0,4 Mill. Kvadratalen Etageareal mod de private Ejendommers 10,5 Mill., saa dem behøves der ikke at tages noget Hensyn til, Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 1, 1876) — sammenstilles med Assurancesummerne, hvori de er medtagne. Assurancebeløbet pr. Kvadratalen Etageareal bliver derved for stort (ca. 12 pCt.), men stadigt lige meget for stort. I denne Sammenhæng har det ingen Betydning, at der er de i Tabellen fundne Svingninger, de største af dem vilde bevirke en Svingning i Assurancebeløbet for private Bygninger fra 86 til 90 eller knap 5 pCt.

Løvrigt maa man jo ikke efter Tabellens Dannelsesmaade hæfte sig for meget ved dens Detailler, f. Eks. Nedgangen i 1906 til 11 pCt.; hvis den er rigtig, kan den dog let forklares af det samlede Assurancebeløbs stærke Stigning ved de indlemmede Distrikter og det ekstraordinært store private Byggeri. Men de store Beløb, der er anbragte i offentlige Bygninger, viser, at det vilde have megen Interesse at faa et nøje Kendskab dertil gennem de Institutioner, der kan give det, f. Eks. en nøje Opgørelse af følgende Oversigt, der viser, hvorledes de fundne 90 Mill. fordeler sig:

Kirker	7 pCt.
Kommuneskoler	9 —
Museer, Universitetet, andre højere Lærestalter, Det kgl. Theater.	14 —
Hospitaler o l.	20 —
Raadhus, Fængsler, Gas- og Elektricitetsværker etc.	27 —
Stiftelser	14 —
Andre Bygninger	9 —
	100 pCt.

Disse Tal er formodentlig meget forkerte, men de anføres kun som Prøve paa en Ting, det kunde være ønskeligt at vide Besked med og følge i sin Udviklingsgang. Bygningernes Inventar burde jo ogsaa helst medtages.

Noter til Side 99.

Landbrugsbygninger.

Skattekommissionens Beretning, Side 187, opgiver Assurancen i Landdistrikterne til noget over 1770 Mill. Kr.

	1899	1900
Landbygningernes Brandforsikring . .	1403	1408 (a)
Østifternes — . .	75	105
Nørrejyllands — . .	102	101
Thisted — . .	25	27
	1605	1641
Frederiksberg Assurancesum	122	134
	1727	1775

Skattekommissionens Tal gælder altsaa for Aar 1900 og for Landdistrikterne med Frederiksberg regnet til disse, derimod ikke de ny Købstæder, idet disse er afgaaet i de for Landbygningernes Brandforsikring (a) nævnte Beløb, nemlig 1898—99 Esbjerg med 12 Mill., 1899—1900 de andre med 11 Mill. Kr. Skattekommissionen siger samme Sted, at for at finde Landbrugsbygningernes Assurancesum skal fra de 1770 Mill. trækkes følgende:

Frederiksberg	134	Mill. Kr.
Marstal og Frederiksværk. Det kan næppe være rigtigt, da de er medregnede i bygningsafgiftspligtige Bygninger, Side 193, og udelades derfor her.		
Distrikter, der skulde indlemmes i København, men om disse gælder det samme.		
Mejerier, Side 158 (incl. Inventar)	28	— —
Bygningsafgiftspligtige Bygninger, Side 193.	338	— —
	500	Mill. Kr.
Offentlige Bygninger. Summen herfor er ikke angivet af Skattekommissionen, men anslaaes til	170	— —
	670	Mill. Kr.

Summen for offentlige Bygninger er her beregnet deraf, at Skattekommissionen siger, at naar andre Bygninger fradrages, faas tilbage noget over 1100 Mill. som udgørende Assurancesummen for Landbrugets Bygninger. Der skal altsaa fra 1770 trækkes ca. 670, og af disse bliver da ifølge ovenstaaende 170 Mill. til Rest til offentlige Bygninger i Landdistrikterne, hvortil dog skal lægges 12 Mill. for saadanne Bygninger paa Frederiksberg. Men da Summen noget over 1100 Mill. er ubestemt, skal fradrages noget mindre end 670, saa Beløbet for offentlige Bygninger bliver noget formindsket.

Tallet noget over 1100 Mill. passer ret godt med, at det efter „Landmandsbogen“s Statistik bliver i 1895 noget under 1100 Mill., da for de Ejendomme, den drejer sig om, Bygningsværdien er:

Øerne pr. Td. Hartk.	2700 Kr. d. e. for	214,000 Td. Hartk.	578 Mill. Kr.
Jylland - — —	3000 — - - -	170.000 — —	510 — —

Ialt . . . 1088 Mill. Kr.

En noget lignende Statistik i I. V. Krarups „Beskrivelse af Landbrugets Udvikling“ giver et lignende Resultat, naar man beregner Tallene for de Landsdele (Lolland, Falster og Bornholm), der endnu ikke er beskrevne.

Tallet 1100 er da sikkert ikke for højt, om det er for lavt, kan mulig ses af Vurderingen til Ejendomsskyld, idet dog de Betragtninger, der kan anstilles herom, nærmest fremkommer, fordi de vil berøre Forhold, hvorom det kunde være af Betydning og næppe vanskeligt at skaffe tilforladelige Oplysninger.

(Stat. Tabelværk, 5. R., Lit. E., Nr. 3. Vurderingen til Ejendomsskyld pr. 1. Juli 1904). Til Ejendomsskyld er vurderet alt undtagen Gesandtskabshoteller, Jernbane-, Havne- og Kanalanlæg samt Kirker og Kirkegaaarde. (Stat. Medd., 4. R., 17 B, 2. Hæfte, De ny Statsskatter 1904—1905). I Beretningen om Vurderingen er alt, hvad der ikke er Landbrugsejendomme, udskilt som „Andre Vurderinger“, der indbefatter 108,000 Ejendomme og 564 Mill. Kr. Hvis for disse fradroges f. Eks. ca. 10 pCt. som Jordværdi, blev Bygningernes Værdi ca. 500 Mill. Kr. Her er stadig kun Tale om Landdistrikterne, Tabelværket omhandler ikke andet. Hertil skulde da lægges Jernbane- m. fl. Anlægs Bygninger. I 1903 var der af Statsbanebygninger forsikrede i Landbygningernes Brandforsikring for 19 Mill. Kr. For private Baner kan maaske tillægges 4 Mill., saa at Tallet ialt bliver 23 Mill., Skattekommissionen anslaaer nemlig Side 159 de private Baners hele Værdi til en Femtedel af Statsbanernes, og det samme Forhold er da her antaget

at gælde for Bygningerne alene. Da imidlertid vel ogsaa en Del Statsbanebygninger i København er forsikrede under nævnte Sum, og Tallet for Privatbanerne med deres mindre Forhold mulig er for højt ansat, saa kan det antages, at de 23 Mill. ogsaa kan dække Værdien af Bygninger under Havneanlæg med mere, der findes jo ikke mange af dem i Landdistrikterne. Kirkerne kan regnes til godt 50 Mill. (se nedenfor) i 1904. Til de ca. 500 Mill. Kr., hvilket Tal med en mindre Jordværdi end 10 pCt. bliver højere, skal da lægges godt 70 Mill., hvorved man kommer til godt 570 Mill.

Landdistrikternes samlede Assurance var i 1904 1826 Mill., trækkes herfra ca. 570 Mill., bliver Assurancesummen for Landbrugets Bygninger altsaa ca. 1250 Mill. eller rundt noget over 1200 Mill. Det er da en Stigning paa 4 Aar med ca. 100 Mill. eller ca. 2,5 pCt. aarlig, hvad næppe er usandsynligt. Herefter kan Tallet 1100 Mill. næppe siges at have været for lavt.

Offentlige Bygninger i hele Landet.

Landbygningernes Brandforsikring havde i 1900 assureret Kirker for 57 Mill. Kr., deraf i Jylland 1073 Kirker for 28 Mill., og paa Øerne 791 for 29 Mill., af de sidste maa nogle antages at ligge i Hovedstaden. Ialt er Assurancen for Kirker i hele Landet (Skattekomm. Side 208 og 209) 75 Mill. Kr., deraf i Købstæderne 15 Mill. Paa Hovedstaden skulde der da kun falde en Sum af 3 Mill., men hertil kommer altsaa noget af Landdistrikternes 57 Mill. Regnes en Landsbykirke paa Øerne til samme Værdi som i Jylland, bliver der 9 Mill. tilovers for Hovedstaden, hvis Kirkers Assurancesum derved stiger til 12 Mill. Tilbage bliver paa Landet 48 Mill. Hvis Bygningsværdien af alle offentlige Bygninger paa Landet er som tidligere anslaaet ca. 170 Mill., udgør Kirkerne godt en Fjerdedel deraf, til Rest bliver for andre offentlige Bygninger i Landdistrikterne godt 100 Mill. Kr.

Det kunde synes et for højt Tal; de kommunale Ejendomme med Jord havde ifølge Skattekommissionen Side 210 en Værdi af 53 Mill., selv om der ikke gik noget fra for Jorden, skulde der dog være Statsejendomme paa Landet for omtrent 50 Mill., men ca. 20 Mill. er jo fundet for Jernbanebygninger, saa det kan dog være, at Tallet ikke bliver for højt. Her kan samtidig erindres om, at i 1909 var der i Statsbrandforsikringsfonden assureret Statsbygninger for 149 Mill., incl. en Del der, særlig i København, er assureret andre Steder.

Følgende Oversigt over Assurancesummerne kan da opstilles:

	lalt	Off. Bygn.	
København (incl. Indlm.) 1899 . .	672 Mill.	84 Mill.	d. e. 12,5
Frederiksberg 1899	122 —	12 —	- - 10,0
Købstæderne 1899	532 —	71 —	- - 13,3
Landdistrikterne (excl. Indlm.) 1900	1583	— ca. 170	— - - 10,8
Hele Landet	2909	— ca. 340	— - - 11,7

Disse Procenttal synes ikke usandsynlige i deres indbyrdes Forhold. Frederiksberg er jo for en Del forsynet med offentlige Bygninger gennem København, Procenten for begge Byer under Et er 12,2. Snarest kunde man undre sig over det høje Tal for Købstæderne, men Tallene for Byerne er jo korrekte. Det forklares vist ved Kirkerne.

	lalt	off. Bygn.	Kirker	
København og Frederiksberg . .	96 Mill.	12 Mill.	d. e. 12,5	pCt.
Købstæderne	71 —	15 —	- - 21,0	—
Landdistrikterne	ca. 170 —	48 —	- - 28,1	—
Hele Landet	ca. 340 —	75 —	- - 22,0	—

Disse Tal er jo særlig unøjagtige, ogsaa fordi Kirkerne ofte ikke er forsikrede for deres fulde Værdi, men de gaar dog rimeligvis i den rigtige Retning. Beløbet for Kirker i København er dog mulig særlig meget for lavt.

Antages offentlige Bygninger paa Landet, undtagen Kirker, at være blevet forøget fra 1900 til 1904 med 10 pCt., faar man en Sum for dem af ca. 130 Mill. Trækkes dette fra „Andre Vurderinger“s 510 Mill., faas som Assurancesum for private Bygninger udenfor Landbruget paa Landet i 1904 ca. 380 Mill. Det tilsvarende Tal fandt Skattekommissionen i 1900 at være 366 Mill. (incl. Mejerier), drages herfra Handelspladserne og Indlemmelserne i København, faas 300 Mill. Altsaa en Forøgelse fra 300 til 380 Mill. eller ca. 25 pCt. d. e. ca. 6 pCt. aarlig.

Alt dette er jo kalkulatorisk, den Interesse, det har, er da ikke stor, udover at pege paa det samme, som er nævnt angaaende offentlige Bygninger i København, at det er Forhold, som der burde kendes mere til. Staten kræver i Anledning af de nuværende Skatter saa mange Redegørelser fra private om deres Ejendomme, at det uvilkaarligt føles som rimeligt, at det offentlige ogsaa gør Rede derfor for sit Vedkommende.

Noter til Side 97.

Hovedudgiftsposternes Fordeling.

I Beboelseshuse i København og Omegn.

A. Større Lejehuse.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Gennemsnit	Afrundet Gennemsnit
Jord- og Funderingsarb.)														
Murer: Arbejdsløns	45,5	45,0	39,0	42,7	43,0	41,2	44,0	45,0	38,0	46,0	43,0	41,0	42,8	42,0
— Materiale														
Tømrer: Arbejdsløns	23,3	20,7	24,0	24,2	24,0	22,5	23,0	23,1	24,0	23,4	20,7	8,0	22,9	23,0
— Materiale												13,8		
Snedkerarbejde	12,8	11,5	15,8	13,5	14,0	17,0	13,6	12,5	15,0	14,3	14,4	13,1	14,0	14,0
Smedearbejde	—	1,9	—	1,6	—	—	1,8	2,1	2,0	—	1,3	1,2	1,0	2,0
Jernstøberarbejde	3,5	5,5	5,6	6,0	3,9	4,1	4,0	3,6	3,6	4,4	3,9	3,7	4,3	4,5
Malerarbejde	3,6	3,2	4,0	4,7	5,0	5,0	4,3	4,3	3,7	4,2	5,8	5,0	4,4	4,5
Glimesterarbejde	2,2	1,3	1,3	1,5	1,4	1,1	1,4	1,9	2,1	1,2	1,4	0,8	1,5	1,5
Blikkenslagerarbejde	9,1	9,0	6,0	5,8	8,7	9,1	7,9	7,5	11,6	6,5	8,0	12,7	8,4	8,5
Diverse	—	1,9	4,3	—	—	—	—	—	—	—	1,5	0,7	0,7	—
Arkitekt, Sagf. Omkost.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	7	2	—	16	20	10	14	15	15	13	17	11		
	107	102	100	116	120	110	114	115	115	113	117	111		
Mursten	11			13							11			
Mørtel	5,4			6,4							4			

Disse Huse er alle byggede i Aarene 1900—1905, de har meget forskellig Størrelse, for 2 af dem er Byggesummen under 50.000 Kr., for 2: 50—100.000 Kr., for 4: 100—150.000, for 3: 150—200.000 og for 1 over 200.000 Kr. Tre af Husene har kun Toværelses Lejligheder, To: Toværelses Lejligheder, Fem: Tre—Fireværelses Lejligheder, Et: Femværelses Lejligheder, for et Hus mangler Oplysning.

Udgifter til Arkitekt og Omkostninger er her holdt for sig selv, da det maaske ikke indgaar i Assurancesummen, i alle Tilfælde, hvis det indgaar deri, opvejes det delvis af, at en Del Jordarbejde, Kloaker, Brølægning, Brønde etc. ikke assureres. Blandt Omkostninger kan nævnes: Forrentning og Assurance under Opførelsen, Landinspektør, Vurdering, Adkomstdokumenters og Prioritetslaans Tinglæsning og Stempling, Kurstab m. m.

B. Villaer.

	¹ 1867	¹ 1876	² 1874 Sommer- feldt	1904	ca. 1904	ca. 1904	Gennemsnit	Afrundet Gennem- snit		A & B
	13	14	15	16	17	18		B	A	
Jord- og Funderingsarb.)	13,2	14,1	16,9	51,3	24,3	23,8	48,2	48,0	42,0	45,0
Murer: Arbejdsløn	36,0	34,2	28,8		26,5	19,7				
— Materiale.....										
Tømrer: Arbejdsløn	20,6	18,5	6,0	23,3	10,7	25,4	22,4	23,0	23,0	23,0
— Materiale			15,5		14,3					
Snedkerarbejde	12,2	15,9	12,4	13,5	10,1	11,2	12,6	12,0	14,0	13,0
Smedearbejde	2,4	2,1	3,0	—	—	1,6	1,5	2,5	2,0	2,0
Jernstøberarbejde	5,1	4,5	6,4	3,2	3,0	3,3	4,3	4,5	4,5	4,5
Malerarbejde	3,7	3,1	3,2	3,6	4,1	4,4	3,4	3,5	4,5	4,0
Glarmesterarbejde.....	1,1	1,4	1,1	0,9	0,9	1,0	1,1	1,0	1,5	1,5
Blikkenslagerarbejde ..	5,7	6,2	6,7	2,9	6,1	5,1	5,5	5,5	8,5	7,0
Diverse	—	—	—	1,3	—	4,5	1,0	—	—	—
Arkitekt,Sagf.& Omkost.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	—	—	—	12,0	12,0	13,0	—	—	—	—
	100,0	100,0	100,0	112,0	112,0	113,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mursten	23,8				13,1					
Mørtel	9,0				6,2					

¹ Arkitekt G. Hoffmann „Praktisk Vejledning for den vordende Bygmester“, 2. og 3. Udgave 1867 og 1876.

² Ingenieuroberst I. E. Sommerfeldt „Overslag over Bekostninger ved Opførelsen af en Beboelsesbygning, indrettet til 2 Familier til 19.500 Kr.“ 1875, hektograferet. Angaar en af ham opført Villa paa Frederiksberg.

For Nr. 15 (Sommerfeldt) er beregnet Oliemaling i Stedet for Overslagets Limfarve, og Murstensprisen er nedsat med ca. 15 pCt., fordi den i 1874 var ekstraordinær høj.

Af Blikkenslagerarbejdet	Nr. 13	14	15
var alm. Blikkenslagerarbejde . . .	1,1	0,8	0,7
Skiferdækning	4,6	5,4	6,0
	5,7	6,2	6,7

Nr. 13, 14 og 15 er egentlige Villaer, Nr. 16, 17 og 18 derimod villaagtige Bygninger, men med Treværrelses Lejligheder.

Da Gennemsnittene for A og B kun er lidet afvigende fra hinanden, er det fuldt forsvarligt at tage deres indbyrdes Gennemsnit, og da dette altsaa indbefatter store og smaa Beboelseshuse og med Lejligheder fra 2—5 Værelser, foruden nogle Villaer med større Lejligheder, saa vil det fremkomne Gennemsnit kunne antages at passe for hele Landet.

II. Gaarde og Huse paa Landet.

	Beboelseshuse				Avlsbygninger		Beboelses- og Avlsbyg.	
	Gaard 60 Td. Ld.		Hus uden Jord		Gaard 60 Td. Ld.		Hus 3 Td. Ld.	
	J. 21	L. 22	J. 23	L. 24	J. 25	L. 26	J. 27	L. 28
Jord-, Funderings- og Murerarbejde.....	40,5	45,3	47,6	42,5	41,9	38,2	41,7	43,8
Tømrerarbejde.....	27,9	27,4	31,3	31,9	48,3	58,8	40,9	36,6
Snedkerarbejde incl. Beslag	11,3	*) 16,5	12,4	*) 14,8	0,3	0,5	8,6	9,7
Smedearbejde.....	—	—	—	—	2,2	0,3	0,5	—
Jernstøberarbejde.....	8,8	7,4	7,7	7,3	5,0	2,2	4,6	5,2
Malerarbejde.....	8,5	1,8	1,0	1,6	0,3	—	0,9	1,8
Glimsterarbejde.....	1,2	—	—	—	—	—	—	—
Blikkenslagerarbejde.....	1,8	1,6	—	—	—	—	—	—
Forskelligt.....	—	—	—	1,9	2,0	—	2,8	2,9
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tag	Tegl	Tegl	Pap	Straa	Pap	Straa	Pap	Straa
Tag i pCt. af Byggesum ...	10,5	10	9	6	17	14	12	7

*) Incl. Glas og Maling.

Fordelingen af Udgifterne for Gaarde og Huse paa Landet er beregnet efter „Byggeplaner til Bøndergaarde og Huse med og uden Jord, udgivne af det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab 1895“, hvori findes de to her brugte belønnede Konkurrencearbejder af Arkitekt Knud A. Ludvigsen (ovenfor betegnet med L.) og Arkitekt J. P. F. Jørgensen (betegnet med J.). Udgifterne til Tag er opførte for sig selv i Ludvigsens Overslag (under Murer- eller Tømrerarbejde eftersom det er Tegl- eller Straatag), for Jørgensens Overslag har jeg kalkuleret dem efter en Pris af 80 Øre pr. Kvadratalen for Tegltag (beregnet af Ludvigsen) og 60 Øre for Paptag, 40 Øre for Straatag. Den betydelige Reparationsudgift ved Straatag finder ikke Udtryk heri.

Det har været nødvendigt at danne sig en Forestilling om Udgiften til Tag, fordi de forskellige Arter af Tagdækning er saa forskellige, at man ikke kan vælge en af dem til Repræsentant for alle. Men det viser sig dog ved Sammenstilling af de to Arkitekters Overslag, at Udgiftsposterne fordeler sig ens nok til, at man kan vælge Arkitekt Jørgensens som Repræsentant for Landbrugsbygninger af den projekterede Art, hans Overslag er nemlig for vort Formaal det bedst specificerede, og man faar da følgende Fordeling:

Arkitekt Jørgensens Overslag.

	Beboelseshuse				Avlsbygninger	
	Gaard 21	Hus 23	Gennem- snit	Afr. Gen- nemsnit	Gaard 25	Af- rundet
Jord-, Funderings- og Murer- arbejde: Arbejds løn...	12,2	14,4	13,3	13	11,1	11
Materiale	28,3	33,2	30,7	30	30,8	31
Tømrerarbejde: Arbejds løn ..	4,9	5,3	5,1	5	10,0	10
Materiale	23,0	26,0	24,5	25	38,3	38
Snedkerarbejde incl. Beslag ..	11,3	12,4	11,9	11	0,3	1
Smedearbejde	—	—	—	1	2,2	2
Jernstøberarbejde	8,8	7,7	8,2	8	5,0	5
Malararbejde	8,5	1,0	4,8	4	0,3	1
Glimesterarbejde	1,2	—	0,6	1	—	0,5
Blikkenslagerarbejde	1,8	—	0,9	2	2,0	0,5
	100,0	100,0	100,0	100	100,0	100,0

Disse forskellige Tabeller om Udgiftposternes Fordeling kræver imidlertid nogen Berigtigelse og nærmere Specificering.

Blikkenslagerarbejdet figurerer for København med et stort Tal paa Grund af Skiferdækning, det nedsættes med et Beløb, der fordeles paa Murere og Tømrere.

Murer- og Tømrerarbejdet maa sondres i Arbejds løn og Materiale, noget, der kun i enkelte Tilfælde kan gøres paa Tabellen for københavnske Huse. Helst burde en saadan Sondring ogsaa ske for flere andre Fag, men det lader sig ikke gøre, sandsynligt vilde dog Fagene selv være i Stand dertil. Ved Forespørgsel faas i Reglen det Svar, at $\frac{1}{3}$ gaar til Arbejds løn, $\frac{1}{3}$ til Materiale og $\frac{1}{3}$ til Mesterens Fortjeneste og Udgifter, det passer maaske ogsaa, men skulde jo bestyrkes ved nøjere Opgivelser.

For Murer- og Tømrerarbejder foreligger Sommerfeldts specificerede Opgørelse, den skal imidlertid suppleres med Keypers*) Tabeller, der ikke refererer sig til et bestemt virkeligt opført Hus og derfor har et mere almengyldigt Præg. Keypers Tabeller gælder de enkelte Dele af Murer- og Tømrerarbejdet, for at samle dem til et Hele, maa deres indbyrdes Betydning udfindes, hver af dem maa gives sin „Vægt“. Dette kan ske ved Sommerfeldts Overslag, hvorefter kan udregnes f. Eks. hvorledes 100 Kr. i Murerarbejds løn fordeles sig, medens man efter Keyper kan udregne for hver enkelt Post, hvormeget der deraf falder paa Arbejds løn, dette findes nedenfor

*) F. Keypers „Overslagspris til forskellige Bygningsarbejder, 1884“.

under Betegnelse pCt. Arbejdsløn. F. Eks. af Udgifter til Pudsning gaar 65 pCt. til Arbejdsløn, Resten 35 pCt. til Materiale. Af 100 Kr. Murerarbejdsløn gaar ifølge Sommerfeldt 20 Kr. (20 pCt.) til Pudsning, disse 20 Kr. er altsaa 65 pCt. af den hele Udgift til Pudsning, der altsaa er 30 Kr. Paa denne Maade faaes:

	Vægt	pCt. Arbejdsløn	Ialt Udgift Kr.
Opmuring af Inder- og Ydermure	40	20	200
Fugning	15	85	18
Pudsning	20	65	30
Loft og Bræddeskillerum at røre og pudse	20	55	28
Skorstensrør at mure	5	30	17
	100		293

altsaa af 293 er Arbejdslønnen 100 eller 34 pCt., Materiale 66 pCt. for Murerarbejde.

	Vægt	pCt. Arbejdsløn	Ialt Udgift Kr.
Bjælkelag	34	20	170
Tagværk	16	33	49
Forskalling og Indskud	16	15	107
Bræddeskillerum	8	24	33
Gulv	17	14	121
Trapper	9	50	18
	100		498

altsaa af 498 er Arbejdslønnen 100 eller 20 pCt., Materiale 80 pCt. for Tømrerarbejde. Materiale-Udgiften er altsaa i disse to Fag særlig stor.

Dette kan selvfølgelig gøres til Genstand for Kritik, saaledes ogsaa fordi „Vægt“-Fordelingen hidrører fra kun et enkelt Hus. Der haves ikke noget til Sammenligning, undtagen for Materialets Vedkommende, hvorom Oplysninger kan faas af Arkitekt Jørgensens Overslag. Nedenfor betegner S.: Sommerfeldt 1875, J. Jørgensens Overslag, nemlig J. 1: Hus med 3 Tdr. Land (Paptag) Bolig og Stald. J. 2: Bondegaard, Stuehus (Tegltag). J. 3: Alle Bondegårdens Bygninger (Tegl og Paptag).

	S.:	J. 1:	J. 2:	J. 3:
Mursten	65	76	75	72
Kalk	15	19	16	15
Murgrus	12	3	3	3
Cement	4	2	4	8
Granittrappe	4	—	2	2

Kr. 100 100 100 100

Mursten	81	80	82	83
Kalk	19	20	18	17

Kr. 100 100 100 100

Tømmer	37	32	38	39
Planker	3	2	4	4
Brædder $1\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{4}$	36	41	41	28
Forskallings- og Indskudsbrædder	21	25	10	27
Lægter	3	—	7	2

Kr. 100 100 100 100

Grus er for Landhusene kun regnet til 50 Øre pr. Læs (6—7 Td.) mod omtrent den seksdobbelte Pris i København. Der er ellers betydelig Overensstemmelse, som tyder paa, at i alle Tilfælde saavidt er Vægtfordelingen efter Sommerfeldts Overslag ret almenlydlig. Det maa heller ikke overses, at netop ved at Fagenes forskellige Underposter udskilles, kommer man i det væsentlige bort fra det specielle Præg af den enkelte Bygning.

Der er gaaet noget nøjere ind herpaa, fordi det tyder hen paa, at der kan opstilles en Type, som gælder de fleste Bygninger, idet man kan danne den ved først at give hver enkelt Fag sin Vægt, saaledes som det er forsøgt i Tabellerne for de enkelte Huse. Dernæst kan man opløse hvert Fags Arbejder i dets Underposter og give dem indbyrdes Vægt.

Dette kan benyttes til at udfinde Byggeprisen til forskellige Tider, thi for Underposterne kan Priserne udfindes. Ved Underposter af Materialer er det klart nok, og ved Underposter af Arbejde forstaas netop de Dele af Arbejdet, hvorfor der fastsættes Priser. Herved tænkes særlig paa Priser for det manuelle Arbejde (Akkordpriser), men ogsaa paa Arbejde og Materiale i Forening, f. Eks. 1 Alen Tagrende af en vis Dimension. Man vil kunne nøjes med at vælge de mest gængse Kvaliteter og Dimensioner, noget der selvfølgelig hører Sagkundskab til at gøre.

Jeg har forsøgt en saadan Undersøgelse og mente ogsaa at have faaet opstillet Skelettet, Vægtfordelingen, og ligeledes at have fundet en Del Priser, men jeg opgav Sagen, dels fordi jeg ikke kunde naa vidt nok med at finde Priser, dels fordi Vægtfordelingen ikke forekom mig at kunne blive nøjagtig nok. Alt dette kræver, hvis det skal angaa tilstrækkelig lang Tid og tilstrækkelig mange Dele af Landet meget omfattende Arbejder og tillige Sagkundskabens Medhjælp og Autoritet.

Men Maalet kan sikkert naas, omend med megen Møje, og vil da have den største Betydning saavel for Almenheden som for Byggeerhvervene. Paa et vigtigt Omraade vilde derved skaffes Oplysning og Klarhed, medens det nu ligger hen i Mørke, givende Anledning til mange Udtalelser og Drøftelser paa fri Haand.

En Ting skal der gøres opmærksom paa, for at den ikke paa Forhaand maa anses for en Forhindring, hvad den ikke er. De Varer eller Arbejder, hvis Pris skal kendes, har i ikke faa Tilfælde skiftet Karakter i Aarenes Løb, saa at man ikke direkte kan sammenligne deres Priser. Man kan f. Eks. tage Kakkelovne. I en Priskurant for i Aar vil man finde en 2—3 Slags, der er de mest brugte, typiske, og man kan finde, hvad de har kostet for nogle faa Aar siden, men gaas længere tilbage, er det andre Slags Kakkelovne, der brugtes. Man gaar da den Vej, at man f. Eks. for 1860 opsøger Prisen for nogle da gængse Kakkelovne og undersøger, hvormeget den har forandret sig procentvis til 1865 eller 1870, paa samme Maade søger man Prisens procentvise Forandring fra 1870 til 1875 eller 1880 for de til den Tid gældende Typer af Ovne, og fortsætter saaledes til 1910. Priserne bliver paa den Maade angivet for de forskellige Aar ved Index Numbers, der lader sig sammenligne uanset Kakkelovnenes Forskellighed.

Netop for Støbegods, men dog sikkert ogsaa for nogle andre Varer, vil Fabrikkerne iøvrigt ofte have en Grundpris, t. Eks. for visse beslægtede Sorter af Støbegods, dennes Forandringer er naturligvis endnu lettere at følge. (Produktionsstatistik VI, Metalindustri Side 25).

Der kan imidlertid opstaa Vanskeligheder ved den omtalte Vægtfordeling, idet den i Tidens Løb ændres ved væsentlige Forandringer af Byggemethoder, Indretninger og Priser. Saaledes, for at blive ved Eksemplet, stiller vi nu større Fordringer til Kakkelovne end tidligere, saa at de af denne Grund bliver dyrere eller forholdsvis talrigere og derved faar en større Vægt paa Byggebudgettet. Sligt maa da nærmere efterspores, dog gælder

det her Forandringer, som kun langsomt sker, saa at man kunde nøjes med at udregne t. Eks. med ca. 30 Aars Mellemrum Budgetter for nogle faa af de mest brugte Typer af Huse efter hver Tids Priser samt Indretning og Byggemaade. En saadan Indtrængen i Husbyggeriets Historie i de sidste Menneskealdr, vil desuden sikkert have sin egen store Interesse.

Disse Bemærkninger om Undersøgelse af Byggeprisen er indskudte her, fordi de ikke angaar Afhandlingens egentlige Formaal, de rummer kun Henstillinger til Overvejelse og er derfor blot behandlede antydningssvis (se ogsaa Side 48).

Herefter gaaes tilbage til den fundne Deling af Murer- og Tømrerarbejde, der nu skal sammenstilles med, hvad Tabellerne om Landhuse indeholder.

		Beregnet	Sommerfeldt	Gennemsnit Kol. A og B	Landhuse	Gennemsnit Kol. C og D	Avls- bygninger	Gennemsnit Kol. E og F
		A	B	C	D	E	F	G
Murerarbejds løn	pCt.	34	37	36	32	34	26	32 r. 30
Murermateriale	-	66	63	64	68	66	74	68 - 70
Tømrerarbejds løn	-	20	29	25	17	21	21	21 - 20
Tømrermateriale	-	80	71	75	83	79	79	79 - 80

Gennemsnittet Kol. G (hvor Avlsbygninger er regnet at udgøre $\frac{1}{4}$ af samtlige Bygninger) er altsaa omtrent lig Kol. A, der indeholder de tidligere (Side 192) beregnede Tal. Kol. A og B differerer derimod, særlig for Tømrerarbejdet, det vilde blive for vidtløftigt at gaa nærmere ind derpaa, men Undersøgelser deraf har vist, at det er heldigst at benytte deres Gennemsnit, dette er sket i Kol. C, og dennes Tal skal benyttes til at dele de for de københavnske Huse fundne Beløb for Murer- og Tømrerarbejde i Løn og Materiale, idet der erindres om, at de er forandret lidt ved Overføring til dem af noget af Blikkenslagerarbejdet.

Saa vel for Kol. A og B som for de andre i ovenstaaende Fordeling gælder, at Arbejds løn er, hvad der udbetales til Fagets Arbejdere med Tillæg af Mesterens Salær, beregnet paa sædvanmæssig Maade.

Delingen af Arbejds løn og Materiale har sin selvstændige Betydning, her er den dog tillige sket med et bestemt Formaal for

Øje, nemlig for at kunne for hvert af de to Fag sammenstille deres Antal af Medlemmer med disses samlede Indtægt og derved faa et Middel til at underkaste forskellige af de fundne Resultater en Prøve eller Kontrol.

Antallet af Murere (Mestre, Svende, Lærlinge og Murerarbejdsmænd) kendes af Folketællingen, det gælder altsaa om at finde deres samlede Indtægt. Det første Skridt hertil er at vide, hvor mange Procent af Byggesummerne, der gennemsnitlig udbetales til dem, heri indbefattet ikke alene Arbejdernes Løn, men ogsaa Mesterens Indtægt d. e. Nettoindtægt. Hans Bruttoindtægt hviler baade paa Arbejdsløn og Materiale. Nettoindtægten fremkommer ved fra Bruttoindtægten at trække hans Driftsudgifter til Medhjælp og Kontor, Oplagsplads, Stillads, Renter, Risiko for Tab m. m. Endvidere er det tidligere omtalt, at under Murerkontoen kan falde en Del andre Udgifter end til egentlig Murerarbejde, saasom Grundudgravning, Kloak og Brolægning, dette har næppe stor Betydning udenfor Byerne og er heller ikke der altid Tilfældet. Der er nu ikke anden Vej at gaa, end at antage, at de ovenfor fundne Procent af Murerkontoen, der repræsenterer Arbejdsløn, angaar alene det egentlige Murerarbejde, altsaa ikke Arbejdsløn til Grundudgravning m. m., men saaledes, at det paa den anden Side ogsaa rummer hele Mesterens Nettoindtægt. Materialkontoen afgiver altsaa paa denne Maade intet til Mesteren ud over at dække hans Driftsudgifter og betale hin Arbejdsløn til Folk udenfor Faget.

Paa samme Maade behandles Tømrernes Forhold, dog har en foreløbig Kontrolprøve vist, at det er nødvendigt at formindske den her fundne Materialkonto med 4 pCt. til Fordel for Arbejdslønkontoen. Sammenstillet med, hvad der nys er sagt om Murerne og deres Arbejder udenfor Faget, kan det maaske ogsaa være naturligt, at Tømrernes Materialkonto afgiver noget til Mesterens Nettoindtægt.

Det endelige Resultat bliver da

Udgiftsposternes procentvise Fordeling ved Nybygninger.

	Beboelseshuse			Avls- bygninger	Alle Bygninger
	København	Land	Land og By		
Murerarbejds løn	16	13	14	11	13
Murermateriale	30	30	30	31	30
Tømrerarbejds løn	6,5	5	6	10	8
Tømrermateriale	18,5	25	22	38	25
Snedkerarbejde incl. Mat. .	13	11	12	1	9
Smedearbejde — .	2	1	2	2	2
Jernstøberarbejde — .	4,5	8	6	5	6
Malerarbejde — .	4	4	4	1	3
Gilarmesterarbejde — .	1,5	1	1,5	0,5	1,5
Blikkenslagerarbejde — .	4	2	2,5	0,5	2,5
	100	100	100	100	100

Ifølge de første Kolonner i Tabellen skulde egentlig Tømrerarbejdet være opført i den sidste med 7 for Løn og 26 for Materiale, men dette er af ovenfor nævnte Grund forandret til 8 og 25, altsaa for Materiale en Formindskelse fra 26 til 25 eller med 4 pCt.

Tabel XXII.

Antal Murere, Tømrere, Snedkere og Malere.

	Murere	Tømrere	Snedkere	Malere
Hele Landet.				
1840	3085	4052	5250	1100
1845	3769	4945	6051	1332
1855	5124	7232	7732	1866
1860	6201	8125	8641	2214
1870	6878	8398	9307	2670
1880	9250	8852	11092	3461
1890	11390	10816	11240	5503
1901	16754	12095	15729	7796
1906	21202	12949	13982	8789
København.				
1840	678	571	1462	520
1845	758	658	1680	584
1855	974	863	2288	683
1860	1031	908	2077	733
1870	914	1056	2303	817
1880	1470	1196	3619	1304
1890	2066	1398	3339	1913
1901	3183	1638	4511	2530
1906	4723	1799	4582	2992
Købstæderne.				
1840	913	611	1830	445
1845	1100	775	2121	589
1855	1607	1405	2750	891
1860	1771	1402	2737	1015
1870	1886	1459	2643	1105
1880	2260	1601	2226	1010
1890	2881	2121	3228	1781
1901	5311	3584	5343	2859
1906	5824	3044	4386	2819
Landdistrikterne.				
1840	1494	2870	1958	135
1845	1911	3512	2250	159
1855	2543	4964	2694	292
1860	3399	5815	3827	466
1870	4078	5883	4361	748
1880	5520	6055	5247	1147
1890	6443	7297	4673	1809
1901	8260	6873	5875	2407
1906	10655	8106	5014	2978

Tabel XXIII.

Merindførsel af Træløst og Vinduesglas. Forbrug af Kalk.

	Træløst			Vindues- glas Pos. 79	Kalk Forbrug (1 Kbfv. = 30 Tdr.)		
	Pos. 246, 248, 249	Pos. 250	I alt		Kbhvn. og Omegn	Øvrige Land	Hele Landet
	1000 Kbfv.	1000 Kbfv.	1000 Kbfv.	1000 $\frac{1}{100}$	Tdr.	Tdr.	Tdr.
	a	b	c	d	e	f	g
1835							
1836							95000
1837							
1838					14300		
1839				557	14800		
1840				567	14900		
1841	4780		4780	643	16100		
1842	4451		4451	573	14600		
1843	4293		4293	629	12000		
1844	5931		5931	850	14400		
1845	6769		6769	887	26300		
1846	7991		7991	969	31300		
1847	8938		8938	1082	31800		
1848	6710		6710	804	17190		
1849	6672		6672	940	16688		
1850	6998		6998	1114	19100		
1851	8539		8539	1105	34000		
1852	8730		8730				
1853	9872		9872				
1854	11650		11650				
1855	12283		12283				
1856	13813		13813				
1857	13367		13367				
1858	7364		7364				
1859	9473		9473				
1860	9416		9416				
1861	8112		8112				
1862	10298		10298				
1863	10430		10430				
1864	4707		4707				
1865	11102	4	11106				
1866	11054	3	11057	2023			
1867	12178	15	12193	2036			
1868	10601	41	10642	2219			
1869	10075	78	10153	2148			
1870	10518	40	10558	2151			
1871	11256	90	11346	2502			
1872	12329	129	12458	2410			
1873	12312	135	12447	2612			
1874	14650	201	14851	3229			
1875	14049	241	14290	3485			
1876	13832	238	14170	3395			
1877	10975	138	11113	3039			
1878	8743	54	8797	2929			
1879	11056	86	11142	2756			
1880	13241	99	13340	3343			
1881	14027	120	15147	3249			

Fortsættes næste Side.

	a	b	c	d	e	f	g
1882	15059	164	15223	3984			
1883	17021	165	16186	3883			
1884	15775	265	16040	4006			
1885	14812	275	15087	4295			
1886	10938	131	11069	3908			
1887	12793	156	12949	4034			
1888	13206	290	13496	4392			
1889	13546	174	13720	4090			372000
1890	14823	157	14980	4397			380000
1891	16105	201	16306	4679			380000
1892	15686	243	15929	4903			380000
1893	14971	244	15215	5202			380000
1894	15038	261	15299	5734			405000
1895	17700	271	17971	6488			414000
1896	19275	335	19610	7480			418000
1897	21126	361	21487	8903	85000	410000	495000
1898	23781	443	24224	8997	120000	430000	550000
1899	20732	446	21178	9461	100000	420000	520000
1900	19238	635	19873	10567	95000	405000	500000
1901	19006	548	19554	9585	87000	363000	450000
1902	22118	770	22888	10864	158000	352000	510000
1903	22202	927	23129	11883	135000	390000	530000
1904	20814	1183	21997	10588	150000	380000	530000
1905	21773	1479	23252	10907	135000	315000	550000
1906	26531	1856	28387	12294	187000	439000	626000
1907	26409	1863	28272	12767	160000	485000	645000
1908	19689	1424	21113	14170	63000	373000	436000
1909	19740	1630	21370	9810	64000	316000	480000
1910	20553	1560	22113	10181			

Trælast. 1 Kommercelæst = 2 Tons à 48,5 Kbfd. (Statistisk Tabelværk

5 R. D. 1026, Side 26.

Vinduesglas. 1852—1865 Glasvarer er ikke specificerede.

Aaret indbefatter indtil 1. April 1864 Kalenderaaret, derefter Finansaaret.

Tabel XXIV.

Forbrug pr. Byggeenhed af Trælast og Vinduesglas.

	Trælast				Vinduesglas		
	3 Aars Gennemsn.	9 Aars Gennemsn.	15 Aars Gennemsn.	25 Aars Gennemsn.	3 Aars Gennemsn.	5 Aars Gennemsn.	9 Aars Gennemsn.
	a	b	c	d	e	f	g
1835							
1836							
1837							
1838							
1839							
1840					24		
1841					20	24	
1842	41				26	26	
1843	46				29	30	29
1844	53				33	31	29
1845	57				35	33	31
1846	56	48			36	33	32
1847	47	49			31	32	33
1848	45	50			31	32	
1849	40	49	46		30	33	
1850	47	48	44		34		
1851	49	45	42				
1852	52	43	40				
1853	49	40	38	41			
1854	44	37	36	42			
1855	34	34	35	43			
1856	25	31	35	43			
1857	18	29	36	42			
1858	17	28	36	41			
1859	19	27	37	40			
1860	24	29	37	40			
1861	30	32	38	39			
1862	38	37	37	39			
1863	40	42	37	38			
1864	50	45	38	37			
1865	54	47	39	36			
1866	70	48	40	34			
1867	62	47	40	33	46		
1868	53	46	40	33	43	42	
1869	39	44	40	34	39	41	
1870	34	41	38	34	38	39	40
1871	34	37	37	34	37	37	39
1872	31	32	35	35	37	37	38
1873	30	29	34	34	37	38	37
1874	27	27	31	34	38	37	36
1875	25	25	29	33	37	36	36
1876	22	25	28	32	35	35	35
1877	19	24	27	32	33	34	36
1878	21	24	26	32	33	34	36
1879	22	24	25	30	34	35	36
1880	28	24	24	29	37	36	36
1881	28	24	24	28	39	38	37

Fortsættes næste Side.

	a	b	c	d	e	f	g
1882	30	24	24	28	40	39	37
1883	27	24	25	27	40	39	38
1884	25	25	26	27	38	39	39
1885	22	26	27	27	38	38	40
1886	19	27	28	27	37	39	41
1887	21	27	28	27	40	40	42
1888	26	28	28	28	42	43	43
1889	35	29	28	28	47	45	44
1890	38	29	28	29	48	47	46
1891	37	31	29	30	49	48	48
1892	32	32	29	30	48	50	51
1893	29	32	30	30	50	51	54
1894	29	32	31	30	50	54	56
1895	30	31	32		58	58	59
1896	30	31	32		63	62	64
1897	31	32	31		67	66	68
1898	31	32	31		70	74	72
1899	34	32			79	77	74
1900	35	31			83	81	75
1901	37	30			87	82	75
1902	32				81	80	75
1903	28				75	74	
1904	23				67	71	
1905	24				65		

Noter til Tabel XXIII.

Positionerne i Toldloven af 13. Marts 1844 og 4. Juli 1863.

	1863	1844
Pos. 246 Finske Trævarer pr. Kommercelæst . . .	Ligesaa.	
— 248 „Andre Trævarer“ pr. Kmlst.	Fyr og Gran pr. Kmlst.	
— 249 — — — — —	Kubikfod	Fyr og Gran og alt andet ikke særskilt nævnt Tømmer pr. Kbfd.

Egetømmer er baade 1844 og 1863 „særskilt nævnt“.

Pos. 79 indeholder foruden Vinduesglas ogsaa Bouteiller, hvoraf der dog kun indføres ubetydeligt. I Handelsstatistiken før 1863 er Vinduesglas særlig specificeret.

Indførsel fra Udlandet og Holsten					Forbrug i København af indenlandske Varer		
Hele Landet		København		Kalk Tdr.	Mursten 1000 Stkr.	Tagsten 1000 Stkr.	
Mursten 1000 Stkr.	Tagsten 1000 Stkr.	Mursten 1000 Stkr.	Tagsten 1000 Stkr.				
1838	—	—	—	—	14300	5382	331
1839	—	—	—	—	14800	4684	340
1840	—	—	—	—	14900	3333	255
1841	—	—	—	—	16100	5621	299
1842	—	—	—	—	14600	3955	275
1843	—	—	—	—	12000	5701	426
1844	85	111	41	10	14400	6833	486
1845	154	95	97	16	26300	10244	480
1846	303	404	282	194	31300	15164	485
1847	764	486	317	261	31800	9988	607
1848	1048	689	279	298	17200	5962	205
1849	586	1020	392	746	16688	4864	180
1850	828	1434	458	1040	19140	7664	494
1851	751	437	186	137	34000	7553	461
1852	346	673	149	216	Konsumtionen ophørt		
Toldfællesskab med Holsten indført							

Murstenene kom fra Holland og Tyskland, Tagstenene fra Holland og Hannover. Glaserede Tagsten kom mest fra England, dernæst fra Holland, de gik næsten alle til København.

Noter til Tabel 53 og 54, Side 155 og 156.

Gennem Arkitekt F. Uldall, Randers, har Forf. modtaget fra Murermester Fischer Nielsen, sammested, nedenstaaende Oplysninger om Lønnen i denne By, hvorfor her udtales den bedste Tak, ligesom for Hr. Uldalls egne værdifulde Meddelelser. Det tør sikkert samtidig siges, at denne Fremstilling af Lønnen i Randers maa kunne opfattes som et Bevis paa, at Lønforholdene i vort Land paa forskellige Steder og i forskellige Fag vil kunne oplyses i langt større Omfang, end det hidtil har været Tilfældet for ældre Tiders Vedkommende, saa at de Undersøgelser, der i nyere Tid og fremtidig foretages ad officiel Vej gennem Statens og Københavns Kommunes statistiske Bureauer eller paa anden Maade, særlig gennem de faglige Foreninger, kan faa deres rette Betydning ved at knytte sig til Udviklingen gennem lange Tidsrum.

Randers.

	Arbejds- tid Timer	Murersvende		Murerarbejds- mænd		Mursten 1000 Stkr. Kr.
		Dagløn Kr.	Timeløn Øre	Dagløn Kr.	Timeløn Øre	
1845	12	1,33	11	0,75	6	20
1851	12	1,82	15	1,00	8	—
1854	12	2,33	19	1,33	11	—
1857	12	3,00	25	1,66	14	28
1859	12	2,00	17	1,50	12	18
1865	12	2,33	19	1,66	14	19
1870	11	2,50	23	2,00	18	20
1875	11	2,66	24	2,00	18	21
1880	11	3,00	27	2,00	18	17 (1880)
1885	11	3,00	27	2,15	19	17 (1883)
1890	10 ¹ / ₂	3,15	30	2,33	22	17 (1888)
1895	10	(3,50)	35	(2,80)	28	19 (1894)
1897	10	(3,50)	35	(3,00)	30	20 (1898)
1900	10	(4,00)	40	(3,40)	34	20 (1903)
1906	10	(4,00)	40	(3,60)	36	—
1908	10	(4,50)	45	(3,80)	38	20 (1908)

Indtil 1890 incl. var Lønnen meget forskellig, den anførte Løn er Middelløn, kun faa var over, flere var under, alt efter enhvers Duelighed. (Efter dette Aar anfører Hr. Fischer Nielsen ikke Dagløn, kun Timeløn, Daglønnen efter Arbejdstid er derfor anført i Parenthes). Murstensprisen gælder for helbrændte Flamme-

sten, fra 1880 er den taget af Arkitekt Uldalls Overslagsbøger, hvoraf foreligger 7 Udgaver, den første fra 1877, den sidste fra 1908, de rummer et overordentligt rigt Prismateriale.

Hr. Fischer Nielsen meddeler endvidere Priserne paa Murerarbejde i Akkord (Mesterpris, indbefattet Haandlanger) for 1855 og 1870, i hvilke to Aar de var ens, medens de i mellemliggende Aar var noget lavere; for de følgende Aar, ligesom for Murstensprisen, henviser han til Uldalls Overslagsbøger, og herved kan altsaa disse Priser følges op til den nyeste Tid. Saavidt man kan se ved at sammenstille de talrige Poster for Murerarbejde og give hver af dem sin Vægt, er disse Priser gennemsnitlig stegne — altsaa fra 1877 — i samme Forhold som Lønnen.

Lønnen for *Murer- og Tømrersvende i København* findes i Dr. polit. Edw. Ph. Mackeprangs „Danske Arbejdsoverenskomster“, Tidsskrift for Industri 1908, Side 184, man lærer her disse Løn-satser at kende gennem næsten et Aarhundrede, nemlig fra 1814. Her skal de meddeles for Tiden fra 1835. Denne Forfatter har i samme Aargang af nævnte Tidsskrift skrevet en meget interessant Afhandling, „Københavns Bebyggelse og Byggeriet i København“, omhandlende de sidste 200 Aar og indeholdende en stor Mængde Oplysninger.

Dagløn for Murer- og Tømrersvende i København.

1835	1,88 Kr.	1868	2,67 Kr.
1840	1,88 -	1872	3,00 -
1845	2,00 -	1875	3,32 -
1850	2,17 -	1877	3,00 -
1856	2,50 -	1883	3,64 -
1860	2,33 -	1897	4,40 -
1865	2,50 -	1904	4,40 -

Landarbejdere paa egen Kost.

Aarsfortjeneste:

1830—1839	144 Kr.	1888	444 Kr.
1840—1849	220 -	1892	486 -
1851	260 -	1897	534 -
1871	350 -	1905	593 -
1872	409 -	1910	689 -

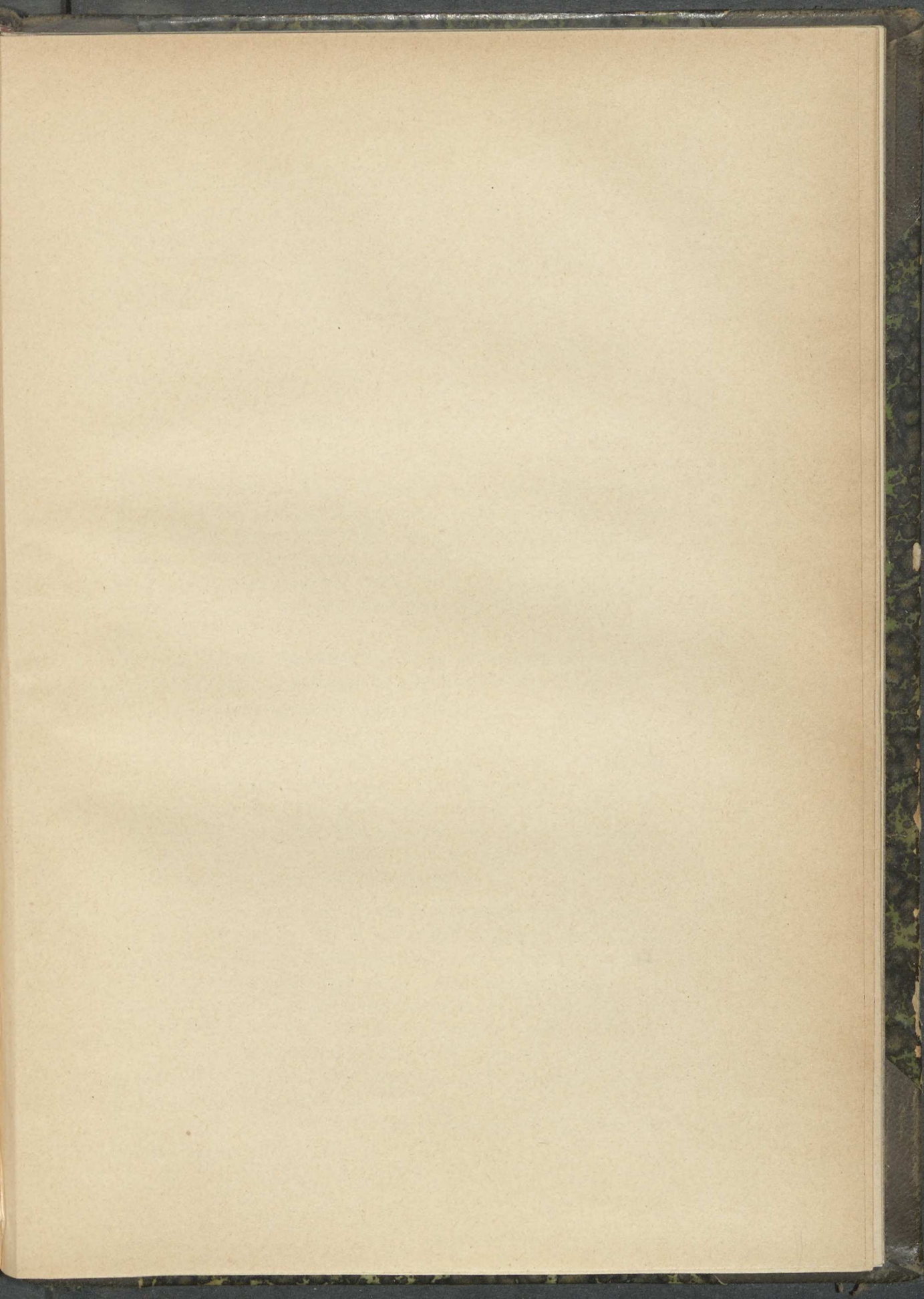
Indtil 1888 incl. efter V. Falbe Hansen: „Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne“, 2. Side 112, derefter fra den officielle Statistik, Statistiske Meddelelser, 4. R., 36. Bind, 3. Hefte, Tyende- og Daglejrlønnen i Landbruget 1910.

England. Særlig A. L. Bowley og George H. Wood har foretaget meget omfattende Undersøgelser af Arbejdslønnen, hvoraf

Bowley

53
foran i Tabel 54 er fremdraget nogle Eksempler. Resultaterne findes foruden i særskilte Skrifter offentliggjorte i Journal of the Royal Statistical Society, London. I Tidsskriftets Hefte for Marts 1906 findes en nøjere Undersøgelse af Nøjagtigheden af de fundne Resultater med en Del Bemærkninger om de Aarsager, der kan bevirke Fejl i Beregningen af Lønnens Forandringer, t. Eks. Akkordarbejde eller normal Løn overfor virkelig Løn m. m., Forfatterne kommer dog til, at disse Fejl kun kan være smaa, naar Materialet er tilstrækkelig stort. og Gennemsnit af Index Numbers tages.

Efterskrift.

Et Hovedtræk ved denne Afhandling er, at dens Undersøgelser i saa høj Grad hvile paa Assurancesummerne, og jeg har derfor særligt maattet undersøge disses Anvendelighed i saa Henseende. Efter Afhandlingens Afslutning er der imidlertid fremkommet dels nogle Skrifter, dels velvilligst givet mig forskellige Oplysninger, der foranledige mig til nogle yderligere Bemærkninger om følgende tre Punkter:

1. Den officielle Statistiks Anvendelse af Assurancesummerne i Tabelværket „Vurderingen til Ejendomsskyld pr. 1. Juli 1909“.
2. Assurancevurderingernes Paalidelighed.
3. Den Omstændighed, som er omtalt Side 9, at naar en Bygning nedbrydes og erstattes af en ny, vil Assurancesummen (og Etagearealet) ikke forøges med den nye Bygnings Assurancebeløb men kun med Forskellen paa den nye og den nedbrudte Bygnings Assurancesum, idet jo det sidstnævnte Beløb udgaar, naar Bygningen forsvinder. Denne Art af Byggeri kan kaldes Erstatningsbyggeri.

Det nævnte Tabelværk *anvender Assurancesummerne* meget. Det giver Oplysninger om dem, der ere værdifulde for specielle Undersøgelser t. Eks. Forsikringssummerne for Fabriksbygninger og for offentlige Bygninger under Ejendomsskylden (dog kun i Landdistrikterne). Om selve Spørgsmaalet om Assurancesummernes Anvendelighed som Udtryk for Husenes Værdi hedder det Side 29: „Til Udskillelse af Bygningernes Værdi kan man imidlertid ikke rette sig efter Assurancesummerne, da disse maa antages at være altfor høje. Dog er der næppe Grund til at mene, at dette Forhold stiller sig synderligt forskelligt for de forskellige

Størrelsesgrupper og man vil saaledes herigennem med nogenlunde Paalidelighed kunne udfinde, hvorledes Jordens Værdi pr. Td. Land (bortset fra Bygningerne) forholdsvis stiller sig indenfor de enkelte Størrelsesgrupper“. Det er Størrelsesgrupper af Ejendomme, der er Tale om. Og paa dette Grundlag udregner da Tabelværket Jordens Værdi ikke blot paa Landet men ogsaa i Byerne, endog for de forskellige Kvarterer i København.

Tabelværket anvender altsaa den samme Betragtningssaa som jeg, at det er Forholdet mellem Assurancesummerne, som det gælder om ved slige Undersøgelser, og det kommer ved dette Middel til meget interessante og sandsynlige Resultater.

Det er vist berettiget at sige, at min Afhandling nærmere undersøger den Antagelse som statistisk Bureau gaar ud fra og viser, at den næppe kan underkendes, der kan saaledes i denne Sammenhæng henvises til bl. a. Afsnit IV: Sammenligning af de enkelte Landsdeles Byggevirksomhed, der paa en lignende Maade som i Tabelværket giver Lejlighed til at vurdere Rigtigheden af Antagelsen ved at sammenstille dens Resultater for de enkelte Landsdele.

Det andet Punkt er *Assurancesummernes Paalidelighed* overfor Husenes Værdi. Egentlig er det et Spørgsmaal, der kræver ganske speciel Fagkundskab og Erfaring og vedrører ikke mine Undersøgelser, jeg har dog paa en vis Maade berørt det Side 8—9, hvor Vurderingstaksterne i Københavns Brandforsikring sammenstilles med den af mig fundne Assurancepris. Men hvad det for mig gælder om er jo iøvrigt kun, om Assurancesummernes Forøgelse repræsentere Byggeriets forholdsvis Omfang til forskellige Tider og i de forskellige Landsdele. Dette har jeg prøvet paa flere Maader, dels indirekte ved Blik paa de vundne Resultater, dels direkte ved at stille Assurancesummerne overfor andre af dem ganske uafhængige Tal t. Eks. Forbruget af Vinduesglas, men dog navnlig, hvad der er Hovedprøven, overfor Etagearealet i København. Men det kan selvfølgelig ikke overses, at naar man taler om Assurance af Bygninger og undersøger noget ved dens Hjælp, saa vil uvilkaarligt Spørgsmaalet dukke op om de meget kritiserede Assurancevurderingers Paalidelighed. Og da der netop i den sidste Tid gennem Prøvevurderingen til Jordskyld er givet Udtryk for en stor Forskel mellem Bygningernes Assurancesum og deres Værdi, vil det være naturligt at betragte dette nøjere for at se, om der her skulde gives Vink til en Bedømmelse af Assurance-

summernes Paalidelighed, selv om det er givet, at denne Bedømmelse kun omfatter vor Tid og ikke kan føres tilbage til tidligere Aar og derfor ikke have egentlig Betydning for en Undersøgelse, der gennem en lang Aarrække støtter sig til Assurancesummerne.

Først kan gøres den Bemærkning, at sammenlignet med det omtalte Tabelværk har min Anvendelse af Assurancesummerne den Fordel, at jeg bruger dem som Udtryk for Husenes Byggeomkostninger, for Byggearbejdet, medens Tabelværket tænker paa Husenes virkelige Værdi i Øjeblikket, der fra den Gang de opførtes kan være forandret ved Slid og Ælde eller Konjunkturer (Købelyst, Beliggenhed, nye Jernbaners Anlæg etc.). Men ogsaa disse Omstændigheder kunne jo antages, naar Gennemsnit tages for større Byer eller for hele Amter, at udjevne sig, saa de ikke forandre det indbyrdes Forhold mellem Assurancesummerne og Husenes Værdi, noget der altsaa heller ikke synes at være Tilfældet, naar der dømmes ud fra de Resultater, Tabelværket naar til.

Det er netop Husenes Pengeværdi i Øjeblikket, der jo afhænger af de nævnte Momenter, som ligger til Grund for den Sammenstilling af Assurance og virkelig Værdi, der findes i „Beretning fra Overskyldraadet til Finansministeriet angaaende de i Aaret 1911 foretagne Prøveansættelser til Jordskyld“. Herved gives et stærkt Udtryk for den almindelige Mening, at Assurance er for høj, men samtidig véd man altsaa, at denne Mening i dette Tilfælde ikke kan bruges som Maalestok for Assurancevurderingernes Paalidelighed. Ikke destomindre har det dog Interesse at efterse, hvorledes man under disse særlige Forudsætninger har formaaet at vurdere Husene, og hvilke Resultater det har ført til overfor Assurancesummerne.

Ved Prøveansættelserne gjaldt det om at finde Jordens Værdi uden Bygninger, Besætning m. m. og det ønskedes, at der i Vurderingerne saavidt mulig anførtes, med hvilken Værdi Bygningerne indgaa i Ejendommens Værdi i Handel og Vandel. Imidlertid gives der i Vurderingsreglerne slet ingen Vejledning for Udfindelse af Bygningernes Værdi, og denne har da ogsaa foraarsaget saa mange Vanskeligheder, at Resultatet næppe er blevet af stor Betydning i saa Henseende.

Overskyldraadet udtaler sig herom i sine Bemærkninger om det hele Foretagende og siger særligt om Bygningernes Værdiansættelse følgende. Der har ved Vurderingerne været Tvivl om, hvorledes Bygningernes Værdi skulde fastsættes. Bestemmelsen af Bygningernes økonomiske Værdi for Ejendommen volder særlig

Vanskelighed, ligesom der har været Tvivl, om der herved skulde forstaaes Værdien af normale Bygninger eller af de faktisk tilstede-værende. Man kan ikke bruge Forsikringssummerne, ved hvis Ansættelse ganske andre Hensyn gør sig gældende, og det vil ofte være vanskeligt eller ugørligt at tage Bygningernes Opførelsesomkostninger med Fradrag for Slid og Ælde, thi dette vilde føre ind paa usikre og svævende Beregninger. Men iøvrigt kan det ikke ses, hvorledes Overskyldraadet vil have Bygningernes Værdi ansat, kun siger det, at det maa gælde om de faktiske Bygninger, og at der maa tages Hensyn til deres nuværende Brugsværdi.

Medlem af Kommissionen, Statsrevisor Madsen Mygdal, siger Side 49—50: „... og dernæst foretages et skønmæssigt Fradrag for Bygninger, saa kan dette jo ikke siges at være nogen virkelig Vurdering“, og „Men disse Tal bære jo i høj Grad Præg af Tilfældighed, og det samme gælder Afrundingen nedad for Bygningernes Assuranceværdi. Disse Tal kan derfor ikke gøre Fordring paa at kunne betragtes som en virkelig Vurdering“.

I Beretningens Uddrag af Beretningerne fra de enkelte Kommuner findes Intet om Vurderingen af Bygningerne udover, at en Kommune nævnes at have fastsat en Normalværdi for „Normal-ejendommen“, denne vilde kræve Bygninger for 17,500 Kr., medens de faktiske Bygningers Værdi sættes til 10,000 Kr.

I Beretningens Tabeller findes de to Tal Assurancesum og Bygningernes Værdi opført for hver Størrelsesgruppe af Ejendomme paa Landet, i Byerne derimod for hvert af de Kvarterer, hvor der har været Vurdering. Resultatet kan belyses med nogle Tal, idet Assurancesummen sættes lig 100 og Værdien udregnes som Procent heraf, og disse sidste Tal nævnes. Det skønnes unødvendigt at meddele andet end Tallene, thi selv om man betragter dem i Forhold til de paagældende Størrelsesgrupper af Ejendomme, er der ingen Regel at øjne, udover maaske, at for de største Ejendomme (hvis Tal nedenfor nævnes først) er Afvigelsen fra Assurance størst.

Af de enkelte Landkommuner skal nævnes den — Viskinde Aunsøe — hvor alle Ejendomme ere vurderede, Værdien udgør her i Procent af Assurance for de forskellige Grupper af Ejendomme 60, 73, 86, 78, 73, 61, 89, 25, ialt d. e. for alle Ejendomme under Et 68. For alle Landkommuner d. e. for hver af dem under Et er Tallene 68, 83, 74, 71, 77, 57, 81, 72, 75, 86 ialt 78. For alle Landkommuner for hver Størrelsesgruppe 63, 73, 80, 80, 76, 100, 84, 77, 73, 76, 87, 85, 87 ialt 78.

For Københavns Kvarterer er Tallene 98, 81, 87, 89, 95, 57 ialt 73. Tallet 98 er for Ejendomme i Købmagergade, 95 for saadanne paa Nørrebro (Fiskergade m. m.), 57 for Østervold (Kristianiagade m. m.). Assurancensummen for disse Ejendomme ved Østervold ca. 10 Mill. Kr. er omtrent Halvdelen af den samlede Sum for alle de vurderede Ejendomme. Bortses fra Østervold bliver Gennemsnittallet for København 91. Frederiksberg 79, 97, 94, 62 ialt 85. Aarhus 94, 77, 90, 76, 88, 94, 90, 81, 95, 96 ialt 88.

For Landkommunerne fremkommer altsaa et ganske forvirret Billede. Efter det Foranstaaende kunde man næppe vente andet for de enkelte Vurderinger, men man kunde dog, da der er Tale om 1153 Vurderinger, tro at de forskellige Vurderingsmaader havde udlignet sig i betydelig Grad. Men det er altsaa ikke sket, og allerede af denne Grund kan man ikke af Tallene skønne noget om Assurancens Paalidelighed. Man skulde angive Ejendommenes Værdi i Handel og Vandel og tillige Bygningernes Værdi som Brugsværdi, men Hovedformaalet var jo at finde Jordens Værdi, denne sidste vil altsaa let, hvis den ikke direkte kan ansættes, blive afhængig af, hvad man sætter Bygningerne til, og dissens Værdi er derved blevet ansat paa vilkaarlig Maade i mange Tilfælde.

I Byerne stiller det sig anderledes, her er der ingen Vanskelighed ved at fastsætte Jordens, Byggegrundens, Værdi, saa man er uafhængig heraf ved Vurderingen af selve Husene. Men at Brugsværdien kan frembringe ganske særlige Afvigelser fra Assurancensummen, ses jo af det for Københavns Østervoldkvarter meddelte. Bortses fra dette ekstraordinære Tilfælde er Resultatet imidlertid ikke meget forskelligt for Gennemsnittene af de tre Byer 91, 85, 88. Herefter skulde Assurancen være godt 10 pCt. højere end Husenes Værdi i Handel og Vandel. Imidlertid her er jo ikke Tale om en Vurdering under de Hensyn, der bør tages under en Assuranceforretning. Men ses bort fra dette, saa kan det dog ikke overses, at Gennemsnittene ere dannede af ikke lidet forskellige Tal for de enkelte Kvarterer, der atter er Gennemsnit af Tallene for de enkelte Ejendomme. I nogle Tilfælde naar man i alle tre Byer omtrent op til Assurancen, i andre langt derfra, og det er dog mange Vurderinger der ere gjorte, i København 174, Frederiksberg 193, Aarhus 232. Hvis disse Forskelle er Udtryk for lignende Forskelle i Assurancevurderingernes Paalidelighed, saa skal der foretages grumme mange Prøver for at naa

til at danne sig et Skøn om Assurancesummernes Paalidelighed, eller rettere man maa vist paa Grundlag af disse Prøvevurderinger sige, at Prøvevurderinger for at undersøge Assurancesummernes Paalidelighed maa kun foretages med dette Formaal for Øje og altsaa af særlig fagkyndige og erfarne Mænd fra Assurance- og Byggeværkets Omraade. Tillige ville kun saadanne Mænd formaa at vurdere Resultatet af de enkelte Prøvevurderinger saaledes, at det kan overføres paa Helheden af Assurancevurderinger indenfor et vist Tidsrum, og derved et Skøn dannes over disses Paalidelighed.

Set fra denne Afhandlings Standpunkt har *Erstatningsbyggeriet* den Betydning, at man for at finde det samlede Byggeri egentlig ikke kan holde sig til Tilvæksterne af Bygningsmasse eller Assurance men burde lægge hertil de Beløb, der udgaa for Huse, som nedrives.

Spørgsmaalet er altsaa, om det kan tænkes, at Erstatningsbyggeriet vilde bevirke væsentlige Forandringer i den Udvikling af Byggevirksomheden, der er fundet uden at tage Hensyn til det men derimod alene paa Grundlag af hine Tilvækster eller det Byggeri, som de repræsenterer, og som kan kaldes Tilvækstbyggeriet. Dette vil bero paa to Forhold, dels om Erstatningsbyggeriets Omfang er stort nok til at det kan have saadan Magt, dels om det virkelig forandrer Udviklingsgangen, hvortil kræves at det med Hensyn til sine Svingninger forløber paa væsentlig anden Maade end Tilvækstbyggeriet. Disse Forhold vilde det jo være let at undersøge, hvis man Aar for Aar gennem tilstrækkelig lang Tid havde Oplysninger om Erstatningsbyggeriet, men det har man ikke, de kunne kun skaffes for nogle faa Aar og for et enkelt Omraade, nemlig Københavns gamle Del. Man maa derfor iøvrigt nøjes med mere almindelige Betragtninger og teoretiske Beregninger.

Først kan der dog erindres om en særlig Art af Erstatningsbyggeri, hvorom fuldstændige Oplysninger haves, nemlig Genopførelse af nedbrændte Bygninger. Disse sidste udgøre i aarligt Gennemsnit i Landbygningernes Brandforsikring 1875—1906: 0,13 pCt. af Assurancesummen, i Købstædernes Brandforsikring var Tallet 1861—91: 0,10 pCt. og i Københavns Brandforsikring 1870—1910: 0,036. Dette Byggeri er af saa ringe Omfang, at det i Afhandlingen er slaaet sammen med Reparationer, Side 88, hvor det burde være tilføjet, at ved Ansættelsen af Reparationsprocenterne er der taget noget Hensyn til denne Art af Byggeri

særlig for Materialforbrugets Vedkommende. Men altsaa her foreligger dog et Middel til paa Grundlag af praktiske Erfaringer at skønne over, om dette Erstatningsbyggeri kan anses for at være af den Art, at det kan antages at øve væsentlig Indflydelse paa det samlede Byggeries Udviklingsgang. I København er det jo at anse for ganske betydningsløst. I Landdistrikterne kan Assurancens gennemsnitlige aarlige Stigning i disse Aar sættes til ca. 2,75 pCt., tillagt nævnte 0,13 faas 2,88, eller naar Tilvækstbyggeriet — 2,75 — sættes lig 100 bliver det samlede Byggeri — 2,88 — lig 105. I Købstæderne faas Tallene 3,50 og 3,60 pCt. eller 100 og 103. Man maa da skønne over om denne Faktor af 5 eller 3 kan antages at øve forstyrrende Indflydelse paa Faktoren 100.

Men iøvrigt maa man altsaa holde sig til Betragtninger af mere almindelig Beskaffenhed. Hovedreglen vil jo være, at et Hus nedrives fordi det ved Slid og Ælde er blevet for daarligt til Brug eller for dyrt at reparere. Husenes Alder og Holdbarhed er det afgørende og for større Dele af Landet og lidt længere Aarrækker vil Husenes Forskel i disse Henseender udligne hinanden, saa Erstatningsbyggeriet bliver en regelmæssig virkende Faktor. Selve Tidspunktet for Nedrivninger kan dog variere afhængigt af deres Belliggenhed og de almindelige Konjunkturer paa Byggemarkedet, men det er det samme som gælder for det almindelige Byggeri, og af disse Grunde vil Erstatningsbyggeriet ikke bringe Forvirring. Ligesaa vel som der maa bygges Huse, eftersom Befolkningen forøges, maa de gamle Huse fornyes, begge Arter af Byggeri vil ske i Svingninger fremkaldte af de samme Aarsager. Paa Forhaand er der derfor ikke Grund til at vente nogen forstyrrende Indflydelse fra Erstatningsbyggeriet paa de Resultater, der ere fundne om Tilvækstbyggeriet.

Ses bort fra Svingningerne, og antoges det, at Tilvækstbyggeriet var og i lang Tid havde været ens (procentvis) fra Aar til Aar i Gennemsnit af Perioder paa t. Eks. 10 Aar, og at Husene nedreves med samme gennemsnitlige Alder, vilde Erstatningsbyggeriet ogsaa være ens (procentvis) fra Aar til Aar i Gennemsnit af samme Perioder, det vilde forøge det samlede Byggeri ligemeget (procentvis), og man fik samme Resultater ved at medtage Erstatningsbyggeriet som ved at udelade det. Men det vilde jo have sin Interesse at kende dets Procent-Omfang. Paa Grundlag af denne Hypothese kan man, da andre Midler savnes, danne sig et vist Skøn herover. Antages Procenten for Tilvækstbyggeriet at

være 2 eller 2,5 eller 3 og Husenes Varighed være 80 eller 100 eller 150 Aar faas følgende Tabel.

Tabel 1.

Hele Byggeriet (Tilvækst og Erstatning) pCt.

	2 pCt.	2,5pCt.	3 pCt.
Tilvækstbyggeri	2,00	2,50	3,00
Hele Byggeriet Husenes Varighed 80 Aar.	2,42	2,85	3,27
- — — — 100 -	2,28	2,70	3,15
- — — — 150 -	2,10	2,55	3,036
Erstatningsbyggeriet pCt.			
80 Aars Varighed.....	0,42	0,35	0,27
100 - —	0,28	0,20	0,15
150 - —	0,10	0,05	0,036
Hele Byggeriet naar Tilvækstbyggeriet sættes lig 100.			
Tilvækstbyggeri	100	100	100
Hele Byggeriet Husenes Varighed 80 Aar.	121	114	109
- — — — 100 -	114	108	105
- — — — 150 -	105	102	101,2

I Gennemsnit af hele Tiden 1835—1906 er den aarlige procentvise Forøgelse — Tilvækstbyggeriets Procent — for Etagearealet i København 2,45 og for Bygningsmassen i hele Landet 2,61, altsaa omtrent svarende til Kolonnen i Tabel 1 for 2,5 pCt. Erstatningsbyggeriets Procent vil altsaa være 0,35 eller 0,20 eller 0,05 eftersom Husenes Varighed er 80, 100 eller 150 Aar og dets Bidrag til det hele Byggeri er dettes Forøgelse fra 100 til 114, 108 eller 102. Ovenstaaende Procent 0,13 for Brandskader ligger mellem Tabellens 0,20 og 0,05, der svarer til en Alder af mellem 100 og 150 Aar, som lader sig nøjere bestemme til 120 Aar. Var Erstatningsbyggeriets Omfang ikke større end Opførelsen af nedbrændte Bygninger, kan det næppe tillægges nogen Betydning, og for Landdistrikterne er det sikkert mindre end Brandskaderne, den der har noget Kendskab til Byggeriet paa Landet vil sikkert have Indtryk deraf. Men Spørgsmaalet bliver da, hvor lang er Husenes Varighed, skal man regne med 80 Aar faar jo Erstatningsbyggeriet et ret betydeligt Omfang, med 150 Aar et ganske forsvindende.

Dette sidste Spørgsmaal er selvfølgelig meget vanskeligt at danne sig en Mening om. Man ser jo mange gamle Bygninger, selv bortset fra Kirker, Slotte og Herregaarde, endog Ladebyg-

ninger paa flere Hundrede Aar ere ikke helt ualmindelige. Deutscher Baukalender angiver Varigheden d. e. det Tidsrum efter hvilket de trods regelmæssige Reparationer maa rives ned, for private Huse til Beboelse, Avlsbygninger, Fabriker m. m. til 100—150 Aar, for særlig gode Beboelseshuse til 150—200 Aar. Meget kan der ikke bygges paa slige skematiske Opgivelser (netop i Tyskland er der jo mangfoldige Privathuse, der ere meget ældre) men noget maa de vel gaa ud fra. Hos os finder man paa de gamle Rytterdistrikter endnu eksisterende mange, vist de fleste, af Kong Frederik IV.s 240 Skoler. Det er ganske beskedne Huse, dog af Grundmur, de ere 200 Aar gamle, og naar de afløses af moderne Skoler, sælges de til privat Beboelse. En Klasse endnu beskednere Huse er Nyboder i København, der tildels er over 250 Aar gamle. En Alder af 100—150 Aar er altsaa i og for sig ikke særlig høj, endnu mindre naar det erindres, at Ildebrande afløse Husene paa Landet, rigtignok gamle og nye nogenlunde i Flæng, naar de ere gennemsnitlig 120 Aar gamle, og at dette er en meget væsentlig Grund til, at der ikke er flere gamle Huse end Tilfældet er.

Hvis derfor Erstatningsbyggeriet alene afgang af Husenes Alder, vilde det rimeligvis kun faa meget ringe Betydning. Ganske vist kan man ikke rette sig efter Tabellen, fordi Forudsætningen om Byggeriets Regelmæssighed i Gennemsnit af Tiaar ikke slaar til, men i dette Tilfælde bevirker de virkelige Forhold rimeligvis en Formindskelse af Erstatningsbyggeriets Betydning. Der var jo nemlig i lang Tid, indtil ca. 1840 meget lidt Byggeri her i Landet, langt mindre end Byggeprocenten 2,5, og dette faar en bestemt Indflydelse. Hvis Bygningsmassen i et eller andet fjernt liggende Aar var 100, saa vilde der med 2,5 pCt. Tilvækst i hint Aar være bygget 2,5. Efter 100 Aar vilde Bygningsmassen med stadigt aarligt Tillæg af 2,5 pCt. være vokset til 1181, og Tilvæksten 2,5 pCt. heraf bliver 29,5. Hvis Husenes Varighed er 100 Aar, skulde nu hine Huse opførte for 100 Aar siden nedrives og fornyes, altsaa en Bygningsmasse af 2,5, saa at det hele Byggeri blev 32. I Forhold til Tilvækstbyggeriet 29,5 der sættes lig 100 blev hele Byggeriet 108, og dets Procent $2,5 \times 1,08$ lig 2,70, Erstatningsbyggeriets Procent er da 0,20. Det er paa denne Maade Tabel 1 er udregnet. Men var der i det første Aar eller dets nærmeste Forgængere kun bygget t. Eks. 1,5 fik man ikke 32 men 31, og ikke 108 men 105, og Erstatningsbyggeriets Procent blev kun 0,12. Den omvendte Udvikling kan jo ogsaa ske, der er Konjunktursvingninger i Byggeriets aarlige Omfang, de have gentaget

sig i hele det behandlede Tidsrum 1835—1906. Bortset fra dem er det Husenes Varighed, der bestemmer Erstatningsbyggeriets Omfang; uden at vide noget bestemt om Varigheden véd man dog saa meget, at den først og fremmest afhænger af Husenes Alder, et gammelt Hus er tæt ved at skulle afløses af et yngre Hus længere derfra.

Om de eksisterende Huses Alder kan man danne sig et nogenlunde sikkert Skøn, som Eksempel herpaa vælges København. Ved Hjælp af Etagearealets Tilvækst i hvert Femaar finder man følgende:

De i de 35 Aar 1835—69 opførte Huse vare i 1869 gns. 12 Aar i 1904 47 Aar gl.
- i — 1870—04 — — — i 1904 - 14 - i — 14 —
- i — 1835—04 — — — i 1904 - 20 - i — 20 —

Altsaa begrundet paa det stadigt fortsatte, absolut maalt større og større Byggeri, ere samtlige i de sidste 70 Aar før 1904 opførte Huse kun 20 Aar gamle gennemsnitlig. Derimod véd man jo ikke, hvor gamle de i 1835 eksisterende Huse vare i dette Aar; anslaaes deres gennemsnitlige Alder til 40, 50, 60 eller 80 Aar, og antages de alle endnu at eksistere, var Alderen for samtlige i 1904 eksisterende Huse gennemsnitlig henholdsvis 24, 26, 28 eller 32 Aar. Det maa herved erindres, at Etagearealet (Bygningsmassen) i de 70 Aar er blevet 5 Gange større (fraset Indlemmelserne). Man tager da næppe fejl ved at sige, at den gennemsnitlige Alder paa Husene i København nu er højest 30 Aar. Fornyetelsen ligger altsaa for det langt overvejende Flertal langt ude i Fremtiden, og de gamle Huse, der efterhaanden efter deres regelmæssige Tur maa fornyes, udgøre kun smaa Aarsklasser.

Paa Landet og i de fleste Købstæder vil Huse kun blive nedrevne, naar Alder og Slid kræver det, sjældent vil det gaa anderledes, her vil Erstatningsbyggeriet være en regelmæssig Faktor af ringe Betydning, svingende med Konjunkturerne for det almindelige Byggeri. I de større Byer, ogsaa København, vil det samme være Hovedreglen, men her kommer dog det til, at der nedrives Huse, selv om de ikke ere modne dertil, fordi mere moderne Huse betale sig at opføre paa Grunden, eller fordi der skal skaffes Plads til nye Gader m. m. Dette sidste rammer vel særlig Kvarterer med gamle daarlige Huse, der dog ligesom mange andre af samme Art kunde staa noget endnu. Disse Arter af Nedbrydninger ere i en særlig Grad afhængige af Konjunkturer eller særlige Forhold og kunne hobe sig sammen i enkelte Aar, om dem gælder det i høj Grad, at kun Oplysninger for mange Aar kunne sige noget. Men ogsaa her maa man nøjes med Skøn. Midler til et

Skøn kan faas paa følgende Maade, der giver et vist Supplement til Tabel 1. 1835 var Etagearealet i København 5,2 Mill. Kv. Al. i 1906 29,9 Mill. Den gennemsnitlige aarlige Forøgelse har da regnet efter Reglen for Rente og Rentes Rente været 2,45 pCt. Nu véd man jo, at en stor Del af dette Etageareal, af disse Huse, fra 1835 endnu eksistere. Men antages t. Eks. Halvdelen af Husene fra 1835 at være forsvundne i 1906, saa er altsaa det nye Etageareal forøget i de 72 Aar med 2,6 Mill. mere end ovenfor regnet, og Procenten vilde da blive 2,57. Paa denne Maade er nedenstaaende Tabel udregnet for Etagearealet i København og for Bygningsmasse og Assurance i hele Landet. $\frac{1}{1}$ Fornyelse betyder, at alle Huse, der eksisterede i 1835, ere nedrevne i Tiden til 1906, $\frac{3}{4}$ at tre Fjerdedele af dem ere nedrevne o. s. v.

Tabel 2.

Hele Byggeriet (Tilvækst og Erstatning) pCt.

	København	Hele Landet	
	Etageareal	Bygningsmasse	Assurance
Tilvækstbyggeri.....	2,45	2,61	3,26
Hele Byggeriet $\frac{1}{1}$ Fornyelse ..	2,68	2,81	3,40
- — $\frac{3}{4}$ — ..	2,63	2,76	3,37
- — $\frac{1}{2}$ — ..	2,57	2,71	3,33
- — $\frac{1}{4}$ — ..	2,51	2,66	3,30
Erstatningsbyggeriet pCt.			
$\frac{1}{1}$ Fornyelse	0,23	0,20	0,14
$\frac{3}{4}$ —	0,18	0,15	0,11
$\frac{1}{2}$ —	0,12	0,10	0,07
$\frac{1}{4}$ —	0,06	0,05	0,04
Hele Byggeriet naar Tilvækstbyggeriet sættes lig 100.			
Tilvækstbyggeri.....	100	100	100
Hele Byggeriet $\frac{1}{1}$ Fornyelse ..	109,4	107,7	104,3
- — $\frac{3}{4}$ — ..	107,3	105,7	103,4
- — $\frac{1}{2}$ — ..	104,9	103,8	102,1
- — $\frac{1}{4}$ — ..	102,4	101,9	101,2

Udtrykt ved Assurance er altsaa Erstatningsbyggeriet betydelig mindre end ved Etageareal og Bygningsmasse. Det kommer dels af, at Assuranceprisen er stigende ogsaa for Husene fra 1835 i Tiden indtil de nedbrydes, og dels af at de sidstnævnte er billigere Huse end de mere moderne, deres Værdi pr. Kvadratalen

er mindre. Iøvrigt kunde det jo tænkes, at Huse opført efter 1835 senere er forsvundne igen, men det ses der bort fra som havende ringe Betydning for hele Byen under Et.

Man véd altsaa, at Tabellens Tal for fuld Fornyelse ikke have Betydning, men iøvrigt bliver det jo ogsaa her en Skønssag, hvad man vil vælge. $\frac{3}{4}$ Fornyelse vil vel være Højden og Erstatningsbyggeriet forøger da det samlede Byggeri fra 100 til 106 og 107, hertil svarer i Tabel 1 en Varighed af 100 Aar. Hvis Halvdelen af hine Huse stod endnu, var Forøgelsen kun til 104 og 105. Erstatningsbyggeriets Procent vilde have været i Gennemsnit af hele Tidsrummet i København 0,12, i hele Landet 0,10, svarende til en Varighed af ca. 120 Aar. Man kan næppe faa andet Indtryk heraf, end at Erstatningsbyggeriets Rolle ikke er stor, for at korrigere de i Afhandlingen fundne Resultater vil det næppe have Betydning at kende dette Byggeri nærmere. Noget andet er selvfølgelig, at det i og for sig har Interesse ved Studiet af en Byes Udviklingshistorie, og til Tider, hvor det er særligt stort, tillige har ikke ringe økonomisk Betydning, rent bortset fra de sanitære Følger af gamle Bydeles Ombygning. Og det vilde være meget heldigt ogsaa for det her foreliggende Formaal at vide noget om Erstatningsbyggeriet navnlig i København i de Aar, hvor det har været særligt stort.

I den behandlede Periode 1835—1906 var der en Tid hvor ifølge C. A. Iversen „Nogle Oplysninger om Københavns Brandforsikring i Tidsrummet 1731—1888“, der skaffedes Plads til Byens voksende Befolkning indenfor Voldene, hvor Københavns Brandforsikring har sit Omraade, ved at ombygge ældre Ejendomme, hvis Etageetal derved forøgedes. Det skete navnlig i Tiden fra Begyndelsen af 40erne, da Byggeriet efter lang Stilstand atter udviklede sig noget, og til ca. 1853 da der toges fat paa at bygge udenfor Søerne. Store Nedbrydninger foretoges 1873—75, Peter Madsens Gang, men iøvrigt falder de kendte omfattende Nedbrydninger af gamle Kvarterer med Undtagelse af Citygade m. m. først efter 1906, og vedrører derfor ikke Tiden før dette Aar.

De faktiske Oplysninger, jeg er i Besiddelse af, skyldes Københavns Brandforsikring og Stadskonduktør Secher, der med stor Velvilje har givet mig dem. De skulle nu omtales, efter at der ved den forudgaaende teoretiske Undersøgelse er skaffet nogen Baggrund for dem, noget der har været nødvendigt, fordi de paa Grund af de foreliggende Forhold kun kunne omfatte faa Aar, og derfor ikke give noget samlet Billede.

Ganske vist kendes for en længere Tid 1860—1902 „Afgangen“ i Etageareal, men dette omfatter ikke blot det nedbrudte Areal men ogsaa Udstykningen m. m., hvorved en Ejendoms Etageareal er ført til Afgang og ført som Tilgang for de nye Matrikelnumre. Disse Tal have altsaa ingen Interesse for Erstatningsbyggeriet, de omfatte meget mere end dette. Men det har dog Betydning, at selv naar disse Tal betragtes, der give større Udslag end det virkelige Erstatningsbyggeri vilde, saa viser det sig, at naar man tegner to Kurver, den ene for den aarlige procentvise Forøgelse (Treaars-gennemsnit) af Etagearealet, den anden for Forøgelsen af Etagearealet plus „Afgangen“, saa falde disse Kurvers Svingninger ganske sammen hele Tiden, kun Afstanden mellem dem variere en Del. Herved er altsaa givet Svar paa Betydningen af, at Nedbrydningerne sammenhobe sig paa enkelte Aar, det formaar ikke at forandre det Billede af det samlede Byggeri, som er givet ved Tilvækstbyggeriet alene.

Det største Nedbrydningsforetagende, der endnu har fundet Sted i København, er sikkert sket i Aarene 1908 og 1909. Da Tallene maa antages at have almindelig Interesse skulle de her meddeles, de grunde sig paa en meget nøje Opgørelse foretaget af Københavns Brandforsikring.

I Aarene 1908 og 1909 er der af de Ejendomme, som vare indtegnede i Københavns Brandforsikring nedbrudt Bygninger til en Værdi af 7,239,235 Kroner.

Dette Beløb kan nærmere specificeres i følgende tre Grupper:

1. Masse-Nedbrydelser af Ejendomme — delvis paa det Offentliges Foranledning (ved Ekspropriation) — for at give sundere Bygninger og bredere og nye Gader.
134 Ejendomme nedbrudte ekstraordinært med
en samlet Vurderingssum 5,086,000 Kr.
2. Enkeltvis-Nedbrydelse af Ejendomme for at opføre fra Grunden fuldstændig nye Bygninger.
33 Nedbrydelser til Værdi 2,019,030 Kr.
3. Af ca. 800 Vurderinger i 1908 og 1909 fremgaar, at paa 58 Ejendomme en Del Smaa-bygninger (Bagbygninger, Skure, Retirader etc.) ere nedbrudte med en samlet Værdi af 134,205 Kr.

Samtidig med disse Nedbrydninger til Værdi 7,2 Mill. Kr. er Bygningsassurancen i dette Selskab steget fra 1908 til 1910 med 14,5 Mill. Kr.

Men dette er altsaa ganske ekstraordinært. For at bringe det mere i Forbindelse med normale Forhold kan betragtes to Nedbrydninger, som have gjort sig særlig bemærkede og som skete i disse Aar, nemlig Farvergade og Christian den IX.s Gade Kvarteret.

			Etageareal Kvadratalen	Assurance Mill. Kr.
Farvergade nedbrudt	26 Ejendomme		44,900	1,033
— opført	8 —		49,200	1,882
Chr. IX.s Gade nedbrudt	37 Ejendomme	..	68,400	1,760
— opført	12 —	..	68,800	2,245
Tilsammen nedbrudt	63 —	..	113,300	2,813
opført	20 —	..	118,000	4,127

Man kan herefter udregne, at fordelt paa to Aar vilde de nedbrudte Bygninger udgøre i Forhold til hele København (uden Frederiksberg)

af Etagearealet	32 Mill. Kvadratalen	0,177 pCt.
af Assurancen	1031 Mill. Kr.	0,136 -

Assurancen pr. Kvadratalen var for de nedbrudte Bygninger 24,9 Kr., for de nye 35,0 og for dem alle tilsammen 30,0 Kr. Tabel III Side 166 har for 1908 33 Kr. men herfra skal, se Side 8 og 182, fragaa for offentlige Bygninger ca. 11 pCt., hvorved faas 29,4 Kr., altsaa ikke meget afvigende fra Forholdene ved de omtalte Huse. Betragtes først Etagearealet, saa har dets Forøgelse i den nyere Tid normalt været ca. 3 pCt., og ca. 0,18 pCt. svarer da paa Tabel 1 til mindre end 100 Aars Varighed. Allerede dette kunde tyde paa, at Nedbrydninger som Farvergade og Christian IX.s Gade Kvarteret i Løbet af 2 Aar har været mere end normalt, og Enhver vil vistnok ogsaa have Indtryk af at dette er Tilfældet. Dog maa herved erindres fra det forud meddelte om samtlige Nedbrydninger i disse 2 Aar, at mange findes spredte rundt i Byen, i 1908 og 1909 de 33 Ejendomme til Værdi 2 Mill. Kr. Men et saadant Erstatningsbyggeri med Procent ca. 0,18 vil dog sikkert kunne betragtes, naar man véd, hvad det har drejet sig om, som snarere over end under Normalen.

Regnet efter Assurancen er Erstatningsbyggeriet mindre, kun 0,136 pCt. Heraf stammer noget fra, at offentlige Bygninger ere medtagne i Assurancen men ikke i Etagearealet, tages Hensyn hertil vilde Tallet blive ca. 0,150. Resten af Forskellen fra de 0,177 pCt. fremkommer ved et Forhold, der har nogen Betydning,

nemlig at de nedbrudte Huses Etageareal paa Grund af dets tarvelige Beskaffenhed har mindre Værdi end gennemsnitlig. Her hvor det gælder kun to Aar, og altsaa Assuranceprisens Forhøjelse ikke spiller nogen Rolle, er det et Spørgsmaal om ikke det lavere Tal for Assurancen 0,15 pCt. er et rettere Udtryk for Erstatningsbyggeriet end 0,18 pCt. Thi ved at regne med Etagearealet bliver en Kvadratalen en Kvadratalen, hvad enten den stammer fra et gammelt tarveligt eller fra et nyere godt bygget Hus. Egentlig kan derfor det nedbrudte Etageareal ikke sammenlignes paa lige Fod med det øvrige, men burde gives en mindre Vægt i Forhold til dette.

Selv om fuldstændige Oplysninger kun foreligge for 2 Aar, saa udtaler dog Københavns Brandforsikring om Erstatningsbyggeriet i det Hele, at man efter forskellige Erfaringer mener at kunne regne med for dens Omraade, at Nedbrydningerne bevirke, at for at finde det hele Byggeri maa Assurancesummernes Tilvækst forøges med ca. 10 pCt. Den gennemsnitlige Tilvækst af disse Summer (noget deraf hidrører dog fra Taksternes Forhøjelse) var i dette Selskab i de sidste 20 Aar, 2,5 pCt., Erstatningsbyggeriets Procent bliver altsaa 0,25. Men dette gælder jo den gamle By, hvor Nedbrydninger er langt større og Tilvæksten betydelig mindre end i den øvrige Del af København. For hele Hovedstaden var i de samme Aar den gennemsnitlige Tilvækst 4,3 pCt., og ligeledes gennemsnitlig faldt af den hele Assurance ca. 40 pCt., nøjagtig 38 pCt., paa Københavns Brandforsikring. Man kan beregne Erstatningsbyggeriet for hele Byen, hvis det for de $\frac{4}{10}$ af den var 0,25 pCt. og for Resten sættes en Del lavere t. Eks. til 0,10 pCt., det bliver da ialt 0,16 pCt. Hele Byggeriet stiger da maalt efter Etageareal fra 3,00 til 3,16 pCt. eller fra 100 til 105. Gik man som ovenfor ud fra 1908, blev Procenten kun 0,14, fordi i dette Aar kun knap $\frac{3}{10}$ af hele Assurancen faldt paa dette Selskab.

Altsaa ogsaa paa Grundlag af disse faktiske Oplysninger er der Grund til at antage, at Erstatningsbyggeriet kun spiller en forholdsvis meget ringe Rolle sammenlignet med Tilvækstbyggeriet. Det udviskes yderligere ved at gaa ud fra Assurancesummerne, dels af nysnævnte Grund, dels fordi gennem længere Aarrækker disses Tilvækst er større end Bygningsmassens (Etagearealet), noget der jo bevirkes ved Assuranceprisens Stigning.

14. Juli 1912.

V. Schou.

